

**TC.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**NURMURAT SARIHANOV'UN ŞÜKÜR BAĞŞI POVESTİ ÜZERİNE DİL
VE ÜSLUP İNCELEMESİ**

Betül AMAN

Yüksek Lisans Tezi

**Temmuz 2017
Denizli**

**NURMURAT SARIHANOV'UN ŐUKÖR BAGŞI POVESTİ ÜZERİNE DİL VE
ÜSLUP İNCELEMESİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı**

Betül AMAN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Soner SAĞLAM

Temmuz 2017

Denizli

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Çagdaş Türk Lehçe ve Felsefe Anabilim Dalı, Bilim
Dalı öğrencisi *Betül AMAN* tarafından *Yrd. Doç. Dr. Sema Şahin* yönetiminde
hazırlanan *Mumukrat Sarıhan'ın Sükur Bağcı Pavesi* başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından *17.07.2017* tarihinde
Dil ve Üslup İnceleme başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından tarihinde
yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

B. Balci
Doç. Dr. Baki BAKIYEV
Jüri Başkanı

Dr. Dr. Nezi BİREK
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Şenol
Jüri Üyesi (Danışman)

Doç. Dr. Dr. Melik GELİPİ
Jüri Üyesi

Doç. Dr. Dr. Melik GELİPİ
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
03/08/2017 tarih ve *30/17* sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yunus BALCI
Müdür

Yunus Balci

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Öğrenci Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Türk dili, Doğu Avrupa'dan Büyük Okyanus'a, Kuzey Buz Denizi'nden Tibet'e kadar uzanan yaklaşık on bir milyon kilometre karelik geniş bir alanda konuşma ve yazı dili olarak kullanılmaktadır. Bu geniş coğrafyada nüfusu 250 milyonu aşan toplum, kendi içinde var olan ilişkiler, toplumların varlığı açısından önemlidir. Tarihî akış içinde dilin doğasından kaynaklanan değişmeler, coğrafya ve farklı sosyokültürel çevrelerle ilişkili dış faktörlerle Türk dili, tüm dillerde olduğu gibi bir yandan değişmiş, bir yandan da kollara, diyalektlere ayrılarak gelişimini sürdürmüştür. Türk dilinin diyalektleri arasındaki farklar 20. yüzyıla gelinceye kadar çok fazla değilken, 20. yüzyılda bir takım zorlamalarla farklılıklar belirginleşmiştir. Bu yüzyılda lehçeleri dil hâline getirme çalışmalarının başarılı olduğunu ve akabinde yirmi sekizin üzerinde yazı ve konuşma dilinin ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Farklı alfabelerin kullanıldığı bu lehçelere yönelik çalışmalar, toplumları tanımak ve iletişim kurmak açısından önemlidir.

Oğuz grubu Türk lehçelerinden olan Türkmen Türkçesi, Oğuz Türkçesinin karakteristik özellikleri yanında, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinin özelliklerini de barındırır. Türkmenler 18. yüzyıldan itibaren yerleşik yaşama geçmeye başlar. Uzun yıllar konargöçer bir yaşam tarzını benimseyen Türkmenlerin oldukça zengin bir sözlü edebiyatı bulunmaktadır. Türkmencenin yazı dili olarak kullanılmaya başlaması da 18. yüzyıla denk gelir. Özellikle büyük Türkmen şairi Mahtumkulu Türkmenceye edebî kimlik kazandırmada önemli katkı sağlar. Bu yüzyıla kadar Türkmen şair ve yazarlar Türkistan'ın edebî dili olan Çağatay Türkçesini kullanır. Mahtumkulu'nun eserlerinde de Çağatayca unsurlar görülür. Ancak o, mısralarında Türkmence kelimelere de sıkça yer vererek Türkmencenin yazı dili kimliği kazanmasında önemli rol oynar. 19. yüzyılın sonlarına doğru Rusların egemenliği altına giren Türkmenler önce Latin sonra Rusların zorlamasıyla Kiril alfabetini kullanırlar. 1993 yılında Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte de Latin alfabesine dayalı bir alfabe kabul edilir. Bu alfabe Türkiye Türkçesi Latin alfabesinden bazı farklılıklar taşımaktadır. (Ă ä, Ń ń)

Türk topluluklarının bağımsızlıklarını kazanmaya başlamasıyla birlikte Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları alanına yönelik tüm dünyada artan akademik çalışmalar ülkemizde de hız kazanmıştır. Edebî eserlerin tanınması ve kültürünün tanınması toplumlar arasındaki bağları kuvvetlendirmek bakımından oldukça önemlidir. Bu amaçla başladığımız, “*Nurmurat Sarıhanov'un Şükür Bağışı Povesti Üzerine Bir Dil ve Üslup İncelemesi*” adlı çalışmamız ile, Türkmenlerin tarihi, hayatı, dili, kültürü, sosyal

yaşantısı, folklorik unsurları, sözlü ve yazılı kültür gelenekleri, şairleri, bahşıları ve destan kahramalarını araştıma ve bilgi edinme imkânı bulduk.

İncelediğimiz eser, Türkmen edebiyatına Rus edebiyatından geçen povest türüdür. Uzun hikâye olarak da adlandırabileceğimiz povest, hikâyeden büyük, romandan küçüktür. Hikâyeden farklı olarak povestte bir olaydan ziyade, olayların iştirakçısı olan kahramanın hayatının bütünlük arz eden bir dönemi ve bu döneme ait pek çok olay sunulur. Povestte hayat, hikâyeye göre daha geniş ve karmaşık olarak yansıtılır.

Çalışmamız, *Giriş, Dil ve Üslup İncelemesi, Metinler, Sözlük*, olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde; Türkmenler ve Türkmenistan, Türkmen Türkçesi, Nurmurat Sarihanov'un hayatı ve edebî kişiliği ile eserlerini, *Dil İncelemesi* bölümünde; fonolojik, morfolojik ve sentaktik özelliklerini, *Üslup İncelemesi* bölümünde; muhteva ve üslup, zaman, mekân ve mekâna bakış açısı, şahıs kadrosu, olay örgüsü, anlatıcının bakış açısını, *Metinler* bölümünde; Şükür Bağşı povestinin transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarımını, *Sözlük bölümünde* ise; povestte geçen her kelimenin anlamını metindeki anlamı ile vermeye çalıştık. *Değerlendirme ve Sonuç* bölümünde; genel bir değerlendirme ile dikkat çeken hususlar belirtilerek çalışma özetlenmiş, *Kaynakça* bölümüyle de tamamlanmıştır.

Yüksek eğitimimin her aşamasında, fikirleriyle yol gösteren ve karşılaştığım her türlü problemin çözümünde yardımlarını esirgemediğim yolumu aydınlatan çok değerli hocam, danışmanım Yrd. Doç. Dr. Soner SAĞLAM'a; tezimin dil incelemesi sırasında bana yol gösteren, farklı bakış açıları kazandıran ve zaman ayıran değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehtap SOLAK SAĞLAM'a; kıymetli değerlendirmeleriyle bilgi ve görüşlerinden yararlandığım hocam Doç. Dr. Nergis BİRAY'a şükranlarımı arz ederim.

Her zaman olduğu gibi, eğitim hayatım boyunca da, maddi ve manevi desteğiyle yanımda olan Biricik aileme ve karşılaştığım güçlüklerle savaşmam konusunda beni telkin eden, sabrını her daim muhafaza eden sevgili hayat arkadaşım Muharrem ALTINTAŞ'a sonsuz teşekkür ederim.

Betül AMAN

Denizli 2017

ÖZET

NURMURAT SARIHANOV'UN ŞÜKÜR BAGŞI POVESTİ ÜZERİNE DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ

Betül Aman

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Güney-Batı (Oğuz) Türk Lehçeleri Bilim Dalı

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Soner Sağlam

Temmuz 2017 360 Sayfa

Bu çalışmada, Türkmen yazar Nurmurat Sarıhanov'un *Şükür Bağşı* povestinin dil ve üslup incelemesi yapılmıştır. Çalışmamız, *Türkmenler, Türkmen Türkçesi ve Nurmurat Sarıhanov, Dil ve Üslup İncelemesi, Metinler ve Sözlük* olmak üzere dört temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Türkmenler ve Türkmenistan, Türkmen Türkçesi, 20. Yüzyıl Türkmen Edebiyatına Genel Bir Bakış, Nurmurat Sarıhanov'un Hayatı ile Nurmurat Sarıhanov'un Eserleri adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. İkinci bölüm Dil ve Üslup İncelemesi bölümüdür. Bu bölümde eserin fonolojik, morfolojik ve sentaktik özellikleri incelenip, muhteva ve üslup unsurları ortaya konulmuştur. Üçüncü bölüm Metinler bölümüdür. Bu bölümü, eserin transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarılmış hâli oluşturmaktadır. Dördüncü bölüm ve son bölüm ise, Sözlük bölümüdür; povestte geçen her kelime metin içerisindeki karşıladığı anlam ile verilmiştir. Değerlendirme ve Sonuç kısmında; genel bir değerlendirme ile dikkat çeken hususlar belirtilerek çalışma özetlenmiş, Kaynaklar bölümüyle de tamamlanmıştır.

Çalışmamıza konu olan *Şükür Bağşı* povesti Türkmenistan sahasında gerçek bir olayın temelinde kaleme alınmıştır. Eser, Türkmen halkının geleneklerine, kültürüne ve sanata verdiği değeri eşsiz bir şekilde anlatmaktadır. Türkmenistan'ın önemli yazarlarından biri olan ve Türkmen edebiyatında düzyazı türünü geliştiren, edebiyat tarihini zenginleştiren usta hikâyeci Nurmurat Sarıhanov, kısa ömrüne rağmen vermiş olduğu pek çok eserle Türkmen halkına kendini sevdirmeyi başarmıştır. Ancak cephede genç yaşta hayatını kaybeden yazar, Türkmen dili ve edebiyatı için bir büyük bir kayıp olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, Nurmurat Sarıhanov, Şükür Bağşı, povest, dil ve üslup incelemesi.

ABSTRACT

ANALYSIS OF LITERARY LANGUAGE AND STYLE IN THE POWEST SHUKUR BAGSHY BY NURMYRAT SARYHANOW

Betül Aman

Master's Thesis

Contemporary Turkish Dialects and Literatures

South-West (Oghuz) Turkish Dialects Sciences

Supervisor: Asst. Prof. Soner Sağlam

July 2017 360 Pages

In this study an analysis was conducted regarding the literary language and style in the powest Shukur Bagshy by the Turkmen author Nurmyrat Saryhanow. The study consisted of four main parts namely Turkmen, Turkmen Turkism and Nurmurat Sarihanov, Language and Style Review, Texts and Dictionary. The first part includes the subtitles "Turkmens and Turkmenistan", "Turkmen Turkish", "A general look at the 20th Century Turkmen Literature", "the life of Nurmyrat Saryhanow and his literary identity" and "the works of Nurmyrat Saryhanow". The second part is the language and style examination section. In this part, phonological, morphological, lexicological and syntactic properties of the work were investigated and content and style qualities were presented. In the third part is the Texts section. In the texts section, there is the transcription of the work as well as its transfer into Turkish of Turkey. The fourth section and the last section are dictionary section; the equivalent of each word in the powest was given according to its meaning within the text. In the evaluation and conclusion part, the most remarkable aspects were summarised with a general evaluation and ended with References.

The subject matter of our study the Powest Shukur Bagshy was based on a real event in Turkmenistan area. The work uniquely describes how the Turkmen value their traditions, cultures and art. The story master Nurmyrat Saryhanow, one of the most notable literary characters in Turkmen literature, who developed the prose style in Turkmen literature and enriched the literature history was successful enough to gain a great fame among the Turkmen with his lots of works of art despite his short life. However, the author losing his life at a very early age at the battlefield was a big loss for Turkmen language and literature.

Key Words: Turkmen Turkish, Nurmyrat Saryhanow, Shukur Bagshy, Powest, Analysis of the literary language and style

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLOLAR DİZİNİ.....	xii
KULLANILAN KISALTMALAR.....	xiii
KULLANILAN İŞARETLER	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN TÜRKLERİ, TÜRKMEN TÜRKÇESİ ve NURMURAT SARIHANOV

1.1. Türkmenler ve Türkmenistan.....	3
1.2. Türkmen Türkçesi.....	4
1.3. 20. Yüzyıl Türkmen Edebiyatına Genel Bir Bakış.....	6
1.4. Nurmurat Sarihanov'un Hayatı.....	13
1.5. Nurmurat Sarihanov'un Eserleri.....	14
1.6. Araştırmada Kullanılan Materyal ve Yöntem.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ

2.1. Dil İncelemesi.....	18
2.1.1. İmla ve Dil Özellikleri.....	18
2.1.1.1. İmla Özellikleri.....	18
2.1.1.1.1. Seslerin İmla Özellikleri.....	20
2.1.1.1.1.1. Ünlüler.....	20
2.1.1.1.1.1.1. Kısa Ünlüler.....	21
2.1.1.1.1.1.2. Uzun Ünlüler.....	22
2.1.1.1.1.1.2.1. Birincil / Asli Uzun Ünlüler.....	22

2.1.1.1.1.2.2. İkincil / Dolaylı Uzun Ünlüler.....	24
2.1.1.1.2. Ünsüzler.....	27
2.1.1.2. Dil Özellikleri.....	30
2.1.1.2.1. Kelime Türleri.....	30
2.1.1.2.1.1. İsim.....	30
2.1.1.2.1.1.1. İsim İşletme Ekleri.....	30
2.1.1.2.1.1.1.1. Çokluk Eki.....	30
2.1.1.2.1.1.1.2. Aitlik Eki.....	31
2.1.1.2.1.1.1.3. İyelik Ekleri.....	31
2.1.1.2.1.1.1.4. Hâl Ekleri.....	33
2.1.1.2.1.1.1.4.1. Yalın Hâl (<i>nominative</i>) (+ø):.....	34
2.1.1.2.1.1.1.4.2. İlgî Hâli (<i>genetive</i>) (+İñ / +nİñ; +Uñ).....	34
2.1.1.2.1.1.1.4.3. Yükleme Hâli (<i>accusative</i>)(+n, +I, +nI).....	34
2.1.1.2.1.1.1.4.4. Yönelme Hâli (<i>dative</i>) (+A; +nA).....	36
2.1.1.2.1.1.1.4.5. Bulunma Hâli (<i>locative</i>)(+dA).....	37
2.1.1.2.1.1.1.4.6. Ayrılma Hâli (<i>ablative</i>) (+dAn).....	38
2.1.1.2.1.1.1.4.7. Eşitlik Hâli (<i>equative</i>) (+çA).....	38
2.1.1.2.1.1.1.4.8. Yön Gösterme Hâli (<i>directive</i>) (+ArI; +ArIk)....	39
2.1.1.2.1.1.1.4.9. Vasıta Hâli (<i>instrumental</i>) (bilen).....	39
2.1.1.2.1.1.1.5. Soru Eki (mI / mU).....	40
2.1.1.2.1.1.1.6. Şahıs Ekleri.....	41
2.1.1.2.1.1.1.6.1. I. Tip Şahıs Ekleri–Zamir Kökenli Şahıs Ekler...	42
2.1.1.2.1.1.1.6.2. II. Tip Şahıs Ekleri–İyelik Kökenli Şahıs Ekleri..	42
2.1.1.2.1.1.1.7. İsim Bildirmesi.....	43
2.1.1.2.1.1.1.7.1. Şimdiki (Geniş) Zaman Çekimi.....	43
2.1.1.2.1.1.1.7.2. Bilinen Geçmiş Zaman Çekimi.....	44
2.1.1.2.1.1.1.7.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi.....	45
2.1.1.2.1.1.1.7.4. Şart Çekimi.....	46
2.1.1.2.1.2. Sıfatlar.....	47
2.1.1.2.1.2.1. Niteleme Sıfatları.....	47

2.1.1.2.1.2.2. Belirtme Sıfatları.....	48
2.1.1.2.1.2.2.1. İşaret Sıfatları.....	48
2.1.1.2.1.2.2.2. Sayı Sıfatları.....	49
2.1.1.2.1.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatı.....	50
2.1.1.2.1.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatı.....	51
2.1.1.2.1.2.2.2.3. Kesir Sayı Sıfatı.....	52
2.1.1.2.1.2.2.2.4. Üleştirme Sayı Sıfatı.....	52
2.1.1.2.1.2.3. Soru Sıfatları.....	52
2.1.1.2.1.2.4. Belirsizlik Sıfatları.....	53
2.1.1.2.1.2.5. Sıfatların Pekiştirilmesi.....	55
2.1.1.2.1.2.6. Sıfatların Dereceleri.....	55
2.1.1.2.1.2.6.1. Karşılaştırma Derecesi.....	55
2.1.1.2.1.2.6.2. Üstünlük Derecesi.....	56
2.1.1.2.1.3. Zamirler.....	57
2.1.1.2.1.3.1. Şahıs Zamirleri.....	59
2.1.1.2.1.3.1.1. Dönüşlülük Zamirleri.....	62
2.1.1.2.1.3.2. İşaret Zamirleri.....	63
2.1.1.2.1.3.3. Soru Zamirleri.....	65
2.1.1.2.1.3.4. Belirsizlik Zamirleri.....	66
2.1.1.2.1.4. Zarflar.....	68
2.1.1.2.1.4.1. Yer-Yön Zarfları.....	68
2.1.1.2.1.4.2. Zaman Zarfları.....	69
2.1.1.2.1.4.3. Durum (Tarz / Nasıllık – Nicelik) Zarfları.....	70
2.1.1.2.1.4.4. Miktar (Azlık – Çokluk) Zarfları.....	72
2.1.1.2.1.4.5. Soru Zarfları.....	73
2.1.1.2.1.5. Edatlar (İlgeçler).....	74
2.1.1.2.1.5.1. Ünlem Edatları.....	75
2.1.1.2.1.5.1.1. Duygu Ünlemleri.....	75
2.1.1.2.1.5.1.2. Seslenme Ünlemleri.....	76
2.1.1.2.1.5.1.3. Sorma Ünlemleri.....	77

2.1.1.2.1.5.1.4. Cevap Ünlemleri.....	77
2.1.1.2.1.5.1.5. Gösterme Ünlemleri.....	78
2.1.1.2.1.5.2. Bağlama Edatları.....	79
2.1.1.2.1.5.2.1. Sıralama Edatları.....	79
2.1.1.2.1.5.2.2. Denkleştirme Edatları.....	80
2.1.1.2.1.5.2.3. Karşılaştırma Edatları.....	81
2.1.1.2.1.5.2.4. Cümle Başı Edatları.....	81
2.1.1.2.1.5.2.5. Sona Gelen Edatlar.....	82
2.1.1.2.1.5.3. Son Çekim Edatları.....	83
2.1.1.2.1.5.3.1. Yalın Hâl ve İlgi Hâlinde Sonra Kullanılan Edatlar.....	83
2.1.1.2.1.5.3.2. Yönelme Hâlinde Sonra Kullanılan Edatlar.....	84
2.1.1.2.1.5.3.3. Ayrılma Hâlinde Sonra Kullanılan Edatlar.....	84
2.1.1.2.1.6. Fiil.....	85
2.1.1.2.1.6.1. Şahıs Ekleri.....	85
2.1.1.2.1.6.1.1. I. Tip Şahıs Ekleri–Zamir Kökenli Şahıs Ekleri.....	85
2.1.1.2.1.6.1.2. II. Tip Şahıs Ekleri–İyelik Kökenli Şahıs Ekleri.....	86
2.1.1.2.1.6.1.3. III. Tip Şahıs Ekleri–Emir Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri.....	86
2.1.1.2.1.6.2. Fiil Çekimi.....	86
2.1.1.2.1.6.2.1. Şekil ve Zaman Ekleri.....	86
2.1.1.2.1.6.3. Basit Kipler.....	87
2.1.1.2.1.6.3.1. Bildirme (Haber) Kipleri.....	87
2.1.1.2.1.6.3.1.1. Görülen (Bilinen) Geçmiş Zaman.....	87
2.1.1.2.1.6.3.1.2. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zaman.....	89
2.1.1.2.1.6.3.1.3. Şimdiki Zaman.....	91
2.1.1.2.1.6.3.1.3.1. I. Tip Şimdiki Zaman.....	92
2.1.1.2.1.6.3.1.3.2. II. Tip Şimdiki Zaman.....	93
2.1.1.2.1.6.3.1.3.3. III. Tip Şimdiki Zaman.....	94
2.1.1.2.1.6.3.1.3.4. IV. Tip Şimdiki Zaman.....	96
2.1.1.2.1.6.3.1.4. Gelecek Zaman.....	97
2.1.1.2.1.6.3.1.5. Geniş Zaman.....	99

2.1.1.2.1.6.4. Tasarlama Kipleri.....	101
2.1.1.2.1.6.4.1. İstek Kipi.....	102
2.1.1.2.1.6.4.2. Emir Kipi.....	105
2.1.1.2.1.6.4.3. Şart Kipi.....	106
2.1.1.2.1.6.4.4. Gereklilik Kipi.....	108
2.1.1.2.1.6.4.4.1. I. Tip Gereklilik Kipi.....	109
2.1.1.2.1.6.4.4.2. II. Tip Gereklilik Kipi.....	110
2.1.1.2.1.6.5. Birleşik Kipler.....	111
2.1.1.2.1.6.5.1. Hikâye Birleşik Kipleri.....	112
2.1.1.2.1.6.5.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	112
2.1.1.2.1.6.5.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	113
2.1.1.2.1.6.5.1.2.1. I. Tip Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	113
2.1.1.2.1.6.5.1.2.2. II. Tip Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	114
2.1.1.2.1.6.5.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi.....	114
2.1.1.2.1.6.5.1.4. Geniş Zamanın Hikâyesi.....	115
2.1.1.2.1.6.5.1.5. Şart Kipinin Hikâyesi	116
2.1.1.2.1.6.5.1.5.1. I. Tip Şart Kipinin Hikâyesi.....	116
2.1.1.2.1.6.5.1.5.2. II. Tip Şart Kipinin Hikâyesi.....	116
2.1.1.2.1.6.5.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi.....	117
2.1.1.2.1.6.5.2. Rivayet Birleşik Kipleri.....	117
2.1.1.2.1.6.5.2.1. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	118
2.1.1.2.1.6.5.2.1.1. I. Tip Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	118
2.1.1.2.1.6.5.2.1.2. II. Tip Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	118
2.1.1.2.1.6.5.2.1.3. III. Tip Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	119
2.1.1.2.1.6.5.2.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti.....	120
2.1.1.2.1.6.5.2.2.1. I. Tip Şimdiki Zamanın Rivayeti.....	120
2.1.1.2.1.6.5.2.2.2. II. Tip Şimdiki Zamanın Rivayeti.....	120
2.1.1.2.1.6.5.2.2.3. III. Tip Şimdiki Zamanın Rivayeti.....	120

2.1.1.2.1.6.5.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti.....	121
2.1.1.2.1.6.5.2.3.1. I. Tip Gelecek Zamanın Rivayeti.....	121
2.1.1.2.1.6.5.2.3.2. II. Tip Gelecek Zamanın Rivayeti.....	122
2.1.1.2.1.6.5.2.4. Geniş Zamanın Rivayeti.....	122
2.1.1.2.1.6.5.2.4.1. I. Tip Geniş Zamanın Rivayeti.....	122
2.1.1.2.1.6.5.2.4.2. II. Tip Geniş Zamanın Rivayeti.....	122
2.1.1.2.1.6.5.2.5. İstek Kipinin Rivayeti.....	123
2.1.1.2.1.6.5.2.5.1. I. Tip İstek Kipinin Rivayeti.....	123
2.1.1.2.1.6.5.2.5.2. II. Tip İstek Kipinin Rivayeti.....	124
2.1.1.2.1.6.5.2.6. Gereklilik Kipinin Rivayeti.....	124
2.1.1.2.1.6.5.2.6.1. I. Tip Gereklilik Kipinin Rivayeti.....	125
2.1.1.2.1.6.5.2.6.2. II. Tip Gereklilik Kipinin Rivayeti.....	125
2.1.1.2.1.6.5.2.7. Şart Kipinin Rivayeti.....	126
2.1.1.2.1.6.5.2.7.1. I. Tip Şart Kipinin Rivayeti.....	126
2.1.1.2.1.6.5.2.7.2. II. Tip Şart Kipinin Rivayeti.....	126
2.1.1.2.1.6.5.3. Şart Birleşik Kipleri.....	126
2.1.1.2.1.6.5.3.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı.....	127
2.1.1.2.1.6.5.3.2. Gelecek Zamanın Şartı.....	128
2.1.1.2.1.6.5.3.3. Gereklilik Kipinin Şartı.....	128
2.1.1.2.1.6.5.3.4. Geniş Zamanın Şartı.....	128
2.1.1.2.1.6.5.3.5. Şimdiki Zamanın Şartı.....	128
2.1.1.2.1.6.6. Tasviri Fiil.....	129
2.1.1.2.1.6.6.1. Yeterlilik Tasviri Fiili.....	129
2.1.1.2.1.6.6.2. Tezlik Tasviri Fiili.....	131
2.1.1.2.1.6.6.3. Süreklilik Tasviri Fiili.....	132
2.1.1.2.2. Kelime Grupları.....	134
2.1.1.2.2.1. Tamlamalar.....	134
2.1.1.2.2.1.1. İsim Tamlaması.....	134
2.1.1.2.2.1.2. Sıfat Tamlaması.....	135
2.1.1.2.2.2. Diğer Kelime Grupları.....	136

2.1.1.2.2.2.1. Tekrar Grubu.....	136
2.1.1.2.2.2.2. Bağlama Grubu.....	138
2.1.1.2.2.2.3. Unvan Grubu.....	139
2.1.1.2.2.2.4. Sayı Grubu.....	139
2.1.1.2.2.2.5. Ünlem Grubu.....	140
2.1.1.2.2.2.6. Birleşik İsim Grubu.....	140
2.1.1.2.2.2.7. Birleşik Fiil Grubu.....	141
2.1.1.2.2.2.7.1. İsimlerle Yapılan Birleşik Fiil Grubu.....	141
2.1.1.2.2.2.7.2. Fiillerle Yapılan Birleşik Fiil Grubu.....	142
2.1.1.2.2.2.8. Edat Grubu.....	143
2.1.1.2.2.2.9. Fiil Grubu.....	143
2.1.1.2.2.2.9.1. İsim-Fiil Grubu (<i>verbals, infinitives, verbalnouns</i>).....	144
2.1.1.2.2.2.9.2. Sıfat-Fiil Grubu (<i>participles</i>).....	144
2.1.1.2.2.2.9.3. Zarf- Fiil Grubu (<i>gerunds and gerundising</i>).....	145
2.1.1.2.3. Cümle.....	147
2.1.1.2.3.1. Cümle Türleri.....	147
2.1.1.2.3.1.1. Yapılarına Göre Cümleler.....	147
2.1.1.2.3.1.1.1. Basit Cümle.....	148
2.1.1.2.3.1.1.2. Birleşik Cümle.....	148
2.1.1.2.3.1.1.2.1. Ki'li Birleşik Cümle.....	148
2.1.1.2.3.1.1.2.2. İç İçe Birleşik Cümle.....	149
2.1.1.2.3.1.1.2.3. Şartlı Birleşik Cümle.....	149
2.1.1.2.3.1.1.3. Sıralı Cümle.....	150
2.1.1.2.3.1.1.4. Bağlı Cümle	151
2.1.1.2.3.1.2. Anlamına Göre Cümleler.....	151
2.1.1.2.3.1.2.1. Olumlu Cümleler.....	152
2.1.1.2.3.1.2.2. Olumsuz Cümleler.....	152
2.1.1.2.3.1.2.3. Soru Cümleleri.....	153
2.1.1.2.3.1.3. Yüklem Türüne Göre Cümleler.....	154
2.1.1.2.3.1.3.1. İsim Cümlesi.....	154

2.1.1.2.3.1.3.2. Fiil Cümlesi.....	155
2.1.1.2.3.1.4. Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	155
2.1.1.2.3.1.4.1. Kurallı (Düz) Cümle.....	155
2.1.1.2.3.1.4.2. Devrik Cümle.....	156
2.2. Üslup İncelemesi.....	157
2.2.1 Muhteva – Üslup.....	158
2.2.2. Anlatım Tarzları.....	161
2.2.3. Olaya Dayalı Metinleri Oluşturan Unsurlar.....	165
2.2.3.1. Şahıs Kadrosu.....	165
2.2.3.2. Mekân ve Mekâna Bakış Açısı.....	169
2.2.3.4. Zaman Kavramı.....	173
2.2.4. Anlatıcının Bakış Açısı.....	175
2.2.4.1. Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcısı.....	176
2.2.4.2. Kahraman Bakış Açısı ve Anlatıcısı.....	176
2.2.4.3. Müşahit / Gözlemci Bakış Açısı ve Anlatıcısı.....	177
2.2.4.4. Çoğulcu Bakış Açısı ve Anlatıcıları.....	177

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. Transkripsiyonlu Metin.....	182
3.2. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin.....	235

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÖZLÜK

4.Sözlük.....	290
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	351
KAYNAKLAR.....	352
ÖZGEÇMİŞ.....	357

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Türkmen alfabesi (Kiril).	18
Tablo 2: Yeni Türkmen alfabesi (Latin).	18
Tablo 3: İyelik Ekleri.	31
Tablo 4: 1. tip şahıs ekleri- zamir kökenli şahıs ekleri.	41
Tablo 5: 2. tip şahıs ekleri-iyelik kökenli şahıs ekleri.	41
Tablo 6: Şimdiki (geniş) zaman çekimi.	43
Tablo 7: Bilinen geçmiş zaman çekimi.	44
Tablo 8: Öğrenilen geçmiş zaman çekimi.	45
Tablo 9: Öğrenilen geçmiş zaman çekiminin ikinci şekli.	45
Tablo 10: Şart çekimi.	46
Tablo 11: Türkmen Türkçesinde isim işletme ekleriyle şahıs zamirlerinin kullanımı.	59
Tablo 12: Türkmen Türkçesinde isim işletme ekleriyle işaret zamirlerinin kullanımı.	64
Tablo 13: I.tip şahıs ekleri- zamir kökenli şahıs ekleri	85
Tablo 14: II. tip şahı ekleri-iyelik kökenli şahıs ekleri.	85
Tablo 15: III. tip şahıs ekleri-emir çekiminde kullanılan şahıs ekleri.	85
Tablo 16: Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi.	112
Tablo 17: I.tip şimdiki zamanın hikâyesi.	113
Tablo 18: Gelecek zamanın hikâyesi	114
Tablo 19: Geniş zamanın hikâyesi.	116
Tablo 20: Gereklilik kipinin hikâyesi.	118
Tablo 21: III. tip öğrenilen (duyulan) geçmiş zamanın rivayeti.	120
Tablo 22: III. tip şimdiki zamanın rivayeti.	122
Tablo 23: II. tip geniş zamanın rivayeti.	124
Tablo 24: I. tip istek kipinin rivayeti.	125
Tablo 25: I. tip gereklilik kipinin rivayeti.	126
Tablo 26: Öğrenilen geçmiş zamanın şartı.	128

KULLANILAN KISALTMALAR

akt.	: aktaran
AKÜ	: Afyon Kocatepe Üniversitesi
bk.	: bakınız
C	: cilt
çev.	: çeviren
DLT	: Divan-ı Lügati't Türk
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
Far.	: Farsça
Haz.	: hazırlayan
s.	: Sayfa
S	: sayı
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDTEA	: Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEKE	: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi
Tkm	: Türkmen
TT	: Türkiye Türkçesi
Uyg.	: Uygur Türkçesi
Ünv.	: Üniversitesi
vb. bunun gibi.	: ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve
vs.	: vesaire
Yak.	: Yakut Türkçesi
Yay.	: Yayınları

KULLANILAN İŞARETLER

-	: Fiil çekim eklerinin önünde kullanılır.
-	: Konuşma çizgisi olarak kullanılır.
+	: isim çekim eklerinin önünde kullanılır.
<	: Bu şekle gider.
>	: Bu şekilden gelir.
A	: a, e
D	: d, t
I	: ı, i
Ø	: Sıfır morfemini gösterir.
U	: u, ü

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

YENİ TÜRKMEN ALFABESİ

A a

B b

Ç ç

D d

E e

Ä ä

F f

G g

H h

I i

J j

Ž ž

K k

L l

M m

N n

Ň Ň

O o

Ö ö

P p

R r

S s

Ş ş

T t

U u

Ü ü

LATİN KARŞILIĞI

Aa

Bb

Ç ç

D d

E e

Ä ä

F f

G g

H h

İ i

C c

J j

K k

L l

M m

N n

Ň Ň

O o

Ö ö

P p

R r

S s

Ş ş

T t

U u

Ü ü

W w

Y y

ÿ ÿ

Z z

V v

I i

Y y

Z z

TÜRKMEN TÜRКÇESİ (KİRİL)

A a

B b

B b

Г г

Д д

E e

Ë ë

Ж ж

Ж ж

З з

И и

Й й

К к

Л л

М м

Н н

Ң ң

O o

Ө ө

П п

P p

C c

T t

У у

У у

Ф ф

X x

Ц ц

Ч ч

Ш ш

Щ щ

Ъ ъ

Ы ы

LATİN KARŞILIĞI

A a

B b

V v

G g

D d

E e (Kelime başlarında Ye, ye)

Yo yo

J j

C c

Z z

İ i

Y y

K k

L l

M m

N n

Ñ ñ

O o

Ö ö

P p

R r

S s

T t

U u

Ü ü

F f

H h

Ts ts

Ç ç

Ş ş

Sç sç

Ayırma

I ı

Б ь

Э э

Ә ә

Ю ю

Я я

İnceltme

E e

Ä ä

Yu yu

Ya ya

GİRİŞ

Türkmen Türkçesi; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesinin de içinde bulunduğu, Oğuz (Batı / Güney-Batı) grubu şivelerinin doğu koluna mensuptur. Bu özelliğinden dolayı, Oğuz Türkçesinin özellikleri Türkmen Türkçesinin karakteristiğini oluşturur. Asli ve anlam ayırıcı uzun ünlülerin varlığı ile ilerleyici dudak benzeşmesi, peltek /s/ ve /z/ ünsüzlerinin varlığı Türkmen Türkçesini diğer Oğuz grubu şivelerinden ayıran hususlardır. Öte yandan, Türkmen Türkçesi Doğu Türkçesinin etkisiyle Kıpçak ve Çağatay Türkçesinin özelliklerini de barındırır. Batı Türkçesinin diğer kollarında kelime başında “v-” bulunduran kelimelerin, Türkmen Türkçesinde “b-” olması; yine Batı Türkçesinin diğer kollarında “ol-” fiilinin başında “b-” bulunmazken, Türkmencede bu fiilini “bol-” şeklinde olması bu lehçelerin etkisini gösterir. Çalışmamız Türkmen yazar Nurmurat Sarıhanov’un Şükür Bağşı povestinin dil ve üslup incelemesine dayanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, giriş bölümüdür. Bu bölümde dört alt başlık bulunmaktadır. Birinci alt başlıkta; Türkmen adı ve manası üzerinde durulmuş, Türkmen tarihi ve Türkmenistan coğrafyası hakkında bilgiler sunulmuştur. İkinci alt başlıkta, Türkmen Türkçesinin Türk lehçeleri arasındaki yerinden, Türkmen Türkçesi üzerine yapılan çalışmalardan, Türkmenlerin kullanmış oldukları alfabelerden ve Türkmen boylarından bahsedilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümü iki alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta çalışmamıza temel oluşturan Şükür Bağşı povestinin yazarı Nurmurat Sarıhanov’un hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında bilgi verilmiştir. İkinci alt başlıkta ise Nurmurat Sarıhanov’un eserleri ve bu eserlerin içerikleri incelenmiştir.

Çalışmamızın en hacimli bölümü olan dil incelemesi bölümü ikinci bölümdedir. Bu bölümde povestin dil özellikleri ayrıntılı bir şekilde incelenen, temelde üç alt başlıktan oluşur. Birinci alt başlık olan ses bilgisi bölümünde, Türkmen Türkçesindeki ses özellikleri açıklanmıştır. İkinci alt başlık olan şekil bilgisi bölümünde, genel olarak Türkmen Türkçesi şekil özellikleri açıklanmış ve incelediğimiz metinden hareketle örnekler sunulmuştur. Üçüncü alt bölümde ise, cümle türleri ve kelime grupları incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, Şükür Bağşı povestinin transkripsiyonlu şekli, Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli ve povestin aslı bulunmaktadır.

Dördüncü bölüm, sözlük bölümüdür. Metinde geçen her kelimeye sözlükte yer verilmiş, kelimelerin anlamı verilirken povestte geçen anlamı esas alınmıştır.

Tüm bu bölümlerin sonunda tezin içeriğinin ve sonuçlarının özetlendiği bir sonuç bölümü yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN TÜRKLERİ, TÜRKMEN TÜRKÇESİ ve NURMURAT SARIHANOV

1.1. Türkmenler ve Türkmenistan

XI. yüzyılın ortalarında, Yakın Doğu'da, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu kurmak üzere Ortaçağ tarihinde çok önemli rol oynamış olan Türk boylarına "Oğuz" yanında "Türkmen" de denilmiştir (Kafesoğlu, 2014: 26). Bugün Türkmenistan Türkleri için kullanılan "Türkmen" kelimesini ilk defa zikreden Kaşgarlı Mahmut'tur. Bu kelime başlangıçta daha çok Müslümanlığı kabul eden Oğuzları ifade etmek için kullanılırken, daha sonraları kelimenin etimolojisi hakkında farklı görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır (Kara, 2007: 233). Bu noktada birbirinden farklı etimolojik görüşlere değinmek yerinde olacaktır. Kaşgarlı Mahmut, Türkmen adını, Büyük İskender Türk ülkelerine yöneldiğinde Balasagun'da oturan Türk hükümdarı doğuya çekilmiş ve orada sadece 22 kişi kalmıştır –ki bunlar Oğuz boylarını teşkil eder–, sonra bunlara iki kişi daha katılmıştır. İskender üzerlerinde Türk belgeleri bulunan bu 24 kişiye "Türkmânend" (Türke benzer) demiş ve Türkmen adı böylece ortaya çıkmış olduğu düşüncesindedir (Kafesoğlu, 2014: 26). "Türkmen" adıyla ilgili diğer görüş J. V. Ariac'a aittir. Onun görüşü "Türk ile Kuman" kelimelerinin birleşmesinden doğmuş olduğu ile ilgilidir fakat bu kabul edilmemektedir. Bir diğeri Hüseyin Hüsammeddin'e aittir. Ona göre "-mAn" eki Türkçede "büyüklük, yücelik, ululuk" anlamını vermektedir. Bu doğrultuda Türkmen kelimesi "büyük Türk, halis Türk" demektir. Jean Deny "Türk Dili Grameri" adlı eserinde "-mAn" ekinin "kocaman, karaman, şişman" kelimelerinde olduğu gibi büyüklük, fazlalık, mübalağa, üstünlük anlamı katması ile "Türkmen" kelimesinin "koyu Türk, halis Türk" anlamına geldiğini ileri sürmüştür, bu en çok kabul bulan görüştür (Kafesoğlu, 2014: 27-28-). Son olarak Fuat Köprülü, Divânü Lûgat-it Türk'e dayanarak Türkmen adının Oğuzlar'ın Müslüman olanlarına verildiğini söylemiştir.

Türkmenler diğer Türk boyları gibi uzun yıllar göçebe bir şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir. En büyük Türkmen uruğları; Teke, Yomut, Ersarı, Sarık, Salır, Çovdur, Gökleñ'dir. Türkmenler'in tarih sahnesinde aktif bir rol almaları bazı uruğlarının İslamiyeti kabul etmelerine rastlar.

Moğol istilas ve diğer pek çok sebepten dolayı Türkmenler'in bir kısmı Orta Asya'dan Maveraünnehir, Horasan ve Mangışlak'a; bir kısmı ise Azerbaycan ve Anadolu'ya göç ederek yerleşmişlerdir (Kara, 2007: 233).

Hazar ötesinde kalan Türkmenler, bir süre Timurlular'ın ve Moğollar'ın idaresinde yaşamış; sonraları Kalmuklar'ın saldırılarına dayanamayarak bugünkü Türkmenistan'ın güneybatısında olan Köpetdağ taraflarına çekilmişlerdir. Ancak Türkmenler'in güçlenmesinden olan nedeniyle Hive Hanı Ebulgazi Bahadır Han ve Türk asıllı İran Şahı Nadir Kulu Han, Türkmenlere ağır kayıplar verdirmiştir.

18. yüzyılın başlarında kendini bir nebze toparlayan Türkmenler, bu yüzyılın sonuna doğru da Ruslar'ın zulmüne maruz kalır. Bir asırdan uzun bir süre Ruslar'ın hakimiyeti altında yaşayan Türkmenler 27 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan ederek inançlarını, örf ve adetlerini istedikleri gibi yaşayabilecek ortama kavuşmuşlardır (Kara, 2012: 18-19).

27 Ekim 1991'de bağımsızlığına kavuşan bugünkü Türkmenistan Cumhuriyeti 488.000 km² alana sahiptir. Bugün Kazakistan sınırları içinde yer alan ve kuzey batısında Kazakistan, kuzeydoğusunda Özbekistan, güneyinde Afganistan ve İran, batısında Hazar denizi ile çevrilidir. Nüfusu yaklaşık 5 milyondur. Türkmenistan'ın yüzde 80'ini Türkmenler, geri kalan kısmını Özbekler, Ruslar, Kazaklar, Azeriler, Tatarlar, Karakalpaklar, Ukraynalılar ve Ermeniler oluşturmaktadır.

Bugünkü Türkmenistan Cumhuriyeti'nin en önemli şehirleri başkent Aşkabat'ın yanısıra Marı (Merv), Aşkabat, Türkmenbaşı, Daşoğuz, Lebap, ve Köneürgenç'tir.

Türkmenistan biri çöl diğeri vaha bölgesi olmak üzere iki bölgeden oluşmaktadır. Kopet Dağı etekleri, Murgap, orta ve aşağı Amu Derya (Ceyhun) başlıca vahalarıdır (Saray, 1993: 7). Köpet dağları dışında ülkenin yüzde 95'lik kısmında yüzey şekilleri genelde düz olup, denizden yükseklik 150-300 metredir (Kara, 2002: 238). Türkmenistan'ın en geniş bölgesi 350.000 m² lik kaplayan alanla Karakum Çölü'dür. Çöl, Ceyhun ırmağından su getirilerek verimli hale getirilmeye çalışılmaktadır. En önemli ırmakları Ceyhun, Murğap, Tecen ve Etrek'tir (Kara, 2012: 17).

Türkmenistan Asya'nın iç kesimlerinde yer alması sebebiyle tam bir kara iklimi hâkimdir. Yazlar oldukça sıcak ve kurak geçer. Gece gündüz arasında sıcaklık farkları çok yüksektir. Yağış açısından da oldukça fakirdir (Saray, 1993: 7).

1.2. Türkmen Türkçesi

Türkmen Türkçesi; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinin de dâhil olduğu Oğuz (Batı) grubu Türk yazı dilleri içinde yer almaktadır. Kendisine özgü nitelikler ile diğer Oğuz grubu yazı dillerinden ayrılır (Uygur, 2011: V).

Türkmençeyle ilgili ilk bilgilere bazı şarkiyatçıların 19. yüzyılda yaptığı çalışmalarda rastlanmakla birlikte¹, S. Ağabekov, A. Alıyev ve İ. Belyayev gibi bilim insanları Ekim Devri'nden sonraki yıllarda Türkmençe üzerine kılavuz kitaplar hazırlamışlardır. Türkmen Türkçesi grameriyle ilgili ilk önemli eserler, M. Geldiyev ile G. Alparov'a aittir. A. Alıyev ve K. Böriyev ise 1929 yılında Türkmençe-Rusça bir sözlük hazırlar. 1940'lı yıllarda Türkmençe imlâ kılavuzu hazırlanmıştır (Kara, 2002: 243).

Başlangıçtan beri birkaç alfabe kullanan Türkmenler ilk olarak Arap alfabesini kullanmışlar, daha sonra 1928 yılında ise Latin alfabesine geçmişlerdir. 1936 yılında Türkmen fonetiğine göre değiştirilip geliştirilen alfabede 30 harf bırakılmıştır. 1940 yılında Rus yazısını temel alan Kiril alfabesini kullanmak zorunda kalmışlardır. 12 Nisan 1993'te yeni Latin esaslı Türkmen alfabesine geçmeyi kabul etmişlerdir (Uygur, 2011: VII).

Türkmen dilinin oluşumunda Oğuz ve Kıpçak dillerine has özellikler vardır. Küçük yerli ağızlarda Kıpçak dil elementleri çok fazla olduğu için Türkmen dilciler arasında şiveleri Oğuz ve Kıpçak grubu şiveleri olarak ayırırlar da vardır (Sarıhanov, 2002: 1356)

Sovyet döneminde edebî dil için her ne kadar Yomut ve Teke ağızları esas alınmış olsa da Türkmen aydınları bütün ağızlardan faydalanmayı prensip edinmişlerdir. Türkmençenin ağızları şu şekildedir: Yomut, Teke, Ersarı, Sarık, Salır, Çovdur, Alili, Sakar, Eski, Bayat, Mürçe, Kırac, Burkaz, Olam, Çandır, İğdir, Düyeci, Hıdırili, Mukrı, Yemreli, Arabacı, Garadaşlı, Nohur, Änev, Çärcev (Kara, 2012: 21).

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Berdi Sarıyev, "Türkmen Sözlükleri ve Sözlükçülüğü Üzerine Yapılan Araştırmalar Hakkında", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2013, S 2/1, s. 150-165.

1.3. 20. Yüzyıl Türkmen Edebiyatına Genel Bir Bakış

Bilindiği gibi, destan dönemiyle başlayan ve 13. yüzyıla kadar devam eden dönem, “Türk Dünyası Edebiyatlarının Ortak Dönemi” olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu dönem, Türkmen edebiyatı tarihinin de ilk dönemini teşkil etmektedir. Bu noktadan hareketle Oğuz Kağan, Ergenekon vb. destanlar ile Köktürk Yazıtları, Kutadgu Bilig ve Divan-ı Hikmet gibi eserler Türkmen edebiyatı tarihinin ilk eserleri olarak kabul edilmektedir. Türkmenlerin oldukça zengin bir sözlü edebiyatı vardır. Türk dünyası ozanlık geleneğinin temsilcisi bahşılar, sözlü edebiyatın günümüzde de en önemli temsilcileri konumundadır. Destan, masal, efsane, atasözü, türkü, bilmece, halk inançları gibi sözlü edebiyata ait türlerin hepsi Türkmenler arasında çok sevilir. Türkmen folkloruna ait bu türler bugün hala canlı bir şekilde halk arasında yaşar. Bahşılar Köroğlu, Zöhre Tahır vb. gibi kahramanlık ve aşk hikâyelerini halk arasında icra eder. Dolayısıyla sözlü edebiyat yüzyıllardır süregelen zenginliğiyle devam eder.

Türkmen Türkçesinin yazı dili olarak ortaya çıktığı dönem 18. yüzyıldır. Bundan önce Türkmen şair ve yazarlar Türkistan’ın edebî dili olan Çağatay Türkçesi ile eserler kaleme almıştır. 18. yüzyıldan itibaren Türkmen Türkçesinin de yazı dili kimliği kazandığını görürüz. Şüphesiz bu konudaki en büyük pay büyük Türkmen şairi Mahtumkulu’na aittir. Mahtumkulu, şiirlerinde Çağatayca unsurları² kullanmakla beraber Türkmence kelimelere de yer verir. Böylece Türkmen Türkçesinin edebî dil niteliği kazanmasında büyük bir rol oynar. Mahtumkulu’ndan sonra gelen şairler, bu geleneği devam ettirir ve 18. - 19. yüzyıl Türkmen edebiyatının temsilcileri Türkmenlerin başarılı örneklerini verir. Nitekim bu dönem Türkmen Klasik edebiyatı olarak da adlandırılır. Andalıp, Azadı, Mahtumkulu, Şabende, Şeydayı, Mollanepes, Kemine, Kâtibi, Meteci, Seydi, Zelili gibi isimler bu devrin önde gelen şahsiyetleridir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkmenler Rus baskısı ve işgaline maruz kalır. Göktepe Savaşlarının ardından Türkmenler tamamen Rusların hâkimiyetine girer. Böylece Türkmenler için yeni bir dönem başlar. 1917 yılında gerçekleşen Ekim devrimi ile Rusya’da yönetimi Bolşevikler ele geçirir. Sovyetler Birliği kurulur. Türkmenistan da 1991 yılına kadar bu birlikte yer alır.

Türkmen edebiyatı 20. yüzyılın başından 1920’li yıllara kadarki süreçte klasik Türkmen edebiyatı anlayışının tesirinde ilerler. 1920’li yıllardan itibaren hikâyeye, uzun

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Kara, *Mahtumkulu’nun Şiirlerinde Çağatayca ve Oğuzca Unsurlar*, Bilig Dergisi, 1998, S 7, s.131-135.

hikâye, roman, deneme, makale gibi yeni türlerin örnekleri görülmeye başlar. Sovyet hükümeti sanatın her dalını kendi düşüncesine hizmet etmek noktasında kullanmıştır. Bu bakımdan Sovyetler Birliği içerisindeki tüm halkların sanatçılarından sosyalizme hizmet eden eserler kaleme almaları istenir. Dolayısıyla ideoloji propagandası yapan bir edebiyat meydana gelir. Türkmen edebiyatı da bu doğrultuda gelişimini sürdürür. Bu durum özellikle Stalin döneminde daha yoğun bir şekilde eserlerde hissedilir. Sovyet rejiminin kendi ideolojisini halka kabul ettirme hususunda gazete ve dergi gibi basın organları öne çıkar. 20. Yüzyıl Türkmen edebiyatı aşağıdaki şekilde dönemlere ayrılıp incelenebilir:

1. Ceditçi (Aydınlanmacı) Türkmen Edebiyatı (20. yüzyıl başı-1924).
2. Sovyet Dönemi Türkmen Edebiyatı (1924-1985).
 - a. Ekim Devrimi Sonrası Türkmen Edebiyatı (1924-1940).
 - b. II. Dünya Savaşı Devri Türkmen Edebiyatı (1940-1946).
 - c. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkmen Edebiyatı (1945-1956).
 - d. 1956 Sonrası Türkmen Edebiyatı (1956-1985).
 - e. Sosyalist Gerçekçi Devir Türkmen Edebiyatı (1985-1991).
3. Bağımsızlık Devri Türkmen Edebiyatı (1991-2016).

Ceditçi (Aydınlanmacı) Türkmen Edebiyatı (20. yüzyıl başı-1924)

Ceditçilik hareketi 19. yüzyılın ikinci yarısında dil, eğitim-öğretim ve dinle ilgili alanlarda bir yenileşme hareketi olarak başlamış ve kısa sürede tüm Türk dünyasında karşılık bulmuştur. Bunda şüphesiz en büyük rol Gaspıralı İsmail Bey'e aittir. Gaspıralı, özellikle Tercüman gazetesi ile yenilikçi fikirlerini Türk dünyasının pek çok yerine ulaştırmayı başarmıştır. Ceditçilik hareketinin merkezinde bulunduğu gibi usul-i cedit adı verilen okullar yer alır. Bu okullarda yeni metotlar doğrultusunda eğitim verilir. Bu okullardan yetişen gençler aydınlanmacı bir zihniyet ile ülkesine hizmet etmeye çalışır. Bu bakımdan Türkmen aydınlanmacılık hareketi içinde öne çıkan isimlerden Muhammet Geldiyev (1889-1931), Abdilhekim Gulmuhammedov (1885-1931), Orazmämmet Vepayev (1883-1937), Kümüşalı Börüyev (1896-1942), Allagulı Garahanov (1892-1938), Şemseddin Imameddinoglı Kerimî (1893-1937), Hıdır Deryayev (1905-1988) gibi yazar ve şairleri gösterebiliriz (Söyegov 2010: 327-338).

Bu dönemde yapılan önemli çalışmalardan biri de sözlük ve gramer çalışmalarıdır. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılların başlarında, Şinkeviç'in (1899), S. Agabekov'un (1904) ve İ.A. Belyayev'in (1913) kaleme aldığı ilk Türkmen gramer ve sözlük çalışmaları oldukça önemli eserlerdir. Bu tür gramer, ders kitabı ve sözlük çalışmaları Sovyetler döneminde artarak devam eder. Gramer ve sözlük çalışmalarının yapılması, Sovyet rejiminden önce Türkmenlerin var olmadığı iddialarına karşı bir cevap niteliği taşımaktadır.³

1914-1917 yılları arasında çıkan *Ruzname-i Maveray-ı Bahr-ı Hazar Gazetesi* bu dönemin edebî faaliyetleri için oldukça önemli olmuştur. Gazetede Göktepe Savaşlarını konu edinen şiirler yer alır. Türkmen edebiyatına ait eserlerden örnekler verilir. Rus Çarlığı'nı eleştiren yazılar kaleme alınır (Durduev ve Kara, 1993: 3). Türkmen ceditçilik hareketinin öncüleri sayılabilecek bu ilk nesil, Sovyet döneminden önce başlayan çalışmalarıyla bir bakıma cedit edebiyatını geliştirmiş ve 1937 –Kızıl Kırğın – dönemine kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu devir Türkmen şiirinde Mollamurt (1885-1930), Durdı Gılıç (1886-1950), Berdi Kerbabayev (1894-1974), Garaca Burunov (1898-1964), Amandurdı Alamişov (1904-1943) ve Yakup Nasırlı gibi isimler öne çıkar.

Sovyet Dönemi Türkmen Edebiyatı (1924-1985)

20. yüzyıl Türkmenlerin hayatında büyük sarsıntıların yaşandığı asır olmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde Türkmenistan'ın güç kullanılarak Rusya'ya dâhil edilmesi siyasi, askeri, iktisadi, kültürel alanlara da etki eder. Rusya'da meydana gelen Şubat ve Ekim Devrimleriyle başlayan iç savaş ve yaygınlaşan istilalarda sayısız insan ölür. Bolşevikler kısa sürede hâkimiyeti ele geçirip Türkmenistan ile birlikte Rus Çarlığının etkisi altındaki diğer ülkelere de egemen olurlar (Durdıyev ve Kara, 1997: 4). 1924'te Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. Bu dönem Türkmen edebiyatı için adeta bir dönüm noktası olur. Sosyal ve iktisadi hayatın birçok alanında yapılan değişiklikler Türkmen edebiyatına da tesir eder. 1924 yılından itibaren özellikle gazete ve dergiler aracılığıyla bir Sovyet-Türkmen edebiyatı teşekkül eder. Marksist-Leninist bir ideolojiye sahip olan Sovyet idaresi, sanatın her dalında olduğu gibi edebiyatı da ideolojisini halka benimsetmek için kullanır. "Sosyalist Realizm" olarak adlandırılan bu

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarıyev Berdi (2013). "Türkmen Sözlükleri ve Sözlükçülüğü Üzerine Yapılan Araştırmalar Hakkında", *Uluslararası Türkçe Kültür Eğitim Dergisi*, S 2/1, s. 150-165.

edebî anlayış ile yazılacak tüm eserlerin muhteva yönüyle sosyalist realizme uygun olması istenir. Kadın özgürlüğü, toprak-su reformu, zengin-fakir çatışması, halkların kardeşliği gibi konular eserlerde sıkça işlenir. Dolayısıyla sanat ve edebiyat bu yıllardan itibaren rejimin belirlediği ilkeler doğrultusunda gelişme kaydeder. Yirmili ve otuzlu yıllarda öne çıkan edebiyatçılar Berdi Kerbabayev, Ata Govşudov, Hıdır Deryayev, Hacı İsmayilov, Durdı Gılıç, Ata Köpek Mergen, Şalı Kekilov, Hocanepes Çarıyev gibi isimlerdir.

1930'lu yıllarda Abdilkerim Gulmuhammedov, Oraz Vepayev, Oraz Täçnazarov, Hocanepes Çarıyev'in siyasi yönden suçlanarak hapsedilmeleri ve daha sonra öldürülmeleri, Berdi Kerbabayev, Garaca Burunov, Şalı Kekilov, Ruhı Alıyev, Hıdır Deryayev gibi edebiyatçıların tutuklanması Türkmen edebiyatına olumsuz tesir etmiştir. Şiir üstünlüğünü bu dönemde de sürdürür. Nesirde deneme türü yazılar öne çıkar ancak; yavaş yavaş kısa ve uzun hikâye türlerinde de gelişmeler başlar. Çeviri çalışmaları da bu dönemde edebiyatın gelişmesine hizmet eder. Başta Tolstoy olmak üzere Rus edebiyatının önde gelen şahsiyetleri ile diğer Türk topluluklarına ait bazı eserler Türkmenceye tercüme edilir. Devrin edebiyatında kolhoz ve köy hayatı temalarına, sosyalizmin tanıtılması ve yeni hayat tarzına ait unsurlara sıkça yer verilir. Ağahan Durduyev'in kısa ve uzun hikâyeleri ile Nurmurat Sarihanov'un birbirinin devamı niteliğinde olan hikâyelerinde; sade insan ve aile ilişkileri işlenmiştir. Çağdaş Türkmen edebiyatının ilk roman örnekleri de otuzlu yılların sonlarına doğru verilir. Berdi Kerbabayev *Aygıtlı Ādim* ve Hıdır Deryayev'in *Ganlı Penceden* adlı eserleri roman türünün ilk örneklerindedir.

1941–46 yılları arası, Türkmen halkının sosyal hayatta yaşadığı en önemli tarihi dönem yani II. Dünya Savaşı ve savaştan sonra Türkmen toplumunun hayatını ve işlerini düzene sokma çabasını içine alan dönemdir. Bu dönemde yazar ve şairlerin birçoğu eline silah alıp cepheye gider, akabinde cephede savaşan ve oralarda yaşananları eserlerinde anlatan bir kuşak yayın hayatına girer. Şair ve yazarlar halkı düşmana karşı mücadeleye çağırır. Savaş yılları edebiyatının eserlerinde en fazla işlenen tema vatanseverliktir. Eserlerin tamamında vatanseverlik yüceltilir, övülür. Sovyet Rusya'nın Almanya ile olan savaşında cephede savaşan askerlerin kahramanlığı, cephe gerisindeki halkın cesareti ve mukavemeti, bu dönem edebî ürünlerinin başlıca konusudur. Ata Govşudov'un *Mehri-Vepa* adlı romanı savaş yıllarında kaleme alınır. Romanın başkahramanı "Vepa"nın nezdinde II. Dünya savaşına katılan Türkmen

yiğitlerinin savaş sırasındaki yaşadıkları tasvirlerle gözler önüne serilir (TET-5, I. Kitap 1980: 38-39). Savaş yılları edebiyatında cephe ve cephe gerisi yaşamını konu edinen birçok hikâye yazılır. Bu devir Türkmen edebiyatında İkinci Dünya Savaşında kahramanlık gösteren Gurban Durdı, Aydogdı Tahırov, Annagılıç Atayev gibi şahsiyetleri konu edinen pek çok eser kaleme alınır. A. Durdıyev'in *Gurban Durdı* adlı hikâyesi de bu özelliktedir. Türkmen şiirinde bu dönemin ağırlıklı temaları vatan ve kahramanlıktır. Birçok Türkmen şairi cepheye giderek mücadeleye katılır. Bunlardan bir kısmı cephede hayatını kaybeder. Özellikle cephede savaşan şairler, cephe yaşamını ayrıntılı bir şekilde ele alır. Ata Govşudov, Nurmurat Sarıhanov, Berdi Kerbabayev, Hüseyin İsmayılov, Şalı Kekilov, Rehmet Seyidov, Aman Kekilov, Gara Seytiliyev gibi sanatçılar bu yılların öne çıkan isimleridir (TET-5, 1. Kitap: 45-67).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda barış teması öne çıkar. Savaş yaralarının sarılması, kolhozlar ve üretim, ekonominin ve sosyal yaşamın reformu gibi konular edebî eserlerde sıkça işlenir. Bu dönem eserlerinde savaşın kötülüğü ile barış, huzur, halkların kardeşliği, ülke için emek harcamak gibi temalar ağırlıktadır. Savaş sonrası Türkmen edebiyatının başlıca teması, bu yıllarda yaşanan sosyal, kültürel ve iktisadi gelişmeler bakımından halkın yaşantısıdır. Bu yıllarda şiirin konusu genişler ve temanın işlenişinde epik hassasiyetlerin arttığı görülür. Serbest ölçüde şiirler yazılır. Mensur eserlerde ülkenin iktisadi açıdan gelişimi ve ilerlemesi amacıyla halkın çok çalışması gerektiği vurgulanır. Ülkesinin refahı için canını dişine takarak çalışan kahramanlar eserlerde sıkça görülür. G. Muhtarov, G. Seyitliyev, B. Pürliyev gibi isimler dönemin önde gelen tiyatro yazarlarıdır. B. Seytakov, B. Kerbabayev, G. Burunov, A. Govşudov, A. Durdıyev, G. Seyitliyev, R. Seyidov, A. Kekilov, T. Esenova, B. Soltannıyazov, P. Nurberdiyev, G. Gurbanshedov, K. Gurbanpessov, Ata Atacanov, G. Ezizov gibi edebiyatçılar bu yılların önde gelen şahsiyetleri arasında yer alır. (TET-5, II. Kitap: 20-35). Ata Govşudov'un "*Köpetdağın Eteğinde*" romanı, Berdi Kerbabayev'in *Aysoltan* adlı povesti Türkmen edebiyatının savaştan sonraki gelişimini izleme imkânı verir. (Durdıyev ve Kara, 1997: 5).

Altmışlı yıllardan itibaren hikâye ve uzun hikâye türünde verilen eserlerin sayısında artış görülür. Bu devirde kaleme alınan uzun hikâyelerde genel olarak tarihi temalar ile tarihi şahsiyetlerin yaşamı, sosyalist devrim vakaları, kolhoz faaliyetleri, Karakum çölüne yapılan su kanalı gibi konular işlenir. B. Seytekov'un *Gız Salgıdı* (Kızın Başlık Parası), *İlkinci Gün*, Gurbandurdı Gurbanshedov'un *Çakılık* (Davet), B.

Pürlijev'in *Söygi Mukamu* (Sevgi Sazı), Narıman Cumayev'in *Akmayanın Yolu* (Ak Devenin Yolu), *Yuvaş Gelin* (Sessiz Gelin), Berdinazar Hudaynazarov'un *Göreş Meydanı* (Savaş Meydanı) gibi eserleri bu yılların önde gelen uzun hikâyeleri arasında kabul edilir. Türkmen romanı hem muhtevanın genişlemesi hem de konu çeşitliği ile bu yıllarda önemli gelişmeler gösterir. Roman türünde verilen eserlerin sayısı da artar. Roman tekniği bakımından daha başarılı eserler verilir. B. Kerbabayev ve B. Seytakov *Gaygisız Atabay* ve *Şahir* (İpek) adlı eserleri ile ilk biyografik roman örneklerini verirler. B. Hudaynazarov'un *Gumlular*, N. Hocageldiyev *Güllä Degen Sümbüller*, S. Atayev'in *Gazap* romanları, İkinci Dünya Savaşı yıllarının olaylarını işler. N. Cumayev'in *Velayet*, A. Govşudov'un *Perman*, N. Hocageldiyev'in *Gökdepe Galası* romanlarında tarihî temalar işlenir. Altmışıncı yılların sonlarına G. Gurbanshedov'un *Toylı Mergen* adlı romanı damgasını vurur. Yazar, Komünist Partinin olumsuz faaliyetlerini ve çalışanların kötü taraflarını işler. Bu devrin roman türündeki en başarılı eserlerinden biri de B. Hudaynazarov'un *Gumlular* adlı eseridir. Roman, cephe ve cephe gerisi birlikteliğinin önemini ve gücünü ortaya koyan en başarılı eserler arasında gösterilir. Birçok dile çevrilen roman 2002 yılında Türkçe olarak da yayımlanır (TET-6, I. Kitap: 24-25, 54-67).

Stalin'in ölümünden sonra oluşan kısmî serbestlikten yararlanan şairler bireyin ruh dünyası, psikolojisi, hayatın çok yönlülüğü gibi konulara eğilerek şiirin konusunu genişletir. Dolayısıyla sosyalist gerçekçi metoda bağlı kısıtlayıcı şiir anlayışından azıcık da olsa kurtulan Türkmen şairleri, aşk, sevgi, tabiat, insan, hayatın anlamı gibi konuları romantik bir tavırla işler. Bu yıllarda Kerim Gurbannepesov, Berdinazar Hudaynazarov, Gara Seyitliyev, Gurbannazar Ezizov gibi Türkmen şiirinin usta isimleri yetişir. K. Gurbannepesov halk şiiri geleneğinden ustalıkla yararlanır. M. Seyidov, şiirine felsefî bir yön kazandırır. G. Ezizov, Rus ve Avrupa şiirinin nazım biçimlerinden etkilenir ve Türkmen şiirine şekil yönünden yenilikler getirir.

Altmış, yetmiş ve seksenli yılların sorunları edebî eserlere temel oluşturur. Berdi Kerbabayev'in "*Nebitdağ*" romanı sanayi üretimindeki ilerlemeleri, Berdinazar Hudaynazarov'un "*Akar Suvuñ Aydımi*", Berdi Kerbabayev'in "*Suv Damcası Altın Däänesi*", Nuri Bayramov'un "*Sähraa Yoolları*", Ata Atacanov'un "*Ööz Tanışlarım*" ve "*Yağday Niçik Yaaraan*" eserleri günümüz Türkmen köyü, şehir hayat, aydınların yaşantısı, çöl ve çölün değişimi konularını işler. Beki Seytekov'un "*Doğanlar*" ve "*Bedir Kent*", Berdi Soltannıyazov'un "*Sumbar Akyaar*", Yazmırat Mämmediyev'in

“*Ene Toprak*” Ata Atacanov’un “*Çakmak*”, Tirkeş Cumageldiyev’in “*Caanserek*” adlı romanları devrim ve kolhoz kurumlarıyla ilgili olayları ele alır.

Yetmişli yıllarda da Türkmen edebiyatı bütün türlerde ilerleyişini sürdürür. Üstat şairler K. Gurbannepesov, M. Seyidov ve H. Durdıyev ile diğer genç isimler Türkmen şiirini bu dönemde bir üst basamağa taşır (TDTEA-10 1998: 30). Bu dönemdeki hikâye türünde kaleme alınan eserlerde öne çıkan tema vatan ve yurt sevgisidir. H. Melayev’in *Düynki Gelinler* (Düinkü Gelinler, 1970), B. Hudaynazarov’un *Argış* (Ticaret, 1980), *Haşar* (1976) vb. hikâyelerde savaş yılları ve sonrasındaki dönemde halkın yaşamı ele alınır. 1970’li yılların üretken yazarlarından biri olan Narıman Cumayev, bu yıllarda kaleme aldığı *Ceyhun*, *Velayat* ve *Aydogdı Tahırov* adlı romanları ile Türkmen edebiyatının gelişimine önemli katkı sağlar. Seksenli yıllar Sovyetler Birliği’nin baskıcı rejiminin kötü kalıntılarını, taraflarını ortadan kaldırmak için bazı siyasî gelişmeler yaşanır. Sovyet hükümeti açıklık, demokrasi, yeniden yapılanma gibi siyasî oluşumları bu dönemde ilan eder. Edebî eserlere de bu yeniliklerin yansıtıldığı görülür. Bu dönemde Türkmen şiirinin teması genişler, şiirlerde millî karakter ortaya çıkar. Seksenli yıllar Türkmen romanında tarihî şahsiyetler hakkında yazılan romanlar öne çıkar.

Bağımsızlık devri, Türkmenistan’ın 27 Ekim 1991’de bağımsızlığını ilân etmesi ile birlikte edebiyatta, bağımsızlık, millî uyanış konuları işlenmeye başlanır. Manzum eserlerde bağımsızlık teması ön plandadır. Bu temayı oluşturan ana unsurlar ise Türkmen halkı, vatan ve Türkmenbaşı konularıdır. Şairler, bu kavramları eserlerinde işleyerek bağımsızlığın tasvirini yapar. Vatanın özgürlüğü, devlet başkanı, ana dili, Göktepe Kalesi, Türkmenlerin tarihinde önemli yeri olan şahsiyetler, yeni yapılan binalar, milli bayramlar vb. konularda lirizm yönü güçlü şiirler kaleme alır. Doksanlı yıllardan itibaren edebiyatta Türkmenbaşı teması öne çıkar. Bağımsızlık yılları içerisinde Saparmırat Türkmenbaşı’nın hayatını ve çalışmalarını ele alan birçok manzum ve mensur eser yazılır. S. Öreyev’in *Prezidentiň Perzendi* (Başkanın Oğlu) adlı manzumesi ile K. Ballıyev ve A. Nurgeldiyev’in birlikte kaleme aldıkları *Peder tumarı* (Baba Süsü) ve *Hicran halkası* adlı öyküleri bu konuda yazılan eserlerden bazılarıdır. Doksanlı yılların başlarında görülen Türkmenbaşı temasının yerini günümüz Türkmen şiirinde Arkadag teması almıştır. Şairler vatan temalı şiirlerin içerisinde halkın Türkmenistan Cumhurbaşkanına olan sevgisini bu tema ile işlemektedir. Dönemin öne çıkan hikâye kitapları arasında O. Öde’nin *Her Kellede Han Otur*, A. Durdıyev’in *Ya Pelek*, A. Hemidov’un *Saňa Garaşyan* (Seni Bekliyorum), Ş. Atanepesov’un *Gızıla*

Çümen Gaytarma, G. Yollıyev'in *Kalpda Gopan Harasat* (Kalpte Kopan Tufan), Ş. Geldıyeva'nın *Şeker* gibi eserleri gösterilebilir.

Bağımsızlık yıllarında tarihi konular ve Türkmen Klasik edebiyatının önde gelen şahsiyetleri hakkında da eserler kaleme alınır. Ö. Nepesov'un *Pıragı*, N. Altıyev'in *Andalıp*, A. Nurgeldiyev'in *Bayram Han*, G. Yollıyev'in *Garamazıda Gapan Govga*, Y. Hudaygukıyev'in *Zınharı*, Y. Mämmediyev'in *Alp Arslanıñ Dünye İnmegi*, O. Öde'nin *Altıncan Hatın* adlı romanları, bu konuda yazılan eserlerden bazılarıdır. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbangulı Berdimuhammedov *Alem İçre At Gezer* ve *Dövlet Guşu* adlı romanları ile günümüz Türkmen romanına katkı sağlamıştır. (TE, 2014: 156-162; 181-190). Ayrıca Gurbangulı Berdimuhammedov'un 2016 yılında Şükür Bağşı povesti üzerine yapmış olduğu *Barış Müziği, Dostluk Kardeşlik Müziği* adlı çalışma Türkmenlerde barış sembolü olan dutarın, Şükür Bağşı povesti temel alınarak değerlendirilmesi ve yorumlanmasına dayanmaktadır.

1.4. Nurmurat Sarıhanov'un Hayatı

Nurmurat Sarıhanov, 1906 yılında Göktepe dolaylarında bir köyde doğmuştur. Bir köy okulunda eğitim almaya başlayan ve ardından Aşkabat'da politeknik okuluna giden yazar, bu sırada hikâye yaratıcılığına ilgi duymaya başlar. Türkmen edebiyatına duyduğu ilgi ile Rus dilini, Rus edebiyatını ve dünya edebiyatını öğrenmeye çalışmasıyla perçinlenmiştir.

1925 yılında Taşkent'te bir yıllık süreyle gazetecilik kursuna gider. Burada geçirdiği bir yılın ardından amacını kesin bir şekilde belirlemiştir (Sarıhanov, 2007: 4). 1929 yılından 1937'ye kadar uzun yıllar orduda askerlik yapmasıyla birlikte, Sarıhanov harp muhabirliğinden, harp gazetesi kâtipliği görevine kadar yükselmeyi başarmıştır. Buraya gelene dek küçük büyük haberlerden, makalelere ve denemelere geçmiş, en dikkate değer gelişimi ise hikâye ve povestlerinde olmuştur.

Önemli Türkmen yazarlarından biri olan Nurmurat Sarıhanov Çağdaş Türkmen Edebiyatının önde gelen isimlerindedir. Yazarın eserleri dünyada pek çok dile tercüme edilmiştir. Kısa ömrüne rağmen vermiş olduğu eserlerle kendini Türkmen halkına sevdirmeyi başarmıştır. Yazarın başarılı povestleri ve keskin zekâsıyla oluşturduğu hikâyeleri büyük ciltler oluşturmuştur.

Yazar 1937 yılından 1941 yılına kadar rejime ait gazeteler ve edebiyat dergilerinin redaksiyon bölümlerinde çalışmıştır. Bu yıllar hayatındaki en verimli

yıllardır. Bu devirde birçok hikâye ve çalışmamıza da konu olan ayrıca meşhur olmasını sağlayan “Şükür Bağşı” povestini yazmıştır.

Savaş başladığında savaşa katılan yazar, Ukrayna ve Moldova’yı işgalcilerin elinden kurtarmak için Ukrayna Cephesinin ikinci kısmına katıldı. 15 Aralık 1943’te yazdığı “Ene” hikâyesi konusunu savaştan almıştır. Bu Sarıhanov’un yazmış olduğu son eseridir. 4 Mayıs 1944’te savaşta vefat etmiştir. Diğer askerler ile aynı safta Bendaranın eteğinde Delakeu Moldov köyüne gömülmüşlerdir.

1.5. Nurmurat Sarıhanov’un Eserleri

Nurmurat Sarıhanov yaşadığı devir hakkında hikâyeler yazmıştır. Onun eserlerinde trajik olaylar çoktu. Onları düşünmek için ve onların önemini idrak edebilmek, sadece dönemin olaylarını bilmekle mümkündür. Onun köy hayatı hakkında yazmış olduğu eserlerinin kahramanları, gündelik tasaları ve düşünceleri ile meşgul olan sıradan insanlardır. Yazarın eserlerinde anlattıkları okurun uzun yıllar aklından çıkmayacak kadar etkileyicidir. Yazarın *Soňkı Gara Öy* hikâyesinden Kömek ve Ogulgerek adlı kahramanları çektikleri sıkıntılar, acılar sebebiyle okuru en çok etkileyen kahramanlardandır. Eserde, Ogulgerek’in ailesinin yeni bir yere göçmek istemesi üzerine evlerinden ayrılmanın zorluğu ile yaşadıkları anlatılır.

Kitap hikâyesinde kahraman Velmurat Aga anlatılır. Yazar bu eserinde Türkmen halkının elden kayıp giden tarihi ve öte yandan halkın atalarının manevi değerlerine ihtimamla sahip çıkmalarını konu edinmiştir.

Yazarın çalışmamıza da konu olan *Şükür Bağşı* povesti; büyük bir üne sahip olan ve okur tarafından oldukça ilgi duyulan eserleriydi. Sarıhanov’un diğer eserlerinden farkı, bu eserdeki olayların 19. yüzyılda yaşanmış gerçek olaylardan hareketle yazılmış olmasıdır. Kahraman ve gözüpek sazende Şükür bahşının abisini kurtarmak için hanın sarayına bir başına gitmesi ve sazendeliği ve bahşılığıyla abisini hanın zindanından kurtarması anlatılır. Bu eser Türkmenlerin milli düşüncesiyle, Türkmenler’in hayat tarzları, kültürü, gelenek ve görenekleri, sözlü kültürü hakkında ipucu verir.

Şükür Bağşı povesti aynı zamanda film olarak çekilmiştir. Bu eser, Bulat Mansurov tarafından 1963 yılında *Şükür Bağşı* adıyla Türkmenistan’da gösterime girmiştir.

1.6. Araştırmada Kullanılan Materyal ve Yöntem

Çalışmamız Türkmen edebiyatında önemli bir yer teşkil eden Nurmurat Sarihanov'un *Şükür Bağşı* povestine dayanmaktadır. Çalışmamızda, povestin transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine aktarımı ile dil ve üslup incelemesi yapılmıştır. Metin cümle cümle numaralandırılmış, sayfa numaralarında aslına uyulmuştur. Çalışmamızın inceleme kısmının tamamında, verilen ses ve şekil özellikleri bu metinden örneklenmiş, metinde bulunduğu yer belirtilmiştir.

Çalışmamızın ilk kısmı olan giriş bölümünde Türkmen Türkleri, Türkmen Türkçesi ve edebiyatı hakkında bilgi verildikten sonra Nurmurat Sarihanov'un hayatı, ve eserleri üzerinde durulmuştur.

Dil incelemesi bölümünün ilk kısmını oluşturan “*imla özellikleri*” bölümünde, genel olarak Mehmet Kara'nın “Türkmen Türkçesi Grameri”⁴, Ahmet Buran ve Ercan Alkaya'nın “Çağdaş Türk Lehçeleri”⁵ ve Ahmet Buran, Ercan Alkaya ve Süleyman Yalçın'ın “Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1-Güney-Batı Oğuz”⁶ adlı eserler temel alınmıştır. Ses değişimlerine ve Türkmen Türkçesinde günümüzde bulunan kelimelere bakıldığında Türkmen Türkçesi, ses değişiklikleri incelenirken, seslerin Köktürkçe yani Eski Türkçe dönemindeki şekilleri karşılaştırılarak, geçirdiği değişimler eski şekilden yeni şekle doğru gösterilmiştir. “>” işareti kullanılmıştır. Çalışmamızın temelini oluşturan povestin dil incelemesi bölümünün “*seslerin imla özellikleri*” kısmında örneklerine rastlamadığımız ses özellikleri belirtilmiştir. Dil incelemesi bölümünün ikinci kısmını oluşturan “*dil özellikleri*” kısmında, genel olarak yine Mehmet Kara'nın “Türkmen Türkçesi Grameri” eserindeki taslak kullanılmıştır. Ekler incelenirken ses bilgisinde olduğu gibi Eski Türkçe şekiller dikkate alınmıştır. Fiil çekimi hususunda “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I, Fiil Basit Çekim”⁷ adlı eserden yararlanılmıştır. Tanım ve terimler için Emine Gürsoy Naskali'nin “Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu”⁸ ve Zeynep Korkmaz'ın “Gramer Terimleri Sözlüğü”⁹nden yararlanılmıştır. Dil incelemesi bölümünün “*dil özellikleri*” başlığı altında yer alan fiil çekimlerinde metinde örneğine rastlamadığımız çekimler ve kiplerde bir bütünlük arz

⁴ Mehmet Kara, *Türkmen Türkçesi Grameri*, Etkileşim Yayınları, 2012, İstanbul.

⁵ Ahmet Buran, Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları, 2015, Ankara.

⁶ Ahmet Buran vd., *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1-Güneybatı-Oğuz*, Akçağ Yayınları, 2014, Ankara.

⁷ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri-I-Fiil- Basit Çekim, 2013, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

⁸ Emine Gürsoy Naskali (haz.), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu, 1997. Ankara.

⁹ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007, Ankara.

etmesi bakımından çalışmamıza dâhil edilmiştir. Ancak, örneği olmayan çekimlerin ve kiplerin tüm şahıslarda olumlu, olumsuz, olumlu soru, olumsuz soru çekimlerini içeren tablolar verilmemiş ve “*İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnek yoktur.*” ifadesi not düşülerek yalnızca 1. teklik şahısta çekimi yapılmıştır. Tablolar dizisinde yalnızca metinde örneklerine rastlanan kullanımların tabloları verilmiştir. Öte yandan hem ses hem de şekil bilgisi kısmında cümle düzeyinde verilen örneklerde ilgili olan örnek kelimenin altı çizilerek vurgulanmıştır.

Çalışmamamızın söz dizimi kısmında Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi”¹⁰ ve Günay Karaağaç’ın “Türkçenin Söz Dizimi”¹¹ adlı eserlerden yararlanılmıştır. Söz dizimi; kelime grupları ve cümle çeşitleri olarak incelenmiştir.

Üslup incelemesi kısmında ise eser muhteva ve şekil bakımından incelenmiştir. Eserde kullanılan anlatım teknikleri, bakış açısı ve hikâyeyi oluşturan temel unsurlar ele alınmıştır. İsmail Çetişli’nin “Metin Tahlillerine Giriş /2”¹², Mehmet Kaplan’ın “Hikâye Tahlilleri”¹³ ve Nurullah Çetin’in “Roman Çözümleme Yöntemi”¹⁴ eserleri temel alınmıştır.

Dil ve Üslup İncelemesi yaparken povest içinden verilecek olan referans cümlelerde “*nokta*” dan sonra parantez açılmış ve cümlenin numarası verilmiştir: “. (123)” Kaynaktan yapılmış olan alıntılarda ve atıflarda ise, esere referans yapıldıktan sonra “*nokta*” koyulmuştur.

Povestin Türkiye Türkçesi’ne aktarılması aşamasında povestte geçen her kelime okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Sözlük oluşturulurken her kelimenin anlamında metne bağlı kalınmıştır.

Sonuç kısmında çalışmanın genel bir değerlendirmesi ve dikkat çeken özellikler özetlenmeye çalışılmıştır.

¹⁰ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, 2008, Ankara.

¹¹ Günay Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, 2011, İstanbul.

¹² İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş / 2*, Akçağ Yayınları, 2004, Ankara.

¹³ Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, Dergah Yayınları, Kaplan, İstanbul.

¹⁴ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, 2004, Ankara.

İKİNCİ BÖLÜM

DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ

2.1. Dil İncelemesi

2.1.1. İmla ve Dil Özellikleri

2.1.1.1. İmla Özellikleri

Bozkurt, Türkmen Türkçesinin, Oğuz grubu şivelerinin doğu koluna mensup olduğunu Oğuz Türkçesinin özelliklerinin, Türkmen Türkçesinin karakteristiğini oluşturduğunu ve Türkmen Türkçesinin, Doğu Türkçesinin etkisiyle Kıpçak ve Çağatay Türkçesinin özelliklerini de barındırdığını ifade etmiştir. (Buran ve Alkaya, 2015: 110). Bu durumu örnekle açıklayacak olursak; Batı Türkçesinin diğer kollarında kelime başında “v-” bulunduran kelimelerin Türkmen Türkçesinde “b-” li olduğu görülmektedir: *baar* “var”, *bar-* “gitmek”, *ber-* “vermek”. Öte yandan Batı Türkçesinin diğer kollarında “ol-” fiilin başında “b-” bulunmazken Türkmencede bu fiil, tıpkı Kuzey ve Doğu lehçelerindeki gibi, “*bol-*” şeklindedir (Kara, 2012: 21).

19. yüzyılda bazı şarkiyatçıların Türkmen Türkçesi grameri ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar sayesinde ayrıntılı bilgilere ulaşılmaktadır. S. Ağabekov, A. Alıyev ve İ. Belyayev gibi kimseler tarafından Türkmen Türkçesi üzerine bazı kılavuz kitaplar hazırlanmış olsa da bu çalışmalar günümüz araştırmacılarına ışık tutacak nitelikte olmayıp yalnızca tarihî öneme sahiptirler. Bu konudaki ilk önemli eserler, 1920’li yılların sonuna doğru yayımlanmış olan; M. Geldiyev’le G. Alparov’un Türkmen Dili Grameriyle ilgili bir eserin neşriyle başlamıştır. Bunu A. Alıyev ve K. Böriyev’in Rusça-Türkmence Sözlük hazırlaması takip etmiştir. İlerleyen yıllarda Türkmen dili ve edebiyatıyla ilgili ders kitapları, doktora çalışmalarına ağırlık verilerek Türkmen Türkçesi grameriyle ilgili çeşitli neşirler yapılmıştır (Kara, 2012: 19).

Türkmen Türkleri, yazılı edebiyatlarının başlangıcı olan 18. yüzyıldan 1928’e kadar Arap, 1928-1940 yılları arasında Latin, 1940’tan sonra da Kiril alfabesini kullanmışlardır (Kara, 2012: 19). (Tablo: 1) User, 12 Nisan 1993’te Türkmenistan Cumhuriyetinin, Latin alfabesine geçiş kanunu onayladığını belirtmiştir (Buran ve Alkaya, 2015: 110).

Tablo 1: Türkmen alfabesi (Kiril).

Kaynak: (Kara, 2012: 20).

TÜRKMEN ALFABESİ (KİRİL)					
KİRİL	LATİN KARŞILIĞI	KİRİL	LATİN KARŞILIĞI	KİRİL	LATİN KARŞILIĞI
А а	A a	Л л	L l	Х х	H h
Б б	B b	М м	M m	Ц ц	Ts ts
В в	V v	Н н	N n	Ч ч	Ç ç
Г г	G g (Ğ ğ)	Ң ң	Ñ ñ	Ш ш	Ş ş
Д д	D d	О о	O o	Щ щ	Şç şç
Е е	E e (Ye ye)	Ө ө	Ö ö	Ъ ъ	Ayırma
Ё ё	Yo yo	П п	P p	Ы ы	I ı
Ж ж	J j	Р р	R r	Ь ь	İnceltme
Ж ж	C c	С с	S s	Э э	E e
З з	Z z	Т т	T t	Ә ә	Ä ä
И и	I i	У у	U u	Ю ю	Yu yu
Й й	Y y	Ү ү	Ü ü	Я я	Ya ya
К к	K k	Ф ф	F f		

Oluşturulan yeni Türkmen alfabesinde 30 harf bulunmaktadır. 1993'te kabul edilen bu alfabe 1999 yılında yeniden düzenlenmiş olup 34 harfli ortak Türk alfabesinden bazı farklılıklar taşımaktadır (Buran ve Alkaya, 2015: 110). (Tablo 2)

Tablo 2: Yeni Türkmen alfabesi (Latin).

Kaynak: (Kara, 2012: 20).

YENİ TÜRKMEN ALFABESİ (LATİN)					
LATİN	KARŞILIĞI	LATİN	KARŞILIĞI	LATİN	KARŞILIĞI
A a	A a	J j	C c	R r	R r
B b	B b	Ž ž	J j	S s	S s
Ç ç	Ç ç	K k	K k	Ş ş	Ş ş
D d	D d	L l	L l	T t	T t
E e	E e	M m	M m	U u	U u
Ä ä	Ä ä	N n	N n	Ü ü	Ü ü
F f	F f	Ñ ñ	Ñ ñ	W w	V v
G g	G g (Ğ ğ)	O o	O o	Y y	I ı
H h	H h	Ö ö	Ö ö	ÿ ÿ	Y y
I i	I i	P p	P p	Z z	Z z

Sovyet döneminde, edebî dil için Yomut ve Teke ağızları esas alınmış, fakat sonradan değişik ağızlara ait unsurlar da yazı diline eklenerek Türkmen Türkçesi bugünkü hâlini almıştır.

2.1.1.1.1. Seslerin İmla Özellikleri

2.1.1.1.1.1. Ünlüler¹⁵

“Ciğerden gelen havanın ağız kanalında herhangi bir engele uğramadan yalnız ses yolundaki daralma veya genişleme ile çeşitlenen, dil ve dudakların oluşturduğu ses” (Korkmaz, 2007: 225) olarak tanımlanan ünlü (vokal) terimi Türkmen Türkçesinde “çekimli” terimi ile karşılanmaktadır.

Ünlüler boğumlanma yerlerine göre kalın ve ince ünlüler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kalın ünlü “dilin, ağız boşluğunun arka bölümünde tümseklenmesi ile boğumlanan *a / ı / o / u* ünlülerinden her biri” (Korkmaz, 2007: 137) olarak tanımlanırken; ince ünlü “dilin ileriye sürülmüş durumda ve ağız boşluğunun ön tarafında boğumlanan *e, i, ö, ü* ünlülerinden her biri” (Korkmaz, 2007: 131) olarak tanımlanır.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünden edinilen bilgiye göre, Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak 9 ünlü vardır: “*a, ä, e, ı, i, o, ö, u, ü*”. “*Ə ə*” (*ä*) ile gösterilen ses, Türkiye Türkçesindekinden daha geniş ve daha açık bir şekilde, “*a*”- “*e*” arasında telaffuz edilen bir sestir (Buran vd., 2014: 162).

Türkmen Türkçesinde ünlülerin genel özellikleri şöyledir;

Türkiye Türkçesi yazı dilinde kaybolmuş olan ve dolayısıyla gramer kitaplarında gösterilmeyen birincil/asli uzun ünlüler Türkmen Türkçesinin en önemli ve ayırt edici özelliklerinden biridir (Buran, 2007:1-2). Uzun ünlüler, kapalı ve açık e ünlüleri hariç diğer ünlüler ilk Türkmen Latininde çift yazılması suretiyle gösterilmişti. Fakat Türkmen Kirilinde ve yeni Türkmen Latininde bunlar gösterilmemektedir (Kara, 1998: 29).

Bir Oğuz grubu lehçesi olan Türkmence uzun ünlüleri koruduğu için ünlüleri oluşma süreleri bakımından tasnif etmek adına; 1. Kısa Ünlüler, 2. Uzun Ünlüler (Asli / Birincil Uzun Ünlüler, Dolaylı / İkincil Uzun Ünlüler) olarak iki grupta incelemek yerinde olacaktır.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Yalçın, *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

2.1.1.1.1.1. Kısa Ünlüler (Normal Süreli Ünlüler)

Türkmen Türkçesindeki kısa ünlülerin genel özellikleri:

“a” sesi kısa, düz ve geniş bir art damak ünlüsü olup kelimelerin farklı yerlerinde kullanılmaktadır. *Çapavul* “ulak”, *oocok* “ocak”, *tayak* “değnek, sopa”.

“ä” sesi kısa, düz ve geniş bir ön damak ünlüsüdür, “a” – “e” arasında telaffuz edilir. Yaygınlık alanı dardır. *ähtimaal* “ihtimal, belki”, *mähribaan* “şefkatli; sevgili”, *zähmet* “emek; zahmet; sıkıntı, eziyet” gibi Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin ilk ünsüzünden önce ve *äkel-* < *alhp gel-* “getir-”, *äkit-* < *alhp git-* “götür-” gibi oldukça az sayıda Türkmençe kelimelerin ilk hecesinde kullanılır.

“e” sesi kısa, düz ve geniş bir ön damak ünlüsü olup oldukça yaygın kullanılmaktadır. *Değişgen* “şakacı”, *gözellik* “güzellik”, *petret-* “gözlerini belirt-”.

“ı” sesi kısa, düz ve dar bir orta damak ünlüsüdür. *Aavçı* “avcı”, *dımık* “bunaltıcı”, *sancıl-* “batmak, saplanamak”.

“i” sesi kısa, düz ve dar bir ön damak ünlüsüdür. *Kiçi* “küçük”, *tüken* “diken”, *iñle-* “inlemek”.

“o” sesi Türkmençe kelimelerin yalnızca ilk hecesinde bulunan kısa, yuvarlak ve geniş bir art damak ünlüsüdür. *Boğun* “boğum”, *goca* “yaşlı”. Söyleyişte, kelimelerin ilk hecesinden sonra da bulunur. Türkmençe kelimelerin ilk hecesindeki “o” ve “u” lar, sonraki hecelerde bulunan “a” ları söyleyişte yuvarlaklaştırıp “o” ya çevirmektedir. *Doğan-doğon* “kardeş”, *gurak-gurok* “kurak”.

“ö” sesi Türkmençe kelimelerin sadece ilk hecesinde bulunan kısa, yuvarlak ve geniş bir ön damak ünlüsüdür. *Bövet* “bent; engel”, *övren-* “öğrenmek”. Tıpkı “o” sesi gibi söyleyişte kelimelerin birinci hecesinden sonra da bulunur. Türkmençe kelimelerin ilk hecesindeki “ö” ve “ü” ler sonraki hecelerde bulunan “e” leri söyleyişte yuvarlaklaştırıp “ö” ye çevirmektedir. *Güneş-günöş* “güneş”, *kömelek-kömölök* “mantar”.

“u” sesi normalde Türkmençe kelimelerin ikinci hecesinden sonra bulunmayan; *dokuzıncı* “dokuzuncu”, *uukusız* “uykusuz”; fakat “v” ünsüzünün yanında ikinci heceden sonra da bulunabilen; *garavul* “bekçi”, *şağlavuk* “çağlayan, şelâle” kısa, yuvarlak ve dar bir art damak ünlüdür. Öte yandan söyleyişte “u” kendisinden sonra gelen “ı” sesini yuvarlaklaştırarak “u” çevirdiği için kelimelerin ikinci hecesinden sonra

da bulunabilir. *Doyumluk-doyumluk* “doymaya yetecek adar olan yiyecek”, *turşumtuk-turşumtuk* “ekşimsi”.

“ü” sesi tıpkı “u” sesi gibi normalde Türkmençe kelimelerin ikinci hecesinden sonra bulunmayan; *görgüli* “çilekeş”, *gündiiz* “gündüz”; fakat “v” ünsüzünün yanında ikinci heceden sonra da bulunabilen; *endirevük* “titreyen, titrek”, *gübürdevük* “gürültülü ses çıkaran” kısa, yuvarlak ve dar bir ön damak ünlüsüdür. Söyleyişte “ü” kendisinden sonra gelen “i” yuvarlaklaştırarak “ü” ye çevirdiği için kelimelerin ikinci hecesinden sonra da bulunabilir. *Döördünci-döördüncü* “dördüncü”, *süycülik-süycülük* “tatlılık”. (Kara, 2012: 23-26)

2.1.1.1.1.2. Uzun Ünlüler

“Uzun ünlüleri, ortaya çıkış durumlarına göre, birincil / asli uzun ünlüler ve ikincil / dolaylı uzun ünlüler biçiminde iki bölüme ayırarak incelemek mümkündür” (Buran, 2007: 3).

2.1.1.1.1.2.1. Birincil / Asli Uzun Ünlüler¹⁶

Türkmen Türkçesinde “*ilkinci ses*” terimi ile karşılanan asli uzunluğun tanımını Korkmaz (2007: 27),

“Herhangi bir ses değişmesinin ortaya çıkarmadığı, Türkçe kelimelerin kök hecelerinde Ana-Türkçe döneminden beri aslında var olduğu kabul edilen ünlü uzunluğu. Örneklerine yer yer tarihî dönem metinlerinde de rastlanan bu uzunluklar, bugün Yakut ve Türkmen lehçelerinde düzenli olarak korunmuş; öteki Türk lehçelerinde ve bazı ağızlarında yer yer sürdürülmekle birlikte, genellikle kısalmış ve kısa ünlülerle karışmıştır: ET. *āç* “aç” Tkm. *āç*; Tkm. *bār* (var); Tkm. *dāş* “taş”...”

şeklinde yapmıştır.

Tekin, asli uzun ünlülerin, ilk defa Böhtligk’in yazmış olduğu Yakutça gramerle ortaya çıktığını ve bu çalışma temel alınarak çeşitli araştırmalarla desteklenerek devam

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Talat Tekin, *Türk Dillerinde Aslı Uzun Ünlüler*, Simurg Yayıncılık, 1995, Ankara; A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yay., 1995, Ankara; Lajos Ligeti, “Türkçede Uzun Vokaller” (çev. T. Gökbilgin), C VII-VIII, *Türkiyat Mecmuası*, 1942; Osman Nedim Tuna, “Köktürkçe Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, *TDAY-B*, 1960, Ankara, s. 213-282; Zeynep Korkmaz, “Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vokal) Uzunlukları”, *A.Ü DTCF Dergisi*, 1971, XXVI/ 3-4, 67-84; M. Dursun Erdem, “Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine”, *Turkish Studies Volume 3/3 Spring*, 2008, s. 502-562; Engin Gökçür, “Türkmen Türkçesinde Birincil Uzun Ünlüler”, *International Journal of Social Science*, Summer I, 2016, S 47, s. 235-253; Yusuf Azmun, “Türkmençe Aslı ve Dolaylı Uzun Ünlüler”, *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi) Center For Middle East Studies of Harvard University*, 1990, S 14, s. 75-94; Cahit Başdaş, “Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri”, *Turkish Studies Volume 2/2 Spring*, 2007, s.89-101.

ettiğini belirtmiştir (Erdem, 2008:237). Asli uzun ünlülerin var olup olmadığıyla ilgili ikiye ayrılan Türkologlardan; Radloff ve Grönbech esas itibariyle asli uzunlukları kabul etmezken tek heceli uzun kelimelerin bile herhangi bir hece kaynaşması olayına bağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Ligeti, Räsänen, Jarring gibi diğer bazı Türkologlar da bu görüşe karşı çıkarak, Türk lehçelerinde asli uzunlukları tesadüfi veya sapma istikametinde vuku bulmuş bir olay kabul etmeyerek ortak bir köke bağlanabileceği kanaatine varmışlardır (Korkmaz, 1953: 197-198). Korkmaz'ın tespitine göre, asli uzun ünlüleri kabul etmeyen Radloff, Grönbech uzunlukların sebebinin hece kaynaşmasına bağlarken; A. Biyisef ikiz ünlülerin büzülmesi olayına, A. M. Scerbak ise vurgu ve ton ile ilgili hece doruğu esasına bağlamışlardır (Erdem 2008: 237). Asli uzun ünlüler konusunda en kapsamlı çalışmayı yapan Talat Tekin Türk lehçe ve şivelerinin hemen hepsinde birincil uzun ünlülerin mevcut olduğu ve özellikle Yakutça ve Türkmenenin Ana Türkçedeki asli uzun ünlüleri koruyabildikleri kanısına varmıştır Ayrıca Talat Tekin eşsesli varsayılan birçok kelimenin aslında eşsesli olmadığını ve birinin uzun ünlüye sahip olup diğerinin kısa ünlülü olduğunu ileri sürmüştür (Erdem, 2008:238). Bu düşüncüyü destekler nitelikte asli uzun ünlünün anlam ayırıcı olduğu, Türkmen Türkçesi ve Yakut Türkçesi gramerlerinde belirtilmiştir. Türkmencede A. Aliev ve K. Bööriev'in sözlüğünde (Russko-türkmenskiy Slovar', Aşhabad, 1929) uzun ünlüler çift harfle gösterilmiş ve Türkmençeye hâkim olmayanlar için kolaylık sağlanmıştır. Aynı şekilde M. Ya. Hamzeyev'in Türkmen Dilinin Sözlüğünde (Aşhabaal 1962) "abadan" anlamında abat olduğu gibi yazılmış ve parantez içinde uzun okunduğunu belirtmek için ünlünün yanına " : " koyularak; a:ba:t (her iki a da uzun) gösterilmiştir (Dilaçar: 1975: 270). Türkmen Türkçesinde bugün de yazı da gösterilmeyen uzunlukları tespit etmek için sözlüklere başvurulmaktadır (Kara, 1998: 34). Türkmen Türkçesinde genellikle ilk hecede yer alan asli uzun ünlüleri üç grupta incelemek mümkündür: Kısa karşılığı fiil olan uzun ünlülü isimler, kısa karşılığı isim olan uzun ünlülü isimler, kısa karşılığı fiil olan uzun ünlülü fiiller. (Kara, 1998: 34).

- Kısa Karşılığı Fiil Olan Uzun Ünlülü İsimler: Asli uzun ünlüleri barındıran kelimelerin en yaygın örneklerine bu tür kelimelerde rastlanır: *yaz*- "yaz-" – *yaaz* "ilkbahar"; *yol*- "yol-" – *yool* "yol".
- Kısa Karşılığı İsim Olan Uzun Ünlülü İsimler: *at* "at" – *aat* "ad"; *baş* "baş" – *baaş* "çıban"; *ot* "ot" – *oot* "ateş".

- Kısa Karşılığı Fiil Olan Uzun Ünlü Filler: Nadiren bulunmaktadır. *gal-* “kalk-” – *gaal-* “kalmak”; *yaz-* “yaz-, yay-” – *yaaz-* “sap-” (Kara, 2012: 27).

2.1.1.1.1.2.2. İkincil / Dolaylı Uzun Ünlüler¹⁷

Türkmen Türkçesinde “*ikinci uzunluk, soňki uzunluk*” terimi ile karşılanan ikincil / dolaylı uzun ünlüler tanımını Korkmaz (2007: 126), “Bir kelimenin ilk veya daha sonraki hecelerinde ses değişimleri veya kaynaşmaları ile oluşmuş bulunan uzunluk, ikaame uzunluğu: *yağmur* > *yāmur*, *çekerken* > *çekēken*, *parça* > *pāça*, *vara-cak* > *vācak*, *geldi* > *gēdi vb.*” şeklinde yapmıştır.

Daha geniş tanımıyla ikincil uzun ünlüler, dillerin bilinen ilk örneklerinde uzun olmamalarına rağmen ilerleyen dönemlerde ünsüz düşmesi, ünsüz erimesi, ünlü birleşmesi ve hece kaynaşması gibi çeşitli sebeplerle uzamış olan ve ses kayıplarına bağlı olarak ortaya çıkan ünlülerdir (Buran, 2007: 3).

Çağdaş Türk lehçeleri arasında Saha, Türkmen, Kırgız, Altay, Uygur, Hakas, Tuva, Şor ve Gagauz Türkçesi’nde ikincil uzunluklar vardır. Bu lehçelerden Saha Türkçesi yazı dilinde ikincil uzun ünlüler gösterilmektedir.(Buran, 2007: 3).

Kara (1998: 35), Türkmencede ikincil uzun ünlülerin kelimelerin ikinci ve daha sonraki hecelerinde bulunduğunu ve aslında kısa olan ünlülerin kök sonu veya ek başındaki iki ünlünün üst üste gelmesi veya ses düşmesi yoluyla uzadığını ayrıca bu uzamaların sadece düz ünlülerde meydana geldiğini belirtmiştir. Öte yandan Doğan (1996: 233), Türkmencede uzun söylenen “*i, i, u, ü*” sesleri “*ıy, iy, uy, üy*” şeklinde konuşulup, yazılmaktadır” demiş ve *gıyz: kız, düş: düş, süyt: süt, yokıyn: yakın, diymek: demek* şeklinde örneklemiştir.

Türkmen Türkçesinde ikincil uzun ünlülerin meydana geldiği kuralları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kelimenin sonunda bulunan kısa ünlü yükleme, ilgi ve yönelme hâli eki aldığında uzar: *gumrı* “kumru” – *gumrını* “kumruyu”, *gumrınıñ* “kumrunun”, *gumra* “kumruya”.

Yöne velin munı biz bilyäris, diñe bir biz bilyändiris. (407)

Ama bunu sadece biz biliyoruz, sadece biz biliyoruz.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Buran, “Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler”, *II. Kayser ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Erciyes Üniversitesi, 2006.

• Fiil köklerinin sonunda bulunan “a” ve “e” ünlüleri, geniş zaman eki “-ar, er” aldıklarında uzarlar: *dile-* “dile-” – *diläärsin* “dilersin”.

Ertirden başlarıs! (1050)

Sabah başlarız.

• Vasıta hâli eki “-n” den önce gelen ünlü uzar: *ikindiin* “ikindi vakti”.

• Fiil köklerinin sonunda bulunan ünlüler bu fiillere “-ıp, -ip” zarf fiil eki getirildiğinde uzar: *gucakla-* “kucakla-” – *gucaklaap* “kucaklayıp”.

...diyip başlap, indiki aydıp oturanlarına... (937)

... diyerek başlamasından ve şimdi de durmadan konuşmasından kaygılandı.

• Fiil köklerinin sonunda bulunan ünlüler bu fiillere “-an / -en” sıfat-fiil eki getirildiğinden uzar: *gara-* “bak-” – *garaan* “bağlayan”.

...hemme zadı göresi gelmeklik bilen garayan gözlerine seredyär. (810)

...her şeyi görmek istercesine bakan gözlerindeydi.

• Ünlüyle biten bir kelimeye yön gösteren “-k” eklendiğinde ünlü uzaması meydana gelir: *eyle* “şura, bura” – *eylääk* “şöyle, böyle”.

• Sonu ünlüyle biten bir fiile, istek bildiren “-ası, -esi” eki geldiğinde ünlü uzar: *oyna-* “oyna-” *oynaası gel-* “oynayası gel-”.

Ol Han'ın nähili cogap alası gelyänligini bildi. (1012)

O sırada Han'ın aslında nasıl bir cevap almak istediğini anladı.

• İsimden isim yapma eki “-mak, -mek”, yönelme hâli eki aldığı zaman uzar: *dökmek* “dökmek, saçmak” – *dökmääğe* “dökmeye” (Kara, 1998: 35-37).

Aglamaga tayyar bolup otır. (87)

Ağlamaya hazır oturuyordu.

• Alıntı kelimelerde de ikincil uzun ünlü görülür: Ar. muhtâc > Tkm. määtääç “muhtaç”.

Öte yandan Türkmen Türkçesinde her koşulda uzun kullanılan ekler şöyledir:

• Sıfat-fiil eki “-yaan / -yään”: *yazyaan* “yazmakta olan”.

Onuñ dutarında çalyan gahrımançılıklı heñleri yöne yerden gelip çıkıyan zat dälidir. (139)

Dutarıyla çaldığı kahramanlık türküleri boş yere çıkmış bir şey değildi.

- Zarf fiil eki “-maan / -mään”: *kesmään* “kesmeden”.^{*18}

Bulara garaman, ol dutarı bilen gitmekçi ve agasını şu dutarı bilen hanıñ zulumından gutarmakçydı. (512)

Bunlara bakmadan, dutarı ile gidecek ve abisini bu dutar ile hanın zulmünden kurtaracaktı.

... şol wagt Düldül hem otunu iymän, saza gulak asıp duran eken... (640)

O zaman Düldül de otunu yemeden sazı dinleyerek sakinleşmiş...

Ol dutar bilen meşgul boldı, onu elinden düşürmän, otuz dört yaşadı. (170)

Şükür dutar ile ilgilendi, onu elinden düşürmeden otuz dört yaşına geldi.

- Zarf fiil eki “-kaa / -kää”: *duurkaañ* “dururken”.

Baryarkañ cülge giñelip başlar. (521)

Giderken dar boğaz genişlemeye başlar.

- Zarf fiil eki “-aağada / -ääğede”: *baraağada* “gider gitmez”.

Onsoñ öyüñ ortasında, keçäniñ üstünde aybogdaşımı gurup oturagada... (202).

Daha sonra evin ortasındaki keçenin üstünde bağdaş kurup oturur oturmaz...

- Şimdiki zaman eki “-yaar / yäär”: *bezeyäär* “süslüyor”.

Ol sazandadı - diñe saz çalyardı. (21)

O sazendeydi* sadece saz çalıyordu.

- Karşılaştırma eki “-raak / -rääk”: *giicrääk* “biraz geç”.

Hanı, sen näme diyesiñ gelyän bolsa açıgrak etde ayt. (373)

İşte, sen ne diyeceksen daha açık söyle.

* “-mA-y-An” ve “-mA-d-In > -mA-y-In > mA-In > -mAAñ” eklerindeki ses düşmesi ve ünlü birleşmesi sonucunda “-mAAñ” şeklinde uzun ünlülü olan her iki ek, meyinlerde sadece anlamdan hareketle ayırt edilebilmektedir. Şekilde benzer olan eklerden biri sıfat fiil eki olarak fiili isimleştirmekte ve genellikle sıfat görevinde kullanılmaktayken ekin diğer kullanımı fiili tamlayarak zarf görevini yerine getirmektedir.”

¹⁸ bkz. Esra Gül Keskin “Türkmen Türkçesinde -mAn (-mA:n) Eki” I. Uluslararası Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilgi Şöleni, Bildiri Özetleri Kitabı, Pamukkale Üniversitesi, 2017. (Yazarından izinli olarak kullanılmıştır.)

* Müzisyen, çalgıcı.

- Şüphe edatı “-kaa / -kää”: *näävağt işlecekkää* “ne zaman çalışacak ki”.
- Fiilden isim yapma eki “-vaaç”: *yelpavaaç* “yelpaze”. (Kara: 1998: 36-38).

2.1.1.1.1.2. Ünsüzler

Türkmen Türkçesinde “çekimsiz” terimi ile karşılanan ünsüz terimi Korkmaz (2007:230) tarafından

“Ağız kanalında ve diğer ses organlarında bir engelleme, daralma veya kapanmayla ve bir ünlü yardımıyla çıkarılan ses: *p, b, m; t, d; k, g; ç, c; f, v; h; s, z; ş, j, ğ, l, r*. Ünsüzler ses yolundaki boğumlanma noktalarına göre *dudak, dış-dişeti, damak ve gırtlak ünsüzleri*; boğumlanma sırasında ses yolunun kapanma veya daralma durumuna göre *patlayıcı, sızıcı ünsüzler*; ses tellerinin ton verip vermemesine göre de *tonlu ve tonsuz ünsüzler* sınıflandırılır. Boğumlanma sırasında geniz yolunun da devreye girdiği ünsüzler *geniz ünsüzleridir*”

şeklinde tanımlanmıştır.

Ünsüz terimini Karaağaç (2013: 836), havanın ses çıkarma organlarına çarpması ve her çarpma öncesi ve sonrasında ağız, burun ve yutak boşluklarında gerçekleşen ve gürültüden farklı bir ses çıkabilmesi için bir ünlüyle birleşen ünsüzün tek boğumlanma çerçevesinde kümelenerek oluşturduğu ses demeti olduğunu ifade etmiştir.

Türkmen Türkçesinde ünsüzlerin genel özellikleri şöyledir:

Çoğu Türkiye Türkçesindekilere benzer olan ve yirmi üç ünsüz harften oluşan Türkmen Türkçesi alfabesinde yalnızca birkaç ünsüz harf farklılık göstermektedir. Bugün Türkiye Türkçesinde bulunmayan fakat tarihî devirde ve Anadolu ağızlarında sık rastladığımız “nazal n” ñ Türkmen alfabesinde gösterilmektedir. Ayrıca Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmencedeki “s” ve “z” sesleri peltek telaffuz edilir ancak bu peltekliliği yazıda gösteren herhangi bir işaret kullanılmaz (Kara, 2012: 33). Öte yandan Türkmen Türkçesinde kullanılan bazı Rusça kökenli kelimelerde “şç (Ш), “ts (Ц)” birleşik sesleri de bulunmaktadır (Buran vd., 2014: 167).

Türkmencede kelime sonunda “b” bulunmadığından Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sonundaki “-b” ler “-p” olurken, Ar. edeb > Tkm. edep; Eski ve Orta Türkçe dönemine ait bazı kelime başı “b-”ler Türkmencede “p-”ye dönmüştür, ET. butık > Tkm. puudak “dal; budak”. (Kara, 1998: 49).

Türkçede kelime başında üç farklı şekilde bulunan “b” sesi (b, v, ø), Eski Türkçede “b” şeklindedir. Kuzey-Doğu, Kuzey-Batı ve Güney-Doğu lehçelerinde de

korunan “b” sesi, diğ er Oğ uz lehçelerinin tamamında “v” olmuş, Türkmen Türkçesinde korunmuştur: *baar* “var”, *bar-* “gitmek”, *ber-* “vermek...”

Türkmencede “ben, boncuk, bin-, bin” kelimelerindeki “b” ler “m” olarak kullanılmaktadır: *men, moncuk, mün-, miñ*.

Eski ve Orta Türkçe dönemine ait olan bazı kelime baş ı “b-” ler, Türkmencede “p-” ye dönerken, ET. *buta-* > Tkm. *puuda-* “buda-”; bazıları “b-” ye dönmüştür: ET. *pış-* > Tkm. *biş-* “piş-” (Kara, 1998: 49).

Türkmencede “var, ver-, var-” kelimelerindeki “v” ler “b” olarak kullanılmaktadır: *bar, ber-, bar-* (Buran vd., 2014: 168)

“Kelime baş ındaki k’lar Türkmen Türkçesinde g olur: *gar* (kar), *gapı* (kapı)...” (Buran vd., 2014: 168).

Eski Türkçedeki kelime baş ı “t” ler Türkiye Türkçesinde “d” olurken, Türkmen Türkçesinde bir kısm ı “d” olmuş bir kısm ı da “t” olarak korunmuştur. ET. *tam-* > Tkm. *dam-* “damlamak”, ET. *tirig* > Tkm. *diiri* “diri”; DLT. *toklı* > Tkm. *toklı* “toklu”, ET. *tor* > Tkm. *tor* “ağ”. Ayrıca Türkmencede “d” ünsüzünün kelime sonunda bulunmadığını ve bu nedenle de Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sonundaki “d” lerin “t” olduğunu da belirtmek gerekir. Ar. *cild* > Tkm. *cilt* “cilt”, Far. *bend* > Tkm. *bent* “baraj, bent; engel). (Kara 1998: 50-51).

“v” sesinin Türkmen Türkçesi için önemli olan bir baş ka özelliğ i ise asli ve alınma kelimelerde kendinden önceki ve sonraki dü z ünlüleri “-a” ve “-e” yi yuvarlaklaştırmasıdır, DLT. *savrul-* > Tkm. *sovrul-* “savrulmak”, Far. *Devr* > Tkm. *dövür* “devir” (Kara, 1998: 51).

“Kelime içindeki mb, mm olur; *tümmek* (tümbek) “tümsek...” ”

“Kelime içindeki st sesleri ilerleyici benzeşmeyle ss olur: *ussa* (usta), *dassan* (destan)...”

“Türkiye Türkçesinde iç sesteki -ğ- ünsüzü, Türkmen Türkçesinde Eski Türkçedeki v’li ş eklini korur: *bövür* (böğür), *düvme* (düğme)...”

“Türkiye Türkçesindeki bazı iç ses ve son ses v’ler Türkmen Türkçesinde, Eski Türkçedeki y’li ş eklini korur: *düye* (deve), *öy* (ev)...” (Buran vd., 2014: 168).

Alıntı seslerin durumu ş u ş ekildedir;

Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde “f” ler “p” olurken; Far. *ferzend* > Tkm. *perzend* “çocuk, yavru” ; Rusçadan alınma kelimelerde “f” ler fakultet > Tkm. *fakülte* “fakülte” korunmuştur (Kara, 1998: 44, Buran vd., 2014:168).

Türkmencede kelime sonunda “c” bulunmadığından Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sonundaki “c” ler “ç” olur, Far. kec > Tkm. keç “aksi, ters, inatçı”, Ar. muhtâc > Tkm. määtääç “muhtaç”. (Kara, 1998: 44).

Türkçe kökenli kelimelerde ve Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin ortasında bulunan “-b-” ler Türkmençe söyleyişte “-v-” olurken, telbe – telve “deli”; Rusçadan alınma kelimelerin ortasındaki “-b-” ler değişmez: fabrik – fabrik “fabrika”.

2.1.1.2. Dil Özellikleri

2.1.1.2.1. Kelime Türleri

2.1.1.2.1.1. İsim

Canlı ve cansız varlıklara, çeşitli somut ve soyut kavramlara ad olan ve kendi başlarına var olabilen kelimeler isimdir. (Korkmaz, 2009: 195, Karaağaç, 2011:31). Gerçekte veya tasavvurda bir varlığa ad olan kelimelerdir (Banguoğlu, 2007: 319). Korkmaz (2009: 195) isimleri niteliklerine, dildeki görevlerine, şekil yapılarına, kullanılış yerlerine ve taşıdıkları diğer özelliklere göre I. Somut ve soyut isimler, II. Özel isimler, cins isimler (tür isimleri), III. Oluş ve kılış isimleri olarak 3 grupta tasnif etmiştir.

2.1.1.2.1.1.1. İsim İşletme Ekleri

Cümle içinde isimler ile isimler veya isimler ile fiiller arasında çeşitli anlam ilgileri kuran ekler isim *işletme ekleri* denir. Bu ekler, aynı zamanda, kelime grupları ve cümlenin diğer öğeleri arasında çeşitli anlam örgüsü kurar.

2.1.1.2.1.1.1.1. Çokluk Eki

Çokluk eki, isimlerin çokluk şekillerini yapmak için kullanılan çekim eki olup sözler arası bağlar kurmayan müstakil bir ektir (Karaağaç, 2011:56).

Çokluk eki; Eski Türkçede *-gun/-gün, -lar/-ler, -an, -en; -un; -t* ekleriyle karşılanırken Türkmen Türkçesinde genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *-lar/ -ler* eki ile karşılanmaktadır (Gabain, 2007: 44, Kara, 2012: 105). “İlgi hâli ve iyelik eki almış bazı kelimelerde çokluk ekinin nadiren titrek olan “r” si düşmekte ve “-la/-le” şekline girmektedir” (Kara, 2012:105).

obrazlarıñ (2) “karakterlerin”

özlerini (20) “kendilerini”

mahallarında (26) “zamanlarda”

bularıñ (66) “bunların”

at-yaraglar (962) “at ve silahlar”

kerepleri (1066) “ağları”

bayakalarından (1226) “diğerlerinden”

2.1.1.2.1.1.1.2. Aitlik Eki

İyelik veya aitlik bildiren eklerden biridir. Birlikte isim kök ve gövdelerine doğrudan geldiği gibi isimlerin ilgi ve bulunma eki almış biçimlerinden sonra da gelmektedir (Korkmaz, 2009:263). Dilimize Farsçadan giren aitlik eki *+ki* zamanla iki şekilliğini yitirmiştir. Türkiye Türkçesinde kalın sıradan ünlü barındıran kelimelerde de *+ki* şeklinde kullanılmaktadır. Ancak Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde *+ki* dil benzeşmesine uymuş ve *+ki* biçimleri eklendiği isimde iki ünlü arasında kaldığı zaman ek başındaki *-k*'nin tonlularak *-g-*ya döndüğü görülmüştür (Korkmaz, 2009:264). Ergin (2009:351) de aitlik ekini çekim eklerinden sonra gelen ikinci bir iyelik eki olan işletme eki olarak tanımlamıştır.

Türkmen Türkçesinde “*değişlilik goşulması*” terimiyle karşılanan aitlik eki, Türkiye Türkçesindeki tek şeklin aksine kalınlık-incelik uyumuna girerek kalın sıradan ünlü barındıran kelimelerde *+kı*, ince sıradan ünlü barındıran kelimelerde *+ki* şeklinde kullanılmaktadır.

duldakı (285) “şeref köşesindeki”

agşamkı (567) “akşamki”

gapdalındaki (594) “tarafındaki”

töveregindäki (627) “etrafındaki”

2.1.1.2.1.1.1.3. İyelik Ekleri

Adın karşıladığı nesnenin isimle isim arasındaki ilişkisini, aitliğini, mülkiyetini bildirerek bir varlığa (isim) veya kişiye (zamir) bağlılığını gösteren ekler olarak tanımlanabilir. 1. ve 2. teklik ve çokluk şahıs ekleri iyelikleri ünlü ile biten isimlere doğrudan, ünsüz ile bitenlere ise araya bir *-I-* / *-U-* bağlayıcı ünlü eklenerek yapılmaktadır (Korkmaz, 2009:259, Karaağaç, 2011: 61). “3. Şahıs iyelik ekleriyle isim çekim ekleri arasına da zamir n’si denilen yardımcı *-n-* sesi gelir” (Korkmaz, 2009: 260). Bir varlığın birden çok sahibi olmayacağı için iyelik eklerinden sonra başka bir iyelik gelemez. “Kimisi” ve “birisi” gibi birkaç kelimedede üst üste iyelik eki gelerek bu eklerin kalıplaşması kaideyi bozmaz.

Türkmen Türkçesinde “*değişlilik goşulmaları / değişlilik affikleri*” terimiyle karşılanan iyelik ekleri genel itibariyle Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ancak Türkmen Türkçesinde ikinci heceden sonra küçük ünlü uyumu kuralı olmadığı için ek ve

yardımcı ünlüler, üçüncü heceden itibaren *u, ü* değil; *ı, i* olmuştur. İkinci şahıs eklerinde ise daima *nazal n (ñ)* kullanılmıştır (Buran ve Alkaya, 2015:126).

Türkmen Türkçesinde “ünlüyle biten isimlere teklik ve çokluk birinci, ikinci şahıs iyelik ekleri geldiği zaman bu ünlü uzar. Bu kural sonu ünlüyle biten aile adlarından yalnızca ata kelimesi için geçerlidir” (Kara, 2012:106).

Tablo 3: İyelik Ekleri.

Kaynak: Buran ve Alkaya, 2015: 126.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+(I)m	+ (I)mIz
2. Kişi	+(I)ñ	+(I)ñIz
3. Kişi	+I, +sI	+I, +sI

1. Teklik İyelik:

Türkmen Türkçesinde 1. Teklik iyelik şekli Eski Türkçedeki (+*m*) ile aynı kullanılmıştır.

Onsoñ agam üçin Han'a iki sanı heñ çalıp beräycek... (386)

“Sonra abim için Han’a iki tane türkü çalacağım...”

Olar at müniüp, dumlı-duşa çapanlarında, men halıplarımıñ ızına düşüp, ılat arasında saz çaldım. (345)

“Onlar at binip dört bir tarafa koşarken, ben ustalarımın ardına düşüp halk arasında saz çaldım.”

2. Teklik İyelik:

Agañ yesir düşenine şu gün sekiz gündür, biz gınanıp otırıs. (187)

“Abin esir düşeli bugün sekiz gün oldu, biz üzgün üzgün oturuyoruz.”

Sen bu haybatıñ bilen meni gorkuzıp, doganıñı alıp gidip bilmersiñ! (968)

“Sen bu heybetin ile beni korkutup kardeşini alıp gidemezsin!”

3. Teklik İyelik:

Özüñ bil, Han aga – diyip, ol sag elini yeñinden çıkarıp, yağlıgi bilen yüzüniñ derini sırdı-da. (1367)

“Sen bilirsin Han ağa... –diyip, sağ elini cebinden çıkarıp, mendil ile yüzünün terini sildi...”

1. Çokluk İyelik:

“Biziñ bagşımız yeñer” diyip, hâzirden aytmalı däl. (1361)

“Bizim bahşımız yener” diye şimdiden söylemedi.”

“Belki, ol biziñ sazımıza şöhrat getirer...” (546)

“Belki de o sazımıza şöhrat getirir...”

2. Çokluk İyelik:

Bararın-da iñ ilki bilen siziñ şu maslahatıñızı, şu bolup oturuşığıñızı bolşı-bolşı yalı edip oña aydarın. (424)

“Gittiğimde ilk önce sizin bu görüşmenizi, bu olup bitenleri ona söylerim.”

3. Çokluk İyelik:

Olarıñ ikisi iki yerden sazandaniñ egninden dutarını sıyırıp aldılar-da, gabından çıkarıp gördüler. (699)

“ İki birden sazendenin omzundan dutarını sıyırıp aldılar ve kılıfından çıkarıp baktılar.”

Beyleki öyleriñ gapısında ak keçeli atlar arkalangı duryan bolsalar-da, olarıñ öyleriñiñ iñ govı bezegi – atları hem hâzir gapılarında görünmeyär. (65)

“Diğer evlerin beyaz keçeli atları kapıya dayalı olsa bile onların evlerinin en hoş süsü olan atları bile kapılarında hazır bulunmuyordu.”

2.1.1.2.1.1.1.4. Hâl Ekleri

İsimler cümlenin örgüsünü oluşturan yapı taşları görevi görmektedir. İsimlerin oluşturduğu bu örgüde isim-isim ve isim-fiil arasındaki bağı kurup anlamlı bir söz dizisi yapmak için isimlerin aldığı eklere hâl ekleri denmektedir. Bu ekler yapım ekleri gibi yeni kelimeler yaratmak yerine bir isimle isim veya o isme bağlı olan cümle öğeleri ile geçici anlam ilişkileri kurarak cümleye işlevlik kazandırır (Korkmaz, 2009:266).

Türkmen Türkçesinde hâl ekleri “*düşüm goşulmaları*” terimiyle karşılanmaktadır. Eklerin hepsi ünlü uyumu ve dudak uyumu kuralına uyarlar” (Hanser, 2003: 50). Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmen Türkçesinde “vasıta hâli (instrumental)” hâli ekleşmemiştir. “*bilen*” (ile) müstakil bir kelime olarak kullanılmıştır.

2.1.1.2.1.1.1.4.1. Yalın Hâl (*nominative*) (+ø)

Bu hâl, ismin hiçbir varlık veya özellikle ilişkilendirilmediği bir hâl olup kelime gruplarında niteleyici (sıfat), cümlelerde yapıcı veya olucu (özne) görevini üstlenmektedir. Yalnızca iyelik ve çokluk eki alabilirler. Yalın hâl Türkçede eksizdir ve diğer hâller için de kullanıldığından zaman zaman belirsizlik hâli olarak da adlandırılırlar. Türkçenin bütün nitelendirme öbekleri yalın hâl ile yapıldığı için iki yalın söz yan yana getirildiğinde ilk söz sıfat görevini üstlenir; yani yalın hâl kelime gruplarında sıfattır (Karaağaç, 2011: 61). Deny (2012: 174), yalın hâlin ünlemeç (nidalık) hâli (vocative case) olarak kullanmaya yaradığını belirtmiştir.

Türkmen Türkçesinde “*baş düşüm*” terimi ile karşılanan yalın hâl diğer lehçelerde olduğu gibi eksizdir.

Arkalı köpek gurt alar!.. (1111)

Arkası olan köpek kurt arar!..

-Dur, bahşı, dur! (258)

-Dur, bahşı dur!

...bir gılıç dakınmalımı...(336)

...kılıç mı kuşanmalıyız...

2.1.1.2.1.1.1.4.2. İlgi Hâli (*genitive*) (+İň / +nİň; +Uň)

İlgi hâli, ismin başka bir isimle münasebeti olduğunu ifade eden bazen eksiz ama çoğunlukla ekli hâliyle şekillenen isim işletme ekidir. Kendisinden sonra gelen isme tâbi olduğunu gösterir (Ergin, 2009:352). “...Bu hâldeki adlar sahip olanı, tabi olunanı, kapsananı gösterirler ve bir sahip olunanı, tabi olanı, kapsananı gerektirirler...” (Banguoğlu, 2007:328).

İlgi hâli, Türkmen Türkçesinde “*eyelik düşüm*” terimiyle karşılanır. Eski Türkçede şekil Türkmen Türkçesinde korunmuştur (Karaağaç, 2011:62-63). İkinci heceden sonra yuvarlak şekli bulunmamakla birlikte zaman zaman ses düşmesi görülmesiyle sadece “*ň*” sesi de ilgi hâli eki olarak bulunabilmektedir. *aadamlarıň sesi* – *aadamlarıň sesi* (insanların sesi) vb. (Kara, 2012: 107). Türkiye Türkçesindeki gibi bazen eksiz olabilir (Buran ve Alkaya, 2015:127).

Çünkü ol gazana garancaklap oturan, orta pul düşmese dürli bahanelar tapıp hezil bermeyän, dutarınıñ kirşini üzyän başılardan dälidi. (43)

Çünkü o kazana bakarak oturan, ortaya para atılmazsa çeşitli bahaneler bularak komiklik yapan dutarının telini koparan bahşılardan değildi.

Men şunu bilyärin- diyip, Şükürin yeñnesi ol ayalıñ sözünü kesdi. (105)

Ben bunu biliyorum –diyerek Şükür’ün yengesi o kadının sözünü kesti.

Añrı gitdiğiçe sazandaniñ pikiri artyardı, öten ağşamkı öylerinde bolan gep-gürriñleriñ hemmesi biri-biriniñ ızından onuñ yadına düşyärdi. (567)

Uzaklaştıkça sazandenin düşünceleri artıyordu. Önceki akşam evlerinde olan konuşmaların hepsi ardı ardına aklına geliyordu.

Goca dağlarıñ başında (661)

Titrär agzımıñ içinde (663)

Koca dağların başında

Titrer ağzımın içinde

2.1.1.2.1.1.4.3. Yükleme Hâli (accusative)(+n, +I, +nI)

Yükleme hâli geçişli fiil taşıyan bir cümlede, fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durum olarak ifade edilmiştir. Yani isimden fiile değil, fiilden isme doğru bir bağlantı vardır (Korkmaz, 2009:277). Banguoğlu (2007: 327), yükleme hâli terimini “kimi hâli” şeklinde adlandırmış ve adın söz içinde bulunduğu geçişli fiilden doğrudan etkilenmesi olarak tanımlamıştır. Türkiye Türkçesinde eksiz veya yalın ya da iyelik ekleriyle genişletilmiş isimlerden sonra gelen +(y) I / (y) U eki ile karşılanmaktadır (Korkmaz: 2009:277). Cümlede ekli olarak bulunan nesne belirtili (belirtili terimi yükleme hâli ekidir), eksiz olanlar belirtisizdir (Karaağaç, 2011:64).

Türkmen Türkçesinde “yeñiş düşüm” terimiyle karşılanan yükleme hâli Türkmen Türkçesinde +(n)I şeklindedir. Ekin yalnızca düz şekli vardır. Zaman zaman eksiz olarak da kullanımı söz konusudur (Buran ve Alkaya, 2015: 127). “Ünlüyle biten bir kelime yükleme hâli eki aldığıında bu kelimenin sonundaki ünlü uzar... Şiir dilinde nadiren de olsa yükleme hâli eki “-n” de kullanılmaktadır” (Kara, 2012:107).

Sazandanı dervezâniñ daş yüzünde goyup, özi ayak aldığına gaydan nöker, şol gaydıışından yazman, Han'ın oturan otagınıñ işigine geldi-de, rugsat almak-beyleki yok, gapını şarkıldadıp açdı. (749)

Sazendeyi kale kapısının dışına bırakıp kendisi dönen muhafız Han'ın oturduğu odanın içine girdi ve müsaade almadan, kapıyı gıcırdatıp açtı.

Bu adamıñ mazut yağlı çıranı yakıp, şol gidişi. (1093)

Bir adam mazotlu lambayı yakıp sonra gitmişti.

Bu bağsını diynki garşılanlardan daldı. (1200)

Bu, bahşıyı dün karşılayanlardan değildi.

2.1.1.2.1.1.4.4. Yönelme Hâli (dative) (+A; +nA)

Eski Türkçede +gA; +kA; +A ekleriyle yapılan yönelme hâli (Gabain, 2007:63); Türkiye Türkçesinde kelime gruplarında ve cümlede +(y)A ekiyle fiile yönelme ve yaklaşma işlevi kazandıran, ayrıca asıl görevi dışında amaç, maksat ve sebep ilgisi ve fiildeki hareketin yerini belirleme, zarf görevinde ikilemeler yapma gibi birçok farklı görev üstlenerek daima ekli olarak kullanılan hâldir (Ergin, 2009:352; Korkmaz, 2009: 24).

Türkmen Türkçesinde “yöneliş düşüm” terimiyle karşılanan yönelme hâli eki +A'dır. Bu ek ünlüyle biten kelimelerdeki son ünlüyle birleştiğinde uzun +A olur; fakat bu uzunluk yazı dilinde gösterilmez. İyelik ekleri alan kelimelerden sonra Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +nA şekliyle kullanılır; öyine “evine” (Buran ve Alkaya, 2015:127). Öte yandan, +ı sesiyle biten kelimelerin sonunda bu ses dönüşerek “a” olur; *Marı – Mara*: “Marı'ya (şehir)” (Hanser, 2003: 55). +k ekinin de yönelme hâli olarak kullanıldığı durumlar mevcut olup kendisinden önceki ünlüyü uzatması söz konusudur; *bääriik* “beriye” (Kara, 2012:108).

Şunuñ için garıp-pukaralar-da onı öylerine hem toylarına çağırıp, saz çaldırıp bilyärdiler. (45)

Bunun için fakir fukara olanlarda onu evlerine ve düğünlerine çağırıp saz çaldırabilirdi.

Ol çuñ cülgäniñ içinde durup, yokarsına – daglarıñ başlarına sereydirdi. (591)

Derin düşüncelerin içinde, üstüne, dağların zirvelerine bakıyordu.

Sazanda Han'ın hovlusına, şeherin belent ve acayıp caylarına seredip tomaşa etmäğe hem goymadılar. (693)

Sazendenin Han'ın avlusuna, şehrin büyük ve muhteşem yerlerine bakmasına fırsat vermediler.

Gezek-gezegine: obadan-oba, öyden-öye, toydan-toya çağırardılar. (12)

Sırayla; köyden köye, evden eve, düğünden düğüne çağırıldılar.

2.1.1.2.1.1.1.4.5. Bulunma Hâli (locative) (+dA)

Eski Türkçede bugün Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ünsüz uyumuna uyarak +DA ekiyle yapılan bulunma hâli, fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren durumdur. Asıl işlevi, bulunma bildirmek olup bunun yanı sıra yer, zaman, devamlılık, iş, süreç vb. işlevleri de vardır (Korkmaz, 2009: 24; Karaağaç, 2011: 68-69).

Türkmen Türkçesinde “vagt-orun düşüm” terimiyle karşılanan bulunma hâli +dA ekiyle yapılır. Türkiye Türkçesinin aksine ünsüz uyumuna girmez; *derekde* “kavakta” . Bulunma ekinden sonra +kI aitlik eki varsa, bulunma hâli ekinin ünlüsü uzar; *güldääki* “çiçekteki” (Kara: 2012: 108).

Mıhman bahşı, meniñ bahşım bol-da gal, dünyäde kem zadını goymayın – diydi. (1535)

Misafir bahşı sen benim bahşım olarak kal, dünyada hiçbir şeyini eksik bırakmam. –dedi.

Daşın üstünde ağaç gögeripdir, ulalıdır. (578)

Taşın üstünde bir ağaç yeşillenip uzamıştı.

Onsoñ öyüñ ortasında, keçäniñ üstünde aybogdaşını gurup oturagada: ... (202)

Daha sonra evin ortasındaki keçenin üstünde bağdaş kurup oturur oturmaz:

Dag onuñ ünsüni özüne çekdi, başında pelpelleşyän pikirlerini derbi-dagin etdi. (574)

Dağ onun tüm dikkatini kendisine çekmiş, başına üşüşen düşünceleri darmadağın etmişti.

2.1.1.2.1.1.4.6. Ayrılma Hâli (*ablative*) (+dAn)

İsmin kendisinden uzaklaşma ifade eden fiillerle ilişkisini gösteren hâl olup daima ek ile birlikte kullanılır (Ergin: 2009:352). Asıl işlevi uzaklaşma olan ek, çıkma, ayrılma, tür, kaynak, yokluk vs. anlamları da karşılar. Eski Türkçede +DIn; +DAn ekiyle karşılanan bulunma hâli, Türkiye Türkçesinde +DAn ekiyle karşılanır.

Türkmen Türkçesinde “*çıkış düşüm*” terimiyle karşılanan uzaklaşma hâli tıpkı bulunma hâlinde olduğu gibi ünsüz uyumuna girmez; +dAn ekiyle yapılır. Ayrılma durumuyla kullanılan bazı son çekim edatları şöyledir; ozal (önce), soñ (son), başga (başka), bări (beri, bu yana), ötri (-den dolayı, -den ötürü), daşarı (dışarı) vs. (Hanser, 2003: 59).

Bulara garaman, ol dutarı bilen gitmekçi ve agasını şu dutarı bilen Han'ın zulumundan gutarmakçdı. (512)

Bunlara bakmadan, dutarı ile gidecek ve abisini bu dutar ile Han'ın zulmünden kurtaracaktı.

Ba-a, onu yeñip doganı alıp ötägitmek – eşekden palan alaymag-a dâldir. (1058)

Onu yenip kardeşimi alıp uzaklaşmak, eşekten semer almak kadar kolay değildir.

Olarıñ arasına mıhman yigitlerden biri düşdi. (311)

Onların arasına misafir yiğitlerden biri girdi.

2.1.1.2.1.1.4.7. Eşitlik Hâli (*equative*) (+çA)

Türkiye Türkçesinde +CA ekiyle (+cA /+çA eki “miktar, zaman miktarı, zaman, devir” anlamlarına gelen çağ kelimesinden gelmektedir (Deny: 2012: 573).)yapılan eşitlik hâli, ad, fiil veya cümlenin bir başka ögesi arasında karşılaştırmaya dayanarak eylemin nasıl ve ne şekilde olduğunu, yapıldığını ifade etmek için kullanılır. Asıl görevi eşitlik, miktar, benzerlik ve karşılaştırmadır. Zamanla isim çekimindeki görevi kısıtlanmış ve yapım ekine dönüşmüştür. Türkiye Türkçesinde ekin yanı sıra “*gibi, denli ve dek*” kelimeleriyle de yapılmaktadır. Çağdaş Türk yazı dillerinde ise ekten ziyade “*bigi, bigin, çağlığ, kibi, dek, yanlığ, misillig, yosunluğ*” gibi kelimeler kullanılmaktadır (Korkmaz, 2009: 25; Karaağaç, 2011: 74-75).

Türkmen Türkçesinde “*ekvativ goşulması*” terimiyle karşılanan eşitlik hâli eki Eski Türkçedeki şekli korumuştur; +çA ekiyle yapılmaktadır. Zamirlerin ilgi eki almış şekillerine de gelebilmektedir; *onuñça* “ona göre” (Kara: 2012: 109).

Beyle yekelik, munça vagtı bir öyde bir özi oturıp geçirmek onuñ haysı bir yerde, haçan gören zadı? (1096)

Böylesi bir yalnızlık, bunca zamanı bir odada kendi başına oturarak geçirmek nerede ve ne zaman görülmüş şeydi?

Şunça vagtñ içinde onuñ ızından gelen bolmandır. (1504)

Bunca zaman onun arkasından gelen kimse olmamıştı.

Minutlarça devam eden bu dımşıp oturmaklığı ahırsoñı Han'ın özi bozdı. (831)

Dakikalarca devam eden bu sessizliği nihayetinde Han'ın kendisi bozdu.

2.1.1.2.1.1.4.8. Yön Gösterme Hâli (*directive*) (+ArI; +ArIk)

Kelime gruplarında ve cümlede eylemin belli bir yönde yapıldığını göstermek için kullanılan ismi fiile bağlayan eklerdendir. Bugün Türkiye Türkçesinde unutulmuş olan Eski Türkçenin yön gösterme eki yerini çekim edatlarına bırakmış ve yapım eki gibi klişeleşmiştir. Buradan hareketle yön gösterme eklerini bir hâl eki gibi değerlendirmekten ziyade yapım ekleri gibi muamele görmeleri gayet tabidir (Ergin, 2009: 360; Karaağaç, 2011: 76). Türkmen Türkçesinde ise eski şekli korur.

Sazanda dutarını yokarık galdırdı. (380)

Sazende dutarını yukarıya kaldırdı.

Şu halatda yeñnesi hem siltenciräp turdı ve içini hümedip, yüzünüñ ugruna daşarık çıkıp gitdi. (89)

Bu sırada yengesi de sitem etti ve birden bire karar vererek dışarı çıkıp gitti.

2.1.1.2.1.1.4.9. Vasıta Hâli (*instrumental*) (bilen)⁶

Bu hâl, eylemin nasıl ve ne zaman yapıldığını bildirmek için ek veya edat ile yapılır. Eski Türk yazı dillerinde bulunan +n, +In; +Un; +IA ekleriyle kullanımı düşmüş ve birkaç kelimedede kalıplaşmıştır. Çağdaş Türk yazı dillerinde “*birle, birlen,*

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Birol İpek, “Türk Dilinde Vasıta Hâli”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 23, 2008, s. 63-97.

bile, bilen, ile” edatlarıyla vasıta çekimi yanı sıra birliktelik çekimi de ifade edilebilmektedir.

Türkmen Türkçesinde de “*bilen*” edatıyla yapılan vasıta hâli ekleşmemiştir.

Ol dutar bilen meşgul boldı, onu elinden düşürmän, otuz dört yaşadı. (170)

Şükür dutar ile ilgilendi, onu elinden düşürmeden otuz dört yaşına geldi.

Men size saz çalıp bercek-diyip, dutarınıñ gapagına gahar-gazap bilen kakıp başladı. (203)

Ben size saz çalacağım diyerek dutarının kapağına öfke ile vurmaya başladı.

Ol şu şatlığı bilen söveş heñlerini çalıpdı ve yigitleriñ yüregini öñküden-de beter coşdurıpdı. (267)

Bu mutlulukla savaş türküleri çalmış ve yiğitlerin yüreğini eskisinden de çok coşturmuştu.

Men şu “varak” dutar bilen agamı şol yerden çıkarmaga sinanayın. (367)

Ben eski dutar ile abimi oradan çıkarmaya çalışırım.

Şonuñ üçin siziñ yanınıza saz bilen gelmeği maslahat bildik diyerin. (435)

Bunun için sizin yanınıza saz ile gelmeyi uygun bulduk derim.

Bulara garaman, ol dutarı bilen gitmekçi ve agasını şu dutarı bilen Han’ıñ zulumından gutarmakçdı. (512)

Bunlara bakmadan, dutarı ile gidecek ve abisini bu dutar ile Han’ın zulmünden kurtaracaktı.

2.1.1.2.1.1.1.5. Soru Eki (mI / mU)

Çekimli fiillerde, öteki kelime türlerinde ve adlarda soru eki vokal uyumuna bağlı olarak kullanılan *mI / mU* soru ekiyle sağlanır. Bu ek adları soru ekiyle belirterek fiillere bağlayan bir işletme ekidir (Korkmaz, 2009: 329). Ekin ad çekim eklerinden sonra da gelebilmesi edat menşeli olduğunun göstergesidir (Ergin, 2009: 361). Adlardan sonra gelen *mI / mU* eki, hayıflanma, pişmanlık, pekiştirme, şüphe, yalanlama, olasılık, olumsuzluk gibi anlamlar da katar (Korkmaz, 2009: 330).

Türkmen Türkçesinde “*sorag goşulması*” terimiyle karşılanan soru eki, tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *mI / mU* ekiyle yapılır; fakat yuvarlak şekli oldukça

seyrek kullanılır. Soru eki Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmencede kelimeye bitişik yazılır (Kara, 2012: 109).

Hemişekisi yalı dutar diñlemek içinmi, ya gınanışmak içinmi ya-da bağışlarınıñ yüregi köşeşdirmek içinmi?..(221)

Her zamanki gibi dutar dinlemek için mi yoksa karşılıklı birbirlerine sitem etmek için mi ya da kendi bahşılarının yüreğini sakinleştirmek için mi...

Şol Hanmı seniñ sazına baha bercek? (395)

Bu Han mı senin sazına değer verecek?

Menmi sazımıza masgaraçılık getircek? (1140)

Ben mi sazımıza rezillik getireceğim?

Akmak Han, bir “Yardım, Leylini” eşideniñ degmeyärmi dünya malına? (1184)

Ahmak Han, bir “Yardım Leylini” duysa değmez mi dünya malına?

Gulam bağışı geldimi? – diyip, sazanda soradı. (1207)

-Gulam bahşı geldi mi? –diye sazende sordu.

Bağışınıñ sözüne düşünipmi ya-da Han’ın gışarılıp giden yüzüne ve ulı burnuna seredipmi, garaz, nâme için bolsa-da, gülki üstüne suv sepilen yalı bolup tapba galdı. (1325)

Bahşının sözünü mü düşünmüştü yoksa Han’ın eğrilip giden yüzüne ve büyük burnuna mı bakmıştı. Kısacası ne olursa olsun gülüşlerin üstüne su serpilmiş gibi bir sakinlik olmuştu.

Nâme beydip dursuñ, dälirediñmi, otur! – diydi. (1505)

Ne yapıyorsun, delirdin mi, otur! –dedi.

Onuñ tarafından beyle dözümsizlik görüp-eşidilen zatmıdır?” (1523)

Onun tarafında böyle yufka yüreklilik görülmüş duyulmuş şey midir?

2.1.1.2.1.1.1.6. Şahıs Ekleri

İş, hâl ve hareketin hangi şahıs tarafından yapıldığını göstererek yüklemün özne ile ilişkisini belirleyen eklerdir. Türkmen Türkçesinde şahıs ekleri; 1. Tip Şahıs Ekleri –

Zamir Kökenli Şahıs Ekleri ve 2. Tip Şahıs Ekleri – İyelik Kökenli Şahıs Ekleri olmak üzere ikiye ayrılır (Buran vd., 2014: 172).

2.1.1.2.1.1.1.6.1. I. Tip Şahıs Ekleri–Zamir Kökenli Şahıs Ekler

Türkmen Türkçesinde isim çekiminde; şimdiki (geniş) zaman, öğrenilen geçmiş zamanda kullanılırken; fiil çekiminde geniş zaman, şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gereklilik çekiminde kullanılmaktadır (Kara, 2012:123; Buran vd., 2014:172-173).

Tablo 4: 1. tip şahıs ekleri- zamir kökenli şahıs ekleri.

	Teklik	Çokluk
1.Şahıs Eki	-(I)n; -(U)n	-(I)s; -(U)s
2. Şahıs Eki	-sİň; -sUň	-sİňIz; -sUňUz
3. Şahıs Eki	- ø	-lAr

Belki, siz hem sonça bar bagşısıňiz. (1215)

Belki de siz en son gelen bahşısınızdır.

Bagşımısiňiz? (834)

Bahşı mısınız?

2.1.1.2.1.1.1.6.2. II. Tip Şahıs Ekleri–İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Türkmen Türkçesinde isim çekiminde; bilinen geçmiş zamanda kullanılırken; fiil çekiminde de bilinen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılmaktadır (Kara, 2012:123; Buran vd., 2014:172-173).

Tablo 5: 2. tip şahıs ekleri-iyelik kökenli şahıs ekleri.

	Teklik	Çokluk
1.Şahıs Eki	-m	-k
2. Şahıs Eki	-ň	-ňIz
3. Şahıs Eki	- ø	-lAr

“Ol meniň doganımdır” diysene. (891)

“O benim kardeşim” desene...

Yog-a. Men Han bagşısı dälidirin – diyip, Şükür güldi. (1218)

Hayır. Ben Han’ın bahşısı değilim –diyerek Şükür güldü.

2.1.1.2.1.1.1.7. İsim Bildirmesi

Dildeki varoluş kavramına yakın olan ve bir süreklilik bildiren “*olmak, var olmak, bulunmak*” anlamına gelen fiiller “ana yardımcı fiil” işlevi üstlenmişlerdir. Ana yardımcı fiilin önünde bulunan her şey aynı değerde olduğu için hepsi bildirme ifade eder. Bildirme kavramı bir varlık kadar olay içinde geçerli olduğu için ise kullanım sıklığı çok yüksek olan bir eylem adıdır.

Ana yardımcı fiil; cevher fiili, cevheri fiil, salt fiil, boş fiil, isim fiili, ek eylem, bildirme eki gibi farklı terimler ile karşılanmaktadır. Eski Türkçede “*olmak / bolmak, ermek, turmak*” eylemlerinin kullanıldığı fakat daha sonra “ermek ve turmak” fiillerinin kullanım alanını genişleterek Türkçenin ana yardımcı fiilleri olarak ortaya çıkışı süreci izlemiştir. Bildirme eki isimlerin sonuna gelerek ismi yüklem yaparken, fiillerin sonuna gelerek de fiil birleşik çekimleri oluşturmaktadır. (Karaağaç, 2011:107-111).

Korkmaz (2009:702), Eski Türkçedeki *er-* yardımcı fiilinin tarihî değişimini; *er-* > *-ir-* > *i-* şeklinde göstermiştir.

i- fiilinin Türkiye Türkçesinde dört çekim şekli vardır: Bunlar şimdiki zaman, bilinen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şekilleridir (Ergin, 2009: 501).

İsim çekiminin Türkmen Türkçesinde de; şimdiki zaman, bilinen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman ve şart çekimi olmak üzere dört çekimi vardır.

2.1.1.2.1.1.7.1. Şimdiki (Geniş) Zaman Çekimi

Türkmen Türkçesinde “*Häzirki Zaman*” terimiyle karşılanan şimdiki (geniş) zaman isim çekiminde +*dIr* ekiyle yapılır. İsmi sonuna 1. tip şahıs ekleri getirilerek yapıldığı gibi ismin başına şahıs zamirleri getirilerek de yapılır; *Türkmendirin* “Türkmenim”; *men Türkmen* “Türkmenim” (Buran vd., 2014:184). Olumsuz çekiminde ise; “*dääl*” kelimesi kullanılır; *yaaşulu dääldirin* “yaşlı değilim”; *men Aşğabatlı dääldirin* “Ben Aşkabatlı değilim” (Kara, 2012: 110).

Tabloda *i-* fiilinin tarihî dönemlerde ve Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesindeki çekimleri gösterilmiştir:

Tablo 6: Şimdiki (geniş) zaman çekimi.

(Gabain, 2007: 88; Karaağaç, 2011:109).

Şahıs Ekleri	Eski Türkçe	Eski Anadolu Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Türkmen Türkçesi
1. Teklik Kişi	men erür men	-venin; -vAm; -Am	-Im; -Um	-dIrIn
2. Teklik Kişi	sen erür sen	-sIn	-sIn; -sUn	-dIrsIn
3. Teklik Kişi	ol erür ol	-dUr	-dIr; -dUr	-dIr
1. Çokluk Kişi	biz erür biz	-vUz; -Uz	-Iz; -Uz	-dIrls
2. Çokluk Kişi	siz erür siz	-sIz	-sInIz; -sUnUz	-dIrlsInIz
3. Çokluk Kişi	olar erürler (olar)	-dUrlAr	-DIrlAr; -DUrlAr	-dIrlAr

Men atlı bagşı däldirin – diyip, sazanda cogap berdi. (840)

Ben atlı bahşı değilim –diye sazende cevap verdi.

“Öz yurdumıñ sazandasıdırın” diydinmi, mıhman? (860)

“Kendi yurdumun sazendesiyim.” mı dedin misafir?

Yog-a. Men Han bagşısı däldirin – diyip, Şükür güldi. (1218)

Hayır. Ben Han’ın bahşısı değilim –diyerek Şükür güldü.

Bagşımıñız? (834)

Bahşı mısınız?

Belki, siz hem sonça bar bagşısıñız. (1215)

Belki de siz en son gelen bahşısınızdır.

“Ol meniñ doğanımdır” diysene. (891)

“O benim kardeşim” desene...

2.1.1.2.1.1.1.7.2. Bilinen Geçmiş Zaman Çekimi

Türkmen Türkçesinde “*Konkret Öten Zaman*” terimiyle karşılanan bilinen geçmiş zaman -dI ekiyle ve 2. Tip şahıs ekleri getirilerek yapılır; *baydım* “zengindim”. Bilinen geçmiş zamanın isim çekiminde *i-* yardımcı fiili düşer. Ünlü ile biten kelimelere

yardımcı ünsüz gelmez, ek doğrudan eklenir. Olumsuz çekiminde ise; “*dääl*” kelimesi kullanılır (Kara, 2012:110; Buran vd., 2014:185).

Tablo 7: Bilinen geçmiş zaman çekimi.

(Gabain, 2007: 88; Karaağaç, 2011:109).

Şahıs Ekleri	Eski Türkçe	Eski Anadolu Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Türkmen Türkçesi
1. Teklik Kişi	ad+erdim	ad+idüm	-I(y)dIm / -ydUm	-dIm
2. Teklik Kişi	ad+erdiñ / erdig	ad+idüñ	-I(y)dIn / -ydUn	-dIn
3. Teklik Kişi	ad+erdi	ad+idü	-I(y)dI / -ydU	-dI
1. Çokluk Kişi	ad+ erdik	ad+idük	-I(y)dIk / -ydUk	-dIk
2. Çokluk Kişi	ad+erdiñiz	ad+idüñüz	-I(y)dInIz / -ydUnUz	-dInIz
3. Çokluk Kişi	ad+erdiler	ad+idüler	-I(y)dIlAr / -ydUlAr	-dIlAr

Ol sazandadı - diñe saz çalyardı. (21)

O sazendeydi sadece saz çalardı.

Ol yerden yeke çikaniñ biridi ahırın. (114)

Nihayetinde oradan çıkmış olan tek kişidir.

Obamiñ adamlarınıñ handan taması şudı ahırın. (1180)

Köyümün insanların handan isteği de buydu zaten.

2.1.1.2.1.1.1.7.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

Türkmen Türkçesinde “*Näämälim Öten Zaman*” terimiyle karşılanan öğrenilen geçmiş zaman iki şekilde yapılmaktadır. Birinci şekil *-mIş* ekiyle yapılandır ve küçük değişikliklerle 1. Tip Şahıs Ekleri kullanılır; *esğermişim* “askermişim”, *esğermişsiñ*, *esğermiş*, *esğermişik* / *esğermişimiz*, *esğermişsiñiz*, *esğermişler*. Bunun yanı sıra isimden önce zamirlere de yer verilebilir. Bu çekimde de görülen geçmiş zamanda olduğu gibi *i-* yardımcı fiilinin düştüğü görülmektedir. Olumsuzu “*dääl*” kelimesiyle yapılır; *aarğın däälmişim* “yorgun değilmişim”, *aarğın däälmişiñ*, *aarğın däälmiş*, *aarğın däälmişik* / *däälmişimiz*, *aarğın däälmişsiñiz*, *aarğın däälmişler*.

Tablo 8: Öğrenilen geçmiş zaman çekimi.

(Gabain, 2007: 88; Karaağaç, 2011: 110).

Şahıs Ekleri	Eski Türkçe	Eski Anadolu Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Türkmen Türkçesi
1. Teklik Kişi	ad+ermiş men	ad+imiş+ -vAn / -Am / -Um	-I(y)mİşIm / -UymUşUm	-mİşIn
2. Teklik Kişi	ad+ ermiş sen	ad+imiş+ -sIn	-I(y)mİşsIn / -UymUşsUn	-mİşİñ
3. Teklik Kişi	ad+ ermiş	ad+imiş	-I(y)mİş / -UymUş	- mİş
1. Çokluk Kişi	ad+ ermiş biz	ad+imiş+ -vUz / -Uz	-I(y)mİşIz / -UymUşUz	-mİşIk / -mİşImIz
2. Çokluk Kişi	ad+ ermiş siz	ad+imiş+ -sIz	-I(y)mİşsInIz / -UymUşsUnUz	-mİşİñIz
3. Çokluk Kişi	ad+ ermiş	ad+imiş(ler)	-I(y)mİşIAr / -UymUşIAr	-mİşIAr

Öğrenilen geçmiş zamanın ikinci şekli ise; “*eken*” kelimesiyle yapılır; *aavçı ekenim* “avcıymışım”, *aavçı ekeniñ*, *aavçı ekeni*, *aavçı ekenik / ekeniñiz*, *aavçı ekenler*. Küçük değişikliklerle 1. Tip Şahıs Ekleri kullanılmaktadır. Olumsuzu “*dääl*” kelimesiyle yapılır (Kara, 2012: 111).

Tablo 9: Öğrenilen geçmiş zaman çekiminin ikinci şekli.

	Teklik	Çokluk
1.Şahıs Eki	-ekenim	-ekenik / -ekenimiz
2. Şahıs Eki	-ekeniñ	-ekeniñiz
3. Şahıs Eki	- ekeni	-ekenler

Yagşı doganıñ bar eken... (892)

İyi bir kardeşin varmış...

2.1.1.2.1.1.1.7.4. Şart Çekimi

Türkmen Türkçesinde “*İşliğin Şert Forması*” terimiyle karşılanan şart çekimi, -sA ekiyle ve 2. Tip Şahıs Ekleriyle yapılır. Kelimeye birleşik olarak yazılabildiği gibi kelimedenden ayrı olarak da yazılabilir. Şart eki eklendiği isme ya da fiile gerçekleşecek bir olay veya olgunun gerçekleşmesinin koşulunu bildirir. Belli bir zamanı olmamakla birlikte geniş zamana yayılmıştır (Buran vd., 2014:118).

Tablo 10: Şart çekimi.

Şahıs Ekleri	Eski Türkçe	Eski Anadolu Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Türkmen Türkçesi
1. Teklik Kişi	-sAr men	ad+ I-sem	I(y)-sAm, -ysAm	-sAm
2. Teklik Kişi	- sAr sen	ad+ I(y)-sAñ	I(y)-sAn, ysAn	-sAñ
3. Teklik Kişi	- sAr ol	ad+ I(y) –sA	I(y)-sA, -ysA	-sA
1. Çokluk Kişi	- sAr biz	ad+ I(y)sA- vUz	I(y)-sAk, -sAk	-sAk
2. Çokluk Kişi	- sAr siz	ad+ I(y)sAñUz	I(y)-sAnIz, -ysAnIz	-sAñIz
3. Çokluk Kişi	- sAr olar	ad+I(y)-sA(lAr)	I(y)-sAlAr, -ysAlAr	-sAlAr

(Gabain, 2007: 88; Gülsevin ve Boz, 2010: 80-81; Karaağaç, 2011:110).

Yegsam olar eyyäm gelip, meni ızıma gaytarcak bolardılar ve tövella ederdiler.

(645)

Yoksa onlar arkamdan gelip yolumdan geri çevirirler ve yalvarırlardı.

2.1.1.2.1.2. Sıfatlar

Sıfatlar, bir varlığı vasıflayan veya belirten kelimelerdir (Banguoğlu, 2007: 341). Esas olarak isim olan sıfatlar ayrı varlıklar değil, varlıklara bağlı kavramlardır. “Varlık kendi varoluşuyla gerçekleşebilirken, özellik, ancak varlıkla gerçekleşebilir” (Karaağaç, 2011: 32). Türkçede sıfatlar her zaman vasıflandırdıkları veya belirttikleri ismin önünde bulunurlar (Ergin, 2009: 244). Sıfatlar işlevlerine göre niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olmak üzere iki ana gruba ayrılırlar.

2.1.1.2.1.2.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, “canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri, gibi türlü iç ve dış özelliklerini bildiren sıfatlardır” (Korkmaz, 2009: 361).

“Türkmen Türkçesinde yaygın olarak kullanılan niteleme sıfatları şunlardır: *aacı* “acı”, *aak* “beyaz”, *aaz* “az”, *ağır* “ağır”, *añsat* “kolay”, *beyik* “yüksek”, *boş* “boş”, *çuñ / çuññur* “derin”, *daar* “dar”, *doğrı* “doğru”, *doolı* “dolu”, *erbet* “kötü”, *galıñ* “kalın”, *gara* “kara”, *gatı* “sert”, *gusğa* “kısa”, *gızıl* “kırmızı”, *güñ* “geniş”, *göök* “mavi”, *görksüz* “çirkin”, *gözel* “güzel”, *iinçe* “ince”, *kun* “zor”, *kiçi* “küçük”, *kööne* “eski”, *köp* “çok”, *pes* “alçak” *saarı* “sarı”, *say* “sığ”, *süyci* “tatlı”, *täüze* “yeni”, *ulı* “büyük”, *uzun* “uzun”, *yaaşıl* “yeşil”, *yağşı* “iyi”, *yalñış* (yanlış), *yeñil* “hafif”, *yumşak* “yumuşak” (Kara, 2012: 112).”

yaş yiğit (13) “genç yiğit”
uzak gış geceleri (38) “uzun kış geceleri”
uzak bir obadan (49) “uzak bir köyden”
gahrımançılıklı heñleri (140) “kahramanlık türküleri”
ullakan gızıl yaglıg (261) “büyük kırmızı mendil”
varak dutar (367) “eski dutar”
garlı dag (519) “karlı dağ”
çuñ cülgäniñ (591) “derin düşünce”
iki ayaklı, dört ayaklı vağşılar (601) “iki ayaklı, dört ayaklı vahşiler”
gara bağlar, obalar, süri-süri mallar (652) “kara bağlar, obalar, sürü sürü hayvanlar”

belent dağlar, çuñ cülgeler (678) “büyük dağlar, serin vadiler”
küti dodaklarından uzun şıbıklar (1238) “kalın dudaklarından uzun çubuklar”
belent seki (1128) “yüksek seki”
*gök mavut çäkmeğiniñ** (1282) “yeşil çuha çekmeğinin”
çırpuv sakgal (1283) “seyrek sakal”
gızıldan yüzük (1283) “altın yüzük”
dul gızlar (1318) “dul kızlar”
yüpek düşekçä (1379) “ipek şilte”
demir tikene (1481) “demir diken”
çal murt (1524) “gri bıyık”

2.1.1.2.1.2.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları vasıflandırma amacı yerine belirtme işlevini üstlenmiştir. Bu işlev adların yerini gösterme yani işaret etme, sayısını, miktarını bildirme veyahut da belirsizlik gösterme biçiminde karşılır. Tüm bu belirtme şekillerine göre belirtme sıfatları dört ana grupta incelenmektedir:

* çäkmen: deve ipinden dokunup yapılan astarsız giysi.

İşaret Sıfatları, Sayı Sıfatları, Soru Sıfatları ve Belirsizlik Sıfatları. (Ergin, 2009: 364; Korkmaz, 2009:385).

2.1.1.2.1.2.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları nesnelere yerlerine işaret etmek için belirten kelimeler olup aslen tek başlarına zamirdirler. İşaret zamirleri ismin önüne gelerek onu işaret ettiklerinde işaret sıfatı görevini üstleniyorlar olabilirler. Sıfatlar hiçbir işletme eki almadıkları için işaret sıfatı olarak işaret zamirlerinin yalnızca teklik şekilleri kullanılır, çokluk ekini işaret edilen nesne alabilir. Türkiye Türkçesinde işaret zamirleri *bu, şu o (<ol)* ‘dur.

Türkmen Türkçesi gramerlerinde zamir bahsinde ele alınan işaret sıfatları, “*buu, şuu, o, ol, şo, şol*” dur. Ağızlarda yaygın olarak kullanılan “*ho ve hol*” işaret sıfatlarına da seyrek de olsa yazı dilinde rastlanmaktadır (Kara, 2012:113).

Bu akşam obanın ulı-kıçı hemmesi biziñ öyümize üyşerler”. (57)

Bu akşam büyük küçük herkes bizim evimizde toplanır.

Bu garrı gelip, sazandanın pikirini bozdu. (178)

Bu yaşlı kadın gelip sazendenin düşüncelerini dağıtmıştı.

Mihman yigitlerem bu maslahatın içinde bardı. (239)

Misafir yigitler de bu tavsiyede karar kıldılar.

Şu şahdaçıklığından bolsa yeñnesiniñ ve yene biriniñ gıcalatı aşagında galmacagına özüne inamı barlığı görünyardı. (266)

Bu yüceliğiyle yengesinin ve bir başkasının siteminin altında kalmayacağını ve kendine olan güvenini gösteriyordu.

Onda bolsa, aydın, men şu dutara at hem yarağın bitircek işini bitirdip bilerinmi ya-da yok? (350)

O zaman söyleyin, ben bu dutara at ve silahın yapabileceği işi yaptırabilir miyim?

Men şu “varak” dutar bilen agamı şol yerden çıkarmaga sınayın. (367)

Ben eski dutar ile abimi oradan çıkarmaya çalışayım.

Ol yere bu dutar bilen asıl barmak bolmaz. (401)

Oraya bu dutar ile gitmen gerçekten mümkün değil.

Şol wagt Düldül hem otunu iymän, saza gulak asıp duran eken... (640)

O zaman Düldül de otunu yemeden sazı dinleyerek sakinleşmiş...

Onuň şol beýik dağın üstünde oturılıp düzülişi. (703)

Şu büyük dağın üstünde oturup akort ettim.

2.1.1.2.1.2.2.2. Sayı Sıfatları⁷

Nesneleri sayılarını bildirmek için belirten kelimeler sayı sıfatıdır. Tek başlarına ve aslen sayı isimleri olan bu kelimeler nesnelere sayı bakımından ya sadece adet olarak, ya dereceli olarak, ya parça hâlinde ya da topluluk şeklinde belirtirler (Ergin, 2009: 366).

Türkmen Türkçesinde sayı Sıfatları; Asıl Sayı Sıfatları, Sıra Sayı Sıfatları, Kesir Sayı Sıfatları, Üleştirme Sayı Sıfatları olmak üzere grupta dört grupta incelenir.

2.1.1.2.1.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatı

Nesnelerin sayısını gösteren bu sıfatlar, asıl sayı isimleridir. Bu sayı isimleri tek kelime hâlinde bulunabileceği gibi, sıfat tamlaması veya sayı grubu şeklinde de bulunabilir. Kelime şeklinde olanlar; *bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, yirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, yüz, bin*'dir. Kelime grubu şeklinde bulunanlar; *on bir, beş yüz milyon, on bin* vb.'dir (Ergin, 2009: 367).

Türkmen Türkçesinde de sayılar küçük ses farklılıkları dışında Türkiye Türkçesi ile aynıdır. Kelime şeklinde olanlar; *nol* "sıfır", *bir, iki, üç, dört, bääş, altı, yedi, sekiz, dokuz, oon, yiğrimi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, segsen, togsan, yüz, müň* "bin", *million* "milyon", *milliard* "milyar", *trillion* "trilyon" 'dur. Kelime grubu şeklinde olanlar; *bir müň toguz yüz segsen bääş* (1985), *dört yüz togsan* (490) vb. şeklindedir (Buran vd., 2014:195). Sayı isimleri, isimlerin önüne gelerek sayılarını bildirirler ve böylece sıfat tamlaması oluştururlar

Onı yalan "bir günlük" diyip, öz obasının adamlarından sorap alıp giderdiler. (8)

Genelde "bir günlük" diyerek köydekilerden izin alıp götürdüler.

Olar: "Bağşımızı Kelteleriň obasından gelen atlılarıň alıp gidenine şu gün iki ay, on bir gün boldı" diydiler. (52)

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Kaymaz, "Eski Anadolu Türkçesinde Sayı Adları ve Kullanılışları", *TDAY Belleten*, 1991, TDK Yay., Ankara, s. 5-17.

Onlar: “Keltelerin köyünden gelen atlıların bahşımızı alıp gitmesinin üzerinden bugün iki ay on bir gün geçti dediler.

Uzak bir obadan gelip, iki sanı atlınıñ onı alıp gidenine kân vagt geçipdi. (49)

Uzak bir köyden gelerek iki tane atlının onu alıp gitmesinin üstünden çok vakit geçmişti.

Onuñ üç yaşını doldurıp, yañı dördüne giden sarı gulpak gızcağazı bardı. (67)

Üç yaşını doldurmuş, henüz dörde girmiş ve iki yandan örülü sarı saçları olan kızının yanına gitti.

Bagşı şonda sekiz-dokuz yaşlı oglandı. (163)

Bahşı o zaman sekiz dokuz yaşlarında bir oğlandı.

Dört bir yana, baş bir yana. (676)

Ah, dört bir yana, baş bir yana! (677)

Dört bir yana, beş bir yana,

Ah, dört bir yana, beş bir yana!

Emma olar geçen baş sagadıñ içinde dostlaşıpdır. (683)

Ama onlar geçen beş saat içinde dost olmuşlardı.

Onuñ Han'ın gırnağı bolup yörenine yedi yıl bolupdır. (1503)

Onun Han'ın yanına getirilişinden bu yana yedi yıl olmuştu.

Elli-elli baş tüvereginde, gözünü göge dikip duran bagşı. (1278)

Yaşı elli-elli beş civarında olan bahşı...

Ol dutar bilen meşgul boldı, onı elinden düşürmән, otuz dört yaşadı. (170)

Şükür dutar ile ilgilendi, onu elinden düşürmeden otuz dört yaşına geldi.

Setan-da-seyranda bir gidilyән, onda-da şeyle gidilmән, yaraglar yüklenip, yigrimi-otuz atlı bolnup gidilyән yer bilen gidip baryar. (530)

Arada bir gidilen gidildiği zamanda böyle gidilmeyen, silahlar yüklenerek ve yirmi otuz at ile gidilen yere gidiyordu.

2.1.1.2.1.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatı

Sıra sayı sıfatları adet değil derece gösteren fakat derecenin de adedini değil kaçınıcı olduğunu gösteren sayıdır. Asıl sayı sıfatlarına *-InçI / -UncU* eki getirilerek yapılır. Eski Türkçede *-inç* şeklinde görülen bu ek, iyelik eki olarak uzatılmıştır (Banguoğlu, 2007: 354; Ergin, 2009: 368; Korkmaz, 2009: 391).

Türkmen Türkçesinde, *-nçI* ekiyle yapılır; yuvarlak şekli yoktur. Ayrıca bir kişinin yaşı söz konusu olduğu zamanda *-InçI* kullanılmaktadır. *aahırınıcı* “sonuncu”, *ilkinci* “birinci”, *nääçinci / nääçenci* “kaçınıcı” kelimelerinde de bu ek kullanılmıştır (Kara, 2012: 114-115).

Batır, maslahatda bolan ikinci gürrüni hem aytsana! (285)

Batır görüşmedeki ikinci konuşmayı da söylesene!

Özüniñ eline iñ birinci gezek dutar beren adamı dutarı bilen azat edip bilmese, onda onuñ yüregi cay bolcak dälidi. (513)

Eline ilk kez dutar veren adamı dutar ile azat edemezse yüreği rahat olmayacaktı.

Kim bilyär, belki, ol üçünci bir teklibi orta atsa-da atar! (316)

Kim bilir belki de üçüncü bir teklif ortaya atarsın!

2.1.1.2.1.2.2.2.3. Kesir Sayı Sıfatı

Tek kelime hâlinde değil, bir kelime grubu şeklinde bulunan kesir sayıları nesnelere parçalarını belirten sıfatlar oluştururlar (Ergin, 2009: 370). “Çeyrek, yarım” gibi kelimeler tek kelime gibi görünse de “dörtte bir, ikide bir” şeklindedir.

Türkmen Türkçesinde kesir sayılarını belirtme de uzaklaşma hâli eki *+dAn* önemli işlev üstlenmektedir; *oondan döört* “dörtte bir / bir bölü dört” vb. (Kara, 2012:115).

İncelediğimiz metinde hiç kesir sayı sıfatı kullanılmamıştır.

2.1.1.2.1.2.2.2.4. Üleştirme Sayı Sıfatı⁸

Bir bölme, ayırma, dağıtma, paylaşırma ifade eden, nesnelere sayısını bölük bölük gösteren sayı sıfatlarıdır. Türkiye Türkçesinde ünlüyle biten sayılara *+şAr*, ünsüzle biten sayılara *+Ar* ekinin eklenmesiyle yapılır (Korkmaz, 2009:391).

⁸ Erdal Şahin, “Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Üleştirme Sayıları”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S 12, 2013 / Bahar, s. 97-116.

Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ek ile değil, aynı sayının tekrarıyla veya ikinci sayıdan sonra uzaklaşma hâli +*dAn* eki getirilerek yapılmaktadır; *bir-bir* “birer birer, teker teker” *bir-birden* “birer birer”, *altı-altıdan* “altışar altışar” vb. (Kara, 2012: 115).

İncelediğimiz metinde hiç üleştirme sayı sıfatı kullanılmamıştır.

2.1.1.2.1.2.3. Soru Sıfatları

Varlık ve nesnelere soru yoluyla belirten sıfatlardır. İsmi önüne getirilen *kaç*, *kaçar*, *kaçıncı*, *hangi*, *ne*, *nasıl*, *neredeki* gibi soru kelimeleri ile karşılanmaktadır (Korkmaz, 2009: 393).

Türkmen Türkçesinde *nääçe* “kaç”, *nääçinci* / *nääçenci* “kaçıncı”, *haysı* “hangi”, *näähili* / *näätüysli* “nasıl”, *niiredääki* “neredeki”, *nääçe* “ne kadar”, *nääçeden* “kaçar”, *nääme* / *nä* “ne, nasıl, ne çeşit” gibi soru sıfatları kullanılmaktadır (Buran vd., 2014: 197).

Meniň hakımda başga nähili zatlar eşidyärdiňiz? (1003)

Benim hakkımda başka neler duydunuz?

Bagşy şu diýlenleriň haysı birini kabul ederkä? (315)

Başşı bu söylenenlerin hangisini kabul ediyorsun?

Haysı bir yurt ol, öz yurdum diyyäniň? (862)

Hangi yurtmuş kendi yurdum dediğin?

Meniň bu ikarada näme günäm barka? (146)

Benim ne günahım var ki?

2.1.1.2.1.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Varlık ve nesnelere sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil kabataslak bildiren sıfatlardır (Korkmaz, 2009: 395).

Türkmen Türkçesinde sıkça kullanılan bazı belirsizlik sıfatları şöyledir; *bir* “bir”, *her bir* “herhangi bir”, *kääbir* / *birnääçe* “bazı, kimi”, *biraaz* “biraz”, *bütiin* / *ähli* “bütün”, *her* “her”, *birnääçe* “birkaç”, *eñçeme* “birtakım”, *birentek* “birçok”, *esli* “hayli”, *ep-esli* “bir hayli”, *beyleki* “öteki, diğer”, *bäärki* “beriki”, *başğa* “başka”,

pılaan “falan, filân”, *pılança* “filânca”, *her haysı* “herhangi”, *köp* “çok”, *köprek* “çokça”, *hemme* “bütün”, *birnääme* “biraz”, *telim* “çok, fazla” vb.

Uzak bir obadan gelip, iki sanı atlınuñ onu alıp gidenine kân vagt geçipdi. (49)

Uzak bir köyden gelerek iki tane atlının onu alıp gitmesinin üstünden çok vakit geçmişti.

Onuñ yüzünden eyyäm belli bir karara gelenligi ve aydıñ bir maksat tutanlığı görnüp başladı. (199)

Bundan böyle onun sayesinde belli bir karara vardığı ve asıl maksadı anladığı görünmeye başlamıştı.

Onuñ her bir sözüniñ aşagında bir zat yatandır öydyärdi. (1328)

Onun her sözünün altında bir şey yattığını düşünüyordu.

Keymir hem özüniñ gayduvsız batırlığıniñ daşından abay-sıyasat bilen-de birnäçe işleri bitirip gelipdir. (462)

Keymir kendisinin gözü pek yiğitliğinin dışında politika ile bazı işleri halletmiştir.

Gulam bahşı-da birnäçe heñler çaldı. (1393)

Gulam bahşı da birçok türkü çaldı.

Onuñ bilen yene-de biraz vagtdan soñ saz çalışmaga oturmali bolarıs...” (1118)

Onunla yine bir süre sonra saz çalmak için oturmalıyız...

Ol özüniñ bütün ömründe iki sapar aydım aydıpdı. (25)

O bütün ömrünce iki kez türkü söylemişti.

Yöne velin onuñ ähli aydası gelyänlerini cegläninde, esası maksat soñkı aydan üç cümlesindedi. (193)

Ancak söylediklerinin hepsini birleştirdiğinde asıl maksadı daha sonra söylediği üç cümleden anlaşıyordu.

Üstünden ençeme asırları, ençeme dövürleri geçiren, ençeme galıñ garları eriden, emma garramayan, hemişe bir görnüşini saklap duryan, dünyäniñ görki, yerin öрки, gögüñ diregi – dag onuñ töverek daşını guşap dur. (570)

Üstünden birkaç asır, birkaç devir geçiren, kalın karları eriten ama yaşlanmayan aynı zamanda görüntüsünü koruyan dünyanın görkemi, yerin bağı, göğün direği olan dağ onun etrafını kuşatıyordu.

Onuñ gülküsini goldan beyleki iki adam-da gülyardı. (852)

Onun gülüşüne yanındaki diğer iki adam da gülüyordu.

Her haysı bir zat diydi. (389)

Herkes bir şey söyledi.

Men munuñ bilen köp zatlar edip bilerin. (379)

Ben bununla çok şey yapabilirim.

Hemme zat öñki-öñküligine dur. (91)

Herkes daha önce nasılsa yine o hâldeydi.

2.1.1.2.1.2.5. Sıfatların Pekiştirilmesi

“Türkmen Türkçesinde sıfatların nitelendirilmesi bir belirteç ya da onun dengi olan sözcüklerle yapılmaktadır. Bunlardan birincisi pekiştirmeli tekrarlardır: Sıfat niteliği taşıyan kelimelerin ilk hecesi veya ilk hecenin son ünsüzüne kadar olan kısmı tekrarlanarak ve tekrarlanan hecenin sonuna “m, p, s” ünsüzlerinden herhangi biri getirilerek yapılır” (Kara, 2012: 112). Pekiştirilmiş sıfatlar nitelendirilen varlığın değişik özelliklerinin daha güçlü bir şekilde ifade edilmesini sağlar, pekiştiren unsur ile sıfat arasına “-” koyulur; *gap-gara* “kapkara”, *ap-aak* “bembeyaz”, *yap-yaşıl* “yemyeşil” vb. İkincisi kelime tekrarlarıdır; *beyik beyik* “büyük büyük”, *ulı ulı* “yüksek yüksek” (Hanser, 2003:176). Öte yandan Azimov, Sopıyev, Çööññäyev ve Borcakov Türkmen Türkçesinde “cırk, çıp, çuvi hüyt, şaar” gibi kuvvetlendirici kelimelerle de pekiştirme yapıldığını ifade etmiştir (Kara, 2012: 113). Örnek olarak, *cırk saarı* “sapsarı”, *hüyt garañkı* “kapkaranlık” vb. verilebilir.

ep-esli salım (450) “çok uzun süre”

dım-dırslık (1517) “çok sessiz”

täze-täze heñler (37) “yeni yeni türküler”

kän-kän rovayatlar (573) “oldukça fazla rivayet”

2.1.1.2.1.2.6. Sıfatların Dereceleri

Sıfatlar varlıkların niteliklerini doğrudan veya başka bir varlığa kıyaslama yoluyla ortaya koyarlar. Benzetmeye dayanan böyle bir niteleme biçimi, *ne gibi?*, *ne kadar?*, *ne derece?* sorularına yanıt oluşturmakla birlikte miktar, ölçü ve derecesini ortaya koyar. Sıfatların kendinden önce *gibi*, *kadar*, *daha*, *fazla*, *çok*, *pek en ziyade* gibi kelimelerin getirilmesi suretiyle yapılır. Böylelikle iki varlık veya nesne arasındaki benzerlik, tıpkılık, eşitlik, daha üstünlük, daha aşağı derecede olma veya diğer nesnelere oranla en üstünlük, en aşırılık biçiminde farklılıklar ortaya konmuş olur (Korkmaz, 2009:370).

Türkmen Türkçesinde sıfatların derecelendirilmesi Karşılaştırma Derecesi ve Üstünlük Derecesi olmak üzere 2 grupta incelenebilir.

2.1.1.2.1.2.6.1. Karşılaştırma Derecesi

Bir varlığa veya nesneye ait niteliğin yoğunluğunu nispi derecelerle gösteren şekillerdir. Sıfatlara derece göstren zarf ve zarf öbekleri getirilerek yapılır. Eski Türkçe ve Osmanlıca da karşılaştırma eki olarak kullanılan *-rAk* eki sonradan küçültme eki olmuştur. Türkmen Türkçesinde de sıfatın normal niteliğinden daha eksik durumunu ifade ettiği için kullanılmaz. Bunun yerine uzaklaşma hâli olan *+dAn* eki kullanılır (Banguoğlu, 2007: 346; Kara, 2012:113).

Olar Han'ın kimliğini menden yagsı bilyändirler ahırın. (625)

Hem onlar Han'ın kimliğini benden daha iyi biliyorlardı.

Onuñ gın-gıssag görmän, azacık-da yılğırman, örän arkayın oturmagı Han'ın ünsünni hemmesinden beter özüne çekdi. (812)

Zor durumda görünmeden, birazcık gülmeyen yüzüyle çok sakin bir şekilde oturuşu Han'ın dikkatini her şeyden çok çekmişti.

Şükür hemmesinden beter garaşyardı. (1525)

Şükür ise hepsinden kötü bakıyordu.

2.1.1.2.1.2.6.2. Üstünlük Derecesi

Azımov, Sopiyevev, Çööñäyev ve Borcakov'un tespitine göre, bir sıfatın niteliğinin normaline göre üstün olduğunu belirtmek için sıfatlardan önce *iñ* kelimesi getirilir. Öte yandan “çok” anlamına gelen *cırk*, *haas*, *iñään* ve *örään* kelimelerinin de *iñ* gibi üstünlük anlamı katmaktadır (Kara, 2012:113).

“Şükür bahşı” povesti Türkmen Sovet proza eserlerinin arasında in şöhrat gazanan eserlerden biridir. (4)

“Şükür Bahşı” povesti Türkmen Sovyet nesirleri arasında en çok ün kazanan eserlerinden biri olmuş ve okurlar eseri büyük bir sevgi ile okumuştur.

Beyleki öyleriň gapısında ak keçeli atlar arkalangı duryan bolsalar-da, olarıň öyleriniň in govı bezegi – atları hem häzir gapılarında görünmeyär. (65)

Diğer evlerin beyaz keçeli atları kapıya dayalı olsa bile onların evlerinin en hoş süsü olan atları bile kapılarında hazır bulunmuyordu.

Biziň hemme zatdan in govı görýän zadımız saz diyerin. (431)

Hepimizin en iyi gördüğü şey saz derim.

Şu biziň in ulı hormatımız diyerin. (436)

Bu bizim en büyük saygımız derim.

Siziň in zoruňz Keymirkör diyeniňiz bolupdır ahırın. (865)

Sizin en güçlü olanınızın Keymirkör olduğu söylenir.

Men Han agadan doganımı dilemäge ilimiň in saylama yigitleri bilen hem, in saylama at-yaraglary bilen hem gelip bilyärdim, eger geleyin diysem! (933)

Ben Han ağadan kardeşimi istemeye halkımın en seçkin yiğitleri ile ve en seçkin at ve silahları ile de gelebilirdim, eğer ki isteseydim gelirdim!

Yüpek düşekçäniň üstünde oturdılan bahşı özüniň in söygüli ve türgenlän heñine “Nar agacına”, “Yel-pezelendä” tutdı. (1379)

İpek şiltenin üstüne oturtulan bahşı kendisinin en sevdiği ve çalıştığı “Nar ağacına”, “Yelpezelendi” türküsünü çalmaya başladı.

Häzir bu kiçicik tam onuň gözüne öten aşamkısından has dar ve yürek gısdırıcı bolup görünyärdi. (1160)

Şuan bu küçük oda onun gözüne akşam olduğundan daha dar ve yürek sıkıcı görünüyordu.

Dogrı, dogrı, örän dogrı – diyip, Gulam ızlı-ızından tassıklap güldi. (1315)

Doğru, doğru çok doğru... –diyerek Gulam ard arda onaylayarak güldü.

2.1.1.2.1.3. Zamirler

Zamirler, adların yerini tutan, kişileri ve nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir. Nesnelere dildeki gerçek karşılığı olmayan zamirler gerektiğinde onları ifade etmeye yardımcı olurlar. Tek başlarına bir şey ifade etmediğinden kelime olarak anlamları yoktur. Ancak nesne biliniyor ve bir zamirle ifade ediliyorsa o nesne ile zamir arasında bir bağ kurulabilir (Ergin, 2009:379). Örnek olarak; “*Evimizin bütün ruhu, kederleri ve neş’esi orada görünür*” cümlesindeki “*orada*” zamiri tek başına bir nesneyi bildirmemektedir. Nesnenin somut bir anlam kazanması zamirin yerini tuttuğu adın bilinmesine bağlıdır. “*Bu sofa yaşlı bir insan yüzü gibidir. Evimizin bütün ruhu, kederleri ve neş’si orada görünür*” cümlesinde ise “*orada*” zamirinin “*sofa*” ismini karşılamasıyla zamir anlam kazanmıştır (Korkmaz, 2009: 399). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, zamirlerin diğer isimler gibi tek başlarına bir anlam ifade etmediği açıktır.

Zamirler isimler gibi çekim, çokluk ve iyelik olarak çekime girebilir, tamlama kurabilirler (Korkmaz, 2009: 400). Ancak bu hâllerde birçok yapı farklılıkları ile adlardan ayrılırlar. Diğer isimlerden farklı olarak kelime yapımında onlar kadar elverişli değildirler. Çok az sayıda yapım ekini kabul ediyor olup, bir zamirde kullanılan yapım eki diğer bir zamirde kabul görmemektedir. “ben” zamirine *-ilk* yapım eki getirilip “*benlik*” kelimesi oluşturulabilirken, “*bu*” zamirine aynı yapım ekinin eklenemez. Zamirler iyelik ekleri alma bakımından da diğer isimlerden çok farklıdır, neredeyse hiç iyelik eki almazlar. “*bu-su, şu-su*” şekillerinde iyelik ekleri getirilebilirken, bunların dışında iyelik eklerini kabul etmezler. Türkçenin eklemeli bir dil olması dolayısıyla diğer bütün kelimelerde ekler kökleri değiştirmeden onlara eklendiği hâlde zamirlerin çekiminde köklerde değişiklik olduğu görülür. Ki bu durum da zamirlerin en önemli özelliğidir. “*ben, sen*” zamirlerine yönelme hâli eklendiğinde “*bana, sana*” olmaları çok ayrı ve dikkate değer bir yer tutar. Bu kök değişmesi zamirlerin tüm çekimlerinde gerçekleşmez. Bazı ağızlarda ise “*bana, sana*” yerine “*bene, sene*” kullanımları olduğu ve kökün değişmediği görülmektedir (Ergin, 2009: 379). Korkmaz (2009: 400) bu değişikliğin, Türkiye dışı tarihî ve yaşayan yazı dili ve lehçelerinde daha başka örnekleri de bulunan *bana, sana* biçimindeki gövde değişmesi, Arapça, Almanca gibi çekimli dillerde görülen türden bir kırılma yani zamirlerin iç yapısından gelen bir özellik olmadığını, yanyana bulunan seslerin birbirini etkilemesinden kaynaklanan bir değişme olduğunu savunmuştur.

Korkmaz bu konuyla ilgili iki görüş olduğunu şu şekilde açıklamaktadır: Kocasavaş'ın Bilgegil ve Mansuroğlu'ndan yaptığı aktarmada bu değişimin üçüncü şahıs zamiri ol ve o'nun yönelme biçimi olan *aña*'ya benzetme (analogie) yoluyla oluştuğunu ileri sürmüştü; bunun yanı sıra Banguoğlu da *benge + ge > benge > baña > bana, sen + ge > senge > saña > sana* biçiminde *ñ* damak ünsüzünün yanındaki ince ünsüzleri kalınlaştırma etkisine bağlamıştır. Korkmaz ise; ET. *Teñri / Tañrı / Tanrı, Uyg. Müñüz / TT. Boynuz, Uyg. Süñük / Yak. Uñuoğ* “kemik” örneklerinde de görülen *ñ* sesinin etkisinden kaynaklandığını kabullenme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir (Korkmaz, 2009:400).

Özetle zamirler, şahısların ve nesnelere yerini tutan, onları temsil eden kelimeler olarak ad durumdadırlar. Çekimde isimler gibi işlev görürler, kelime gruplarında ve cümlede de isimlerin yüklediği işlevleri yüklenirler (Korkmaz, 2009: 403).

2.1.1.2.1.3.1. Şahıs Zamirleri

Varlıkları kişi olarak temsil eden ve adların yerine geçen zamirlerdir.

Teklik ve çokluk biçimleri ile altıya çıkan bu zamirler, *ben, sen, o; biz, siz, onlar*'dır.

Şahıs zamirleri, Türkmen Türkçesinde iki ses değişikliği dışında Türkiye Türkçesiyle aynıdır; “*men, sen, ol / o, biz, siz, olar*”. (Buran ve Alkaya, 2015: 145). “*mençe, sençe, onça, bizçe, sizçe ve olarça'nın yanısıra aynı anlamda meniñçe, seniñçe, onuñça, biziñçe, siziñçe, olarıñça*” kelimeleri “*bana göre, bence*”, “*sana göre, sence*”, “*ona göre, onca*”, “*bize göre, bizce*”, “*sizce göre, sizce*”, “*onlara göre*” anlamında kullanılmıştır. Türkmen Türkçesinde “-n” vasıta hâli eki çok sınırlı kelime kullanılmaktadır. Bu nedenle şahıs zamirlerinde ilgi eki almış şekillerinden sonra “*bilen*” edatı getirilerek vasıta hâlini karşılanmaktadır; *meniñ bilen* “benimle”, *seniñ bilen* “seninle” vb. Ancak 3. çokluk şahıs “*olar*” zamirine istisnai olarak ilgi hâli getirilmeden “*olar bilen*” şeklinde kullanılmaktadır (Kara, 2012: 117). Konuşma dilinde “*biz*” ve “*siz*” zamirleri çokluk eki +*ler* olarak ikinci kez çoğullanabilir. Öte yandan aitlik eki alan zamirlerde; *meniñki* konuşma dilinde kısa biçimde söylenir; *meñki* vb. (Hanser, 2003: 70). Diğer isim işletme ekleriyle Türkmen Türkçesinde şahıs zamirlerinin kullanımı tabloda verilmiştir:

Tablo 11: Türkmen Türkçesinde isim işletme ekleriyle şahıs zamirlerinin kullanımı.

(Kara, 2007: 262) .

Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yükleme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma Hâli	Uzaklaşma Hâli	Eşitlik Hâli
men	meniň	meni	maňa	mende	menden	mençe
sen	seniň	seni	saňa	sende	senden	sençe
ol / o	onuň	onı	oňa	onda	ondan	onça
biz	biziň	bizi	bize	bizde	bizden	bizçe
siz	siziň	sizi	size	sizde	sizden	sizçe
olar	olarıň	oları	olara	olarda	olardan	olarça

1. Teklik Şahıs Zamiri: *men*

Başlangıçta bugünkü gibi “*ben*” olan, fakat Eski Türkçenin başlarında uzak benzeşme yoluyla “*men*” şeklini alan 1. teklik kişi zamirinin sonraları “*min*” şekli de görülmüştür. Batı Türkçesinde “*min*” şekli yerine “*ben, men*” şekilleri kullanılmış, Eski Anadolu Türkçesinde ise hem “*ben*” hem de “*men*” şekli kullanılmasına rağmen genel eğilimin ilk şekil olan “*ben*” tarafında olduğu görülmüştür. “*men*” şekli daha çok Azeri sahasında hâkim olmuş, Eski Anadolu Türkçesinden sonra da tamamen “*ben*” şekli kabul görmüştür (Ergin, 2009: 381).

Men şunu bilyäriň- diyip, Şükürüň yeňnesi ol ayalıň sözüni kesdi. (105)

Ben bunu biliyorum –diyerek Şükür’ün yengesi o kadının sözünü kesti.

Men onuň şeyle bolcagını ozalam bilyärdim. (110)

Ben bunun böyle olacağını daha evvel biliyordum.

Öz deň-duş yigitlerim ellerine gılıç alanında, men elime dutar aldım. (344)

Yaşlıtlarım ellerine kılıç aldığımda, ben elime saz aldım.

2. Teklik Şahıs Zamiri: *sen*

Eski Türkçede de “*sen*” şeklinde kullanılan 2.teklik kişi zamiri Türkmen Türkçesinde de aynı kullanılmıştır (Ergin, 2009:382). “*sen*” zamiri söze nezaket katmak için “*siz*” olarak kullanılabilir (Gencan, 1979: 256).

Sen her zat diysen diy. (125)

Sen ne dersen de.

Doğru, sen dutara atıñ-yarađıñ bitircek işinden artığrak iş hem bitirdap bilersıñ.
(358)

Doğru sen dutarla atın, silahın yapacağı işten daha fazla iş yapabilirsin.

3. Teklik Şahıs Zamiri: *o / ol*

Türkçede şahıs zamiri ile işaret zamiri aynıdır. Birinci ve ikinci şahıs zamirleri varlıkları sadece temsil ederken üçüncü şahıs zamiri aslında işaret zamiri de olduğu için varlıkları temsil ederken aynı zamanda işaret de etmiş olur. Eski Türkçede ve Batı Türkçesinin ilk devirlerinde “*ol*” şeklinde kullanılan 3. teklik şahıs zamiri Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru ve Osmanlıcada “*ol*” ve “*o*” şekillerinde son zamanlara kadar yan yana kullanılmıştır. Zamanla “*ol*” gittikçe azalırken “*o*” zamirinin kullanımına eğilim artmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde yalnızca “*o*” zamiri, Türkmen Türkçesinde ise, hem “*o*” hem de “*ol*” zamiri kullanılmaktadır (Ergin, 2009:383). İncelediğimiz metinde “*o*” zamiri kullanılmamış, sadece “*ol*” zamiri kullanılmıştır.

Yöne velin ol onu aytcak döldi. (287)

Ancak yine de onu söylemeyecekti.

Ol bu meselä nähili bolsa-da, olardan üstün garayan yalı. (332)

O, bu mesele hakkında onlardan farklı düşünüyordu.

Ol maña saz çaldırırsa, dilimi gepletse bolyar... (438)

O bana saz çaldırırrsa, dilimi konuşturursa olur...

1. Çokluk Şahıs Zamiri: *biz*

Kelime başında b-m değişmesi ile ortaya çıkan fakat çok nadir kullanılan bu şekil Eski Anadolu Türkçesi sonlarında ve Azeri sahasında “*miz*” şeklinde kullanılmıştır. Eskiden beri “*biz*” şeklinde kullanılan 1. çokluk şahıs zamiri Türkiye Türkçesinde de Türkmen Türkçesinde de aynıdır (Ergin, 2009: 384). Türkçede “*ben*” zamiri yerine “*biz*” zamiri kullanıldığı görölmektedir. Bu, kendisini küçümseyen bir tutum içinde, çekingenlik; hatta böbürlenme anlamı içermektedir (Gencan, 1979: 256).

Agañ yesir düşenine şu gün sekiz gündür, biz gınanıp otırıs. (187)

Abin esir düşeli bugün sekiz gün oldu, biz üzgün üzgün oturuyoruz.

Biz bilmändiris, biziñ günämizi geçiñ! (730)

Biz bilmiyorduk, bizi bağışla!

Biz onuñ kimdigini bilmedik. (760)

Biz onun kim olduğunu bilmiyoruz.

2. Çokluk Şahıs Zamiri: *siz*

Eski Türkçede “*siz*” şeklinde kullanılan 2. çokluk şahıs zamiri Türkiye Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde aynıdır (Ergin, 2009: 385).

Siz arkamda duran vaktiñizde, men adam önünde baş egerinmi? (423)

Siz arkamda durduğunuz zaman, ben Han’ın önünde başımı eğer miyim?

Biz soradık: “Siz kim bolarsıñız” diyip. (770)

Sorduk: “Siz kimsiniz?” diye.

Hanı, onda aydıp oturiñ, siz nâme iş bilen geldiñiz? – diyip, Han ondan soradı. (878)

İşte bu yüzden siz neden geldiğinizi söyleyin? –diye Han sordu.

3. Çokluk Şahıs Zamiri: *olar*

Eski Türkçede “*olar*” şeklinde olan 3. çokluk şahıs zamiri Eski Anadolu Türkçesinde ilk başta “*olar*”, sonra “*anlar*” olarak kullanılmıştır. Osmanlıcanın sonlarına kadar “*anlar*” olan zamir nihayet Osmanlıcanın sonlarında bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan “*onlar*” şeklini almıştır. Türkmen Türkçesi ise Eski Türkçedeki “*olar*” şeklini korumuştur (Ergin, 2009:386).

Olar hem bahşınıñ sazını ozallar köp-köp eşidip oturanlar. (227)

Onlar da bahşının sazını çok önceden beri sık sık dinleyenlerdir.

Olar yüzlerini aşak salıp, märekanı özlerine ep-esli salım garaşdırdılar. (450)

Yüzlerini asıp kalabalığa çok uzun süre baktılar.

Olar sazlarınıñ masgaralanmagına hiç bir çıdap bilmezler ahırın. (1134)

Sazlarının rezil olmasına asla dayanamazlar.

2.1.1.2.1.3.1.1. Dönüşlülük Zamirleri⁹

Şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip olan şahıs zamirleridir. Türkiye Türkçesinde “*asıl, öz*” anlamlarına gelen “*kendi*” dönüşlülük zamirinde iyelik eklerinin eklenmesiyle yapılır (Ergin, 2009: 404; Deny, 2012:200). Zamirin yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlev yüklenmiş olması sebebiyle “dönüşlülük zamiri” denmiştir (Korkmaz, 2009: 415).

Türkmen Türkçesinde de kişi adlarıyla birlikte anlamı kuvvetlendirme görevini üstlenen dönüşlülük zamiri “*öz*”dür, *özüm, özüň, öözi, öözümiz, ööziňiz, öözleri* (Hanser, 2003: 74).

Dutarıň erkini öz eline aldı, öz yüregindäki duygularını onuň içine sıgdırmayı başardı. (34)

Dutarın iradesini kendi eline aldı ve kalbindeki duyguları onun içine sıgdırmayı başardı.

Onuň öz obalarını göresi gelipdi. (55)

Kendi köyünü göresi gelmişti.

Onsoň ol öz etceğini özi biler... (141)

Daha sonra o ne yapacağını kendi bilir...

Şeyle edip bolsa, ol öz maslahatlarını aytmaga gelenleri uzak gice garaşdırıp oturtdı. (249)

O sazını çalarken kendi tavsiyelerini söylemek için gelenleri gece boyunca bekletti.

Yöne velin şonyança maslahatıňı öz yanında saklap dur... (310)

Yine de sen kendi fikrini kendine sakla...

Şükür öz pikirine garşı çıkılcağını, belli beter-de Çolak Batırıň garşı çıkcağını ozalam bilyärdi. (377)

Şükür kendi fikrine karşı çıkılacağını hatta en çok da Çolak Batır'ın karşı çıkacağını zaten biliyordu.

2.1.1.2.1.3.2. İşaret Zamirleri

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özgür Ay, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kullanılan Dönüşlülük Zamirleri Üzerine”, *Diyalektolog- Ağz Araştırmaları Dergisi*, S 7, İzmir, Kış 2013, s.13-30.

Nesneleri işaret etmek, göstermek suretiyle zamanda, mekânda ve tasavvurdaki yerlerini adlarını anmadan göstermeye yarayan zamirlerdir (Banguoğlu, 2007:360). Türkiye Türkçesinde bugün kullanılan işaret zamirleri *bu, şu, o* ve bunların çokluk şekilleri olan *bunlar, şunlar, onlar*'dır. Bu zamirler uzaklık ve yakınlık kavramına bağlı olarak kullanılmaktadır; *bu* ve *bunlar* zamiri en yakın nesneyi işaret ederken, *şu* ve *şunlar* zamiri biraz daha uzakta olan nesneyi, *o* ve *onlar* zamiri ise uzakta olan nesneyi işaret eder (Korkmaz, 2009: 421).

Türkmen Türkçesinde “*görkezme çalışması*” terimiyle karşılanan işaret zamirleri; *buu, şuu, ol / o, bular, şular, olar, şolar*'dır. Hâl ekleri işaret zamirlerine de, isimlere geldiği gibi gelir. Fakat araya “n” sesi girer. İlgi ve yönelme hâllerindeki “n” nazaldır. Öte yandan Türkmencede oldukça az sayıda kelimeye getirilebilen vasıta hâli eki *-n* işaret zamirlerinde kullanılmaz. Bu durum ilgi hâli eki almış kelimelerden sonra “bilen” edatı getirilerek telafi edilir. Türkiye Türkçesinde “*bura*”, “*ora*”, “*şura*” kelimeleri Türkmencede *bu yer* “*bura*”, *şu yer* “*şura*”, *ol/o yer* “*ora*” şeklinde ifade edilmektedir (Kara, 2012: 117; Buran ve Alkaya, 2015: 145).

Bu menden hem öykeli yalı. (77)

Bu bana gücenmiş gibi...

Bu är başınıñ govganı, kın günleri çekip bilcegi üçin aydılan zatdır. (186)

Bu mertin başının kalabalığı, zor günlerin üstesinden gelebileceğinin göstergesi olduğu için söylenmiş bir şeydi.

Bular barıp-ha biziñ obamızdan-da görnüp duryarlar. (579)

Bunlar bizim köyümüzden de görünüyor.

Bular her günde bolup duranı için, onı hâlis irizipdi. (740)

Bunlar her gün olan şeylerdi ve onu usandırmıştı.

Dogrı, bular eline dutar alanına sazanda diyyärler, güne yatanlarınaHandiyyärler, gorkaklarına batır diyyärler. (1317)

Evet, bunlar eline dutar alana sazanda diyorlar, yan gelip yatana Han diyorlar, korkaklara yiğit diyorlar.

Ol şulara seredip duran yerinde şeyle diyyärdi. (576)

Bunlara bakarken kendi kendine şöyle diyordu...

...Şularıň aydanı maňa bolyar... (1373)

...Onların söyledikleri bana uyar...

Olar hem başsınıň sazını ozallar köp-köp eşidip oturanlar. (227)

Onlar da bahşının sazını çok önceden beri sık sık dinleyenlerdir.

Olar özleriniň şu söygülerini yene-de bir gezek görkezmäge gelipdirler. (230)

Onlar kendilerinin bu sevgisini bir kez daha göstermek için gelmişlerdi.

Olar at münüp, dumlu-duşa çapanlarında, men halıplarımıň ızına düşüp, ilat arasında saz çaldım. (345)

Onlar at binip dört bir tarafa koşarken ben ustalarımın ardına düşüp halk arasında saz çaldım.

Tablo 12: Türkmen Türkçesinde isim işletme ekleriyle işaret zamirlerinin kullanımı. (Kara, 2012: 117).

Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yükleme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma Hâli	Uzaklaşma Hâli	Eşitlik Hâli
buu	munuň	muni	muňa	munda	mundan	munça
şuu	şunuň	şuni	şuňa	şunda	şundan	şunça
ol /o	onuň	onı	oňa	onda	ondan	onça
şol/şo	şonuň	şonı	şoňa	şonda	şondan	şonça
bular	bularıň	buları	bulara	bularda	bulardan	bularça
şular	şularıň	şuları	şulara	şularda	şulardan	şularça
olar	olarıň	oları	olara	olarda	olardan	olarça
şolar	şolarıň	şoları	şolara	şolarda	şolardan	şolarça

2.1.1.2.1.3.3. Soru Zamirleri

Canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru hâlinde ifade eden zamirlerdir (Ergin, 2009: 424). Soru zamirleri karşılığında beklenen cevaplar aynı çekim hâlinde ve söz içinde aynı işleyişte olan adlar ve zamirlerdir (Banguoğlu, 2007: 367). Türkiye Türkçesinde soru zamiri olarak “kim, ne” kullanılır. Bu soru zamirleri isim çekim ekleri ve son çekim edatları ile birlikte de kullanılabilir.

Türkmen Türkçesinde soru zamirleri, kim, neeme (ne), neçe (nasıl), neçenci (kaçıncı), haçan (ne zaman), ne vagt (ne vakit), haysı (hangisi), niçik (nasıl), nire (neresi) ve bunların isim çekim ekleriyle kurulmuş hâlleridir (Buran ve Alkaya, 2015: 146).

kim

Han diyeniň, ol kim? (408)

Han dediğin kişi kim?

Bu kimiň işikä? (583)

Bu kimin işi ki?

Siz kim bolarsıňız?... (730)

Siz kimsiniz?

neeme

“Muňa näme bolduka?” diyip, Şükür oylanıp, oňa garadı. (75)

“Buna ne oldu ki?” diyen Şükür düşüne düşüne ona baktı.”

Onı ol yerden alıp çıkmak hakkında bahşı näme pikir edyärkä? (166)

Onu oradan çıkartmak için bahşı ne yapabilirdi?

Näme üçin baş egip barmalımuşım? (421)

Neden başımı eğip gidecekmişim?

haçan

Beyle yekelik, munça vagtı bir öyde bir özi oturıp geçirmek onuň haysı bir yerde, haçan gören zadı? (1096)

Böylesi bir yalnızlık, bunca zamanı bir odada kendi başına oturarak geçirmek nerede ve ne zaman görülmüş şeydi?

Haçan Han'ın gülküsü... (875)

Han ne zaman gülse...

haysı

Mihman bahşı, haysıňiziň aydıp berer yalı, birnäçe adamdan ibarat vekil belläyinmi? – diyip, Han Şüküre geňeş saldı. (1366)

Misafir bahşı hanginizin iyi söylediğini belirlemek için birkaç kişiden oluşan vekil oluşturalım mı? –diyerek, Han Şükür'den bir tavsiye bekledi.

nire

Gözümüzü yolda goyduñ, nirelerde bolduñ? (174)

Gözlerimizi yollarda bıraktın nerelerdeydin?

Suvı nireden tapıp içyärkä? (581)

Suyu nereden bulup içiyor ki?

Nireden gelip, nirä baryarsıñız?... (721)

Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?

3.4. Belirsizlik Zamirleri

Kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirler “*belirsiz zamir*” olarak nitelendirilmiştir (Korkmaz, 2009:433). Nesnelere belirsiz olarak temsil eden bu zamirlerin sayısı oldukça azdır. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcadaki *kimsene*, *kimesne* (<kim ise ne), *özge* “başkası”, *ayruk* “başkası”, *kamu* “herkes” gibi kelimeler belirsizlik zamirlerinin eski şekilleridir (Ergin, 200: 428). Bunlar dışında kalan belirsizlik zamirleri, bazı belirsiz sıfatlara, soru zamirlerine ve zarflara iyelik eklerinin ve *-ki* zamir ekinin getirilmesiyle oluşturulur: *başkası*, *bazısı*, *biri*, *birisi*, *biriniz*, *birimiz*, *birileri*, *çoğu*, *çokları*, *kimi*, *kimisi*, *öbürü*, *öbürleri*, *öteki*, *beriki*, *topu*, *tümü* vb. (Banguoğlu, 2007: 368; Korkmaz, 2009: 433). Öte yandan Türkçede söylemek istenen, akla gelmeyen bir şeyin yerine ağızlarında sıkça dolaşan “*şey*” kelimesi de belirsizlik zamiri olarak kullanılır. Arapçadan alıntılanan *falan*, *filan* kelimeleri ise bir şeyi yahut bir kimseyi adıyla söylemenin lüzumsuz olduğuna hükmedildiği zaman kullanılan bir başka belirsizlik zamiridir (Deny: 2012: 212-213).

“Türkmen Türkçesindeki belirsizlik zamirleri şunlardır: *beyleki* (başkası), *biiri* (birisi), *birentek* (bir çok), *hemmesi* (hepsi), *baarı* (hepsi), *ahlisi* (hepsi), *her haysı* (her biri), *her kim* (herkes), *hiç gaysı* (hiç biri), *hiç haysısı* (hiç birisi), *hiç kim* (hiç kimse), *hiç biiri* (hiçbiri), *hiç bir zaat* (hiçbir şey), *kimi / kimisi* (kimi, bazı), *küllü* (hepsi), *pılan* (filan), *kääbiiri* (bazısı), *kääbirleri* (bazısı), *kimdir biiri* (biri, birisi), *birnäçesi* (birkaçı, bazısı, kimi), *kim de bolsa biri* (herhangi biri).” (Buran vd., 2014:194).

Hanser (2003:80) belirsizlik zamirlerine; *käbir* (bazı, kimi), *bir topar* (biraz, birkaç), *telim*, *ençe*, *ençeme* (birkaç, çok) kelimelerini de almıştır.

Beyleki öyleriñ gapısında ak keçeli atlar arkalangı duryan bolsalar-da, olarıñ öyleriniñ iñ govı bezegi – atları hem häzir gapılarında görünmeyär. (65)

Diğer evlerin beyaz keçeli atları kapıya dayalı olsalar dahi onların evlerinin en hoş süsü olan atları bile kapılarında hazır bulunmuyordu.

Bagşı gözüne görünyän zatlarıñ hemmesine aşaklık bilen seredip geldi. (1231)

Bahşı gördüğü şeylerin hepsine utana utana bakarak geldi.

Bu edilyän çenleriñ haysı biri dogrı bolup çıkarka? (549)

Bu yapılan tahminlerin hangisi doğru çıkardı ki?

Ol nöker hiç zat bilmeyärdi ahırın. (799)

O muhafız hiçbir şey bilmiyordu.

2.1.1.2.1.4. Zarflar¹⁰

Gramer kitaplarında zarf veya belirteç terimiyle karşılanan ve zaman, yer, miktar ve hâl belirten isimlerdir (Ergin, 2009: 374). Zarflar; sıfatların ve fiillerin önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş veya vasıfları açıklayan ya da değiştiren kelimelerdir (Banguoğlu, 2007: 371). Niteleyici ve açıklayıcı yani sıfat ya da zarf olmayan en uygun kelimeler, renkler, nitelik, nicelik, hâl, zaman, sayı ve durum gibi tek başlarına var olmayan bilgilerin adları olan zarflar kelimeler, kelime öbekleri ve cümleler olarak da kullanılabilir (Karaağaç, 2011: 32-33). Buradan anlaşılacağı üzere, sıfatlarda olduğu gibi zarflar da tek başlarına kullanılamaz. Ancak kelime grupları içerisinde üstlenmiş oldukları göreve göre bu isimleri alırlar. Zarflar bir sıfatı, fiili veya bir başka zarfı mana bakımından değiştiren isimlerdir. Daha çok fiillerle birlikte kullanılmaları sebebiyle fiillerin sıfatları olarak da nitelendirilmiştir (Ergin, 2009: 374).

Zarflar yer-yön zarfları, zaman zarfları, hâl zarfları, miktar zarfları ve soru zarfları olmak üzere 5'e ayrılır.

4.1. Yer-Yön Zarfları

Eylemin gerçekleştiği yeri, eylemin gösterdiği oluş veya kılışın mekân içindeki yerini ve yönünü belirten zarflardır (Karaağaç, 2013: 867). *Nereye?, nerede?, nereden?, nereye doğru?, nereye kadar?* Sorularına karşılık olan zarf türüdür (Korkmaz, 2009: 498).

Türkmen Türkçesinde yer-yön zarfı; *añrı* “öte”, *aşaak* “aşağı”, *bääri* “beri”, *daşarı* “dışarı”, *gayra* “geri”, *içeri* “içeri”, *ileri* “ileri”, *yokarı* “yukarı” kelimeleriyle karşılanır. Bu yer-yön zarflarından *añrı*, *bääri*, *daşarı*, *gayra*, *içeri*, *ileri* ve *yokarı*

kelimelerinin yönelme hâlleri “-k” eki ile yapılır. Bu ek, söz konusu kelimelerin sonlarında bulunan ünlülerin uzamasına sebep olmaktadır (Kara, 2012:119).

Añrı gitdiğiçe sazandanıñ pikiri artyardı... (567)

Uzaklaştıkça sazandanın düşünceleri artıyordu.

Şu halatda yeñnesi hem siltenciräp turdı ve içini hümedip, yüzüniñ ugruna daşarık çıkıp gitdi. (89)

Bu sırada yengesi de sitem etti ve birden bire karar vererek dışarı çıkıp gitti.

...ileri süyşdi-de şeyle diydi. (460)

...öne doğru hareket etti ve şöyle dedi...

Ayratın hem obanıñ bärei çetinde oturan öz garaca öyleri çitilip otur. (63)

Özellikle de köyün arka kıyısında bulunan karaca evlerin sahipleri de evlerinde otururlardı.

Sazanda dutarını yokarık galdırdı. (380)

Sazende dutarını yukarıya kaldırdı.

Bagşı can, aman-sag geldiñmi?-diyip, öyüñ beyle gapdalından bir garrı ayal aldıranı bar yalı bolup geldi-de, içerik urup girdi. (171)

Bahşı can sağ salim geldin mi? – diyen evin yanında duran yaşlı kadının gizlediği bir şey varmış gibi geldi ve içeriye girdi.

2.1.1.2.1.4.2. Zaman Zarfları

Bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren kelimelerdir. Bu zarflar ne zaman?, ne vakit? sorularına karşılık oluşturur (Korkmaz, 2009: 495).

Türkmen Türkçesinde kullanılan zaman zarfları şunlardır: *indi* (şimdi; artık), *agşam* (akşam), *yassın* (yatsı vakti), *hemiişe* (her zaman; daima), *buu gün* (bugün), *ertiir* (yarın), *güice* (gece), *gündiiz* (gündüz), *bayak* (önce, daha önce), *entek* (şimdi, şu anda), *yañı* (demin, biraz önce, yeni, şimdi), *günortaan* (öğle, öğleyin), *soñ* (sonra), *öñ* (önce), *iir* (er, erken), *ozal* (daha önce, daha evvel), *giiç* (geç), *kääte / käävağt / käämahal* (ara sıra, bazen), *gışın* (kışın), *öyle* (öğle), *derrev /dessine* (hemen, derhal),

yene (yine, gene), *öñniin* (geçen gün, evvelki gün), *biiriğün* (ertesi gün, öbür gün), *ertiir / säher* (sabah), *indi / şindi / hääzir* (şimdi), *tomusuna* (yazın), *günün* (bütün gün boyunca), *badaabad* (hemen, derhal), *dessiine* (derhal) vb. (Hanser, 2003: 86-87-88-89-90; Kara, 2012: 119; Buran vd., 2014: 197).

Can dogan, Bossan, indi oña gelmek, gelip maşgalasınıñ içinde oturmak yokdur. (109)

Canım kardeşim Bossan şimdi ona buralara gelmek, gelip de ailesinin yanında oturmak imkânsızdır.

Çal, bağşı, bu indi ahırkı heñimiz bolmalıdır – diyip, ol çalmaga oturdı. (1461)

Çal bahşı bu artık son türkümüz olacak. –diyerek çalmak için oturdu.

Hemişe saz çaldı, yöne velin başgalara öykünip däl, özünden taze-taze heñler döredip çaldı. (37)

Daima saz çaldı ancak başkalarına özenerek değil, yeni yeni türküler (ezgi) türetilip çaldı.

Entek ol gelenok, inha geler. (1208)

Henüz gelmedi, işte geliyor.

Bar, derrev alıp gel! – diyip, onu gıssadı. (756)

Git, hemen alıp gel! diyerek ona acele ettirdi.

Oña: “Bar, derrev alıp gel” diymän, iñ ilki bilen ol geleniñ kimdigini ondan ımıklı sormalıdı. (757)

Han ona “Git, hemen alıp gel” demeden önce gelen kişinin kim olduğunu kesin bir şekilde sormalıydı.

Olar hem bağşınıñ sazını ozallar köp-köp eşidip oturanlar. (227)

Onlar da bahşının sazını çok önceden beri sık sık dinleyenlerdir.

Ecesi onu ertir bilen ota ya-da oduna ibärdi. (156)

Annesi onu sabahleyin ot biçmeye ya da odun kesmeye gönderirdi.

Onda... – diyip, sazanda dımdı ve yañı Han’iñ ugrunu tapandırın diyip süycän agzına öt çayılan yalı boldı. (1036)

O zaman... –diyip, sazanda sustu ve biraz önce Han’ın yanına giderim diyerek tatlı tatlı konuştuğu ağzını şimdi safra kaplamış gibi oldu.

Bu gün ağşamı bilen dıncıñı al, iy-iç – diydi. (1053)

Bu akşam dinlen, ye, iç. –dedi.

2.1.1.2.1.4.3. Durum (Tarz / Nasıllık – Nicelik) Zarfları

Zarfların büyük bir kısmını teşkil eden ve fiildeki oluş ve kılışın durumunu belirten zarflardır. Bir başka deyişle bir kılışa veya oluşa yaraşan sıfatlardır. Durum zarfları benzerlik, beraberlik, dilek, hatırlatma, karşılaştırma, kesinlik, tahmin, pekiştirme, sınırlama, tekrarlama, sebep, süreklilik gösterme, şüphe bildirme, yanıt verme gibi çeşitli görevler üstlenmiştir (Korkmaz, 2009: 502). *Nasıl?* ve *nice?* sorularına karşılık gelir (Banguoğlu, 2007: 373).

Türkmen Türkçesinde kullanılan durum zarfları şunlardır: *şeyle* (şöyle), *eyle* (öyle), *beyle* (böyle), *govı / oñat* (iyi), *yaman / erbet* (kötü), *çalaca* (yavaşça), *çala* (kolay), *yuvaş* (yavaş), *tiiz-tiizden* (sık sık), *örään çalt / örään tiz* (çabucak), *düzüvrääk* (uygun), *ogruñ* (gizlice), *çalt* (hızlı, çabuk), *has* (iyice), *gayım* (sıkı), *tämiz* (temiz, pak), *beylak* (böylece) vb. (Kara, 2012: 119; Buran vd., 2014: 198; Buran ve Alkaya, 2015:147).

Ol şeyle pikirlenip, olara tä dañ atyança saz çalıp bermäge özünü boyun edip gelyärdi. (58)

Şükür böyle düşünürken bir yandan tan ağarınca onlara saz çalmayı düşünüyordu.

Ozallar beyle bolmayardı. (206)

Önceden böyle olmuyordu.

Gelen bolsañ, örään govı edipsiñ,bagşı can!-diyip, ol garrı sözünü dovam etdirdi. (184)

Yaşlı kadın; “Gelmekle çok iyi yapmışsın bahşı can!” dedi ve sözüne devam etti.

Agaç diysem, yaman görmän (253)

Ağaç dediysem kötü düşünmeyin.

Han has gızıklandı. (1002)

Han gerçekten ilgilendi.

Sazandanıñ elleri göze ilerden çalt yöröp başladı. (1464)

Sazandanın elleri çok hızlı ilerliyormuş gibi göründü.

2.1.1.2.1.4.4. Miktar (Azlık – Çokluk) Zarfları

Bir sığata, bir zarfa, bir oluş veya kılışta azlık çokluk gösteren ve bunları miktar bakımından pekiştiren zarflardır (Korkmaz, 2007: 29). Bir başka deyişle nicelik adlarının eylemleri nitelemek üzere zarf olarak kullanılmış biçimleridir (Karaağaç, 2013:167). Yapıca yalın ve türetme sözlerden oluştuğu gibi diğer zarf türlerinde olduğu gibi kelime grubu şeklinde de kullanıldığı görölmektedir; az, çok, az çok, azıcık, aşırı, aşağı yukarı, pek çok, daha, biraz, defalarca, epey, eksik, fazla, fazlasıyla, gayet, kadar, kısmen, müthiş, pek, oldukça, seyrek olarak, nadiren, fevkalâde vb. Miktar zarflarının işlevleri; eşitlik, üstünlük, en üstünlük ve aşırılık derecesini göstermektir (Korkmaz, 2009: 517-518).

Türkmen Türkçesinde en sık kullanılan miktar zarfları; aaz (az), köp (çok), biraaz (biraz), haas / örään (daha), in (en), örään / aařa / öte (pek; çok), kem (az), gatu (epey, çok), tüys (tam), edil (tıpatıp, aynı)‘dir (Kara, 2012: 120; Buran vd., 2014: 198). Ayrıca sayıların tekrar edilmesiyle oluşmuş olan miktar zarfları da vardır: biiriin-biiriin (teker teker, birer birer), iki-ikiden / ikibiir (ikişer ikişer), üç-üçden / üçbiir (üçer üçer) vb. (Kara, 2012: 120).

Yanında oturan iki sanı adam řonuñ aladasını az etmeyärdiler ahırın... (748)

Yanında oturan iki adamı da bunun tasanını az çekmiyordu.

Bu Han’a kem yakmadı. (1227)

Bu Han’a az gelmedi.

Dutarlarda köp-köp çalnar. (1196)

Dutarlarda sık sık (çok) çalınırdı.

Gelen bolsañ, örän govı edipsiñ,bagşı can!-diyip, ol garrı sözünü dovam etdirdi. (184)

Yaşlı kadın; “Gelmekle çok iyi yapmışsın bahşı can!” dedi ve sözüne devam etti.

Biziñ hemme zatdan in govı göryän zadımızı saz diyerin. (431)

Hepimizin en iyi gördüğü şey saz derim.

Emma bu gelişim gülki bolup çykyan yalı boldı, gaty bilyärin velin... (910)

Ama siz benim böyle gelişimi komik buldunuz. İyi biliyorum ki, öyle buldunuz...

Yap-yaňki içen çayı, edil ereyän yalı bolup, yüzünden şabrap döküldi. (1395)

Az evvel içtiği çayla, tıpkı erimiş gibi olup yüzünden saçılarak döküldü.

Nämäni çen etseň edip oturmaly, oňaysız yagdaya bir-kemsiz düşündirin. (1173)

Ne kadar tahmin edersem edeyim oturmalyım ve durumu biraz düşünmeliyim.

“Başga nähili gelişin bardı?” diyende, sazanda bir-az pikirlenip oturanından soň cogap berdi. (932)

“Başka nasıl gelebilirdin?” dediğinde, sazanda biraz düşündükten sonra cevap verdi.

2.1.1.2.1.4.5. Soru Zarfları

Fiillerdeki oluş ve kılışı yer, yön, zaman, neden, nitelik ve derecelerini soru yoluyla açıklayan ve soru zamirlerinden yararlanılarak kurulan zarflardır. *Nerede?, nereye?, hani?, nereden?, nasıl (< ne asıl), niçin (<ne kadar), ne zaman?, ne türlü?, ne derece? vb.* soru zarfı olarak kullanılmaktadır (Korkmaz, 2007: 197).

Türkmen Türkçesinde soru zarfları; *haçan* (ne zaman), *nääme üçin* (niçin, neden), *nääche* (ne kadar), *neneň* (nasıl, ne ile), *näähili* (nasıl), *nege* (nasıl), *nire* (nereye), *nirde* (nerede), *näätüysli* (nasıl) vb.'dir (Kara, 2012:120; Buran ve Alkaya, 2015: 148).

Beyle yekelik, munça vagtı bir öyde bir özi oturıp geçirmek onuň haysı bir yerde, haçan gören zadı? (1096)

Böylesi bir yalnızlık, bunca zamanı bir odada kendi başına oturarak geçirmek nerede ve ne zaman görülmüş şeydi?

Näme üçin başıma şeyle pikirler, şeyle yatlamalar gelyär? (1137) Bu nämedenkä ya meniň şu Gulam bagşıdan sussumiň basılıp yördügimikä? (1138) Onda näme üçin özüm duyamak? (1139)

Neden aklıma böyle şeyler geliyor? Neden benim Gulam bahşıya ezileceğim düşünülüyor ki? Neden ben kendimi duyamıyorum?

Şunuñ yalı hem: “Men Han yanına nähili barıp bilersin? (602)

Bunun gibi: “Ben Han’ın yanına nasıl gidebilirim?

Nireden gelip, nirä baryarsıñız? – diyip, olar yañkı içgin yapışmaklarını goydular-da, gatu ses bilen bagşıdan soradılar. (721)

Nereden gelip nereye gidiyorsunuz? –diyip, az önceki içten yaklaşımlarını bıraktılar ve sert bir ses ile bahşıya sordular.

Nähili tazelik ol? (742)

Ama nasıl bir yenilik?

Onuñ bilmeyän heñini nähili tapmalı ya tazedden heñ düzsem bolmazmıka?” ol oylandı-da yine dutarınıñ kirşine sıntıg bermäge durdı. (1454)

Onun elinden kurtarılabilecek türkü yok. Bilmediği türküyü nasıl bulmalıyım ya da yeniden türkü mü yazsam ki?” diye düşünerek yine dutarının tellerini sıvazlamaya başladı.

Şeyle bolansoñ, men neneñ aqlamayın, neneñ gözlerimden yaş dökmäyin?.. (1515)

Ben nasıl ağlamayayım, nasıl gözlerimden yaş dökmeyeyim?..

2.1.1.2.1.5. Edatlar (İlgeçler)¹¹

Gencan (1979:438) edatları, sözcükler arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan, sadece bu görevleri için kullanılan sözcükler olarak en yalın şekilde tanımlamıştır. Geniş kapsamlı bir tanım yapılacak olursa; edatlar tek başlarına bir anlamları olmayan, kelime, kelime grubu ve cümle gibi dil birimleriyle kullanılabilen ve onlara değişik anlam boyutları kazandıran veya onları çekime sokan sözlük ve söz dizimi birimlerdir. Edatların ortaya çıkabilmeleri bir varlığa veya bir eyleme bağlıdır (Karaağaç, 2011: 35-36). Edatların cümle içinde kurdukları anlam ilişkileri geçicidir. Bunlar; beraberlik, benzerlik, sebep, miktar, zaman, vasıta, yön gösterme, mekân vb. ilişkilerdir. Eklendikleri isim, sıfat, zamir gibi isim ve isim soylu kelime veya kelime grupları ile edat grubu oluştururlar. Cümlede isimlerden önce sıfat, sıfat ve fiillerden önce zarf görevini üstlenirler. İsim gibi kullanılmaları iyelik ve durum eki almaları koşuluna

bağlıdır. Ayrıca eklendikleri kelime ve kelime grupları arasına başka bir kelime giremez (Korkmaz, 2009:1052). Deny (2012: 531) ise, edatların görev aldıkları kelimenin her zaman arkasında bulunduğunu belirtmiştir. Karaağaç (2013: 353) edatları 1.Çekim Edatları, 2.Bağlama Edatları ve 3.Ünlem Edatları; Ergin (2009:598) ise, 1. Ünlem Edatları, 2. Bağlama Edatları ve 3. Son Çekim Edatları olmak üzere 3 alt başlığa ayırmıştır.

Türkmen Türkçesinde “*postlelog*” ya da “*söz soňu kömekçi*” terimleriyle karşılanan edatlar Türkiye Türkçesinde olduğu gibi söz ve söz gruplarını ve cümleleri birbirine bağlar. Türkiye Türkçesinden farklı olarak bir kısmı hem tek başına hem de yardımcı söz olarak kullanılır. Azımov, Sopiyeve ve Çönnäyev’in, Türkmen Türkçesinde edatların sözlük anlamlarını kaybettikleri ve ek hâline dönüşmeye doğru bir eğilim olduğunu ifade etmesi de bu bilgiyi destekler (Berkil, 2003: 16).

2.1.1.2.1.5.1. Ünlem Edatları

Çeşitli duygu ve heyecanları etkili ve kısa biçimde anlatmaya yarayan söz içinde konuşanın acıma, beğenme, hayıflanma, nefret, coşkunluk, korku, çaresizlik, üzüntü, pişmanlık, özlem, sevinç durumlarını yansıtan ve karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, sormaya, göstermeye, onları onaylamaya, reddetmeye ya da tabiaattaki sesleri taklit yoluyla aktarmaya yarayan söz türüdür (Korkmaz, 2009: 1140). Ünlemler diğer kelimelerden farklı olarak vurgu ve tonlama gerektirirler. Başka bir deyişle, vurguya paralel olarak önce yükselen ve daha sonra alçalan bir ton söz konusudur (Korkmaz, 2009: 1144). Ünlemlerin bir kısmı anlamlarını yükledikleri ses unsurlarından, bir kısmı ise bir arada kullanıldıkları cümlelerden ifade kabiliyetlerini alırlar (Ergin, 2009: 599). Sözlü iletişimde sıkça kullanılabilmesinin yanında yazılı iletişimde de kullanılır. Öte yandan cümle içinde kullanılabilirdikleri gibi tek başlarına da kullanılabilirler; yazılı iletişimde tek başlarına kullanıldıklarında “!” işaretinden destek alırlar.

Türkmen Türkçesinde ünlem “*ümlük*” terimiyle karşılanır. Buran vd. (2014: 199-200) ünlem edatlarını, 1. Duygu Ünlemleri, 2. Seslenme Ünlemleri, 3. Sorma Ünlemleri, 4. Gösterme Ünlemleri ve 5. Cevap Ünlemleri alt başlıklarında incelemiştir. Kara (2012: 120-121-122) ise, bu alt başlıklara “ünlem” terimi yerine daha genel bir anlama karşılık gelen “edat” terimini tercih etmiştir.

2.1.1.2.1.5.1.1. Duygu Ünlemleri

Terimin adından da anlaşılacağı üzere sevinç, üzüntü, şaşkınlık, hayıflanma, korku, heyecan vb. duyguları vurgulamak için kullanılan ünlemlerdir.

Türkmen Türkçesinde duygu ünlemleri; *a, ah, beh* (of), *behey* (oh), *bövf* (of), *oh, övf* (oh), *vah, veyt* (oh, hey), *be* (peh), *vey-vey* (oh oh), *bay-bov* (eh), *bay-ba* (eh), *vay-ey* (oh), *tüf* (tüh), *vey-vey-ey* (vay vay), *berekalla* (bravo, maşallah), *tüveleme* (kahretsin), *armaan* (ah, ne yazık), *pääh* (oh), *buşluk* (müjdelers olsun), *hi-vi, da-at* (oh, gerçekten), *bäy-bäy* (oh oh) vb. (Hanser, 2003: 96-97; Buran vd., 2014: 199). Duygu ünlemleri icelediğimiz metinde bir hayli kısıtlı kullanılmıştır.

Ah-ah, mihmanıñ pilli-pillısı – diyip, gızaran yüzünü aşak saldı. (1474)

Ah-ah misafirin kötüsü –diyip yüzünü yere eğdi.

“Emma şeyle gelmekligi maslahat bilmedim, şunuñ üçin-de, ine şeyle geldim” diyerin-de, oña dutarımı görkezerin. (426)

-Ba-a. (427)

-Bolcak da, Han eşidip oturaysa. (428)

“Ama öyle gelmeyi akıllıca bulmadım. Bunun için de işte böyle geldim derim ve ona dutarımı gösteririm.

-Vaay-y.

-Olur tabii de, Han seni işitirse.

2.1.1.2.1.5.1.2. Seslenme Ünlemleri

Genellikle seslenen, hitap edilen isimlerle birlikte kullanılan ve hitabı kuvvetlendirmeye yarayan edatlardır. Ünlemlerde olduğu gibi his, heyecan, coşku ifade etmezler (Ergin, 2009: 601). En yaygın seslenme ünlemleri “*ay, ay, ey, haydi, yahu, ya, ulan, hû, hey*” dir. Bunların yanısıra konuşma dilindeki ve ağızlardaki bazı şekillerin edebî eserlere aktarılması ile sayıları artmıştır; *abe, bre, hadi, more, hadisene, lan* vb. (Korkmaz, 2007: 1174).

Türkmen Türkçesinde seslenme ünlemleri aynı zamanda hitap için de kullanılan ünlemlerdir. *Ey, ohaav* (ey, hey), *ay* (ey, hey), *yeri* (hey), *ayuuw* (ey), *av* (hey), *hav* (ey, hey), *hay* (ey, hey), *hanı* (haydi), *weyt* (hey, oh), *hey* (ey, hey) vb. (Buran vd., 2014: 199; Hanser, 2003: 96-97).

Onda”- “onda” galsın, hay!.. (297)

O zaman” – “O zaman” kalsın, hey!..

Bağşınıñ aydanınıñ-da canı bar, hay, adam-lar!-diyip, Artık Şükür sazanda yüzlendi. (403)

Bahşımın söylediklerinde hakkı var, hey insanlar! –diyerek Artık Şükür sazendeğe yöneldi.

Hani, bağşı nâme aydyar, şonı eşideli-le? – diydi. (312)

Haydi bakalım bahşımız ne söylüyor bir de onu dinleyelim. –dedi.

... “Hey saz-söhbete yetesi zat barmı?” diydiler. (433)

...“Hey saz dinlemeye, sohbet etmeye denk bir şey olur mu?” dediler.

Hey, biziñ Gulam bağşımızı saz çalşyp yeñen bolarmı?.. (1352)

Hey, bizim Gulam bahşımızı saz çalyp yenebilecek olan var mı?..

2.1.1.2.1.5.1.3. Sorma Ünlemleri

Sorma edatları söz arasında başka kelimelere bağlanmadan kullanılan ve sorma ifade eden ünlemlerdir. En sık kullanılan sorma ünlemi; eski şekli “*kani*” ve ağızlarda “*hani*” şeklinde kullanılan ve Türkiye Türkçesindeki “*hani*” dir. Öte yandan Arapçadan geçen “*acep, acaba*” kelimeleri de sorma edatı olarak kullanılmaktadır. Soru ekinin de bir sorma edatı olduğunu belirtmek gerekir (Ergin, 2009:602).

Türkmen Türkçesinde kullanılan sorma ünlemleri; *hanı* (hani), *kaa / kää* (acep, acaba)’dır (Kara, 2012:120; Buran vd., 2014: 199).

Hani, bağşı nâme aydyar, şonı eşideli-le? – diydi. (312)

Hani, bahşımız ne söylüyor onu bir dinleyelim mi? –dedi.

Hani ayt, başga nähili gelşiñ bardı? (912)

Hadi söyle, sen başka nasıl gelebilirdin?

Onuñ yap-yañı bağşını masgaralap gülyän gülküsi hanı?! (943) Ol nirä gitdikä? (944) Nâme üçin gitdikä? (945) Ol gülküler sazanda gatı görýär diyliip ve mihman silanıp goyulayan-a bolmasın?

Onun az evvelki bahşıyı rezil eden kahkahası neredeydi?! O nereye gitmişti ki? Kahkahalar sazendeyi gücendirir diye ve misafire saygı göstermek için kesilmiş olmasın?

Onı ol yerden alıp çıkmak hakkında bahşı nâme pikir edyärkä? (166)

Onu oradan çıkartmak için bahşı ne yapabilirdi ki?

2.1.1.2.1.5.1.4. Cevap Ünlemleri

Cevap ünlemleri tıpkı sorma ünlemlerinde olduğu gibi söz arasında başka kelimelere bağlanmadan başlı başına kullanılan ünlemlerdir. Bir soruya cevap oluşturan ve onaylama, red, kabullenme, inkâr, gizleme, kuvvetlendirme anlamları taşıyan zamanla ünlemleşmiş olan sözlerdir. “hayır, yok, peki, hay hay, pek iyi, tabî, he, efendim, evet, asla, değil, hâşâ, hiç de değil, elbet; elbette vb.” (Ergin, 2009:604; Karaağaç, 2011: 44).

Türkmen Türkçesinde kullanılan cevap ünlemleri; *ää-hää / ääh-ää* (evet, tamam), *bolar* (olur), *bolyar* (pekâla, olur), *hää* (evet), *yagşı* (tamam, olur), *şübhesiz* (kuşkusuz, şüphesiz), *maakuul* (olur, pekâla), *hey* (yok, mümkün değil), *yook* (hayır), *hop* (peki, pekâla), *havo / hovo* (hava kelimesi “v” ünsüzünün etkisiyle düz ünlüler yuvarlaklaştırarak telaffuz edilir.) (Kara, 2012: 121; Buran vd., 2014: 200).

Hä, ol alamana gidip, yesir düşendir; yeñnem şunuñ için tasanyan eken. (145)

Evet, o Almanya’ya gitmiş, esir düşmüştür, yengem de bunun için dağılmıştır.

Hä, ol diyseñiz-le, “Şol diyip geldim” diysene. (888)

Evet, bunun içinse “Bunun için geldim.” desene.

...Onı yeñip bolarmı-bolmazmı?” diyen yalı pikir etmän: -Bolya, sinanarın... (1046)

...Onu yenebilir miyim, yenemez miyim? diye düşünmeden: -Olsun, yaparım...

Bolyar onda, başlañ! (1375)

-Pekâla, o zaman başlayın!

Yok, bu kemakıllık bolup bilmez. (628)

Hayır, bu akılsızlık değil.

Hava, täk özi. (783)

Evet, yalnız kendisi...

Hava, Han aga, dünyede eşidilmez-bilinmez zat bolmaz, eşidyäris. (1000)

Evet, Han ağa. Bizim dünyada duymadığımız, bilmediğimiz şey yok.

2.1.1.2.1.5.1.5. Gösterme Ünlemleri

Birini ya da bir şeyi işaret etmek için kullanılan sözlere dir. En sık kullanılan gösterme edatı “*işte*” dir. Eski gösterme edatı “*uş*” tan gelir ve Eski Anadolu Türkçesinde gösterme edatı “*uş*” ve lokatif hâlinin eklenmesiyle kalıplaşması sonucu oluşmuş olan “*uşda*” bugün kullandığımız “*işte*” gösterme edatını oluşturmuştur. Bunun yanısıra “*te, aha, deha, daha*” sözleri de kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 603).

Türkmen Türkçesinde *tää* (te, işte), *anhaa* (işte, aha), *inhaa* (aha, işte), *ine* (işte, aha), *holha* (işte) sözleri gösterme edatıdır (Buran vd., 2014: 121).

...uzak gış gicelerin-de tä dañ atıp, cahan yagtılyança ol saz çalardı. (38)

...uzun kış gecelerinde ta hava kararıncadan şafak sökünceye kadar saz çalardı.

Munuñ indi tä dañ atyança gitdigidir... (205)

Bu şekilde tan ağarınca kadar devam etmişti.

Inha otırın-da, nâme edip bilyärin? (1179)

İşte oturuyorum da, ne yapabiliyorum?

Entek ol gelenok, inha geler. (1208)

Henüz gelmedi, işte geliyor.

2.1.1.2.1.5.2. Bağlama Edatları

Kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayarak bir araya getirmeye yarayan edatlardır. Bağlama edatları yani başka bir deyişle bağlaçlar buldukları yerler ve yüklendikleri işlevler bakımından “Sıralama Edatları, Denkleştirme Edatları, Karşılaştırma Edatları, Cümle Başı Edatları ve Açıklayıcı Edatlar” olarak sınıflandırılabilirler (Buran vd., 2014:200-201-202).

2.1.1.2.1.5.2.1. Sıralama Edatları

Art arda gelen eş değer ve eş gövdedeki kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan edatlardır. Sıralama edatları yapısındaki kelime grupları,

eşit kelime grupları olarak bağlanırken; diğer kelime grupları, asıl-bağlı ögeler olarak biri diğerine bağlanır. Diğer kelime gruplarının yapısındaki ögelerin yapısındaki ögelerin yerinin değişmesi, grubun anlamını ve yapısını etkilerken; sıralama grubundaki ögelerin yer değiştirmesi, sıralama grubunun anlamını ve dil bilgisi yapısını etkilemez. (Karaağaç, 2011: 37-38). Sıralama *ile, ilâ, ve, dahi; dA... dA, gerek... gerek(se), hem... hem, ister... ister, ne... ne, olsun... olsun vb.*'dir (Korkmaz, 2009: 1104).

Türkmen Türkçesinde de aynı görevi üstlenen sıralama edatları şunlardır: *ve, hem* (ve, ile), *bilen, (ile), -da / -de* (ve, -da, de), *u* (ve), *hem de* (hem de), *emmaa / yööne / veliin / veli* (ancak, ama, fakat, lâkin), *yööne* (yalnız), *bolsa daa / garamazdan* (gerçi), *yağni* (yani), *diymek / diymeli* (demek ki), *yoğsa / yoğsam* (yoksa, aksi takdirde), *kääşğä* (keşke), *göoyää / hamaala* (sanki / güya), *yaa...yaa* (ya...ya...), *ne...ne de* (ne...ne de), *isle...isle* (ister...ister), *hem...hem... (hem...hem...)* vb. öte yandan Türkmen Türkçesinde “-lı / -li” ve “-dır/dir” ekleri de bağlayıcı bir görev üstlenir (Kara, 2012: 121-122; Buran vd., 2014: 200).

Ol dutar çalmaga başlardı ve öyi doldurıp oturan yiğitlerden, üzügiñ eteğine serpip, tärimiñ başından seredyän gelin-gızlardan tizden çoşa gelirdi. (17)

Dutarını çalmaya başlar başlamaz evi dolduran yiğitler keçenin ucuna oturur ve tahta kanepenin ucundan izleyen gelin kızlar hemen çoşardı.

Şunuñ üçin garıp-pukaralar-da onu öylerine hem toylarına çağırıp, saz çaldırıp bilyärdiler. (45)

Bunun için fakir fukara olanlarda onu evlerine ve düğünlerine çağırıp saz çaldırabilirdi.

Bitirip bilersiñ, yöne velin yeri gelende. (353)

Yapabilirsin ama sadece yeri geldiğinde.

Izına it salıp kovmalımı, ya zıdana taşlamalı ya-da nâme etmeli? (970)

Ardına köpek salıp mı kovmalıyım, zindana mı atmalıyım ya da bu bahşıya başka ne yapabilirim?

2.1.1.2.1.5.2.2. Denkleştirme Edatları

Cümlede birbirinin yerini tutabilecek iki ögeyi birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştıran oranlama, yeğleme ve seçme gibi işlevleri üstlenen edatlardır. Bağladıkları

iki unsurun, kelimenin, kelime grubunun veya cümlenin arasına girerler (Ergin, 2009: 608). “*ya, ya...ya, ya da, ya...ya da, yahut da, veya, veyahut*” vb. edatlardır.

Türkmen Türkçesinde “*yaa* (veya, ya), *yaa daa* (ya da)” denkleştirme edatı olarak kullanılmaktadır (Buran vd., 2014: 201).

Munuñ başga bir tãri tapılmazmı, hökman bir gılıç dakınmalımı, ya ata münmelimi ya-da obanıñ barını sırip-süpürüp Han’a bermelimi? (336)

Bunun başka bir yolu bulunamaz mı, mutlaka kılıç mı kuşanmalıyız, ata mı binmeliyiz ya da köyün varını yoğunu silip süpürüp Han’a mı vermeliyiz?

Ya ol öz bahşısı bilen gidişyärmikä? (1171)

Peki ya o kendi bahşısıyla icra ediyor mu ki?

2.1.1.2.1.5.2.3. Karşılaştırma Edatları

Karşılaştırılan iki veya daha fazla unsuru dil birliği içerisinde birbirine bağlayan edatlardır. “*Ya...ya, hem...hem, ne...ne, da/de...da/de vb.*” (Gülensoy, 2000: 426)

Türkmen Türkçesinde karşılaştırma edatı olarak; “*hem...hem, de...de, ne...ne, isle...isle, (ister...ister), yaa...yaa (ya...ya), yaa...yaa daa (ya...ya da) kää...kää/kää...kääte (gâh...gâh), haa...haa (ister...ister), bir...bir*” kullanılmaktadır (Buran vd., 2014:201).

Şol oturışına özüne berlen salamı hem almadı, hatda bahşınıñ yüzüne hem seretmedi. (74)

Oturduğu yerden kendisine verilen selamı almadığı gibi bahşının yüzüne bile bakmadı.

Sazı siziñ hem söyyänligiñizi hem özüñiziñ yörite bahşı saklayanlığıñızı eşidyäris – diyerin. (434)

Sazı sizin de sevdiğinizi ve mahiyetinizde bahşı bulundurduğunuzu duyuyoruz – derim.

2.1.1.2.1.5.2.4. Cümle Başı Edatları

Doğrudan cümleleri birbirine bağlayan edatlardır. Başında buldukları cümleyi bazıları ondan sonra gelen cümle veya cümlelere, bazıları da kendisinden önce gelen cümle veya cümlelere bağlarlar (Ergin, 2009:610). “*fakat, lâkin, yalnız, ancak, ama,*

gerçi, eğer; çünkü; mâdem ki, mâdem; meğer, öyle ki, oysa ki, şöyle ki, nitekim, hâlbuki, kaldı ki, üstelik, belki, hatta, yani, mamañih, zâten, bâri, kezâ, hâkezâ, keşke, hazır; sanki, âdeta, nasıl ki, gûya; yeter ki, meğer ki, velev ki, tâ ki, illâ, illâ ki, yoksa, hele vb.”mana bakımından cümleleri birbirine bağlayan edatlardır (Gülensoy, 2000: 426).

Türkmen Türkçesinde belli başlı cümle başı edatları şunlardır: “*bolmasa, bari* (bari, hiç olmazsa), *diymek* (demek ki), *emmaa* (ama), *eger* (eğer), *gööyaa* (gûya, sanki), *yagñi* (yani), *yogsa* (yoksa), *veli* (ancak, ama, fakat), *çünkü* (çünkü), *kääşgä* (keşke), *hamaala* (sanki, gûya), *a* (ama, fakat), *bolsa daa / garamazdan* (gerçi), *şoña görää / şeylelikde* (binaenaleyñ / bunun için), *muña garamazdan* (buna rağmen), *hakukatda bolsa / aslında bolsa (hâlbuki)* vb. (Kara, 2012: 121; Buran vd., 2014: 201).

Men boldırın. Bolmasa hem sınanıb-a gaların. (486)

Ben yaparım. Yapamazsam da bu işte denenmiş olurum.

Bağşı, onda yene-de bir maslahat: eger sen razı bolsañ, biz seniñ agañı pul döküp almaga-da bar. (299)

Bahşı, o zaman yeni bir fikir: Eğer sen razı olursan, biz senin abini para dökerek de almaya gideriz.

Yöne velin onda garşısındakiñ üstüne gabarılmak yokdı, yogsam onuñ-da oynı bardır. (1388)

Ama o zaman karşısındakinden üstün olamazdı, onun da bir oyunu olmalıydı.

Çünkü ol gazana garancaklap oturan, orta pul düşmese dürli bahaneler tapıp hezil bermeyän, dutarınıñ kirşini üzyän bağşılardan dälđi. (43)

Çünkü o kazana bakarak oturan, ortaya para atılmazsa çeşitli bahaneler bularak komiklik yapan dutarının telini koparan bahşılardan değildi.

2.1.1.2.1.5.2.5. Sona Gelen Edatlar

Kelimelerin, kelime gruplarının cümlelerin sonuna gelerek, önceki veya sonraki unsurlara bağlayan edatlardır. Kelimeyi sonraki unsura bağlayan edatlar, “*değil, ki, kim*”; kelimeyi önceki unsura bağlayan edatlar; “*da, de, dahi, ise, ya*” dır. (Gülensoy, 2000:426).

Türkmen Türkçesinde sona gelen edatlar kelimeleri pekiştirme görevini de üstlenirler. Bunlar; “*hem (de, da), -mı / -mi (mi, mi, ise), -da / -de (da, de) vb.*” dir.

Dutar! Dutar – gılıçdan zordur, zor hem bolmalıdır. (631)

Dutar! Dutar kılıçtan güçlüdür ve güçlü de olmalıdır.

Sazanda Han'ın hovlusına, şäherin belent ve acayıp caylarına seredip tomaşa etmäğe hem goymadılar. (693)

Sazende Han'ın avlusuna, şehrin büyük ve muhteşem yerlerine bakmasına da fırsat vermediler.

2.1.1.2.1.5.3. Son Çekim Edatları¹²

Eklendikleri isim soylu kelimelerin yalın (*nominative*) hâlini veya yönelme (*dative*), ilgi (*genitive*), ayrılma (*ablative*), vasıta (*instrumental*) hâllerini isim çekim ekleriyle genişletilmiş şekillerinden sonra gelirler. (Korkmaz, 2009: 1061). Daha basit bir tanımla bu edatlar işletme görevi üstlenen edatlar olup, isimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hâllerini yaparlar (Gülensoy, 2000: 427).

“...Türkçenin ad çekimi, eskiden beri, bir bölümü ekleşmiş edatlar, ekleşmiş bağlı birimler, yani ad durum ekleri ile bir bölümü de çekim edatlarıyla yapılmaktadır. Bugün ekle, edatla veya hem ek hem edatla yapılan ad durum çekimlerinden bir bölümü söz öbeklerini yapmada, bir bölümü de cümle kurmada kullanılır...” (Karaağaç, 2013: 353).

Türkmen Türkçesindeki son çekim edatlarını üç başlıkta incelememiz mümkündür;

2.1.1.2.1.5.3.1.Yalın Hâl ve İlgi Hâlinde Sonra Kullanılan Edatlar

Türkmen Türkçesinde; *bilen* (ile), *bile* (ile), *üçün* (için), *yaalı* (gibi), *dek* (gibi), *baarada* (hakkında), *saarı* (doğru), *arkalı* (vasıtasıyla, ile), *sebäapli* (yüzünden, dolayı), *hakda* (hakkında) vb. edatlar isimlerden sonra gelerek işletme vazifesi yüklenen edatlardandır (Buran ve Alkaya, 2015: 148).

Onuñ bilen gızıklanmadı. (31)

...onunla ilgilenmedi.

...şu günki gün bilen düynki günü yola seredip geçiripdi. (194)

O bugünü ve evveli günü yolda geçirmişti.

¹² Çekim edatları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Korkmaz, “Uçun, Üçün, İçin vb. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine”, *TDAY Belleten*, 1962, s.31-35.

Hemişekisi yalı dutar diňlemek içinmi, ya gınanışmak içinmi ya-da bağışlarınıň yüregi köşeşdirmek içinmi?.. (221)

Her zamanki gibi dutar dinlemek için mi yoksa karşılıklı birbirlerine sitem etmek için mi ya da kendi bahşılarının yüregini sakinleştirmek için mi...

Gözümden sil dek döküldi. (671)

Gözümden sel gibi döküldü

Şonuň üçin-de özüniň dili bilen, sesi bilen berceğini dutarı arkalı bermäge dırışdı. (35)

Bunun için de dili ve sesi ile verebileceklerini dutarı ile vermeye gayret etti.

Bu hakda azanda ozalam bir yerde eşidipdir,... (1022)

Bunun hakkında bir zamanlar bir yerlerde konuşulmuştu...

2.1.1.2.1.5.3.2. Yönelme Hâlinde Sonra Kullanılan Edatlar

Türkmen Türkçesinde; *bakaa* (doğru), *bakmazdan* (rağmen), *garamazdan* (rağmen), *göree* (göre), *çenli* (kadar), *tarap* (doğru), *gadar* (kadar), *golay* (yakın), *garaganda* (göre) vb. edatlar isimlerden sonra gelerek işletme vazifesi yüklenir (Buran ve Alkaya, 2015: 148).

Şeyleden gelyärin – diyip, bağışı gelen ızına tarap çitilip duran yüzünü övürdi. (725)

Oradan geliyorum –diyerek, kırıştırdığı yüzünü arka tarafa doğru çevirdi.

Oba adamları şoňa çenli garap durdular. (565)

Köylüler o kaybolana kadar ardından bakıp durdular...

2.1.1.2.1.5.3.3. Ayrılma Hâlinde Sonra Kullanılan Edatlar

Türkmen Türkçesinde; *özge* (başka), *başga* (başka), *oval* (önce, evvel), *daşarı* (dışarı), *soň* (sonra), *artık* (fazla, artık), *beter*, *zıyaada* (ziyade, fazla), *ötri* (ötürü) vb. edatlar isimlerden sonra gelerek işletme vazifesi yüklenen edatlardandır (Buran ve Alkaya, 2015: 203).

Gulam bağışı şondan başga zada onuň elini yetirmeyärdi. (1450)

Gulam bahşı bundan başka bir şeye elini değirmemişti.

Mundan soň beyleki içini gısdırıp oturanlar-da saklanıp bilmediler. (257)

Bundan sonra kimse içindekileri dökemedi oturamadı.

Onu mundan artık degşirip oturmak bolmaz. (414)

Bundan sonra kararı değiştirmek olmaz.

Házir oňa hemme zatdan beter ukı gerekdi ahırın. (1105)

şimdi ona her şeyden çok uyku gerekliydi.

2.1.1.2.1.6. Fiil

şekil bilgisinin isimden sonra en önemli ögesi olan fiil (eylem), iş ve hareketleri karşılayan kelimelerdir. Fiil kök ve gövdeleri anlamlı fakat isimler gibi tek başlarına kullanılmayan, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirirler (Korkmaz, 2009: 527). Nesnelere varlıkları kendileri ile var olan unsurlardır; hareketler ise varlıkları ancak nesnelere var olan unsurlardır. Bu fark isim ve fiili birbirinden kesin çizgilerle ayrılan dil birlikleri hâline sokmuştur (Ergin, 2009: 434).

Varlığın genel varoluş eyleminden her türlü özel eylemine kadar, varlıktaki değişimin adı “*zaman*”dır. Bu bağlamda iki farklı gerçeklik olduğunu belirtmek gerekmektedir; varlık ve eylem (fiil) isimleri özellikleri birbirine benzemeyen iki ayrı gerçekliktir. Varlık varsa vardır, eylem (fiil) ise ancak varlık ile vardır. Bu sebeptir ki; varlığın olumsuzluğu, onun yokluğu iken eylemin olumsuzluğu da olumsuzluğu da onun var olup olmadığını değil, gerçekleşip gerçekleşmediğini bildirir. Varlığın olumsuzluğu yoktur. Başka bir deyişle varlığın olumsuzluğu onun yokluğudur (Karaağaç, 2011: 35).

Türkmen Türkçesinde “*fiil*” gramer terimi “*işlik*” terimi ile karşılanmaktadır.

2.1.1.2.1.6.1. Şahıs Ekleri

İş, hâl ve hareketin hangi şahıs tarafından yapıldığını göstererek yüklemle özneye ilişkiyi belirleyen eklerdir. Türkmen Türkçesinde şahıs ekleri; 1. Tip Şahıs Ekleri – Zamir Kökenli Şahıs Ekleri, 2. Tip Şahıs Ekleri – İyelik Kökenli Şahıs Ekleri 3. Tip Şahıs Ekleri – Emir Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri olmak üzere üçe ayrılır (Kara, 2012: 123).

2.1.1.2.1.6.1.1. I. Tip Şahıs Ekleri–Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Zamir kökenli olan bu ekler diğer şahıs eklerine göre bir hayli yaygın kullanılırlar. Türkmen Türkçesinde fiil çekiminde geniş zaman, şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gereklilik çekiminde kullanılmaktadır. Bu eklerin bazı lehçelerde gelecek zaman çekiminde de kullanıldığı görülmektedir. Fakat Türkmen Türkçesinde gelecek zaman çekimi fiilden önce zamirin bizzat kendisi getirilerek yapıldığı için diğer lehçelerden farklıdır (Kara, 2012:123).

Tablo 13: I.tip şahıs ekleri- zamir kökenli şahıs ekleri

	Teklik	Çokluk
1.Şahıs Eki	-(I)n; -(U)n	-(I)s; -(U)s
2. Şahıs Eki	-sİň; -sUň	-sİňIz; -sUňUz
3. Şahıs Eki	- ø	-lAr

2.1.1.2.1.6.1.2. II. Tip Şahıs Ekleri–İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Türkmen Türkçesinde iş ve hareketin hangi şahıs tarafından yapıldığını gösteren iyelik kökenli ekler, fiil çekiminde de bilinen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılmaktadır (Kara, 2012:123).

Tablo 14: II. tip şahıs ekleri-iyelik kökenli şahıs ekleri.

	Teklik	Çokluk
1.Şahıs Eki	-m	-k
2. Şahıs Eki	-ň	-ňIz
3. Şahıs Eki	- ø	-lAr

2.1.1.2.1.6.1.3. III. Tip Şahıs Ekleri–Emir Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri

Sadece emir çekiminde kullanılan ve fonksiyon itibariyle emrin hangi şahsa ait olduğunu gösteren eklerdir. Ünlüyle biten bir fiileklik ve çokluk 1. şahıs emir ekleri ve çokluk ikinci şahıs emir eki geldiğinde fiilin sonundaki ünlü uzamaktadır (Kara, 2012:123). Ayrıca çokluk 1. şahıs emir eki –*All* şeklinde de kullanılır ve bu ek emrin iki kişiye yöneltildiğini gösterir: *yazalı* “ikimiz yazalım” vb. (Kara, 2012:124).

Tablo 15: III. tip şahıs ekleri-emir çekiminde kullanılan şahıs ekleri.

	Teklik	Çokluk
1.Şahıs Eki	-AyIn	-Allİň
2. Şahıs Eki	-ğIn, ø	-İň, -Uň
3. Şahıs Eki	- sIn, -sUn	-sInlAr, -sUnlAr

2.1.1.2.1.6.2. Fiil Çekimi¹³

Dilde yalın olarak bulduklarında sadece oluş, kılış ve durumun adı olarak mastar şekilleriyle yer alabilen fiiller, kök ve gövde durumunda iken isimlerle kullanılamaz. Birlikte kullanılmalarının koşulu fiillerin çekime girmeleridir. Fiil kök ve gövdeleri çeşitli ekler ile genişletilerek cümle içinde isim, zarf ve sıfat görevi yüklenirler. Çekimli fiilde kök ve gövde dışında kip, zaman, şahıs, sayı kavramı ve öğeleri bulunur. Bu öğeleri taşıyan çekimli fiil, “*bitmiş fiil*” diye adlandırılan ve dilde yargıya dayanan bir anlam değeri kazanır. (Korkmaz, 2009: 567).

2.1.1.2.1.6.2.1. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. Şekil ifadesi tüm fiillerde varken zaman ifadesi sadece bir kısmında vardır. Şekil ekleri fiilin ne şekilde yapıldığını, zaman ekleri ise hangi zaman diliminde yapıldığını gösterir (Gülesoy, 2000: 410)

Ergin (2009: 443), nesnelere yaptıkları hareketleri iki grupta ele alır: bunlardan biri ortaya çıkan veya çıkacak olan, diğeri ise ortaya çıkması tasarlanan harekettir. Bu fiil türlerinden ilki yani ortaya çıkan veya çıkacak olana “*Bildirme (Haber) Kipleri*”, tasarlanan hareketi ifade etmek için kullanılanlara ise “*Tasarlama Kipleri*” denir.

2.1.1.2.1.6.3. Basit Kipler

2.1.1.2.1.6.3.1. Bildirme (Haber) Kipleri

2.1.1.2.1.6.3.1.1. Görülen (Bilinen) Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman, hususi kullanımlarının dışında genel olarak fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan yani içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman dilimini içine alır. Bu zaman diliminde konuşan oluş ya da kılışın bitmişliğine ya tanık olmuştur ya da konuşan tarafından görülmemiş olsa bile gerçekleştiği görülmüş kadar kesin olarak bilinen ve kaynaklarda tarihe geçmiş belgeler bu kiple karşılanır (Korkmaz, 2009: 584).

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman “-dI, -dU, -tI, -tU”ekleriyle yapılır. Eski Türkçede “-tI, -dI” şeklindedir. Eski Anadolu Türkçesinde genellikle “-dI” kullanılmakla birlikte “-tI” şekli görülmektedir. Ekin t’li ve yuvarlak şekillerinin ortaya çıkması yani bugün Türkiye Türkçesindeki hâlini alması Osmanlı Türkçesi döneminde olmuştur (Ergin, 2009: 463).

Türkmen Türkçesinde “*öten zamaan ortak işligi*” terimiyle karşılanan görülen geçmiş zaman ünsüz uyumuna girmeyen “-dI, -dU” ekleriyle yapılır ve iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Bu ekin yuvarlak şekli teklik üçüncü şahıs hariç, yazılışta yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinde bulunur. Teklik üçüncü şahısta söz konusu ekin ünlüsü daima düzdür. Düz ünlüyle başlayan fiillerde ve yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinden sonra ise yazılışta daima düzdür. Ancak yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinden sonra da söyleyişten yuvarlaklık bulunabilir (Kara, 2012: 124).

Bu zamanın olumlu çekimi şu şekildedir:

gaytdım “döndüm”	düşündüm “anladım”
gaytdıñ	düşündüñ
gaytdı	düşündü
gaytmadık	düşündük
gaymadıñız	düşündüñüz
gaytmadılar	düşündüler

Bu zamanın olumsuz şekli “-mA” ekiyle yapılır ve şu şekildedir:

gaytmadım “dönmedim”	düşünmedim “anlamadım”
gaytmadıñ	düşünmediñ
gaytmadı	düşünmedi
gaytmadık	düşünmedik
gaymadıñız	düşünmediñiz
gaytmadılar	düşünmediler

Bu zamanın soru şekli “-mI” eki ile yapılır. Türkmen Türkçesinde “-mI” soru eki kelimeye bitişik yazılır ve vurgulu söylenir.

geldimmi “geldim mi”	gaytmadımmı “dönmedim mi”
geldiñmi	gaytmadıñmı
geldimi	gaytmadımmı

geldikmi	gaytmadıkmi
geldiñizmi	gaytmadıñızmi
geldilermi	gaytmadılarınmi

İncelediğimiz metinde bu zamana ait örnekler şu şekildedir:

Soñki” diydinmi, onda elde barını et – diydi. (1465)

Sonuncu mu” dedin, o zaman elinde ne var ne yoksa yap. –dedi.

Özümiñ barını şu uğurda goydum. Garadäli Gökleñin “patasını” aldım. (346)

Varımı yoğumu bu uğurda verdim. Karadeli Göklen’in bile duasını aldım.

Bu gezek ızını idäp, obasından atlı barmadık bolsa-da, gezege durup, özüni alıp gaytmadık bolsalar-da, obadaşlarınıñ-da özüni göresi gelyänligini ol bilyärdi. (56)

Bu kez köyünden izini sürerek atlı gelmemişse de, sıraya geçip kendisini alıp götürmemişse de aynı köyden olduklarını da göresi geldiğini biliyordu.

Onuñ başında bu fikir gıcalatdan dogmadı. (507)

Aklındaki bu fikir bir sitemle doğmadı.

Batır onuñ bu soragina düşünmedik yalı kürtdürüp durdı. (351)

Batır onun bu sorusunu duyunca daha önce hiç düşünmemiş gibi aniden durdu.

Yok, men başka hili gelmegi islemedim. (907)

Ama başka türlü gelmeyi istemedim.

Şükür, Şükür diydiñizmi? – diyip ol mañlayını tuttı. (1292)

Şükür. Şükür mü dediniz? –diyip alnını tuttu.

2.1.1.2.1.6.3.1.2. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman konuşan tarafından görülüp tanık olunamayan ve ancak duyuma veya sonradan öğrenime dayanan bilgi ve olayları ifade etmek için kullanılır (Korkmaz, 2009: 597). Görülen geçmiş zaman ile arasındaki en temel fark olay veya kılışı bilip-bilmeme, duyup-duymama, görüp-görmemeye dayanır.

Bugün Türkiye Türkçesinde “-mİş, -mUş” şekilleri olan bu zaman eki, Eski Türkçede yalnız düz şekilleriyle kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi de dâhil olmak üzere düz şekilleri kullanılmaya devam eden ve aynı zamanda köken bakımından da

sıfat fiilden gelen bu ekin yuvarlak şekli Osmanlı Türkçesinin son devirlerinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Ergin, 2009: 467).

Türkmen Türkçesinde “*beyaan etme öten zamanı*” terimiyle karşılan öğrenilen geçmiş zaman “-*Ipdlr, -UpdUr, -pdlr*” ekleriyle karşılanır ve zamir kökenli şahıs ekleri getirilerek yapılır. Ünlüyle biten bir fiile geldiği zaman fiilin sonundaki ünlü uzar (Kara, 2012: 125). Öte yandan Zeynalov, öğrenilen geçmiş zamanı tasvir etmek için 19. yüzyıla kadar “-mİş” ekinin de kullanıldığını, fakat bugün sadece kalıplaşmış kelimelerle sınırlı kaldığını belirtmiştir (Buran ve Alkaya, 2015: 130).

Bu zamanın olumlu çekimi şu şekilde yapılır:

gülüpdirin “gülmüşüm”	okaapdırın “okumuşum”
gülüpdirsñ	okaapdırsñ
gülüpdır	okaapdır
gülüpdiris	okaapdırıs
gülüpdirsñiz	okaapdırsñız
gülüpdırlar	okaapdırlar

Bu zamanın olumsuz çekimi “-*mAAndır*” ile yapılır ve ünlüsü daima uzundur:

gülmäändirin “gülmemişim”	okaamandır “okumamışım”
gülmäändirsñ	okaamandırsñ
gülmäändır	okaamandır
gülmäändiris	okaamandırıs
gülmäändirsñiz	okaamandırsñız
gülmäändırlar	okaamandırlar

Bu zamanın soru çekimi şu şekilde yapılır:

gülmäänmidirin “gülmemişim”	okaapmıdırın “okumuş muyum”
gülmäänmidirsñ	okaapmıdırsñ
gülmäänmidır	okaapmıdır

gülmäänmidiris

okaapmıdırıs

gülmäänmidirsıñız

okaapmıdırısñız

gülmäändirler

okaapmıdırlar

İncelediğimiz metinde bu zamana ait örnekler şu şekildedir:

Gamlı-gussalı, aglap-aglap gabakları güp yalı çışıp gidipdir. (76)

Gamlı, kederli, ağlaya ağlaya göz kapakları şişmişti.

Emma olar geçen bäs sagadıñ içinde dostlaşıpdir. (683)

Ama onlar geçen beş saat içinde dost olmuşlardı.

Bu hakda azanda ozalam bir yerde eşidipdir, başınıñ şunu aytmağı örän yerlikli boldı. (1022)

Bunun hakkında bir zamanlar bir yerlerde konuşulmuştu. Başının bunu söylemesi çok yerinde oldu.

Çırpuv sakgalını hınalapdır ve barmagınıñ birine gızıldan yuzük dakınıpdir. (1283)

Seyrek sakalını kınalamış ve parmaklarından birine altın yüzük takmıştı.

Onuñ Han'ın gırnağı bolup yörenine yedi yıl bolupdır. (1503)

Onun Han'ın yanına getirilişinden bu yana yedi yıl olmuştu.

Obası ayak astına gelipdir. (597)

Köyü ayaklarının altına gelmişti.

Biz bilmändiris, biziñ günämizi geçiñ! (730)

Biz bilmemişiz, bizi bağışla!

Ol ölmändir-yitmändir ahırın. (100)

O nihayetinde ölmemiştir, kaybolmamıştır.

2.1.1.2.1.6.3.1.3. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman hem şekil hem zaman ifade eden eklerden biridir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak şimdiki zamanı ifade etmektedir (Ergin, 2009: 455). Fiilin

gösterdiği oluş veya kılışın içinde bulunulan zamanda başladığını ve devam ettiğini gösteren kiptir.

Bugün Türkiye Türkçesinde en yaygın kullanılan şimdiki zaman eki “-(I)yor” dur. Eski Anadolu Türkçesinde süreklilik bildiren “*yoru-*“ tasviri fiilin geniş zaman çekiminin hece yutumu ile ortaya çıktığından geçmiş ve gelecek zamanlara kadar uzanan bir genişlik kazanmasına neden olmuştur. Bu ekte zaman kaymalarına çok sık rastlanır. Ayrıca “-*mAktA*” ve “-*mAdA*” ekleri de bu zamanı ifade etmek için kullanılır (Korkmaz, 2009: 611).

Türkçenin eski dönemlerinde şimdiki zaman için geniş zaman eklerinin çok sık kullanıldığını belirtmekte de fayda vardır. Batı Türkçesi dışında eskiden beri şimdiki zaman eki olarak “-A” eki kullanıldığı görülür. Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin hem şimdiki zaman hem de geniş zaman için karşılandığı dönemin metinlerinde sıkça karşılaşılan bir durumdur (Ergin, 2009: 456).

Türkmen Türkçesinde “*Häüzirki Zaman*” terimiyle karşılan şimdiki zaman; dört farklı şekilde yapılmaktadır.

2.1.1.2.1.6.3.1.3.1. I. Tip Şimdiki Zaman

Türkmen Türkçesindeki şimdiki zaman çekimlerinden ilki “-*yar, yäär*” ekiyle yapılandır (Buran vd., 2014: 152). Ünlüsü daima uzundur ve zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.

Bu zamanın 1. Tipinin olumlu çekimi şu şekilde yapılır:

baryaarın “gidiyorum”	bilyäärin “biliyorum”
baryaarsıñ	bilyäärsiñ
baryaar	bilyäär
baryaaris	bilyääris
baryaarsıñız	bilyäärsiñiz
baryaarlar	bilyäärler

Şimdiki zamanın 1. Tipinin olumsuz çekimi “-*mA*” ekiyle şu şekilde yapılır:

barmayaarın “gitmiyorum”	bilmäyäärin “bilmiyorum”
--------------------------	--------------------------

barmayaarsıñ	bilmäyäärsiñ
barmayaar	bilmäyäär
barmayaaris	bilmäyääris
barmayarsıñız	bilmäyäärsiñız
barmayarlar	bilmäyäärler

Şimdiki zamanın 1. Tipinin soru çekimi “-mI” ekiyle şu şekilde yapılır:

baryaarınmı “gidiyor muyum”	bilmäyäärinmi “bilmiyor muyum”
baryaarsıñmı	bilmäyäärsiñmi
baryaarmı	bilmäyääirmi
baryaarısım	bilmäyäärisim
baryaarsıñızım	bilmäyäärsiñızım
baryaarlarmı	bilmäyäärlermi

İncelediğimiz metinde bu zamana ait örnekler şu şekildedir:

Men häzirkisini aydyarın. Hut şu işde. (360)

İşte ben de gerçekten şu anda bunu söylüyorum.

Seniñ için öz barımızı orta atyarıs. (300)

Senin için varımızı yoğumuzu ortaya koyuyoruz.

Meni sılayarsıñız, sag boluñ! (322)

Bana saygı gösteriyorsunuz, sağ olun!

Bular barıp-ha biziñ obamızdan-da görnüp duryarlar. (579)

Bunlar bizim köyümüzden de görünüyor.

Men gövnüme hiç bir zat getirmeyärin. (902)

Ben gönlüme hiçbir şey getirmiyorum.

Yöne velin egni gısilmayar, yüzi bozulmayar. (1272)

Ama omzu kısılmıyor, yüzünü hiç bozulmuyor.

2.1.1.2.1.6.3.1.3.2. II. Tip Şimdiki Zaman

Türkmen Türkçesinde ikinci tip şimdiki zaman “-yaar, -yäär” ekinin “r” sesinin düşmesiyle oluşan “-yaa,-yää” ekidir (Kara, 2012: 126). Ünlüsü daima uzundur ve zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir.

Bu zamanın 2. Tipinin olumlu çekimi şu şekildedir:

baryaan “gidiyorum”	bilyään “biliyorum”
baryaaň	bilyääň
baryaa	bilyää
baryaas	bilyääs
baryaaňız	bilyääňiz
baryaalar	bilyääler

Bu zamanın 2. Tipinin olumsuz çekimi “-mA” eki ile yapılır ve şu şekildedir:

barmayaan “gitmiyorum”	bilmeyään “bilmiyorum”
barmayaaň	bilmeyääň
barmayaa	bilmeyää
barmayaas	bilmeyääs
barmayaaňız	bilmeyääňiz
barmayaalar	bilmeyääler

Bu zamanın 2. Tipinin soru çekimi “-mI” ekiyle şu şekilde yapılır:

baryaanmı “gidiyo muyum”	bilmeyäänmi “bilmiyor muyum”
baryaaňmı	bilmeyääňmi
baryaamı	bilmeyäämi
baryaasmı	bilmeyääsmi
baryaaňızmı	bilmeyääňizmi
baryaalarmı	bilmeyäälermi

İncelediğimiz metinde bu zamana ait örnekler şu şekildedir:

Belki, onuñ mundan artıgrak hem dovam etmegini iki tarapam isleyändir? (809)

Belki bu sessizliğin bundan sonra da devam etmesini iki tarafta istiyordur?

Olarıñ näme üçin gülyändiklerine, belki, sazanda-da düşünyändir. (853)

Onların neden güldüğünü sazende de düşünüyordur.

2.1.1.2.1.6.3.1.3.3. III. Tip Şimdiki Zaman

Türkmen Türkçesinde üçüncü tip şimdiki zaman, “-duur, otuur-, yaat-, yöör-” yardımcı fiilleriyle çekimlenir. Bu yardımcı fiillerin başındaki asıl fiilin başına “-p” zarf fiil ekinin getirilmesi ve yardımcı fiilin sonuna zamir kökenli şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır (Kara, 2012: 127; Buran, Alkaya ve Ercan, 2014: 175).

Bu zamanın 3. Tipinin olumlu çekimi şu şekilde yapılır:

alıp yöörün “almaktayım”	okaap oturın “okumaktayım”
alıp yöörsüñ	okaap otursıñ
alıp yöör	okaap otur
alıp yöörüs	okaap oturıs
alıp yöörsüñiz	okaap otursıñız
alıp yöörler	okaap oturlar

Bu zamanın 3. Tipinin olumsuz ve olumsuz soru çekimi yoktur.

Bu zamanın olumlu sorusunun çekimi şu şekildedir:

gezip yatırınmı “gezmekte miyim”	söyüp duurunmı “sevmekte miyim”
gezip yatırısıñmı	söyüp duuruñmı
gezip yatırımı	söyüp duurmı
gezip yatırısımı	söyüp duurusmı
gezip yatırsıñmı	söyüp duursıñızmı
gezip yatırlarmı	söyüp duurlarmı

İncelediğimiz metinde bu zamana ait örnekler şu şekildedir:

Bagşımika ya-da yurt çalıp yörenmikä? (814)

Bahşı mı yoksa kendine yeni bir yurt aramakta olan bir göçebe mi?

Bu nämedenkä ya meniň şu Gulam bagşıdan sussumıň basılıp yördügimikä?
(1138)

Neden benim Gulam bahşıya ezileceğim düşünülüyor ki?

Ayratın hem obanıň bəri çetinde oturan öz garaca öyleri çitulup otr. (63)

Özellikle de köyün arka kıyısında bulunan karaca evlerin sahipleri evlerinde otururlardı.

Aglamaga tayyar bolup otr. (87)

Ağlamaya hazır oturuyordu.

Şükür heniz-de yılgırıp otr. (331)

Şükür hâlâ gülererek oturuyordu.

Bagşı can, obanıň yigitleri seniň geleriňe garaşıp durandırlar. (177)

Bahşı can köyün yiğitleri senin gelip gelmediğine bakıp duruyorlardır.

Agaň yesir düşenine şu gün sekiz gündür, biz gınanıp oturıs. (187)

Abin esir düşeli bugün sekiz gün oldu, biz üzgün üzgün oturuyoruz.

2.1.1.2.1.6.3.1.3.4. IV. Tip Şimdiki Zaman

Türkmen Türkçesinde şimdiki zamanın dördüncü tipinde sadece olumsuz şekil vardır. Fiil köklerine iyelik ekleri almış “-An” sıfat-fiil eki ve “yook” kelimesinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Bu oluşum sırasında hece kaynaşması olmuş ve “yook” un başında bulunan “y” sesi ile bazı sesler düşmüştür. Olumsuz şimdiki zaman, ünlüyle biten fiillerle birlikte kullanıldığında fiilin sonundaki ünlü uzar. Bu uzamanın sebebi aslında ünlüyle biten bir fiile “-An” sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle ilgilidir (Kara, 2012: 128)

okaamook (<okaanım yook) “okumuyorum”

okaaňook (<okaanıň yook)

okaanook (<okaanı yook)

okaamzook (<okaanımız yook)

okaañzook (<okaaniñız yook)

okaanooklar (<okaanları yook)

dokaamook (<dokaanım yook) “dokumuyorum

dokaañook (<dokaaniñ yook)

dokaanook (<dokaanı yook)

dokaamzook (<dokaanımız yook)

dokaañzook (<dokaaniñız yook)

dokaanooklar (<dokaanları yook)

Şimdiki zamanın 4. tipinin olumsuz soru çekimi “-mI” eki ile yapılır, yuvarlak şekli yoktur ve şu şekildedir:

okaamookmı (<okaanım yook) “okumuyorum muyum”

okaañookmı (<okaaniñ yook)

okaanookmı (<okaanı yook)

okaamzookmı (<okaanımız yook)

okaañzookmı (<dokaaniñız yook)

okaanooklarmı (<okaanları yook)

dokaamookmı (<dokaanım yook) “dokumuyorum muyum”

dokaañookmı (<dokaaniñ yook)

dokaanookmı (<dokaanı yook)

dokaamzookmı (<dokaanımız yook)

dokaañzookmı (<dokaaniñız yook)

dokaanooklarmı (<dokaanları yook)

İncelediğimiz metinde bu zamana ait örnekler şu şekildedir:

Onda nāme üçin özüüm duyamok? (1139)

Neden ben kendimi duyamıyorum?

Men türkmenleriň arasyndan, ine, şu sazanda zor diyip haysy birini tutcağımı bilemok. (1310)

Ben Türkmenlerin arasyndan işte bu sazende güçlü diyerek hangi birini seçeceğimi bilmiyorum.

İndi gülküsi tutanok. (942)

Şimdi hiç gülemiyor.

2.1.1.2.1.6.3.1.4. Gelecek Zaman

Gelecek zaman kipi fiilin belirttiği oluş veya kılışın, içinde bulunulan zamandan sonraya ait olduğunu belirtir. Yapılacak iş bir niyet halinde olsa bile gerçekleşmesinde kesinlik bulunan kiptir. (Korkmaz, 2009: 623). Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki “-AcAk” ekiyle yapılır, bu ek aynı zamanda sıfat-fiil kökenlidir. Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerine doğru ortaya çıkan bu ek başlarda sıfat-fiil eki olarak kullanılmış, sonraları şahıs ekleri ile genişletilerek gelecek zaman kipini oluşturmuştur (Korkmaz, 2009: 623).

Türkmen Türkçesinde “*gelecek zamaan*” terimiyle karşılanan gelecek zaman “-cAk” ekiyle yapılır. Diğer Türk lehçelerinden farklı olarak ekin üzerine şahıs eki getirilmez. Şahıs kavramı zamirlerle ifade edilir (Buran vd., 2014: 176). Ek bütün fiillere doğrudan bağlanır ve kalınlık-incelik uyumuna uyar (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri, Basit Fiil Çekimi: 2013: 400).

Gelecek zamanın olumlu çekimi şu şekildedir:

men bilcek “bileceğim”	men alcak “alacağım”
sen bilcek	sen alcak
o bilcek	o alcak
biz bilcek	biz alcak
siz bilcek	siz alcak
olar bilcek	olar alcak

Gelecek zamanın olumsuz çekimi olumlu şeklinin sonuna “*dääl*” kelimesi getirilerek yapılır (Kara, 2012: 130)

men bilcek dääł “bilmeyeceğim”	men alcak dääł “almayacağım”
sen bilcek dääł	sen alcak dääł
o bilcek dääł	o alcak dääł
biz bilcek dääł	biz alcak dääł
siz bilcek dääł	siz alcak dääł
olar bilcek dääł	olar alcak dääł

Gelecek zamanın soru çekimi “-mP” ekiyle yapılır.

men dımcakmı “susacak mıyım”	men geçcek dääłmi “geçmeyecek miyim”
sen dımcakmı	sen geçcek dääłmi
o dımcakmı	o geçcek dääłmi
biz dımcakmı	biz geçcek dääłmi
siz dımcakmı	siz geçcek dääłmi
olar dımcakmı	olar geçcek dääłmi

İncelediğimiz metinde bu zamana ait örnekler şu şekildedir:

Men size saz çalıp bercek-diyip, dutarınıñ gapagına gahar-gazap bilen kakıp başladı. (203)

Ben size saz çalacağım diyerek dutarının kapağına öfke ile vurmaya başladı.

Onsoñ agam üçin Han’a iki sanı heñ çalıp beräycekk... (386)

Sonra abim için Han’a iki tane türkü çalacağım...

Şol hanımı seniñ sazıña baha bercek? (395)

Bu Han mı senin sazına değer verecek?

Emma Han’ıñ alnında çöke düşecek däl. (419)

Başımı eğip boynumu bükecek değilim.

Barcak yerim Han yanındır” diyip, bağı bezencek-beslencek bolmadı. (523)

Gideceğim yer Han’ın yanındır” diyerek bahşı süslenip püslenmedi.

Heñi şonuñ üçin çalıp bercekmi? (887)

Türküyü bunun için mi çalacaksın?

2.1.1.2.1.6.3.1.5. Geniş Zaman

Geniş zaman; her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır. Ekte “her zamanı” içine alan ve “süreklilik” ifade eden bir anlam vardır. Dolayısıyla sık sık yapılan, alışkanlık olan veya âdet edinilen oluş ve kılışlar bu kiple anlatılır (Korkmaz, 2009: 637).

Türkiye Türkçesinde “-r, -(I)r / -(U)r ve -Ar” olmak üzere sıfat fiil kökenli ekler ile karşılaşılır. “-r” eki ünlü ile biten birden çok heceli kelimelerin fiil kök ve gövdelerine getirilmektedir. “-(I)r, -(U)r” eki, ünsüz ile sonuçlanan birden çok heceli kelimelerin fiil kök ve gövdeleriyle ünsüz ile biten tek heceli fiillere eklenmektedir. “-Ar” eki ise, genellikle ünsüz ile biten tek heceli fiil kök ve gövdelerine getirilir.

Türkmen Türkçesinde “*näämäälim gelcek zaman*”, “*dovaamlı näämäälim öten zaman*” yani “*belirsiz gelecek zaman*” veya “*gelecek zaman*” terimiyle ele alınmaktadır. Geniş zaman eki olarak, “-Ar”, ünlü fiillere geldiğinde ekin ünlüsüyle kelime sonundaki ünlü kaynaşır ve bir ünlü uzunluğu ortaya çıkar. Geniş zaman eki üzerine zamir kökenli şahıs ekleri getirilerek yapılır.

Geniş zamanın olumlu çekimi şu şekildedir:

bererin “veririm”	okaarın “okurum”
bereriň	okaariň
berer	okaar
bereris	okaarıs
berersiňiz	okaarsıňız
bererler	okaarlar

Geniş zamanın olumsuz 1. ve 2. şahıslarda “-mAr”, 3. şahıslarda “-mAz” ekiyle şu şekilde yapılır:

bermerin “vermem”	çapmarın “koşmam”
bermersiň	çapmarsıň
bermez	çapmaz

bermeris	çapmarıs
bermersiñiz	çapmarsıñız
bermezler	çapmazlar

Geniş zamanın soru çekimi “-mI” ekiyle şu şekilde yapılır:

bererinmi “verir miyim”	çapmarınmı “koşmam mı”
berersiñmi	çapmarsıñmı
berermi	çapmazmı
bererismi	çapmarısmı
berersiñizmi	çapmarsıñızmı
bererlermi	çapmazlarmı

İncelediğimiz metinde bu zamana ait örnekler şu şekildedir:

Onsoñ munı nätmelidigini özüm bilerin. (975)

Sonra bunu ne yapacağımı kendim bilirim.

Biz oña öz sazımızı masgaraladıp bilmeris! (397)

Biz ona sazımızı rezil ettirmeyiz.

Saña aydılcak bolunyan şol maslahatı, biziñ başımız sag bolsa, hökman yerine yetireris. (274)

Sana biraz sonra söyleyeceğimiz bu konuyu, biz sağ olursak mutlaka yerine getiririz.

Olar sazlarınıñ masgaralanmagına hiç bir çıdap bilmezler ahırın. (1134)

Sazlarının rezil olmasına asla dayanamazlar.

İndi gutulmarsıñ... (1545)

Şimdi kurtulamazsın!...

Ol meni kabul edermikä? (603)

O beni kabul eder mi ki?

Belki şeyledir, yogsam Han ağşam meni özüniñ yanına çağırıp, saz çaldırmazmıdı, gürrüñ eşidip oturmazmıdı? (1170)

Belki de şeyledir; yoksa Han beni akşam yanına çağırıp saz çaldırtmaz ve sohbet edip oturtmazdı.

2.1.1.2.1.6.4. Tasarlama Kipleri

Gerçekleşmemiş olan ve gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik şekillerine göre belirlenen oluş ve kılışları ifade eden kiplerdir. Bu kipler şekil belirleme özelliği dışında belirli bir zamana işaret etmezler, fakat zaman kavramını belirtmek için genellikle zarflara başvurulur. Tasarlama kiplerini birleştiren ortak özellik, aralarındaki işlev ayrılıklarına rağmen hepsinin de sonuç olarak tasarlanmış bir dileğe yönelmiş olmalarıdır (Korkmaz, 2009: 647).

2.1.1.2.1.6.4.1. İstek Kipi

Dilek-istek kipi tasarlanan hareketin istendiğini ve umulduğunu gösteren bir eylemi ifade eder. Bu sebeptendir ki; istek çekimi bizi gelecek ve geniş zamana gönderir. Daha açık bir ifadeyle; umulan, beklenen ve gerçekleşmesi istenen olayın zamanının olmaması; dilek ve istek kipini geleceğe ve geniş zamana yaymıştır (Karaağaç, 2013: 373). Eski Türkçenin gelecek zaman eki “-gAy” ile yapılmaktadır. “-e” fiil gövdesi Osmanlıcada istek anlatımı almış olmakla birlikte henüz şimdiki zaman ve gelecek zaman içinde kullanılmaktadır. Bu ekin Oğuzcada istek kipi olması da aynı sebeptendir (Banguoğlu, 2007:469-470).

“Teklik 1. şahıs ile çokluk 1. şahıs istek ile emir şekilleri birbirine karışmış durumdadır. Emir 1. şahısları emirden çok istek ifade ederler. Bu karışma sebebiyle bazı gramer kitaplarında istek 1. teklik ve çokluk şahıs eklerinin bulunmadığını, kullanıstan düşmüş olduğu kaydedilir” (Gülensoy, 2000, 414).

İstek kipi Türkmen Türkçesinde “*işligiñ arzuw forması*” terimiyle kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde istek kipinin çekimi iki farklı şekilde yapılmaktadır. Bunlardan ilki, 1. ve 3. şahıslarda kullanılan ve istek ifadesi taşıyan –Ay ekiyle ya da bazen –gAy ekiyle yapılmaktadır, zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır (Buran ve Alkaya, 2015: 134). Bunun dışında isteği ifade eden ve diğer Oğuz lehçelerinde karşılaşılmayan “-mAkçP” ekiyle kurulan diğer yapı da şahıs ekleri yerine şahıs zamirleri kullanılarak yapılır (Kara, 2012: 132). “-mAkçP” ekinin diğer Oğuz lehçelerinde kullanılmayıp sadece Türkmen Türkçesinde kullanılması Türkmenistan

coğrafyasının diğer Orta Asya Türk halkları ile aynı coğrafyada olmasından ve Türk lehçelerinin ayrıldığı dönemden kaynaklanabilir (Arnazarov, 2003: 334).

Bu kipin 1. tipinin olumlu çekimi şu şekildedir:

barayın “gideyim”

barıñlar

barsın / baragaysınlar

baralı / baraylı / baralıñ / baraylıñ

barıñlar

barsın / baragaysınlar

Bu kipin 2. Tipinin olumlu çekimi şu şekildedir:

men gitmekçi “gitmek istiyorum”

men dönmekçi “dönmek istiyorum”

sen gitmekçi

sen dönmekçi

ol gitmekçi

ol dönmekçi

biz gitmekçi

biz dönmekçi

siz gitmekçi

siz dönmekçi

olar gitmekçi

olar dönmekçi

İstek kipinin 2. Tipinin olumsuz şekli “*dääl*” ile şu şekilde yapılmaktadır:

men gitmekçi dääl “gitmek istemiyorum”

sen gitmekçi dääl

ol gitmekçi dääl

biz gitmekçi dääl

siz gitmekçi dääl

olar gitmekçi dääl

men dönmekçi dääl “dönmek istemiyorum”

sen dönmekçi dääl

ol dönmekçi dää

biz dönmekçi dää

siz dönmekçi dää

olar dönmekçi dää

İstek kipinin 1. Tipinin soru şekli “-mI” ile şu şekilde yapılmaktadır:

men gitmekçimi “gitmek istiyor muyum”

sen gitmekçimi

ol gitmekçimi

biz gitmekçimi

siz gitmekçimi

olar gitmekçimi

men dönmekçi däämi “dönmek istemiyor muyum”

sen dönmekçi däämi

ol dönmekçi däämi

biz dönmekçi däämi

siz dönmekçi däämi

olar dönmekçi däämi

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Yöne siz nârazıcılık görkezmän, men bir sınanayın!.. (381)

Ama siz razı gelmiyorsanız, ben sizden izin isteyeyim!..

Goy, bahşı barsın-da: “Üstüñe çozup hem agamı alıp gidip bilyärdim, yöne, bahşı bolanım için, bir-iki sanı heñ edip bereyin diyip, sazımı aldım-da gaydıberdim” diyip aytsın. (471)

Bırakın bahşı gitsin: “Gidebilirsem abimi de alıp giderdim, ama bahşı için iki tane türkü söyleyeyim diyerek sazımı alıp geri döndüm” desin.

Yöne velin beyle gitmekçi döldi. (615)

Ama böyle gitmek istemiyordu.

Men göni Han'ın öz yanına barmakçı. (418)

Ben doğruca Han'ın yanına gitmek istiyorum.

Doganiň şu dutarıň bilen almakçımı? (1033)

Kardeşini bu dutar ile mi almak istiyorsun?

Olarıň ızından ol hem ulgamakçımıka? (794)

Onların arkasından o da mı koşmak istiyordu ki?

Olar sazandalarını beyle ugratmakçı daldiler ahırı. (553)

Nihayetinde onlar bahşılarını böyle uğurlamak istemiyorlardı.

2.1.1.2.1.6.4.2. Emir Kipi

Eylemin yapılmasını dileyen ve emreden bir şekil ekidir. Yalnızca şekil bildirir ve emir çekiminde zaman yoktur. Türkçenin kişi çekiminde kullanılan iyelik kökenli ve zamir kökenli kişi eklerinden farklı olarak emir çekimi farklı kişi ekleriyle çekimlenmektedir (Karaağaç, 2013: 370).

Türkmen Türkçesinde “*Buyruk Forması*” terimiyle kullanılan emir kipinin her şahıs için ayrı bir eki vardır. Kullanılan bu ekler şu şekildedir:

1. Teklik kişi: -AyIn
2. Teklik kişi: -ğIn, -ğUn, - ø
3. Teklik kişi: -sIn, -sUn
1. Çokluk kişi: -Allıñ, -All
2. Çokluk kişi: -Iñ, Uñ, -ñ
3. Çokluk kişi: -sInlAr, -sUnlAr

Bu çekimlerde ünlüyle biten fiillere teklik birinci şahıs emir ekiyle çokluk birinci ve ikinci şahıs emir ekleri getirildiğinde fiilin sonundaki ünlü ile ek başındaki ünlü kaynaşır ve ünlü uzaması meydana gelir (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri, Basit Fiil Çekimi: 2013:710).

Bu kipin olumlu çekimi şu şekildedir:

göreyin “göreyim”

gör / görğün

dokaayın “dokunayım”

doka / dokağın

görsün	dokasın
görelîñ / görelî	dokaalîñ
görüñ	dokaañ
görsün (ler)	dokasınlar

Bu kipin olumlu çekimi “-mA” ekiyle yapılmaktadır. Teklik birinci, ikinci, üçüncü kişilerde ekin ünlüsü uzamaktadır (Kara, 2012: 136). Kipin olumsuz çekimi şu şekildedir:

sözlemäyîn “konuşmayayım”	gaytmaayîn “dönmeeyim”
sözleme(ğîn)	gaytmaağîn
sözlemesîn	gaytmaasîn
sözlemäalîñ	gaytmaalîñ
sözlemääñ	gaytmaañ
sözlemesînler	gaytmasınlar

Bu kipin olumsuz çekimi “-mI” ekiyle yapılır, ikinci şahısların soru çekimi yoktur (Kara, 2012: 136). Kipin soru çekimi şu şekildedir:

göreymî “göreymî mi”	dokaayînmî “dokuyayım mı”
-----	-----
görsünmî	dokaasînmî
görelîñmî / görelîmî	dokaalîñmî
-----	-----
görsünlermî	dokasınlarmî

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Gulam bahşınıñ eline bereyin. (972)

Gulam bahşının eline vereyim.

Geliñ, bir sınaıp görelîñ. (475)

Gelin bir işe kalkışıp görelim.

Bar, tiz alıp geliñ! (797)

Git, çabuk alıp gelin!

... men neneñ aqlamayın, neneñ gözlerimden yaş dökmäyin?.. (1515)

... ben nasıl ağlamayayım, nasıl gözlerimden yaş dökmeyeyim?..

Agaç diysem, yaman görmäñ (253)

Ağaç dediysen kötü düşünmeyin.

2.1.1.2.1.6.4.3. Şart Kipi

Tasarlanan hareketin şarta bağlı olduğunu ifade eden kiptir. Şart çekiminde bir olay gerçekleşmez, bir olayın gerçekleşmesi şart koşulur. Şart eki aslında Eski Türkçede “-sAr” şeklindedir. Devrin sonlarında ekin “r” sesi düşmüş ve “-sA” şekline dönmüştür. Eski Türkçede aslen şahıs zamirleriyle çekimlenen kip Batı Türkçesinde değişmiş ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle yapılmaya başlanmıştır (Ergin, 2009: 488). Korkmaz (2009: 677), bu ekin aynı zamanda dilek, istek, niyette bildirdiğine işaret etmiştir. Bu sebeple şart kipi bazı gramerlerde “dilek-şart” veya “şart-dilek” olarak da adlandırılmıştır.

Türkmen Türkçesinde “*İşliğin Şert Forması*” terimiyle kullanılan şart kipi “-sA” ekiyle yapılmaktadır. Tek heceli-yuvarlak ünlülü fiillerden sonra ek ünlüsü yuvarlak telaffuz edilir. İkinci şahıslarda “-A, -lAAñ” ekleri ile genişleyen şekilleri kullanılmaktadır; bu yapılarda rica anlamı vardır: alsana, alsañızlaañ vb. (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri, Basit Fiil Çekimi: 2013:661).

Bu kipi olumlu çekimi iyelik kökenli şahıs ekleriyle yapılır ve şu şekildedir:

bilsem “bilsem”	bersem “versem”
bilseñ	berseñ
bilse	berse
bilsek	bersek
bilseñiz	berseñiz
bilse(ler)	berse(ler)

Bu kipi olumsuz çekimi “-mA” ekiyle yapılmaktadır ve şu şekildedir:

bilmesem “bilmesem, bilmezsem”	bermesem “vermesem, vermezsem”
bilmeŝni	bermeŝni
bilmeŝe	bermeŝe
bilmeŝek	bermeŝek
bilmeŝeŝiz	bermeŝeŝiz
bilmeŝe(ler)	bermeŝe(ler)

Bu kipin soru çekimi “-mI” eki” ekiyle yapılmaktadır ve şu şekildedir:

bilsemmi “bilsem mi”	bermesemmi “vermesem mi”
bilseŝmi	bermeŝeŝmi
bilsemi	bermesemi
bilsekmi	bermesekmi
bilseŝizmi	bermeŝeŝizmi
bilse(ler)mi	bermeŝe(ler)mi

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Onuŝ bilmeyän heŝini nähili tapmalı ya tazededen heŝ düzsem bolmazmuka?”...
(1454)

Bilmediği türküyü nasıl bulabilirim ya da yeniden türkü yazsam olmaz mı ki?...

Näme etse-de, özi sag-aman gelse bolyar. (543)

Ne yaparsa yapsın, kendi sağ salim gelsin.

Hä, ol diyseŝiz-le, “şol diyip geldim” diysene. (888)

Evet, bunun içinse “Bunun için geldim.” desene.

şu dutarım bilen agamı azat edip bilmesem, onda onuŝ inisi bolup bilmediğim diyip, kasam edip geldim. (1081)

Bu dutarımla abimi azat edemezsem, o zaman onun kardeşi olamam diye yemin edip geldim.

2.1.1.2.1.6.4.4. Gereklilik Kipi

Bir oluşun, kılışın veya tasarlan bir eylemin yapılması gerektiğini, zorunlu olduğunu ifade etmek için kullanılan bir kiptir. Türkçenin tüm şekil kipleri gibi gereklilik kipi de gelecek zaman ve geniş zaman yönlendirir. Bugün Türkiye Türkçesinde gereklilik kipi “-mAlI” ile yapılmaktadır. Fakat bu ek Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru, Oğuzcaya özgü yeni bir ek olarak çıkmıştır. Bu ortaya çıkmadan önce gereklilik kipi “*gerek*” kelimesi ile yapılmıştır. “-mAlI” gereklilik kipi eki “-mA” fiilden isim yapma eki ve “-lU (<-lİg) sıfat fiil ekinin kaynaşması sonucu ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2009: 693; Karaağaç, 2013: 376).

Türkmen Türkçesinde “*İşliğin Hökmaanlık Forması*” terimiyle karşılanan gereklilik kipi iki farklı şekilde yapılmaktadır.

2.1.1.2.1.6.4.4.1. I. Tip Gereklilik Kipi

“-mAlI” ekiyle yapılan bu tipte fiilin başına şahıs zamiri getirilerek çekim tamamlanır (Buran vd., 2014: 177).

Bu kipin olumlu çekimi şu şekildedir:

men bilmeli “bilmeliyim”	men almalı “almalıyım”
sen bilmeli	sen almalı
ol bilmeli	ol almalı
biz bilmeli	biz almalı
siz bilmeli	siz almalı
olar bilmeli	olar almalı

Bu kipin olumsuz çekimi “*dääl*” kelimesi ile şu şekilde yapılır:

men bilmeli dääl “bilmemeliyim”	men almalı dääl “almamalıyım”
sen bilmeli dääl	sen almalı dääl
ol bilmeli dääl	ol almalı dääl
biz bilmeli dääl	biz almalı dääl
siz bilmeli dääl	siz almalı dääl

olar bilmeli dää

olar almalı dää

Bu kipin soru çekimi şu şekildedir:

men bilmelimi “bilmeliyim miyim” men almalı däälmî “almamalı mıyım”

sen bilmelimi

sen almalı däälmî

ol bilmelimi

ol almalı däälmî

biz bilmelimi

biz almalı däälmî

siz bilmelimi

siz almalı däälmî

olar bilmelimi

olar almalı däälmî

İncelediğimiz metinde bu kipin 1. tipine ait örnekler şu şekildedir:

Täze günüñ şöhesi gitmeli. (556)

Yeni günün ışığına gitmeli.

Oña: “Siziñ adalatlıdıñız, batırlıdıñız hakkında eşidyäris” diymeli. (1013)

Ona “Sizin adaletiniz, yiğitliğiniz hakkında çok şey duyuyoruz.” demeli.

Munuñ başga bir täri tapılmazmı, hökman bir gılıç dakinmalımı, ya ata münmelimi ya-da obanıñ barını sırap-süpürüp Han’a bermelimi? (336)

Bunun başka bir yolu bulunamaz mı, mutlaka kılıç mı kuşanmalıyız, ata mı binmeliyiz ya da köyün varını yoğunu silip süpürüp Han’a mı vermeliyiz ?

Biz diñe bir yigitlere, at-yaraga dayanıp, bir yerini depip hem durmali däldiris. (465)

Biz sadece bir yiğite, ata, silaha dayanarak oraya geçmemeliyiz.

Izına it salıp kovmalımı, ya zıdana taşlamalı ya-da näme etmeli? (970)

Ardına köpek salıp kovmalıyım mıyım, zindana mı atmalıyım ya da bu bahşıya başka ne yapmalıyım?

Hana dilege gahar bilen, pul bilen barmalı däl, diñe bir saz bilen barmalı. (994)

Handan kardeşimi dilemeye öfkeyle, parayla değil, sadece saz ile gitmeliyim.

2.1.1.2.1.6.4.4.2. II. Tip Gereklilik Kipi

“-mAlldır” ekiyle kurulan bu tip zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Bu yapı I. Tip gereklilik kipine göre daha güçlü bir anlam ifade eder (Kara, 2012: 134).

Bu kipin olumlu çekimi şu şekildedir:

galdırmalıdırım “kaldırmalıyım”	dilâmelidirin “dilemeliyim”
galdırmalıdırıñ	dilâmelidirsiñ
galdırmalıdır	dilâmelidir
galdırmalıdırıs	dilâmelidiris
galdırmalıdırıñız	dilâmelidirsiñiz
galdırmalıdırlar	dilâmelidirler

Bu kipin olumsuz çekimi “dääI” kelimesi ile şu şekilde yapılır:

galdırmalı дәäldirin “kaldırmalıyım”	dilâmeli дәäldirin “dilemeliyim”
galdırmalı дәäldirsiñ	dilâmeli дәäldirsiñ
galdırmalı дәäldir	dilâmeli дәäldir
galdırmalı дәäldiris	dilâmeli дәäldiris
galdırmalı дәäldirsiñiz	dilâmeli дәäldirsiñiz
galdırmalı дәäldirler	dilâmeli дәäldirler

Bu kipin soru çekimi “-mI” ekiyle şu şekilde yapılır:

galdırmalıdırıñmı “kaldırmalı mıyım”	dilâmeli дәäldirinmi “dilemeli miyim”
galdırmalıdırıñmı	dilâmeli дәäldirsiñ
galdırmalıdırımı	dilâmeli дәäldir
galdırmalıdırısmı	dilâmeli дәäldiris
galdırmalıdırıñızımı	dilâmeli дәäldirsiñiz
galdırmalıdırlarmı	dilâmeli дәäldirler

İncelediğimiz metinde bu kipin II. tipine ait örnekler şu şekildedir:

Yigitler, maslahat birdir, şol birligine hem bolmalıdır. (306)

Yiğitlerin kararı budur, bu karara herkes uymalıdır.

2.1.1.2.1.6.5. Birleşik Kipler¹⁴

“Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere başvurulur. Birleşik çekim iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir. Birleştirilen iki çekimden biri bir şekil ve zamanı diğeri de başka bir şekil ve zamanı karşılayarak birbirine bağlanan iki şekil ve zamanı birlikte ifade ederler.” (Ergin, 2009: 510).

Korkmaz (2009: 730), birleşik kipleri içinde birden fazla kip eki bulunan fiillerdir şeklinde tanımlamıştır.

Birleşik zamanlı fiillerde “-i-” ek fiili yalnız görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart kipi ekleri alabilir. Ek fiilin bu özelliği nedeniyle birleşik zamanlı fiiller; 1. Hikâye Birleşik Kipleri, 2. Rivayet Birleşik Kipleri, 3. Şart Birleşik Kipleri olarak üçe ayrılır.

2.1.1.2.1.6.5.1. Hikâye Birleşik Kipleri

Bu kip, asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin geçmiş zamanda gerçekleşmiş, hâlen gerçekleşmekte olan ve gerçekleşmesi tasarlanan bütün oluş ve kılışların geçmişte kaldığını bildirir (Korkmaz, 2009: 733). Emir kipi dışında tüm kiplerin hikâye şekli vardır. Ergin (2009: 511) hikâye birleşik kipinin konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikâye etmek için kullanılan birleşik fiil şekli olarak tanımlamıştır.

Bilinen geçmiş zamanın, emir kipinin ve istek kipinin hikâyesi yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Gerçekleştirilen hareketin konuşma anından önce sona erdiği, konuşan kişinin bunu görmüş olduğu veya kesin olarak bildiğini ifade eden birleşik kiptir. Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi “-p, -Ip, -Up” öğrenilen geçmiş zaman eki üzerine, bilinen geçmiş zaman “-dI” ekinin birleşmesiyle oluşan “-pdI, -IpdI, -UpdI” getirilerek yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Ek ünlüyle biten bir kelimeye eklendiği zaman kelime sonundaki ve ek başındaki ünlü kaynaşarak uzun ünlü oluşturur. Olumsuz çekimi “-mAAñ” ekiyle yapılır (Kara, 2012: 137)

Tablo 16: Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi.

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1. Teklik	aydıpdım “söylemişim ”	aydmaandım “söylememişim ”	aydıpmıdım “söylemiş miydim”	aydmaanmıdım “söylememiş miydim”
2. Teklik	aydıpdıñ	aydmaandıñ	aydıpmıdıñ	aydmaanmıdıñ
3. Teklik	aydıpdı	aydmaandı	aydıpmıdı	aydmaanmıdı
1. Çokluk	aydıpdık	aydmaandık	aydıpmıdık	aydmaanmıdık
2. Çokluk	aydıpdıñız	aydmaandıñız	aydıpmıdıñız	aydmaanmıdıñız
3. Çokluk	aydıpdılar	aydmaandılar	aydıpmıdılar	aydmaanmıdılar

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Ol özüniñ bütün ömründe iki sapar aydım aydıpdı. (25)

O bütün ömrünce iki kez türkü söylemişti.

Sazanda pikirlenipdi, oylanıpdı. (198)

Bahşı aklını toplamış ve iyice düşünmüştü.

Gulam bahşı yalı bahşıları görmerin diyip, bu yere gaydıpmıdım? (1073)

Gulam bahşı gibi bahşıları göremem diyerek buraya geri mi dönmüştüm?

Olarıñ hemmesi tertip bilen oturdılıpdı. (1354)

Onların hepsi düzenli bir şekilde oturtulmuştu.

2.1.1.2.1.6.5.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Şimdiki zamanın hikâyesi iki farklı şekilde yapılmaktadır.

2.1.1.2.1.6.5.1.2.1. I. Tip Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Konuşma anından önce gerçekleşen, ancak bitip bitmediği belli olmayan hareketleri anlatır. Harekette devamlılık söz konusudur. “-yAAr” şimdiki zaman ve bilinen geçmiş zaman eki “-dl” nin birleşmesiyle oluşan “-yAArdl” eki ile yapılan bir kiptir. İyelik kökenli şahıs ekleriyle yapılır. Olumsuz çekimi “-mA” ile yapılır (Kara, 2012: 137).

Tablo 17: I.tip şimdiki zamanın hikâyesi.

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1.Teklik	baryardım “gidiyordum”	barmayardım “gitmiyordum”	baryaarmıdım “gitmiyor muydum”	barmayaarmıdım “gitmiyor muydum”
2. Teklik	baryaardıñ	barmayaardıñ	baryaarmıdıñ	barmayaarmıdıñ
3.Teklik	baryaardı	barmayaardı	baryaarmıdı	barmayaarmıdı
1.Çokluk	baryaardıık	barmayaardıık	baryaarmıdıık	barmayaarmıdıık
2.Çokluk	baryaardıñız	barmayaardıñız	baryaarmıdıñız	barmayaarmıdıñız
3.Çokluk	baryaardıılar	barmayaardıılar	baryaarmıdıılar	barmayaarmıdıılar

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Hemişe şeyle bolyardı. (59)

Her zaman böyle oluyordu.

Yöne velin agasınıñ şol yağşılığı zehiniñ düybüne siñip, onuñ yadından asıl-ha çıkımayardı. (164)

Ancak abisinin bu iyiliği zihninin en derinlerine sinmişti, aklından hiç çıkmıyordu.

İne, olar gelyärdiler ve gelişlerine-de oturyardılar. (244)

Böylece onlar geliyordular ve gelir gelmez de oturuyordular

Ugrundan turulmandan soñ, Batır murtunu eli bilen yetişdiginden tovlayardı. (355).

Yerinden kalkarken, Batır bıyığını eli ile buruyordu.

...onuñ aydan sözleri Han'ın yadından asıl çıkımayardı. (1331)

...onun söylediği sözler Han'ın aklından asla çıkmıyordu.

2.1.1.2.1.6.5.1.2.2. II. Tip Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Bu kip de tıpkı 1. tip şimdiki zamanda olduğu gibi konuşma anından önce gerçekleşen, ancak bitip bitmediği belli olmayan hareketleri anlatır. Harekette bir devamlılık söz konusudur. “-yaa” şimdiki zaman ve “-dI” görülen geçmiş zaman ekinin birleşmesiyle oluşan “-yAAdI” ekiyle yapılan bir kiptir. Olumsuz çekimi “-mA”eki ile yapılır. II. tip şimdiki zaman yazı dilinde nadiren kullanılmakla birlikte konuşma dilinde yaygın olarak kullanılır (Kara, 2012: 138).

söyäädim “seviyordum” <söy-(y)ää-di-m

İncelediğimiz metinde II. tip şimdiki zamanın çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi

“...İleride gerçekleşecek olan bir oluş ve kılışı geçmişe aktaracak bildiren yani geçmişte gelecek niteliği taşıyan bir bileşik kiptir” (Korkmaz, 2009: 741). Kara (2012: 140), gelecek zamanın hikâyesinin çok farklı anlamlar üstlendiğini belirtmiştir. Bunlar; geçmişte yapılan bir hareketten duyulan pişmanlığı, gelecekte gerçekleşecek olan veya yapılması kararlaştırılan hareketleri ve geçmişte gerçekleştirilmesi istenmiş bir hareketin farklı sebeplerden dolayı gerçekleşmediğini ifade etmektir. “-cAk” gelecek zaman ekine “-dI” bilinen geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle “-cAkdl” eki oluşmuştur. Olumsuzu iki farklı şekilde yapılmaktadır; biri “-mA” olumsuzluk eki ile, bir diğeri “dääl” kelimesi ile çekimlenmektedir.

Tablo 18: Gelecek zamanın hikâyesi

	Olumlu	Olumsuz		Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1.Teklik	okacaktım “okuyacaktım”	okamacaktım “okumayacaktım”	okacak dääldim “okumayacaktım”	okacaktı mı “okuyacaktı mıydım”	okamacaktı mı / okacak dääldim “okumayacaktı mıydım”
2. Teklik	okacaktıñ	okamacaktıñ	okacak dääldiñ	okacaktı mıñ	okamacaktı mıñ / okacak dääldiñ
3.Teklik	okacaktı	okamacaktı	okacak dääldi	okacaktı mı	okamacaktı mı / okacak dääldi
1.Çokluk	okacaktık	okamacaktık	okacak dääldik	okacaktı mı k	okamacaktı mı k / okacak dääldik
2.Çokluk	okacaktıñız	okamacaktıñız	okacak dääldiñiz	okacaktı mıñız	okamacaktı mıñız / okacak dääldiñiz
3.Çokluk	okacaktılar	okamacaktılar	okacak dääldiler	okacaktı mı lar	okamacaktı mı lar / okacak dääldiler

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Emma velin ol öz diyeniniñ üstünde durcaktı. (378)

Ama sadece o kendi dediğinin üstünde duracaktı.

Ol şeyle bir utanıp otırdı, yer yarılsa gircekti. (1484)

O öyle bir utandı ki yer yarılrsa içine girecekti.

...eline dutarını alıp, birnäçe heñleri gayta-gaytadan çalıp çıkcakti. (1102)

...eline dutarını alıp birkaç tane türküyü tekrar tekrar çalıp çıkacaktı.

2.1.1.2.1.6.5.1.4. Geniş Zamanın Hikâyesi

Geçmişten geleceğe uzanan geniş zaman çerçevesinde gerçekleşeceğini belirten bir oluş ve kılışı geçmiş zamana aktararak bildiren birleşik kiptir (Korkmaz, 2009: 743). Türkmen Türkçesinde “-Ar” geniş zaman ekine, “-dI” görülen geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle “-ArdI” eki oluşmuştur. İyelik kökenli şahıs ekleri ile çekimlenir. Olumsuz şekli “-mAz” ile yapılır (Kara, 2012: 139).

Tablo 19: Geniş zamanın hikâyesi.

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1. Teklik	alardım “alırdım”	almazdım “almazdım”	alarmıdım “alır mıydım”	almazmıdım “almaz mıydım”
2. Teklik	alardıñ	almazdıñ	alarmıdıñ	almazmıdıñ
3. Teklik	alardı	almazdı	alarmıdı	almazmıdı
1. Çokluk	alardık	almazdık	alarmıdık	almazmıdık
2. Çokluk	alardıñız	almazdıñız	alarmıdıñız	almazmıdıñız
3. Çokluk	alardılar	almazdılar	alarmıdılar	almazmıdılar

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Gezek-gezegine obadan-oba, öyden-öye, toydan-toya çağırardılar. (12)

Sırayla; köyden köye evden eve, düğünden düğüne çağırırlardı.

Onı diñläp oturan yiğitler bolsa özlerini söveşde yalı duyardı ve yürekleri bilen beter çoşardı. (20)

Oturup bahşıyı dinleyen yiğitler ise kendilerini savaşta gibi hisseder yürekleri daha da çoşardı.

Çal bahşı, ölmäsiñ, iki elli yaşa!-diyip aydardılar. (39)

Çal bahşı, ölmeyesin, yüz yıl yaşa! -diye bağırırlardı.

Goñşularınıñ dutarını çalıp-çalıp bozardı. (155)

Komşularının dutarını çalıp çalıp bozardı.

Onı öz obasından bir çıkarıp bilseler, onsoñ aňsatlar ızına gaytarmazdılar. (11)

Bahşıyı köyünden çıkarabildiklerinde bir daha kolay kolay bırakmazlardı.

Emma ilkağşamdan öyi doldurıp oturan märeleden bircigi hem gozganmazdı ve gözlerinin kirpigi kaklışmazdı... (40)

Ama ilk akşamdan evi doldurup oturan kalabalıktan bir kişi bile eksilmez ve kimse gözünü kırpmazdı...

Yogsam, ol beyle “ulı” bayragı çağırarmıdı ahır!.. (1287)

Yoksa o böyle “büyük” bir tören yapar mıydı!..

2.1.1.2.1.6.5.1.5. Şart Kipinin Hikâyesi

Asıl fiil şekline ek fiil şart şeklinin getirilmesiyle yapılır (Gülensoy, 2015: 571). Tasarlama kipleri arasında yer alan “-sA” eki ile karşılanan ve gerçekleşmesi de şarta bağlı olan bir oluş ve kılışı geçmişe aktaran birleşik kiptir. (Korkmaz, 2009: 746). Türkmen Türkçesinde şart kipinin hikâyesi iki farklı şekilde yapılır:

2.1.1.2.1.6.5.1.5.1. I. Tip Şart Kipinin Hikâyesi

“-sA” şart eki üzerine bilinen geçmiş zaman eki “-dI” nin eklenmesiyle yapılır. Ancak; diğer birleşik kiplerden farklı olarak şart ekiyle hikâye eki arasına iyelik kökenli şahıs eki girmekte ve hikâye ekinden sonra tekrar iyelik kökenli şahıs eki getirilmektedir. Olumsuzu “-mA” eki ile yapılmaktadır (Kara, 2012: 142).

yazsamdım “yazsaydım” < yaz-sa-m-dı-m

İncelediğimiz metinde I. tip şart kipinin hikâyesi çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.1.5.2. II. Tip Şart Kipinin Hikâyesi

“-sA” şart eki üzerine “-dI” bilinen geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleri eklenerek çekimlenir. Olumsuzu “-mA” eki ile yapılır. Şart eki ünlüyle bittiği hâlde bu ekin hikâye eki arasına Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “y” yardımcı sesi girmez (Buran vd., 2014: 182).

barsadım “gitseydim” < bar-sa-dı-m

İncelediğimiz metinde II. tip şart kipinin hikâye çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.1.6. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Gerçekleşmesi gerekli olan bir oluş veya kılışı geçmişe aktararak anlatan bir birleşik kip türüdür. Bu gereklilik gerçekleşmiş olabileceği gibi gerçekleşmemiş de olabilir (Korkmaz, 2009: 751). Türkmen Türkçesinde “-mAlI” gereklilik kipi üzerine, görülen geçmiş zaman eki “-dI” eki getirilerek yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “-y-” yardımcı sesi girmez. Olumsuz çekimi “dääl” kelimesi ile yapılır (Buran vd., 2014: 182).

Tablo 20: Gereklilik kipinin hikâyesi.

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1.Teklik	övenmelidim “öğrenmeliydim”	övenmeli dääldim “öğrenmemeliydim”	övenmelimidim “öğrenmeli miydim”	övenmeli däälmidim “öğrenmemeli miydim”
2. Teklik	övenmelidiň	övenmeli dääldiň	övenmelimidiň	övenmeli däälmidiň
3.Teklik	övenmelidi	övenmeli dääldi	övenmelimidi	övenmeli däälmidi
1.Çokluk	övenmelidik	övenmeli dääldik	övenmelimidik	övenmeli däälmidik
2.Çokluk	övenmelidiňiz	övenmeli dääldiňiz	övenmelimidiňiz	övenmeli däälmidiňiz
3.Çokluk	övenmelidiler	övenmeli dääldiler	övenmelimidiler	övenmeli däälmidiler

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Oña: “Bar, derrev alıp gel” diymän, iň ilki bilen ol geleniň kimdigini ondan umıklı soramalıdı. (757)

Han ona “Git, hemen alıp gel” demeden önce gelen kişinin kim olduğunu kesin bir şekilde sormalıydı.

2.1.1.2.1.6.5.2. Rivayet Birleşik Kipleri

Rivayet kipleri; olmuş, olacak veya olması tasarlanan oluş ve kılışları duyuma ve rivayete dayanarak anlatan kiplerdir. Rivayet kipinin duyuma dayanan anlatımı yer yer şüphe, uzaklık, küçümseme bildiren anlamları ifade etmek için kullanılır. Türkiye Türkçesinde bir kip eki almış esas fiile, “-i-” filinin duyulan (öğrenilen) geçmiş zaman eki olan “-i-miş” veya bundan kısalmış olan “-mİş” ekinin getirilmesiyle oluşturulur (Korkmaz, 2009: 754).

Türkmen Türkçesinde fiillerin rivayet birleşik çekimi “*eken*” ve “*imiş*” ekleriyle yapılır. Ayrıca bilinen geçmiş zamanın ve emir kipinin rivayeti yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.1. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Rivayeti

2.1.1.2.1.6.5.2.1.1. I. Tip Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Rivayeti

Uzak geçmişteki olayların anlatımında görülmekle birlikte daha çok yakın geçmişteki olayları anlatmak için kullanılır. Fonksiyon olarak geçmişte meydana gelen

veya başkasından duyulan bir hareketi anlatır. Türkmen Türkçesinde az kullanılan bu çekimin üçüncü şahıslarının çekimi iki farklı şekilde yapılmaktadır. Öğrenilen geçmiş zaman ekleri “-p, -Ip, Up” ve “-mİş” eklerinin birleşmesiyle oluşur. Olumsuzu “-mAAn” ekiyle yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir (Kara, 2012: 146).

çıkıpmışım “çıkılmışım” < çık-ıp-mış-ım

çıkmaanmışım “çıkmamışım” < çık-maan-mış-ım

İncelediğimiz metinde I. tip öğrenilen (duyulan) geçmiş zamanın rivayeti çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.1.2. II. Tip Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Rivayeti

Daha çok masalarda kullanılan bu kip uzak geçmişte meydana gelen oluş ve kılışları anlatmak için kullanılır. Türkmen Türkçesinde oldukça seyrek bir kullanımı vardır. Üçüncü şahısların çekimi ve olumsuz çekimi iki farklı şekilde yapılmaktadır. Öğrenilen geçmiş zaman eki özelliği kazanmış olan “-An” sıfat fiil eki ile “-mİş” ekinin birleşmesiyle çekimlenir. İyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuzu “-mAAn” eki veya “dääl” kelimesiyle yapılır (Kara, 2012: 147).

yazanmışım “yazmışım” < yaz-an-mış-ım

yazmaanmışım “yazmamışım” < yaz-maan-mış-ım

yazan däälmişim “yazmamışım” < yaz-an dääl-miş-im

İncelediğimiz metinde II. tip öğrenilen (duyulan) geçmiş zamanın rivayeti çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.1.3. III. Tip Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Rivayeti

Öğrenilen geçmiş zaman eki özelliği kazanmış olan “-An” sıfat-fiil eki ve “eken” kelimesinin birlikte kullanılmasıyla yapılmaktadır. Üçüncü teklik ve birici çokluk çekimi iki farklı şekilde yapılmaktadır. Olumsuzluk “-mAAn” olumsuzluk ekinin fiil kök veya gövdelerine getirilmesiyle veya “-mA” olumsuzluk ekinin zaman eki özelliği kazanmış olan “-dik” sıfat fiil ekinin getirilmesiyle kurulur. İyelik kökeni şahıs ekleriyle çekimlenmektedir (Kara, 2012: 148-149).

Tablo 21: III. tip öğrenilen (duyulan) geçmiş zamanın rivayeti.

	Olumlu	1.Tip Olumsuzluk	Olumlu Soru	1.Tip Olumsuz Soru
1.Teklik	açan ekenim “açmışmışım”	açmaan ekenim “açmamışmışım”	açan ekenimmi “açmışmış mıyım”	açmaan ekenimmi “açmamışmış mıyım”
2. Teklik	açan ekeniň	açmaan ekeniň	açan ekeniňmi	açmaan ekeniňmi
3.Teklik	açan eken / açan ekeni	açmaan eken /açmaan ekeni	açan ekenmi / açan ekenimi	açmaan ekenmi /açmaan ekenimi
1.Çokluk	açan ekenik / açan ekenimiz	açmaan ekenik / açmaan ekenimiz	açan ekenikmi / açan ekenimizmi	açmaan ekenikmi / açmaan ekenimizmi
2.Çokluk	açan ekeniňiz	açmaan ekeniňiz	açan ekeniňizmi	açmaan ekeniňizmi
3.Çokluk	açan ekenler	açmaan ekenler	açan ekenlermi	açmaan ekenlermi
		2.Tip Olumsuzluk		2.Tip Olumsuz Soru
1. Teklik	-	açmadık ekenim “açmamışmışım”	-	açmadık ekenimmi “açmamışmış mıyım”
2. Teklik	-	açmadık ekeniň	-	açmadık ekeniňmi
3. Teklik	-	açmadık eken / açmadık ekeni	-	açmadık ekenmi / açmadık ekenimi
1. Çokluk	-	açmadık ekenik / açmadık ekenimiz	-	açmadık ekenikmi / açmadık ekenimizmi
2. Çokluk	-	açmadık ekeniňiz	-	açmadık ekeniňiz mi
3. Çokluk	-	açmadık ekenler	-	açmadık ekenlermi

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Hä, ol alamana gidip, yesir düşendir; yeňnem şunuň için tasanyan eken. (145)

Evet, o Almanya'ya gitmiş, esir düşmüştür, yengem de bunun için dağılmış(mış).

... şol wagt Düldül hem otunu iymän, saza gulak asıp duran eken... (640)

... o zaman Düldül de otunu yemeden sazı dinleyerek sakinleşmişmiş...

2.1.1.2.1.6.5.2.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti

Şimdiki zamanın rivayeti, sürmekte olan bir oluş ve kılışın, duyuma veya sonradan farketmeye dayalı olarak anlatılmasıdır (Korkmaz, 2009: 756).

Türkmen Türkçesinde şimdiki zamanın rivayeti üç farklı şekilde yapılmaktadır.

2.1.1.2.1.6.5.2.2.1. I. Tip Şimdiki Zamanın Rivayeti

Türkmen Türkçesinde az kullanılan şimdiki zamanın rivayeti, geçmişte meydana gelen ve devamlılık gösteren hareketi anlatmak için kullanılır. Oluş veya kılış konuşan kişi tarafından görülmeyip başkasından öğrenilmiştir. “-yAAr” şimdiki zaman eki üzerine, öğrenilen geçmiş zaman eki “-mIş” ın gelmesiyle birlikte kullanılır. Üçüncü şahıslarda ikili kullanım vardır. İyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuz çekimi “-mA” ile yapılmaktadır (Kara, 2012:151).

başlayaarmışım “başlıyormuşum” <başla-yaar-mış-ım

başlamayaarmışım “başlamıyormuşum” < başla-ma-yaar-mış-ım

İncelediğimiz metinde I. tip şimdiki zamanın rivayeti çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.2.2. II. Tip Şimdiki Zamanın Rivayeti

Şimdiki zamanın rivayeti 1.tipten pek de bir farkı olmayan, anlam bakımından aynı ifadeleri taşıyan sadece şimdiki zaman eki “-yAAr” ekinin sonundaki “r” sesinin düşmesiyle oluşan ve bir başka şimdiki zaman eki olan “-yAA” ekine, öğrenilen geçmiş zaman eki “-mIş” ın eklenmesiyle yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Üçüncü şahıslarda ikili kullanım vardır. Olumsuzu “-mA” ekiyle yapılır.

alyaamışım “alıyormuşum” < al-yaa-mış-ım

almayaamışım “almıyormuşum” < al-ma-yaa-mış-ım

İncelediğimiz metinde II. tip şimdiki zamanın rivayeti çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.2.3. III. Tip Şimdiki Zamanın Rivayeti

Konuşan kişi söz konusu oluş veya kılışı görmeyip başkasından öğrenmiş ya da kendisine sonradan hatırlatılmıştır. “-yAAr” şimdiki zaman eki ve “*eken*” kelimesinin birlikte kullanılmasıyla yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriye çekimlenir. Üçüncü teklik şahıs ve birinci çokluk şahıslarda ikili çekim vardır. Olumsuzu “-mA” ekiyle yapılır (Kara, 2012: 153).

Tablo 22: III. tip şimdiki zamanın rivayeti.

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1.Teklik	duryaar ekenim “duruyormuşum”	durmayaar ekenim “durmuyormuşum”	duryaar ekenimmi “duruyormuşmuyum”	durmayaar ekenimmi “durmuyormuşmuyum”
2. Teklik	duryaar ekeniň	durmayaar ekeniň	duryaar ekeniňmi	durmayaar ekeniňmi
3.Teklik	duryaar eken / duryaar ekeni	durmayaar eken / durmayaar ekeni	duryaar ekenmi / duryaar ekenimi	durmayaar ekenmi / durmayaar ekenimi
1.Çokluk	duryaar ekenik / duryaar ekenimiz	durmayaar ekenik / durmayaar ekenimiz	duryaar ekenikmi / duryaar ekenimizmi	durmayaar ekenikmi / durmayaar ekenimizmi
2.Çokluk	duryaar ekeniňiz	durmayaar ekeniňiz	duryaar ekeniňizmi	durmayaar ekeniňizmi
3.Çokluk	duryaar ekenler	durmayaar ekenler	duryaar ekenlermi	durmayaar ekenlermi

İncelediğimiz metinde bu kipe ait sadece bir örnek vardır:

Dogru, Han saza ökde bolmasa hem dutar çalyp bilyär eken. (1020)

Doğru, Han sazda usta olmasa da dutar çalabiliyormuş.

2.1.1.2.1.6.5.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

Gelecek zamanda gerçekleşecek bir oluş veya kılışın duyuma dayalı anlatılmasını sağlayan birleşik kiptir (Korkmaz, 2009: 758).

Türkmen Türkçesinde gelecek zamanın rivayeti iki farklı şekilde yapılmaktadır.

2.1.1.2.1.6.5.2.3.1. I. Tip Gelecek Zamanın Rivayeti

Başkasından duyulan geleceğe yönelik bir hareketi veya bir tahmini anlatır. Gelecek zaman eki “-cAk” ve öğrenilen geçmiş zaman eki “-mIş” ın birleşmesiyle yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Üçüncü şahıslarda ikili kullanım vardır. Olumsuz çekimi “-mA” eki ile veya “dääl” kelimesi ile yapılır (Kara, 2012: 155).

aytcakmışım “söyleyecekmişim” < ayt-cak-mış-ım

aytmacakmışım “söylemeyecekmişim” < ayt-ma-cak-mış-ım

İncelediğimiz metinde I. tip gelecek zamanın rivayeti çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.3.2. II. Tip Gelecek Zamanın Rivayeti

Daha önce meydana gelmiş bir olayı anlatan bu birleşik kip bazen tahmin ve pişmanlık bildirir. Türkmen Türkçesinde az kullanılmakla birlikte daha çok şartlı birleşik cümlelerde kullanılır. Gelecek zaman eki “-cAk” ve “*eken*” kelimesinin birlikte kullanılmasıyla yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Üçüncü teklik ve birinci çokluk şahıslarda ikili kullanım vardır. Olumsuzu “-mA” ekiyle veya “*dääl*” kelimesiyle yapılmaktadır (Kara, 2012: 157).

bercek ekenim “verecekmişim” < ber-cek eken-im

bermecek ekenim “vermeyecekmişim” < ber-me-cek eken-im

İncelediğimiz metinde II. tip gelecek zamanın rivayeti çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.4. Geniş Zamanın Rivayeti

Geniş bir zaman kipindeki oluş ve kılışları duyuma dayalı olarak anlatan birleşik kiptir (Korkmaz, 2009: 761). Karaağaç (2013: 429), bu birleşik kipi geniş zamandaki bir kipin öğrenilen geçmiş zamanda bildirilmesi olarak tanımlamıştır.

Türkmen Türkçesinde geniş zamanın rivayeti iki farklı şekilde yapılmaktadır.

6.5.2.4.1. I. Tip Geniş Zamanın Rivayeti

Geçmişte meydana gelen, başkalarından duyulan ve âdet üzere olan oluş ve kılışları bildiren birleşik kiptir. Geniş zaman eki “-Ar” ve öğrenilen geçmiş zaman eki “-mIş” ın birleşmesiyle yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Üçüncü şahıslarda ikili kullanım vardır. Olumsuzu “-mAz” ekiyle yapılır (Kara, 2012: 155).

bilermişim “bilirmişim” < bil-er-miş-im

bilmezmişim “bilmezmişim” < bil-mez-miş-im

İncelediğimiz metinde I. tip geniş zamanın rivayet çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.4.2. II. Tip Geniş Zamanın Rivayeti

Geçmişte meydana gelen, başkasından duyulan ya da hayret ve şaşkınlık ifade eden kiptir. Geniş zaman eki “-Ar” ve “*eken*” kelimesinin birleşmesiyle yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Üçüncü teklik ve birinci çokluk şahıslarında ikili kullanım vardır. Olumsuzu “-mAz” eki ile yapılır. (Kara, 2012: 160).

Tablo 23: II. tip geniş zamanın rivayeti.

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1.Teklik	aaglaar ekenim “ağlarmışım”	aaglaamaz ekenim “ağlamazmış”	aaglaar ekenimmi “ağlarmış mıyım”	aaglaamaz ekenimmi “ağlamazmış mıyım”
2. Teklik	aaglaar ekeniň	aaglamaz ekeniň	aaglaar ekeniňmi	aaglamaz ekeniňmi
3.Teklik	aaglaar eken / aaglaar ekeni	aaglamaz eken / aaglamaz ekeni	aaglaar ekenmi / aaglaar ekenimi	aaglamaz ekenmi / aaglamaz ekenimi
1.Çokluk	aaglaar ekenik /aaglaar ekenimiz	aaglamaz ekenik /aaglamaz ekenimiz	aaglaar ekenikmi /aaglaar ekenimizmi	aaglamaz ekenikmi /aaglamaz ekenimizmi
2.Çokluk	aaglaar ekeniňiz	aaglamaz ekeniňiz	aaglaar ekeniňizmi	aaglamaz ekeniňizmi
3.Çokluk	aaglaar ekenler	aaglamaz ekenler	aaglaar ekenlermi	aaglamaz ekenlermi

İncelediğimiz metinde bu kipe ait sadece bir örnek vardır:

Ol hemişe: “Meniň yurdum Hatap galasıdır” diyip, düyäniň üstünde yaşar eken.*
(868)

O daima benim yurdum Hatap kalesidir (meçhul topraktır) diye devenin üstünde yaşarmış.

2.1.1.2.1.6.5.2.5. İstek Kipinin Rivayeti

İstek kipindeki bir olayın öğrenilen geçmiş zamandaki bildirmesi (Karaağaç, 2013:505) veya istek biçiminde tasarlanan bir oluş veya kılışın duyuma dayalı olarak aktaran birleşik kiptir (Korkmaz, 2009: 763).

Türkmen Türkçesinde istek kipinin rivayeti iki farklı şekilde yapılmaktadır.

2.1.1.2.1.6.5.2.5.1. I. Tip İstek Kipinin Rivayeti

Geçmişte yapılmak istenen ve başkasından duyulan bir oluş veya kılıştır. Bir niyetten ibaret olduğu için yapılıp yapılmadığı belli değildir. İstek kipi eki “-mAkçP” ve öğrenilen geçmiş zaman eki “-mIş” ın birleşmesiyle oluşur. İyelik kökenli şahıs

* Meçhul toprak.

ekleriyle çekimlenir. Üçüncü şahıslarda ikili kullanım vardır. Olumsuzu “*dääl*” kelimesiyle yapılır (Kara, 2012: 161).

Tablo 24: I. tip istek kipinin rivayeti.

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1. Teklik	durmakçımışım “durmak istiyormuşum”	durmakçı däälmişim “durmak istemiyormuşum”	durmakçımışımı “durmak istiyormuş muyum”	durmakçı däälmişimmi “durmak istemiyormuş muyum”
2. Teklik	durmakçımışıñ	durmakçı däälmişñ	durmakçımışıñmı	durmakçı däälmişñmi
3. Teklik	durmakçımış / durmakçımışın	durmakçı däälmiş / durmakçı däälmişin	durmakçımışmı / durmakçımışınmı	durmakçı däälmişmi / durmakçı däälmişinmi
1. Çokluk	durmakçımışık	durmakçı däälmişik	durmakçımışıkmi	durmakçı däälmişikmi
2. Çokluk	durmakçımışıñı z	durmakçı däälmişñiz	durmakçımışıñızmı	durmakçı däälmişñizmi
3. Çokluk	durmakçımışlar / durmakçımışınl ar	durmakçı däälmişler / durmakçı däälmişinler	durmakçımışlarmı / durmakçımışınlarmı 1	durmakçı däälmişlermi / durmakçı däälmişinlermi

İncelediğimiz metinde bu kipe ait sadece bir örnek vardır:

Şeyle edip, Şükuri gınandırmakçımış ve onuñ ganını gızdırmakçımış. (135)

Böyle yaparak Şükür’ü üzme istiyormuş ve onun canını sıkmak istiyormuş.

2.1.1.2.1.6.5.2.5.2. II. Tip İstek Kipinin Rivayeti

Yapılması istenen ancak başkasından duyulan oluş veya kılışı anlatır. Hayret ve şaşkınlık ifade eder. İstek kipi eki “-*makçıl*” ve “-*eken*” ile yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Üçüncü teklik ve birinci çokluk şahıslarda ikili kullanım vardır. Olumsuzu “*dääl*” ile yapılır (Kara, 2012, 163).

çaklamakçı ekenim “tahmin etmek istiyormuşum” < çakla-makçı eken-im

çaklamakçı dääl ekenim “tahmin etmek istemiyormuşum” < çakla-makçı dääl eken-im

İncelediğimiz metinde II. tip istek kipinin rivayet çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.6. Gereklilik Kipinin Rivayeti

Gerçekleşmesi gerekli olan bir oluş veya kılışın duyuma dayanılarak veya sonradan farkedilerek anlatan birleşik kiptir (Korkmaz, 2009:764).

Türkmen Türkçesinde gereklilik kipinin iki farklı rivayet çekimi vardır.

2.1.1.2.1.6.5.2.6.1. I. Tip Gereklilik Kipinin Rivayeti

Geçmişte yapılması gereken veya güvensizlik ifade eden oluş veya kılışları anlatır. Konuşan kişi oluş veya kılışı başkasından duymuş ya da başkasından duyduğu olayı anlatıyor anlamı vardır. Gereklilik kipi eki “-mAlP” ve öğrenilen geçmiş zaman eki “-mIş” in birleşmesiyle olur. İyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Üçüncü şahıslarda ikili kullanım vardır. Olumsuzu “dääl” ile yapılmaktadır (Kara, 2012: 164).

Tablo 25: I. tip gereklilik kipinin rivayeti.

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1.Teklik	işlemelimişim “çalışmalıymışım	işlemeli däälmişim “çalışmamalıymışım”	işlemelimişimmi “çalışmalıymışmıyım”	işlemeli däälmişimmi “çalışmamalıymışmıyım”
2. Teklik	işlemelimişin	işlemeli däälmişin	işlemelimişinmi	işlemeli däälmişinmi
3.Teklik	işlemelimiş / işlemelimişin	işlemeli däälmiş / işlemeli däälmişin	işlemelimişmi / işlemelimişinmi	işlemeli däälmişmi / işlemeli däälmişinmi
1.Çokluk	işlemelimişik	işlemeli däälmişik	işlemelimişikmi	işlemeli däälmişikmi
2.Çokluk	işlemelimişiniz	işlemeli däälmişin	işlemelimişinizmi	işlemeli däälmişinmi
3.Çokluk	işlemelimişler / işlemelimişinler	işlemeli däälmişler / işlemeli däälmişinler	işlemelimişlermi / işlemelimişinlermi	işlemeli däälmişlermi / işlemeli däälmişinlermi

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Ol yeñnesiniñ inirdisine çıdaman, doganıñ ugruna çıkmalımış. (136)

Şükür yengesinin ağlamasına dayanamadığından kardeşinin yanına çıkmalıymış.

Näme üçin baş egip barmalımışım? (421)

Neden başımı eğip gitmeliymişim?

2.1.1.2.1.6.5.2.6.2 II. Tip Gereklilik Kipinin Rivayeti

Geçmişte yapılması gereken ancak sonradan öğrenilen oluş ve kılışları anlatır. Gereklilik kipi eki “*mAlP*” ve “*eken*” kelimesinin birleşmesiyle yapılır. Üçüncü teklik ve birinci çokluk şahıslarda ikili kullanım vardır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Olumsuzu “*dääl*” ile yapılır (Kara, 2012: 166).

ündemeli ekenim “çağırılmamışım” < ünde-meli eken-im

ündemeli dääl ekenim “çağırılmamışım” < ünde-meli dääl eken-im

İncelediğimiz metinde II. tip gereklilik kipinin rivayet çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.7. Şart Kipinin Rivayeti

Şarta bağlı olarak gerçekleşmemiş bir oluş veya kılışın duyuma dayalı anlatımıdır (Korkmaz, 2009:762).

Türkmen Türkçesinde şart kipinin rivayeti iki farklı şekilde yapılmaktadır.

2.1.1.2.1.6.5.2.7.1. I. Tip Şart Kipinin Rivayeti

“-sA” şart kipi eki ve “-mİş” öğrenilen geçmiş zaman ekinin birleşmesiyle yapılır (Buran vd., 2014: 180). İyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuzu “-mA” eki ile yapılır.

alsamışım “alsaymışım” < al-sa-mış-ım

almasamışım “almasaymışım” < al-ma-sa-mış-ım

İncelediğimiz metinde I. tip şart kipinin rivayet çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.2.7.2. II. Tip Şart Kipinin Rivayeti

Kara (2012: 164) şart kipinin rivayeti olmadığını belirtmiş olsa da; Buran vd. (2014: 180), “-sA” şart kipi eki ve “*eken*” kelimesinin birleşmesiyle şart kipinin rivayetinin olduğunu örneklerle açıklamıştır. Bu birleşik kip, iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Olumsuzu “*dääl*” kelimesiyle yapılır.

sorasa ekenim “sorsaymışım” < sora-sa eken-im

sorasa dääl ekenim “sormasaymışım” < sora-sa dääl eken-im

İncelediğimiz metinde II. tip şart kipinin rivayet çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.3. Şart Birleşik Kipleri

Bu birleşik kip kendi yapısındaki şarta bağlı oluş ve kılışı cümledeki asıl fiille ilişki kurarak asıl fiilin tamamlayıcıları görevini üstlenirler (Korkmaz, 2009:765). Türkiye Türkçesinde şart, istek ve emir kiplerinin şart birleşik zamanları yoktur.

Türkmen Türkçesinde emir, şart ve istek kipleri ile görülen geçmiş zamanın şartı yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.3.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

Duyuma dayanan ya da sonradan farkedilen bir oluş ve kılışın şarta bağlanmış biçimidir (Korkmaz, 2009: 768). İfade edilmek istenen hareket sadece tasavvurdan ibaret olup “-An” eki ve “bol-” fiilinin birlikte kullanılmasıyla yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Olumsuz çekimi “-mA” ve “-dlk” ekleriyle kurulur (Kara, 2012: 167).

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
1.Teklik	gezen bolsam “gezmişsem”	gezmedik bolsam “gezmemişsem”	gezen bolsammı “gezmişsem mi”	gezmedik bolsam mi“gezmemişsem mi”
2. Teklik	gezen bolsañ	gezmedik bolsañ	gezen bolsañmı	gezmedik bolsañmı
3.Teklik	gezen bolsa	gezmedik bolsa	gezen bolsamı	gezmedik bolsamı
1.Çokluk	gezen bolsak	gezmedik bolsak	gezen bolsakmı	gezmedik bolsakmı
2.Çokluk	gezen bolsañız	gezmedik bolsañız	gezen bolsañızmı	gezmedik bolsañızmı
3.Çokluk	gezen bolsalar	gezmedik bolsalar	gezen bolsalarmı	gezmedik bolsalarmı

Tablo 26: Öğrenilen geçmiş zamanın şartı.

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Nätceginini obanıñ yigitleri bilen giden bolsa aydardık. (540)

Ne yapacağını köyün yiğitleri ile gitmişse söyleyebilirdik.

Bu dimşip oturmalık uzaga çeken bolsa hem hiç kimiñ yüregine düşmeyärdi. (808)

Bu sessiz sedasız oturma uzamışsa da hiç kimsenin yüreği sakinleşmiyordu.

Mıhman özüne gülünmegini gatı görüyanine keyp edip gülen bolsa, onda henizem gülübermeli ahırın. (948)

Misafir kendisine gülünmesini kötü karşılamak yerine keyiflenip gülmüşse, yine gülerdi nihayetinde.

Bu gezek ızını idöp, obasından atlı barmadık bolsa-da, gezege durup, özünü alıp gaytmadık bolsalar-da, obadaşlarının-da özünü göresi gelyänligini ol bilyärdi. (56)

Bu kez köyünden izini sürerek atlı gelmemişse de, sıraya geçip kendisini alıp götürmemişse de aynı köyden olduklarını da göresi geldiğini biliyordu.

2.1.1.2.1.6.5.3.2. Gelecek Zamanın Şartı

Gerçekleşecek olan bir oluş ve kılışı şarta bağlayan birleşik kiptir. Gelecek zaman eki “-cAk” ve “bol-“ fiilinin birlikte kullanılmasıyla yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Olumsuzu “-mA” ekiyle yapılır.

barcaksam “gideceksem” < bar-cak-sa-m

barmacaksam “gitmeyeceksem” < bar-ma-cak-sa-m

İncelediğimiz metinde gelecek zamanın şartı çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.3.3. Gereklilik Kipinin Şartı

İşlev bakımından yapılması tasarlanan bir oluş ve kılışın gerekliliğini şart koşan birleşik kiptir (Korkmaz, 2009: 776). Kara (2012: 169), gereklilik kipinin şartının Türkmen Türkçesinde olmadığını belirtse de; Buran vd. (2014: 183) gereklilik kipi eki “-mAlI” ve “-sa” şart kipinin birleşmesiyle yapıldığını belirtmiştir. Gereklilik kipi ve şart eki arasına yardımcı ses “y” girmez. Bu birleşik kip iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Olumsuzu “dääl” ile yapılır.

bilmelisem “bilmeliysem” < bil-meli-se-m

bilmeli däälsem “bilmemeliysem < bil-meli dääl-se-m

İncelediğimiz metinde gereklilik kipinin şartı çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.3.4. Geniş Zamanın Şartı

Geniş zaman kesiminde gerçekleşen oluş ve kılışları şarta bağlayan kiptir (Korkmaz, 2009: 771). Kara (2012: 169), Türkmen Türkçesinde geniş zamanın şart çekiminin olmadığını belirtse de, Buran vd. (2014: 183) bu birleşik kipin geniş zaman

eki “-Ar” ve şart eki “sA” nın birleşmesiyle yapıldığını belirtmiştir. İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimi yapılır. Olumsuzu “-mAz” ekiyle yapılır.

bakarsam “bakarsam” < bak-ar-sa-m

bakmazsam “bakmazsam” < bak-maz-sa-m

İncelediğimiz metinde geniş zamanın şartı çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.5.3.5. Şimdiki Zamanın Şartı

İçinde bulunulan zamanda gerçekleşmekte olan bir oluş veya kılışı şarta bağlayan birleşik kiptir (Korkmaz, 2009: 769). Kara (2012: 168) şimdiki zamanın şart çekiminin olmadığını belirtse de; Buran vd. (2014:183), Türkmen Türkçesinde bu birleşik kipin şimdiki zaman eki “-yAAr” ve şart eki “-sA” eklerinin birleşmesiyle yapıldığını belirtmiştir. Kip, iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Olumsuzu “-mA” ekiyle yapılır.

ulanyaarsam “kullanıyorsam” < ulan-yaar-sa-m

ulanmayaarsam “kullanmıyorsam” < ulan-ma-yaar-sa-m

İncelediğimiz metinde şimdiki zamanın şartı çekimine ait örnek yoktur.

2.1.1.2.1.6.6. Tasviri Fiil¹⁵

Anlamca sıkı sıkıya birbirine bağlı olan ve tek bir oluşu veya kılışı gösteren iki farklı fiilin kaynaşmasıyla oluşmuş bileşikler “*tasviri fiil*” olarak adlandırılır. Bu bileşikler içinde birinci fiil “-A, -I veya “(y)-Ip” zarf fiil yapısındadır. Bu fiillerde esas fiil anlamını korurken, yardımcı fiil anlamını kaybeder. Zarf fiil eki asıl fiille yardımcı fiili birbirini bağlama görevini üstlenirken, yardımcı fiil anlamını kaybeder. Ancak ikinci fiil anlamını koruyorsa bu yapılar zarf fiil eki olarak kabul edilmez. Tasvir fiilleri çekime girerken zarf fiil yapısındaki esas fiil sabit kalır ve çekimle ilgili ekler yardımcı fiile eklenir (Korkmaz, 2009: 811).

Türkmen Türkçesi gramerlerinde tasviri fiil “*goşma işlik*” terimiyle karşılanır.

Bayliyev, Türkmen Dilinin Grameri eserinde birleşik fiilleri “ilk kelimesi fiil olmayan” ve “ilk kelimesi fiil olan birleşik fiiller” diye iki gruba ayırmıştır. Tasvir fiilleri Bayliyev’e göre ilk kelimesi fiil olan birleşik fiiller grubundadır.

¹⁵ Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Savaş Şahin, *Türkmen Türkçesinde Tasviri Fiiller Üzerine Örnekli Bir Çalışma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Türkmen Türkçesinde yeterlilik, tezlik, süreklilik bildiren tasviri fiiller olmak üzere üç maddede inceleyebiliriz.

2.1.1.2.1.6.6.1. Yeterlilik Tasviri Fiili

Bu tasviri fiil oluş veya kılışın gerçekleşme olasılığını, yapabilme iktidarını belirtir. Türkiye Türkçesinde esas fiilin “-(y)A” zarf fiil biçimi üzerine “bil-” yardımcı fiilin getirilmesiyle kurulur (Korkmaz, 2009: 812). Oğuz lehçeleri grubunda yer alan Azerbaycan Türkçesinde yeterlilik fiilinin olumsuz çekimi için “bil-” yardımcı fiili kullanılmasına rağmen Türkiye Türkçesinde Eski Türkçedeki “u-” (yeterli olmak, yapabilmek) fiili üzerine “-mA” olumsuzluk eki getirilerek yapılır. Kök seslinin düşmesiyle bugün “u-ma-mak >-ma-mak” şeklini almıştır. Yani Eski Türkçedeki “u-mak” fiili “er-mek > i-mek” fiiline benzer bir şekilde kökünü kaybetmiş, sadece yeterli olmak anlatımını zamanla aldığı “-me” olumsuzluk eki vasıtasıyla Türkiye Türkçesindeki yeterlilik fiilimiz ile kullanılır hâle gelmiştir (Banguoğlu, 2007: 489). Türkiye Türkçesi’nde yeterlilik tasviri fiili –A bil- ile yapılır.

Türkmen Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki kullanıma benzer bir yeterlilik tasviri fiil kullanımı söz konusudur. “-p, -Ip, -Up” zarf fiili eklerinden birini almış asıl fiilden sonra “bil-” yardımcı fiili getirilerek yapılır: *yakıp bilcek* “yakabilecek”. “-p” zarf fiil eki sonu ünlüyle biten bir kelimeye geldiği zaman kelimenin sonundaki ünlü uzar. Olumsuzu “-mAz, -mAr, -mA, -ook” gibi eklerin “bil-” yardımcı fiiline getirilmesiyle yapılır (Kara, 2012: 170).

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Biz ondan adamımızı onsuz hem alıp bileris!.. (394)

Biz ondan adamımızı onsuz da alabiliriz!..

Biz oña öz sazımızı masgaraladıp bilmeris! (397)

Biz ona sazımızı rezil ettirmeyiz.

Seniñ üstüñe obamñ yigitleri bilen atlı-yaraglı hem gelip bilyärdim, horcunı puldan doldurıp, düyäni halıdan yüklöp hem gelip bilyärdim” diyerin. (425)

Senin üstüne köyümün yiğitleri ile at ve silahla da gelebilirdim, cebimi para ile doldurup devemi halı ile yükleyip de gelebilirdim.

Men agamı şu dutarım bilen alıp gelip bilmesem, onda onuñ inisi bolup bilmedigim – diydi. (516)

Ben abimi bu dutar ile alamazsam o zaman bir daha onun kardeşi olamam. –dedi.

Yok, bu kemakıllık bolup bilmez. (628)

Hayır, bu akılsızlık değil.

Han aga, men Gulam bahşınıñ önünde yeke özüm saz çalıp bilmerin. (1541)

Han ağa, ben Gulam bahşının önünde tek başıma saz çalamam.

Oturıp bilmeyärin, Han aga – diyip...(1506)

Oturamam Han ağa. –deyip...

Han'ın arzılı adamları olarıñ üstünde oturıp bilseler armanları yok. (1245)

Han'ın davet ettiği insanlar onların üstünde oturabilmelerine rağmen övünecek hiçbir şeyleri yok.

Onuñ coşgunlı yüregini, edyän pikirini saz biraz köşeşdirip bilyärdi. (1192)

Onun heyecanlı yüregini, aklını kemiren düşünceleri saz biraz sakinleştirebiliyordu.

2.1.1.2.1.6.6.2. Tezlik Tasviri Fiili

Gramerlerimizde “*ivedilik tasviri fiili*” olarak da kullanılan tezlik tasviri fiili sözü geçen oluşun veya kılışın çabuk, ansızın, kolaylıkla ve rahatlıkla gerçekleşmesi anlamını taşırlar (Banguoğlu, 2007: 490). Dizdaroğlu'na göre, Türkiye Türkçesinde “-(y)I / (y) U zarf fiil eki almış bir esas fiile “*ver-*” yardımcı fiili getirilerek yapılır. “*ver-*” fiili kimi zaman önemsizlik, değer vermeme, küçük görme, gelişi güzel yapma” gibi anlamlar da verir (Dinç, 2014:135). Kullanımı oldukça yaygın olan bu kip ikinci ve üçüncü kişilerde rica anlamı taşır. Olumsuzu “*ver-*” yardımcı fiilinin üstüne “*-mA*” olumsuzluk eki getirilerek yapılır (Korkmaz, 2009: 818).

Türkmen Türkçesinde tezlik tasviri fiili “*-I, -U, Ip, Up, -p*” zarf fiil eklerinden sonra “*ber-*” yardımcı fiiliyle yapılır. Türkiye Türkçesindeki gibi tezlik, çabukluk ve kolaylık ifade eder. Zaman zaman tezlik tasviri fiili ile çekimlenmiş kimi kelimelerde hece kaynaşması yoluyla birleşen örnekler vardır: *goyber-* < *goyu ber-*. Bu durum günümüz Türkmencesinde yuvarlak ünlüden ibaret olan zarf fiil eki “*-u*” kendisinden

sonra gelen fiilin başındaki yuvarlak “b-” ünsüzü ile yanyana gelince, ünsüzün yuvarlaklığı, ünlünün yuvarlaklığını karşıladığı için “-u” düşmüştür (Kara, 2012: 170)

Dinç (2014: 132-137), Türkmen Türkçesinde asıl görevi emir-istek çekimi yapmak olan “-Ay” ekinin tezlik tasviri fiili çekiminde de kullanıldığını belirtmiştir.

Azimov bu ek ve kökeni hakkında şunları belirtmiştir:

“İkinci teklik şahsa –ay /-ey eki bütün eklerden sonra eklenerek bir tür izin verme anlamına eş değer emir kipi oluşturulmaktadır.

Mesela: al-ay, ... gör-äy vb.

Dilin gelişme sürecinde benzeşme vb. durumların etkisi sonucu değişerek şu anki hâlini almış olsa gerek.

Mesela: gel-a goy >gel-agay>gel-ay>gel-äy...

“... Edebî dilde dilek-şart diye adlandırılan “a”, “e” zarf-fiil eki ve “goymak” (koymak) fiilinin birleşmesinde oluşan “-ay, äy” biçimbirimi; ... –a:, -a: a:ga, -agay, -agoy şeklinde kullanılmaktadır.” (Dinç, 2014: 134).

“Türkmencede –ay/-ey ekleriyle küçük bir anlam farklılığı ifade eden –ı/-i, -u/-ü + bermek yardımcı fiili-yle (al-ay, gel-äy, al-ı-ber, ok-a-ber, gör-ü-ber) oluşturulan emir kipi Rus dilinde ikinci teklik ve çokluk şahıs emir kipine (al, alın) veya... a-bilmek fiiliyle asıl fiilin mastar hâlinin birleşmesiyle oluşan izin anlamlı fillere karşılık gelmektedir. Örnek: alay “al, alabilirsin”, geläy “gel, gelebilirsin”, ..., okaber “oku, okuyabilirsin.” (Dinç, 2014:134)

...Her ne kadar bazı durumlarda bu ek ver- fiiliyle aynı işlevi paylaşırsa da bu durum, ekin her zaman bu fiille aynı işlevi üstlendiği anlamına gelmez. Fakat ekin gerek kullanımı gerekse anlamı, ver- tasviri fiilinin hem Türkmen hem de Türkiye Türkçesinde üstlendiği görevi yani tezlik fiilini akla getirmektedir.” (Dinç, 2014:134-135)

Yukarıda verilen bilgi, “-Ay” ekinin Türkmen Türkçesinde tezlik bildiren bir ek olduğunu kanıtlar niteliktedir: *Birden önümüzden adam çık-ay-sa.* “Aniden önümüze biri çıkıverirse”

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Sen habarını aydiber. (900)

Sen haberini söyleyiver.

Eger sazanda bolsañ, şonu yeñ-de, doganıñ alıp gidiber! (1040)

Eğer sazendeysen onu yen ve kardeşini alıp gidiver!

Yeñsesine päki çalıbermeli. (1281)

Ensesine ustura vuruvermeli.

Ol diňe bir şoňa dayanıp ulı gepländir, hondan bürsi bolup coşandır: “Meň bagşımı yeň-de, doganıňı alıp gidiber...” (1060)

O sadece buna dayanarak büyük konuşmuş, kendini büyük göstererek coşmuştur: “Benim bahşımı yen de kardeşini alıp gidiver...”

Gelmedikler gelmeysi yalı galibersinler. (218)

Gelmeyenler hiç gelmeyecek gibi kalıversinler.

2.1.1.2.1.6.6.3. Süreklilik Tasviri Fiili

Sürek fiilleri oluş ve kılışların zaman içinde sürekli olduğunu yani belirli bir zaman içinde yapıladurma, belirli bir zamandan beri yapılagelme veya belirli bir durumda kalakalma gibi anlamlar yüklenir. Türkiye Türkçesinde “-(y)-A, -(y)-I veya -(y)-Ip zarf fiil biçimleri üzerine *dur-*, *gel-*, *koy-*, (*ko-*) yardımcı fiillerinin getirilmesiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 820).

Türkmen Türkçesinde süreklilik “-Ip, -Up, -p” zarf fiil eki almış bir fiilden sonra “*dur-*, *otur-*, *yat-*, *yör-*” yardımcı fiillerinin geniş ya da şimdiki zaman çekimlerinin hece yutumuna uğramış şekilleri olan *duur*, *otur*, *yatur* ve *yöör’ün* getirilmesiyle yapılır.

yazışıp gelmek “yazmaya devam etmek”

sonorlap yörmek “otlamaya devam etmek” (Hanser, 2003: 170).

İncelediğimiz metinde bu kipe ait örnekler şu şekildedir:

Ol şeyle diyip, biraz oylanıp durdı. (148)

O böyle diyip, biraz düşündü.

Bagşı can, obanıň yigitleri seniň geleriňe garaşıp durandırlar. (177)

Bahşı can köyün yiğitleri senin gelip gelmediğine bakıp duruyorlardır.

Batır onuň bu soragına düşünmedik yalı kürtdürüp durdı. (351)

Batır onun bu sorusunu duyunca daha önce hiç düşünmemiş gibi aniden durdu

Ol nirede bolsa-da bir yerde, içi adamdan dolup duran öyde saz çalıp, halka hezil berip oturandır. (48)

O her nerede olursa olsun herhangi bir yerde içi insanlarla dolu olan bir evde saz çalıp, halka hoşluk vererek oturup duruyordur.

Yöne velin onuñ adı il içinde “Şükür sazanda” diyliip yöredilmän, “Şükür bagşı” diyliip yöredilerdi. (23)

Ancak yine de onun adı halk içinde “Şükür sazende” diye değil, “Şükür Bahşı” diye anılıp duruyordu.

Bagşımıka ya-da yurt çalıp yörenmikä? (814)

Bahşı mı yoksa kendine yeni bir yurt arayıp duran bir göçebe mi?

Dogan, Dursun sen nâme aglap, özüñi horlap yörsüñ? (99)

Kardeş, Dursun sen neden ağlayıp kendine eziyet edip duruyorsun?

Ayratın hem obanıñ bəri çetinde oturan öz garaca öyleri çıtılıp otır. (63)

Özellikle de köyün arka kıyısında bulunan karaca evlerin sahipleri evlerinde oturup dururlardı.

Şükür heniz-de yulgırıp otır. (331)

Şükür hâlâ gülerek oturuyordu.

Öz halıları beyleki halılara goşulman, olarıñ içinden saylanıp çıkıp durlar. (1241)

Kendi halılarımı diğer halılar ile karıştırmadan, içlerinden kolaylıkla ayırt edip seçip duruyordu.

2.1.1.2.2. Kelime Grupları

Kelime grubu, bir varlığı, kavramı, niteliği, durumu, hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan dil birlikleridir (Karahana, 2008: 39).

Ergin (2009: 648), birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak görülen kelime öbekleri şeklinde tanımlamıştır. Kelime grupları ve cümle içinde daima tek bir kelime görevi üstlenir, kelime gruplarının ve cümlelerin çeşitli unsurları veya onların bir parçası olarak kullanılır.

Kelime grupları yargısız dil birimleridir ve cümle ve diğer kelime grupları içinde, isim, sıfat, zarf ve fiil gibi tek kelime görevi yapar.

2.1.1.2.2.1. Tamlamalar

İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur (Karahan, 2008: 42).

Tamlamalar; isim tamlamaları ve sıfat tamlamaları olarak ayrılmakla birlikte isim tamlamaları da şu şekilde ayrılmaktadır:

2.1.1.2.2.1.1. İsim Tamlaması

İsim takımında belirten, yalın veya ekli hâldeki birinci isim, belirtilen ise iyelik eki almış olan ikinci isimdir. Asıl anlam ikinci kelimededir ve birinci kelime onu belirtir ve sınırlar (Banguoğlu, 2007: 332).

Bir başka tanımla isim tamlamasında ilk öge “*tamlayan*”, ikinci öge “*tamlanan*”dır. Tamlanan unsur iyelik eklerini yapısında bulundurur (Kara, 2012: 173).

İsim tamlaması belirtili isim tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması olmak üzere ikiye ayrılır.

Belirtili isim tamlaması birinci unsur ilgi hâli taşıyan tamlamadır. Bu tamlamada unsurlar yer değiştirebildiği gibi, tamlamanın unsurları arasına başka unsurlar da girebilir. Ayrıca, tamlayan unsur da belirtili isim tamlaması olabilir (Karahan, 2008: 42-43).

Belirtisiz isim tamlaması ise, birinci unsurunda ilgi hâli bulunmayan isim tamlamasıdır. Bu tamlamada belirsiz, genel bir nesneyi veya türü karşılar. Mutlaka iki unsur arasında bir ilişki vardır. Bu tamlamada tamlayan unsur bir cümle olabilir (Karahan, 2008: 44-45).

Dutar onun ünsünü özüne çekiyordu. (32)

Onun dikkatini asıl dutar çekiyordu.

Onun öz obalarını göresi gelipdi. (55)

Kendi köyünü göresi gelmişti.

...Şükürün yeñnesi ol ayalın sözünü kesdi. (105)

...Şükür’ün yengesi o kadının sözünü kesti.

... sazandanın fikirini bozdi. (178)

...sazendenin düşüncelerini dağıtmıştı.

Bağşı bu atın eyesi daldı. (681)

Bağşı bu atın sahibi değildi.

...meselân yatandığına olar hem düşünmeyärdiler. (354)

... nasıl sorunların yattığını onlar da düşünmemişlerdi.

...ol her kişni elinden hem gelir. (305)

... o herkesin yapabileceği bir şeydir.

2.1.1.2.2.1.2. Sıfat Tamlaması

Bir isim grubu olan ve kelime gruplarında ve cümlede bir isim görevi üstlenen sıfat tamlaması, bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Sıfat unsuru isim unsurunu nitelemek veya belirtmek için kullanılır. Sıfat tamlayan yani yardımcı, isim tamlanan yani asıl unsurdur. Ek almadan doğrudan yan yana getirilerek yapılır. En basit sıfat tamlaması bir sıfat ile bir isimden kurulan iki kelimelik tamlamadır (Ergin, 2009: 661).

Sıfat tamlamalarında ismi niteleyen aynı türden birden fazla sıfat unsuru bulunabildiği gibi, birden fazla isim unsuru da bir sıfat unsurunu niteleyebilir (Karahan, 2008: 50).

...kuvvatlı ellerini, uzun barmaklarını oynadıp, şabram çalardı. (18)

...kuvvetli ellerini, uzun parmaklarını oynatarak döküle saçla çalardı.

...özünden taze-taze heñler döredip çaldı. (37)

...özünden yeni yeni türküler (ezgi) türetilip çaldı.

...köne donı başına çümre (72)

...eski bir cüppe ve çümre

...gara silkme telpeğine, agar çäkmenine ve ayagındaki ovadan gülli corabına, pikirli yüzüne, hemme zadı göresi gelmeklik bilen garayan gözlerine seredyär. (810)

...kara silkme başlığında, kır renkli çekmeninde ve ayağındaki güzel motifleri olan çorabında, düşünceli yüzünde, her şeyi görmek istercesine bakan gözlerindeydi.

Gara bağlar, obalar, süri-süri mallar... (652)

Kara bağlar, dağlar, sürü sürü hayvanlar...

2.1.1.2.2.2. Diğer Kelime Grupları

2.1.1.2.2.2.1. Tekrar Grubu

Aynı cinsten iki kelimenin kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık gibi anlamları karşılamak amacıyla arka arkaya söylenmesiyle yapılan kelime gruplarıdır. Eksiz bir şekilde yan yana gelirler. İsimler, zarflar, sıfatlar ve gerundiumlar tekrara en elverişli kelime gruplarıdır. Zamirlerin tekrara elverişli olmadığını belirtmek gerekir (Ergin, 2009: 654).

Türkmen Türkçesinde; ögeleri aynı anlamı taşıyan tekrar grubu: gatbar-gatbar “kat kat”, dövüm-dövüm “parça parça”, ögeleri yakın anlamlı tekrar grubu: baala- çağa “çoluk çocuk”, eğrem-buğram “eğri büğrü” ve ögeleri zıt anlamlı tekrar grubu: ileri-gayra “ileri geri”, ululu-kiçili “irili ufaklı”, baarı-yooğı “varı yoğu” olmak üzere üç ayrı grupta toplanırlar. Tekrarlanan kelimelerin sonuna farklı hâl ekleri getirilerek yapılanlar da vardır: yılba-yıl “yıldan yıla”, yüzbe-yüz “yüz yüze” vb. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Türkmen Türkçesinde tekrarlanan kelimeler arasına tire “-” koyulur.

Tekrar grubunu kendi içinde; aynı kelimelerin tekrarı ile yapılanlar, zıt anlamlı kelimelerin tekrarı ile yapılanlar ve yakın anlamlı kelimelerin tekrarı ile yapılanlar olmak üzere üç başlıkta inceleyebiliriz.

Aynı Kelimelerin Tekrarı İle Yapılanlar:

Asla batırlık hil-hil bolyandır. (467)

Yiğitlik çeşit çeşit olur.

Daşlar gat-gat goylupdır. (582)

Taşlar kat kat koyulmuş.

...süri-süri mallar... (652)

...dağlar, sürü sürü hayvanlar...

Zıt Anlamlı Kelimelerin Tekrarı İle Yapılanlar:

Sazanda saz çalsa, obaniñ ulı-kiçi hemmesi gelderdi. (207)

Sazende saz çaldığında, köyün büyüğü küçüğü herkes gelirdi.

Häzirki baryan yerine öni-soñu gitmekçidi. (612)

Şu anda gittiği yere önünde sonunda gidecekti.

Yakın Anlamlı Kelimelerin Tekrarı İle Yapılanlar:

Hey saz-söhbete yetesi zat barmı?” diydiler. (433)

“Hey saz dinlemeye, sohbet etmeye denk bir şey olur mu?” dediler.

...bir-iki sanı heñ edip bereyin diyip... (471)

bir iki tane türkü söyleyeyim diyerek...

...elini-ayagını gandallap görsün. (474)

...eline ayağına kelepçe vursun da görsün.

2.1.1.2.2.2.2. Bağlama Grubu

“Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” (Karahana: 2008: 65)

Bağlama grubunun bazı özellikleri şu şekildedir; ikiden fazla isim unsuru olan bağlama grubunda “ve” bağlama edatı, son iki isim unsurunun arasında yer alır. Bağlama grubu içine cümlelerin başka öğeleri de girebilir ve söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi görür (Karahana, 2008: 65-67).

Türkmen Türkçesinde bağlama grubu, cümlede ve kelime grupları içinde isim, sıfat ve zarf olarak kullanılabilir. “*bilen, hem, ...hem....hem, hem...hem..., ne....ne, yaa, yaa... yaa, -dIr, -II, -IU*” gibi edatlar bağlama grubu oluşturur. Türkmen Türkçesinde iki şekilde yapılmaktadır; iki isim ögesinin arasında bulunanlar: baağbaan bilen paytuunçı “bahçıvan ile faytoncu”, güyç hem goltğı “güç ve destek”; iki isim ögesinin başında ve sonunda bulunanlar: ne ene, ne ata, be baazarçı “ne anne, ne baba, ne kardeş”, hem goñşı, hem dost “hem komşu, hem dost” vs. (Hanser, 2003: 172, Kara, 2012: 176-177).

Hanser (2003: 173), birbirine zıt yapıların şu bağlaçlarla bağlandığını da ayrıca belirtmiştir: *yogsam, emma, ya-ya, ya-da, hala-hala, bolsa, velin, gayta, kä-kä, käte-käte, hâla*.

Han bilen başı salamlaşanından soñ, ara dım-dırslık düşdi. (807)

Han ile bahşı selamlaştıktan sonra, bir süre sessizlik oldu.

Izına it salıp kovmalımı, ya zındana taşlamalı ya-da nâme etmeli? (970)

Ardına köpek salıp kovmalıyım mıyım, zindana mı atmalıyım ya da bu bahşıya başka ne yapmalıyım?

Yöne velin onda garşısındakiñ üstüne gabarılmak yokdı, yogsam onuñ-da oynı bardır. (1388)

Ama o zaman karşısındakinden üstün olamazdı, yoksa onun da bir oyunu olmalıydı.

2.1.1.2.2.2.3. Unvan Grubu¹⁶

Söz dizimi içinde isim görevi yapan ve birleşik isim de olabilen bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur. İki unsur eksiz birleşir (Karahana, 2008: 68).

Kara (2012: 177), unvan grubunda şahıs adının başta, unvan veya akrabalık adının onun ardından gelmesi gerektiğini, aksi hâlde bunun birleşik isim olduğunu ifade etmiştir.

Yöne velin onuñ adı il içinde “Şükür sazanda” diyliip yöredilmän, “Şükür bağı” diyliip yöredilerdi. (23)

Ancak yine de onun adı halk içinde “Şükür sazende” diye değil, “Şükür Bahşı” diye anılıp duruyordu.

...Gulam bağısını tanayarmıñ? – diyip soradı. (1047)

...Gulam bahşıyı tanıyor musun? –diye sordu.

2.1.1.2.2.2.4. Sayı Grubu

Basamak sistemine göre sıralanmış ve herhangi bir ek almadan yan yana gelmiş sayı isimlerinin oluşturduğu gruptur. Bu grupta büyük sayı başta, küçük sayı sondadır (Korkmaz, 2007:181).

Sayı grubu söz dizimi içinde isim ve sıfat görevi üstlenir (Karahana, 2008: 72).

...on bir gün boldı” diyerdiler. (52)

...on bir gün geçti diyordu.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeter Torun, “Türkçede Unvan Grupları ve Diziliş Özellikleri Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Adana 2006, C 15, S 1, s. 361-368.

Ol dutar bilen meşgul boldı, onı elinden düşürmän, otuz dört yaşadı. (170)

Şükür dutar ile ilgilendi, onu elinden düşürmeden otuz dört yaşına geldi.

Mundan on bir gün ozal size bendi düşüpdür. (885)

Bundan on bir gün evvel size esir düşmüş.

Elli-elli baş tüvereginde, gözünü göge dikip duran başı. (1278)

Yaşı elli-elli beş civarında, gözünü göge dikip duran bahşı...

2.1.1.2.2.2.5. Ünlem Grubu

Bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur. Edat tek kelime şeklinde, isim ise bir isim veya isim yerine geçen bir kelime grubu şeklindedir. Önce seslenme edatı, ardından isim gelir ve eksiz bir birleşme söz konusudur (Ergin, 2009: 674).

Ünlem grubu cümle kuruluşuna katkıda bulunmayan ve cümle dışı öge olarak cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilen bir yapıdır (Karahana, 2008: 71).

Türkmen Türkçesinde; *aa-yuu* “hey”, *a* “ey”, *ah* “ah”, *vah* “vah”, *ey* “ey” vb. seslenme edatları ünlem grubunu oluşturmaya katkıda bulunur (Kara, 2012: 177).

Hey, Göroğlu yalı batır bolarmı? (468)

Hey, Köroğlu gibi yiğit var mı?

Hey, biziñ Gulam başşımızı saz çalşıp yeñen bolarmı?.. (1352)

Hey, bizim Gulam bahşımızı saz çalıp yenebilecek olan var mı?..

2.1.1.2.2.2.6. Birleşik İsim Grubu

Bir kimseye özel isim olmak üzere iki ya da daha fazla ismin bir araya gelerek oluşturduğu kelime gruplarıdır. Eksiz ve iki veya daha fazla isimden oluşan bütün şahıs isimleri birleşik kelime grubunu oluşturmaktadır (Karaağaç, 2013: 481).

Tamlananı özel isim olan sıfat tamlamaları bir şahsa isim olmak için “birleşik isim grubu”na dönüşebilir. Söz dizimi içinde isim görevi üstelenir (Karahana, 2008: 70).

Kara (2012, 178), Türkiye Türkçesinde isim tamlaması olarak karşımıza çıkan birleşik kelimelerin de birer birleşik isim olduğunu ifade etmiştir: hamırmaaya “hamur mayası”, biilağırı “bel ağrısı” vb.

Oların hemmesi biragızdan şöyle diydiler. (269)

Onların hepsi bir ağızdan şöyle dediler.

Uzun, agaceli, garayagız, otuzdan agan yaş yiğit sazandanın bolsa ulumsılığı, cögüligi, nâzini artırdırması bolmazdı. (13)

Uzun, ince ve sağlam vücutlu, kara yağız, otuzunu yeni geçen genç ve yiğit bir bahşı ise kibirli, hilekâr ve kaprisli biri değildi.

2.1.1.2.2.2.7. Birleşik Fiil Grubu¹⁷

Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek için yan yana gelen kelimeler topluluğudur (Karahan, 2008: 73). Başka bir tanımla bir yardımcı fiille ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur (Ergin, 2009:665).

İsimlerle yapılan birleşik fiil grubu ve fiillerle yapılan birleşik fiil grubu olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1.1.2.2.2.7.1. İsimlerle Yapılan Birleşik Fiil Grubu

Bir isimle yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşurlar. Türkmen Türkçesinde “*et-*, *eyle-*, *ber-*, *bol-*” yardımcı fiilleriyle yapılır: *doost bol-* “dost olmak”, *giryaan eyle-* “ağlamak” (Kara, 2012: 178).

...yekece özi hiç zatdan heder etmân gidip baryar. (531)

...yalnız kendisi hiçbir şeyi ziyan etmeden gidiyordu.

Dag onuñ ünsüni özüne çekdi, başında pelpelleşyän pikirlerini derbi-dagın etdi. (574)

Dağ onun tüm dikkatini kendisine çekmiş, başına üşüşen düşünceleri darmadağın etmişti.

Bu yerden garamak onu kanagatlakdırmadı, başlarına çıkıp görmegi heves etdi. (592)

Buradan bakmak onu tatmin etmedi, zirveye çıkmak istedi.

Men agamı dutarım bilen azat etmelidirin. (629)

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özgür Ay, “Ol- Fiili İle Yapılan Birleşik Çekimler ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, Winter 2011, p.679-692.

Ben abimi dutarımla azat ettirmeliyim.

Yegsam olar eyyäm gelip, meni ızıma gaytarcak bolardılar ve tövella ederdiler.

(645)

Yoksa arkamdan gelip yolumdan geri çevirirler ve yalvarırlardı.

Öten agşamkı pikirleri, öz-özünden geplemekleri yene-de onuñ başında hâzir boldı. (1108)

Önceki akşam düşündükleri, kendi kendine konuşmaları yine aklındaydı.

Çolak Batır şol maslahatını şu vakt salaysa, oña indi näme cogap bererdikä? (1270)

Çolak Batır bu tavsiyeyi şu vakit verse ona ne cevap verirdi ki?

2.1.1.2.2.7.2. Fiillerle Yapılan Birleşik Fiil Grubu

Bir esas fiille yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşurlar. Türkmen Türkçesinde esas fiiller “-p, -Ip, -Up” zarf fiil ekleri ve “bil-, ber-, yaz-, dur-, otur-, yat-, yör-” yardımcı fiilleriyle getirilerek yapılır: alıp bil- “alabilmek”, okaap ber- “okuyuvermek” vb. (Kara, 2012: 178).

Doganımı dilâp saylama yigitler bilen hem, saylama at-yaraglar bilen hem gelip bilyärdim... (1331)

Kardeşimi istemeye seçkin yiğitler ile de, seçkin at ve silahlar ile de gelebilirdim...

Şunuñ üçin garıp-pukaralar-da onu öylerine hem toylarına çağırıp, saz çaldırıp bilyärdiler. (45)

Bunun için fakir fukara olanlar da onu evlerine ve düğünlerine çağırıp saz çaldırabilirdi.

Onsoñ agam üçin Han’a iki sanı heñ çalıp beräycek... (386)

Sonra abim için Han’a iki tane türkü çalıvereceğim...

Maña şonu aydıp ber. (1312)

Bana bunu söyleyiver.

Batır bagşınıñ yüzüne seredip durdı. (282)

Batır bahşının yüzüne bakıp duruyordu.

Batır onuñ bu soragina düşünmedik yalı kürtdürip durdı. (351)

Batır onun bu sorusunu duyunca daha önce hiç düşünmemiş gibi aniden durdu.

Ol nirede bolsa-da bir yerde, içi adamdan dolup duran öyde saz çalıp, halka hezil berip oturandır. (48)

O her nerede olursa olsun herhangi bir yerde, içi insanlarla dolu olan bir evde saz çalıp, halka hoşluk vererek oturup duruyordur.

Olar hem bahşınıñ sazını ozallar köp-köp eşidip oturanlar. (227)

Onlar da bahşının sazını çok önceden beri sık sık dinleyip duranlardandır.

2.1.1.2.2.2.8. Edat Grubu

Bir isim ve bir son çekim edatının birleşmesiyle oluşan kelime grubudur. İsim unsuru başta, çekim edatı sonda bulunur. İsim unsuruna ve edatın türüne göre ekli ya da eksiz olabilir ve isim unsuru bir kelime grubu olabilir. Edat grubu, söz dizimi içinde, sıfat, zarf ve isim görevi üstlenirken, edatın türüne göre zaman, durum, yön, benzetme, miktar, sebep, şart vs. bildirir (Karahan, 2008: 63-64).

Türkmen Türkçesinde “bakaan, başğa, bilen, çen, çenli, dek, diyip, tarap, soñ, öñ, üçiin, yaalı” vb. edatlarla yapılır (Kara, 2012: 176).

Şu yere çenli oña yaman niyet bilen duşan adam bolmadı. (689)

Buraya kadar o, kötü niyetli biriyle karşılaşmadı.

Onuñ dabarası dag aşıp, biziñ obalarımıza çenli barıp yetendir. (1057)

Onun ünü dağ aşıp, bizim köyümüze kadar gelmişti.

Oba adamları şoña çenli garap durdular. (565)

Köylüler kaybolana kadar ardından bakıp durdular...

Özüniñ heniz aytmalı zadı bar yalı ve şonu aytmaga özüni tayyarlayan yalı, demini dürsecek bolyar. (755)

Kendisinin daha söyleyecek bir şeyi varmış ve onu söylemeye kendisini hazırlıyormuş gibi nefesini ayarladı.

Ol hâzir içine gül pürkülän yalı tamda otır. (828)

O Şimdi içine gl saçılmış gibi bir odada oturuyordu.

Cübüsini puldan doldurup gelmni in bolmasın? (714)

Cebimi parayla doldurup gelmediğim için böyle yapıyor olmasınlar?

2.1.1.2.2.2.9. Fiil Grubu

Fiil grubu fiil isimleri üzerine kurulan kelime grubudur. Fiil isimleri fiil grubunun esas unsurudur. Kendisiden önce gelen gerekli unsurlarla birlikte fiil grubunu meydana getirir. Kendisinden önce gelen bu unsurlar fiil kökünün gerektirdiği unsurlardır (Ergin, 2009: 682). Kendi içinde isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiil olmak üzere üçe ayrılır.

2.1.1.2.2.2.9.1. İsim-Fiil Grubu (*verbals, infinitives, verbalnouns*)

Bir hareket ismi ile ona bağlı olan tamlayıcı ve tamamlayıcılardan kurulan kelime grubudur. Hareket ismi, “*mAk, -mA, -IŐ*” ekleri ile yapılır. Grubun ana unsuru hareket ismi genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı tüm gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi üstlenen hareket isminin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi ögelerle tamamlanır. İsim-fiil yklemse yargı bildirmez (Karahan, 2008: 55).

Türkmen Türkçesinde isim-fiil grubunu, Buran ve Alkaya (2015: 144), hareket adları başlığında ele almış ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “*-mA, -IŐ, -mAk*” ekleriyle yapıldığını ifade etmiştir.

Munı hzirden aytmak bolmayardı. (550)

Bunu Şimdiden söylemek mümkün değildi.

Hey, bu daşları gılıç bilen iki yarmak bolarmı? (586)

Bu taşları kılıçla ikiye yarmak mümkün mü?

2.1.1.2.2.2.9.2. Sıfat-Fiil Grubu (*participles*)

Bir sıfat-fiil ile bu sıfat fiile bağlı tamlayıcı veya tamamlayıcılardan kurulan kelime grubudur. Grubun ana unsuru sıfat fiildir ve genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı tüm gruplarda olduğu gibi sıfat-fiil grubunda da yüklem görevi yapan sıfat-fiilin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi ögelerle tamamlanır. Yüklem olan sıfat-fiil yargı bildirmez (Karahan, 2008: 55-56).

Türkmen Türkçesinde “-An, -cAk, -dIk, -mAz, -yAAAn” ekleri ile yapılır. “-An, -Ar, -yAAAn, -gAn” geniş zaman sıfat-fiili, “-cAk, -mAII” gelecek zaman sıfat-fiili, “-yAr” şimdiki zaman sıfat-fiili ve “-dIk” geçmiş zaman sıfat-fiili olarak da kullanılmaktadır (Buran vd., 2014: 190).

Yüpek düşekçäniň üstünde oturdulan bahşı özüniň iň söygüli ve türgenlän heñine “Nar agacına”, “Yel-pezelendä” tutdı. (1379)

İpek şiltenin üstüne oturtulan bahşı kendisinin en sevdiği ve çalıştığı “Nar ağacına”, “Yelpezelendi” türküsünü çalmaya başladı.

Onuň önünden gutulcak heň yok. (1453)

Onun elinden kurtulacak türkü yok.

Emma velin, gövniüne yakmadık zat bolsa, ol hakda iki agız aydıp, yene-de edil yok yalı bolup oturyardı. (458)

Ama gönlüne yatmayan bir şey olursa o zaman iki söz edip yine aynı şekilde yokmuş gibi yerinde oturuyordu.

Onuň gidip baryan yerinden Han atlıları üstüne dökülip, oduna, suva yeke çıkanlarıni alıp gidip duryan yeri bolsa-da, yekece özi hiç zatdan heder etmän gidip baryar. (531)

Onun gittiği yerden Han’ın atlıları üstüne doğru geliyor, oduna, suya yalnız çıkanları alıp gittiği yerlerde, yalnız kendisi hiçbir şeyi ziyan etmeden gidiyordu.

Biziň dünýäde iň eziz göryän zadımızy sazdyr... (988)

Bizim dünyada en aziz gördüğümüz şey sazdyr.

2.1.1.2.2.9.3. Zarf- Fiil Grubu (gerunds and gerundising)

Bir zarf ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Zarf-fiil grubu başka fiilin gerektirdiği unsurları barındırır. Bu grup daima zarf olarak kullanılır (Ergin, 2009: 684). Zarf-fiil grubu söz dizimi içinde zaman, tarz, sebep, şart, karşılaştırma vb. işlevler yüklenir (Karahana, 2008: 59).

Türkmen Türkçesinde de zarf-fiil ana unsurdur ve grubun sonunda yer alır. Hâliyle de yüklem olarak görev yapar. Zarf-fiil yapmak için kullanılan ekler şunlardır: “-A, -Ip, -Up, -p, -dIkçA, -kAA, -mAAn” (Kara, 2012: 174).

Bunun yanısıra Türkmen Türkçesindeki “-(I)bAn” zarf fiil eki, Eski Anadolu Türkçesinde çok sık kullanılırken, Türkmen Türkçesinde oldukça seyrek kullanılmış, “-A (y), -I, -U” tekrar gruplarında ve birleşik fiillerde, “-dIkçA” eki Türkiye Türkçesindeki kullanımının aynısı olarak, “-AndA” sıfat fiil eki olan “-An” eki üzerine bulunma hâli eki getirilmesiyle oluşmuştur. Bir başka zarf-fiil eki olan “-Ip” Türkmen Türkçesinde en sık kullanılan ektir ve ünlüyle biten fiillerde araya koruyucu bir ünsüz alamadığı için kelimenin son ünlüsü ile ekin başındaki ünlü birleşir ve ek “-p” şeklinde görülür. “-kAA” zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde “iken” anlamını verir, “-mAAn” zarf-fiil eki ise Türkiye Türkçesindeki “-mAdAn” anlamını verir. “InçA” Türkiye Türkçesinde kullanıldığı gibi kullanılan bir ektir (Kara, 2012: 191). Boryakov, bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanılan “-AlP” zarf-fiil ekinin Klasik dönem Türkmen eserlerinde “-gAlP” şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. (Kara, 2012: 191).

Han ulumsırap, arkan gayşıp palladı. (998)

Han kibirlenerek, arkaya doğru esnedi.

Onuñ yanında oturanlar hem Han’ın şeyle diymegini makullap, gozganışıp oturdılar. (1043)

Yanında oturanlarda Han’ın böyle demesini onaylayıp yerlerinde kıpırdanmaya başladılar.

Öz halıları beyleki halılara goşulman, olarıñ içinden saylanıp çıkıp durlar. (1241)

Kendi halılarını diğer halılar ile karıştırmadan, içlerinden kolaylıkla ayırt edip seçip duruyordu.

Munuñ indi tä dañ atyança gitdigidir... (205)

Bu şekilde tan ağarınca kadar devam etmişti.

Çagırılınça onuñ içinde içini gısdırıp oturmalı. (1162)

Çağırılınca kadar odanın içinde, içini ferah tutup oturmalı.

2.1.1.2.3. Cümle

Korkmaz (2007: 54), cümle terimini bir fikri, duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı yargı hâlinde anlatan kelime grubu olarak tanımlamış ve cümlenin varlığının bir çekimli fiil veya ek-filden oluşan yükleme bağlı olduğunu belirtmiştir. Banguoğlu

(2007: 522) ise cümleyi; kendi kendine yeten bir yargı olduğunu ve bir yargının iki esas üyesi olan özne ve yüklem dışındaki üyeler alması ve bunları belirtme grupları hâlinde görülmesi cümlenin niteliğini değiştirmediyini ifade etmiştir. Deny (2012: 713), tek başına bazen bağımlı cümle gruplarının büründüğü şekil olarak tanımlamıştır. Gülensoy (2000: 428)'a göre cümle kavramı, bir yargı bildirmek için tek başına kullanılan çekimli bir fiile veya çekimli bir fiille birlikte kullanılan kelimeler dizisidir. Cümle daha geniş bir ifadeyle bir duyguyu, düşüncüyü, olayı, isteği, hükmü tam olarak bildiren kelime veya kelimeler topluluğudur. Cümlede kelimenin yeri gibi görevleri de değer bakımından farklı farklıdır. Bilindiği üzere yargıyı net bir biçimde bildiren öge yüklemidir ve cümlenin en değerli ögesidir. Yükleme en yakın olan öge ise cümlede vurgusu en yüksek olan ögedir.

2.1.1.2.3.1. Cümle Türleri

Cümleler yapılarına, yüklem türüne, yüklem yerine ve anlamlarına göre sınıflandırılır.

2.1.1.2.3.1.1. Yapılarına Göre Cümleler

Türkmen Türkçesi gramerlerinde cümleler kuruluşlarına göre “*yönekey sözlem*” ve “*goşma sözlem*” olmak üzere iki gruba ayrılır. *Yönekey sözlem* tek bir yargı yani tek bir yüklem barındıran cümlelerken, *goşma sözlem* kendi içinde *düzmeli goşma sözlem*, *eyerceñli goşma sözlem*, *bağlayıcısız goşma sözlem* olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. *Düzmeli goşma sözlem* bağlaçlarla kurulan birleşik cümle, *bağlayıcısız goşma sözlem* bağlaç kullanılmadan yapılan birleşik cümlelerdir. *Eyerceñli goşma sözlem* için üç farklı görüş olmakla birlikte, bir grup Türkmen dildisi, şahıs göstermeyen sıfat-fiilleri, zarf-fiilleri, isim-fiilleri kendi öznesinin varlığına ya da yokluğuna bakmaksızın eyerceñ sözlem gruna alırken; bir kısmı kendi başına öznesi olan cümleleri bu gruba dâhil etmektedir.¹⁸

2.1.1.2.3.1.1.1. Basit Cümle

İçinde tek bir olay, düşünce, hüküm bulunan ve bir çekimli fiille kurulan cümleye denir (Gülensoy, 2000: 435). Gencan (1979:116), basit cümleyi “*yalınç tümce*” terimiyle karşılamıştır. Basit cümle birçok kelimedenden oluşabileceği gibi çekimlenmiş bir

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Melek Erdem, “Türkmen Türkçesinde İç Cümleciklerin Morfosentaktik Açından İncelenmesi”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C 4, Ankara 2007, S 3, s.27-51.

fiilden de oluşabilir. Bilindiği üzere Türkçe Ural-Altay dil sınıfından Altay koluna mensup dildir ve bu sınıfa mensup dillerin temel ortak özelliklerinden biri de en kısa cümlenin fiilin çekimlenmiş hâli olmasıdır.

İne, şu günüň agşamı sazanda obasına gaydıp geldi. (53)

İşte bu günün akşamında sazende köyüne döndü.

Ol ecesi bilen goňşı öyelerine çıkıpdı. (70)

Annesi ile komşularının evine gitmişti.

Sen kem akıllık edyärsiň. (122)

Sen akılsızlık ediyorsun.

Sazanda dutarıň ışkına yaş oğlanlıgından düşüpdı. (152)

Sazende dutarın aşkına gençliğinde düşmüştü.

Biz söveşe çıkacak!.. (271)

Biz savaşacağız!..

2.1.1.2.3.1.1.2. Birleşik Cümle

“İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile, temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, yüklemi çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluşmuş cümle türü”dür. (Korkmaz, 2007: 45).

Birleşik cümleler kendi içinde; “*ki’li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve şartlı birleşik cümle*” olmak üzere üçe ayrılır.

2.1.1.2.3.1.1.2.1. Ki’li Birleşik Cümle

Farsça asıllı bir edat olan “ki”, eski şekli “kim” edatıyla yapılan birleşik cümledir. Esas unsur ki’li yapıdan önce gelirken ve yardımcı unsurun cümlenin sonuna gelir. Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere Türkçe sentaksın tersine bir istikamet vardır.

Türkmen Türkçesinde nadiren kullanılan ki’li birleşik cümle genellikle “ki” edatı düşmüş bir şekilde karşımıza çıkar. Bilhassa Irak Türkmenesinde bu durum hayli yaygındır (Tokatlı, 2012:100).

İncelediğimiz metinde “ki’li birleşik cümle” örneği yoktur.

2.1.1.2.3.1.1.2.2. İç İçe Birleşik Cümle

Bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesiyle oluşan cümledir. Birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlenin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru görevini üstlenir. Bu tür cümlelerde cümle unsuru veya isim unsuru olarak kullanılan cümle yardımcı cümle, bir unsuru cümle olan cümle ise asıl cümle durumundadır. Sentaks bakımından yardımcı cümle önce gelir (Ergin, 2009: 704).

Onuñ başga tãri bolmaz – diyip goydı. (343)

Bunun başka yolu yok –diyerek bıraktı.

Biz eşdidip oturalı... – diyip, oturanlar birden soradı. (376)

Biz duymak istiyoruz... –diye oturanlar birden bire sordu.

“Emma şeyle gelmekligi maslahat bilmedim, şunuñ için-de, ine şeyle geldim” diyerin-de, oña dutarımı görkezerin. (426)

Ama öyle gelmeyi akıllıca bulmadım. Bunun için de işte böyle geldim derim ve ona dutarımı gösteririm.

“Dogrı” diyip, oturanlarıñ hemmesi tassıkladılar-da: “Hey saz-söhbete yetesi zat barmı?” diydiler. (433)

“Doğru” diyerek oturanların hepsi onayladı” ve “Hey saza-sohbete denk bir şey olur mu?” dediler.

“Onı nãhili görýärsiñiz?” diyenine biri hem cogap bermekçi bolmadı. (444)

“Bunu nasıl buldunuz?” sorusuna yanıt veren olmadı.

2.1.1.2.3.1.1.2.3. Şartlı Birleşik Cümle

Temel cümleyi yargı bildirmeden zaman, şart, benzetme ve sebep işlevi ile tamamlayan zarf görevindeki yardımcı cümle türüdür. Fiil kök ve gövdeleriyle ek-fiile “-sA” şart ekinin getirilmesi ile kurulur (Korkmaz, 2007: 202). Daha basit bir tanımla birleşik cümlelerde şart kavramı veren yan cümledir.

Han’ın yanına şeyle barsañ, ol in ilki bilen eliñden dutarını alar-da, onu iki epläp döver, onsoñ özüñi hem agañın yanında oturdar. (452)

Han’ın yanına böyle gidersen, o önce elinden dutarını alır ve onu ikiye ayırıp parçalar, sonra seni de abinin yanına atar.

Eger peydalı bolsa, barımızdan peydalanıbermegimiz gerekdir. (470)

Eğer faydalı ise, hepimizin yararlanması gerekir.

Bir sınan, eğer eygerder yalı bolmasa, onda biz sonuğdan hem bar – diydi. (503)

Bir sınav geçir, eğer uestesinden gelemeyecek gibi olursan, o zaman biz sonunda da varız.

Natceğini obanıñ yigitleri bilen giden bolsa aydardık. (540)

Ne yapacağını köyün yiğitleri ile gitmişse söyleyebilirdik.

2.1.1.2.3.1.1.3. Sıralı Cümle

Tek başına yargı bildiren ve bir anlam bütünlüğü içindeki cümleler arasında ortak kip, şahıs ve diğer ortak cümle öğeleriyle iki veya daha fazla cümlenin oluşturduğu cümledir. Cümleler birbirine virgül, noktalı virgül ve bağlaçlarla bağlanır (Korkmaz, 2007: 192). Karahan (2008: 91) bu cümle grubunu ortak cümle öğeleriyle birbirine bağlanan cümleler grubuna almış ve cümle öğeleri dışında kimi zaman cümleler arası bağlantıyı başka unsurların destekleyip pekiştirdiğini ifade etmiştir.

Soňuna seredeliň, gitsin, her zat-da bol-sa, onuň bu gidişinden, belki, at galar.
(545)

Sonucu bekleyelim, gitsin ve her ne olursa olsun onun bu gidişinden belki bir ad kalır.

Aňrı gitdigiçe sazandaniň pikiri artyardı, öten agşamki öylerinde bolan gep-gürriňleriň hemmesi biri-biriniň ızından onuň yadına düşyärdi. (567)

Uzaklaştıkça sazendenin düşünceleri artıyor, önceki akşam evlerinde olan konuşmaların hepsi ardı ardına aklına geliyordu.

Ussat yerlerde işlenip çıkarılan yalı gat-gat galıp, asmana göterilen gara daşlar, olarıň üstünde gögerip oturan arça ve kerkav ağaçlar, yene şunuň yalılar onu geň galdırdı. (575)

Usta yerlerde çalışıp çıkmış gibi sıra sıra dizili göğe yükselen siyah taşların üstünde yeşillenen arça* ve kerkav* ağaçları ve daha niceleri onu şaşırtmıştı.

2.1.1.2.3.1.1.4. Bağlı Cümle

Bağlı cümleler; *ve, ama, veya, da, fakat, hâlbuki, meğer, lâkin* vb. bağlaçlarla birbirine bağlanmış olan ve aralarında anlam ilişkisi de bulunan bağımsız cümlelerden oluşur (Korkmaz, 2007: 36).

Türkmen Türkçesinde bu bağlaçlar *emma, daa, hem, yööne, de, yaa* vb. dir (Kara, 2012: 190).

Dökdüler: Emma ellerine oňlı zat ilmedi. (710)

Döktüler ama ellerine işe yarar bir şey gelmedi.

* Servi familyasından olan ve yılın bazı mevsimlerinde yeşil kalan ağaç türü.

* Dağda yetişen sağlam, güçlü ağaç türü.

Bir eşiden adım, emma yadıma düşmedi. (1293)

Bir yerden duydum ama hatırlayamıyorum.

Doğrudur – diyip, Şükür hem yıldırdı-da şöyle diydi. (1320)

Doğrudur –diyerek Şükür de güldü ve şöyle dedi.

Doganımı dilâp saylama yigitler bilen hem, saylama at-yaraglar bilen hem gelip bilyârdim, eger geleyin diysem” diyip, onuñ aydan sözleri Han’ın yadından asıl çıkmayardı. (1331)

Kardeşimi istemeye seçkin yiğitler ile de, seçkin at ve silahlar ile de gelebilirdim, eğer ki isteseydim gelirdim. Han’ın aklından asla çıkmıyordu.

2.1.1.2.3.1.2. Anlamına Göre Cümleler

Türkçede cümleler hükümler çekimli fiillerle bildirilir. Cümle yapısında bulunan kelime ve eklerin yönlendirdiği yargı soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. anlam özelliklerine sahip olabilir. Fakat temelde cümle hangi anlam özelliğine sahip olursa olsun olumlu veya olumsuzdur. Ayrıca bir diğer ayrıcı özellik cümlenin soru yargısı taşıyıp taşıyamaması ile ilgilidir. Buna göre anlamına göre cümleleri olumlu, olumsuz ve soru olmak üzere üç farklı başlıkta incelemek yerinde olacaktır (Karahan, 2008: 103; Gülensoy, 2015: 598).

2.1.1.2.3.1.2.1. Olumlu Cümleler

Yargının gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini anlatan cümlelerdir. Böyle cümlelerin yüklemi yapma, olma veya yapıma anlamı taşır (Karaağaç, 2011: 207).

Bazı cümleler, yapılarında olumsuzluk bildiren dil bilgisel unsurlar taşısa bile anlamca olumludur. Herhangi bir olumsuzluk unsuru taşıyan cümleler “değil” edatı veya “yok” ismi ile birleşince olumlu bir anlam kazanırlar. İki olumsuz unsur, cümlenin anlamını olumlu yapar. Ayrıca “-DAn başka” kalıbı “değil” edatı ile birleştiğinde ortaya olumlu bir anlam çıkar (Karahan, 2008: 104).

Türkmen Türkçesinde de, Türkiye Türkçesindeki kullanıma benzer bir kullanım vardır.

Gelenler hem gatı köpdi... (1339)

Gelenler de çok fazlaydı.

Saz eşitmäge gelenler gatı köpdi. (1353)

Saz dinlemeye gelenler çok fazlaydı.

Garşısın-da oturan yigidiñ üstüne şeyle edip, ok yılan yalı ovsun atyar. (1383)

Karşısında oturan yiğidin üstüne böyle yaparak, yılan görmüş gibi ot atıyor.

Şükür ızına düşüp baryar. (1392)

Şükür arkasına düşüp gitti.

2.1.1.2.3.1.2.2. Olumsuz Cümleler

Yargının gerçekleşmediğini veya gerçekleşmeyeceğini anlatan cümlelerdir. Böyle cümlelerin yüklemi yapmama, olmama veya yapılmama anlamı taşır (Karaağaç, 2011: 207).

“-mA” olumsuzluk eki, “ne...ne, değil” edatı, “yok” ismi cümleyi olumsuz yapar. “-mA” olumsuzluk eki fiil cümlelerini olumsuz yaparken, “ne...ne” edatı kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayarak isim ve fiil cümlelerini olumsuz yapar. Böyle cümleler yapıcı olumsuz görünmese bile anlamca olumsuzdur; yüklemi olumlu genellikle anlam taşır. “değil” edatı hem isim hem de fiil cümlelerini olumsuz yapar. “yok” ismi yüklem olarak görev aldığı cümlelerde anlamı olumsuzlaştırır (Karahan, 2008: 106).

Türkmen Türkçesinde bu olumsuz anlam; “-mA, -mAz, -mAAAn, -ook” gibi olumsuzluk ekleriyle sağlanır (Kara, 2012: 194).

Menden sorayan bolsañ, Han aga, vekil belläp durmak gerek däl. (1372)

Bana soracak olursan Han ağa, vekil oluşturmaya gerek yok.

Han bagşısının çalan heñleri aygıt edici netice bermedi. (1394)

Han’ın bahşısının çaldığı türküler tatmin edici sonuç vermedi.

Bu boluş Gulama yakmadı. (1400)

Bu olanlar Gulam’da büyük bir sevinç uyandırmadı.

Sazanda sazandanı şeyle çalşıp yeñmez, ayrı-ayrı çalınsa bilmeyärin. (1411)

Sazende sazandeyi böyle çalarak yenemez, belki de ayrı ayrı çalmalılardır, bilmiyorum.

Men türkmenleriň arasından, ine, şu sazanda zor diyip haysı birini tutçagımı bilemok. (1310)

Ben Türkmenlerin arasından işte bu sazende güçlü diyerek hangi birini seçeceğimi bilmiyorum.

2.1.1.2.3.1.2.3. Soru Cümleleri

Bir işin olup olmadığını soru yoluyla öğrenmek için veya bir fikre kuvvet kazandırmak ya da inkâr etmek amacı ile kurulan cümlelerdir (Gülensoy, 2015: 599).

Soru cümlesi olumlu ya da olumsuz olabilir. Soru anlamı; soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları, soru edatları veya “-mI” soru ekiyle sağlanabilir. Karahan (2008: 101), soru cümlelerini soru eki “-mI” ile kurulan, soru kelimeleri ile kurulan ve konuşma dilinde vurgu yoluyla da kurulan soru cümleleri olmak üzere üç alt başlığa ayırmıştır. Ayrıca yapısında soru eki veya soru kelimesi barındıran bazı kelimeler çaresizlik, küçümseme, sitem, şikâyet, rica, beklenmezlik gibi anlamlar da taşıyabilir.

Bu dara-direlikde näme edip bilyersiň? (1442)

İki arada bir dereye ne yapabilirsin?

İndi näme çalmalı? (1452)

Şimdi ne çalmalıyım?

Kim bu, Gulam bahşınıň hossarımıka? (1499)

Kim bu, Gulam bahşının akrabası mı?

Näme diyerkä, hälki aydan sözüniň üstünde tapılargıka, eline düşen etmişlini şeyle berer goyberermikä? (1522)

Ne denir ki, önceki söylediği sözün üstüne ne bulunabilir, eline düşen birini nasıl bırakabilir ki?

Hey, biziň Gulam bahşımızı saz çalşıp yeñen bolarmı?.. (1352)

Hey, bizim Gulam bahşımızı saz çalıp yenebilecek olan var mı?..

2.1.1.2.3.1.3. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

Yüklem türüne göre iki çeşit cümle vardır. Bu cümlelerden biri varlığın bildirildiği isim cümlesi, diğeri olayın nitelendiği fiil cümlesidir (Karaağaç, 2011: 202).

2.1.1.2.3.1.3.1. İsim Cümlesi

Bir yapma veya olma değil bir var oluş bildiren isim cümlelerinin yüklemi bir isim veya isim grubudur (Karaağaç, 2011: 204). “i-” ek fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem olurlar. Kip eki taşımayan yüklemeler geniş zaman kipindedir. İsim cümlelerinde zarf ve bulunma hâli ekli yer tamlayıcısı oldukça sık kullanılır. En sık kullanılan isim cümleleri; farklı kiplerdeki “var” veya “yok” isimlerinin yüklem olduğu cümlelerdir (Karahana, 2008: 96-97-98-99).

Munuñ özüne yetesi sebäbi bardı. (24)

Bunun kendine has bir sebebi vardı.

Bagşy şonda sekiz-dokuz yaşly oglandı. (163)

Bahşı o zaman sekiz dokuz yaşlarında bir oğlandı.

Garrı enäniñ gürrüni köpdi. (191)

Yaşlı kadının söyleyecek sözü çoktu.

Meniñ sözüüm sözdür... (1364)

Benim sözüm sözdür...

“Sag bol, bagşy” diyip, oña gıgırmaga özüni çemeläp oturanlar köpdi. (1397)

“Sağ ol bahşı” diyerek ona bağırarak için hazırlananlar çoktu.

2.1.1.2.3.1.3.2. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan cümlelerdir. Kip ve şahıs taşıyan tüm fiiller yargı bildirir. Daha geniş bir tanımla; fiil cümleleri yüklemi olmuş, olmakta olan veya olması istenen bir olayı bildirir (Gülensoy, 2015: 601).

Sazanda Han’ın yanından turup, muhmanhana baryança şeyle pikir etdi. (1061)

Sazende Han’ın yanından ayrılıp, misafirhaneye gidinceye kadar böyle düşüncelere dalmıştı.

Bagşyñ yüregine hovul düşüp, yerinden zövve turdı. (1088)

Bahşının yüreğine korku düştü, yerinden aniden kalktı.

Bagşy indi özüniñ nirädir çağırılmağına sabırsızlık bilen garaşyardı. (1153)

Bahşı şimdi kendisinin nereye çağırılacağını sabırsızlıkla bekliyordu.

Ol dağın öñünü kesip, gara gözelek gelin-gızlar hem yigitler geçyärler. (1165)

Dağın dibinden kara gözlü gelin kızlar ve yiğitler geçiyordu.

Meni Gulam başga daladıp, masgaralamak isleyänsiñ, sen meniñ üstümden gülceksiñ. (1189)

Beni Gulam bahşıya hırpalatıp rezil etmek istiyorsun, sonra benimle alay edecek, güleceksin.

2.1.1.2.3.1.4. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Cümle öğelerinin dizilişinde yüklemine göre iki çeşit cümle vardır: Kurallı (Düz) Cümle, Devrik Cümle.

2.1.1.2.3.1.4.1. Kurallı (Düz) Cümle

Yüklemi sonda olan cümledir. Türkçe cümle dizilişine göre yardımcı öğelerden ana ögeye doğru bir diziliş vardır. Cümlenin tüm öğelerinden sonra gelen ve yükleme en yakın ögenin vurgulandığı yüklemi en sonda olan bu diziliş Türkçe cümle yapısının en temel özelliğidir (Karahana, 2008: 100).

Onuñ coşgunlı yüregini, edyän pikirini saz biraz köşeşdirip bilyärdi. (1192)

Onun heyecanlı yüregini, aklını kemiren düşünceleri saz biraz sakinleştirebiliyordu.

Şu halatda añırdan biriniñ gıssanmaç gelip gapını açmağı sazandanıñ pikirini bozdı. (1198)

Bu sırada arkadan birinin aceleyle gelip kapıyı açması sazendenin düşüncelerini dağıttı.

Öten ağşam bolsa Han özüniñ iyip bilmeyän zatlarını Gulam başga iydirip, onu bakdı. (1206)

Geçtiğimiz akşam ise, Han kendisinin yiyemediği şeyleri Gulam bahşıya yedirip ona baktı.

Onda gideli, meni: “Tiz alıp gel” diyip iberipdiler. (1224)

O zaman gidelim, beni: “Çabuk alıp gel” diyerek göndermişlerdi.

Yöne velin öz halılarınıñ üstünde oturmaga başga bir yer bolmadı. (1237)

Ama kendi halılarının üstünde oturmak için yer bulmadı.

2.1.1.2.3.1.4.2. Devrik Cümle

Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı için daha çok günlük dilde, atasözlerinde ve şiir dilinde ahenk endişesiyle kullanılan yüklemi sonda olmayan cümlelerdir (Karahan, 2008: 100; Karaağaç, 2011: 206). Türkçeye Batı dillerinden geçmiş olan bu cümle türünün bir başka amacı ise monotonluğu önlemek ve akıcılığı sağlamaktır (Gülensoy, 2015: 593).

Yogsam, ol beyle “ulı” bayragı çağırarmıdı ahırı!.. (1287)

Yoksa o böyle “büyük” bir tören yapar mıydı hiç!..

Biziñ saylap durmagımız bolmaz, bahşı aga. (1313)

Bizim seçtiğimiz kimse yok bahşı ağa.

Yok, ayt, mihman bahşı. (1369)

Hayır, söyle misafir bahşı.

Olar bihâl adamlar dâldiler ahırın. (622)

Onlar güçsüz insanlar değildiler nihayetinde.

2.2. Üslup İncelemesi

Hikâye, Türk kültür tarihinde en az bin yıllık geçmişe sahip köklü ve yaygın bir kavramdır. Yüzyıllardır zenginleşerek her geçen gün daha da sağlam bir mana çemberi oluşturmuştur. Arapçada “*hakaye*” kelimesinden türeyen bu kelimenin Türkçeye İslamiyet sonrası dönemde girdiği tahmin edilir (Çetişli, 2014: 18).

Hikâye;

“Az çok ayrıntıları verilerek anlatılan olay; baştan geçen bir olayı anlatma; belli bir zaman ve yerde az sayıda kişinin başından geçen, gerçeğe uygun birtakım olaylar anlatan ya da birkaç kişinin karakteri çizilen roman türünden kısa yapıt, öykü; aslı olmayan söz.”

tanımıyla Türkçe Sözlükte (2009: 891) de verilmiştir.

Hikâye tarihî süreç içinde değişerek gelişmiş veya gelişerek değişmiştir. Bu sırada da pek çok edebî türle iç içe olmuş ve yeni edebî türlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Aktaş’a göre hikâye, tarihin her döneminde veya her toplumun edebiyatında anlatma fiilini temel almış bir edebî form olmuştur. Aynı temelde *hikâye*, *hikâye etme*, *tahkiye* onun en temel özelliğidir. Hikâye gibi; “masal, destan, halk hikâyesi, kıssa, mesnevi, roman, menkıbe” gibi türler anlatma esasına dayalı olan formlardır (Çetişli, 2014: 21).

Hikâyenin yapı taşları olan olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman ve mekândır.

Olay örgüsü veya vak’a zinciri, olayların kronolojik bir sıra ile anlatılması ve olaylar arasında neden-sonuç ilişkisine dayalıdır. Olay örgüsü şahıs kadrosu ile şekillenmeye başlar ve bu şekilde anlam ve değer kazanır. Ayrıca sadece isimden ibaret olsa bile reel veya irreal bir zaman veya mekân oluşturulur. Böylece hikâyenin iskeleti yapılır (Çetişli, 2014: 23-24; Karabulut, 2013: 146).

Şükür Bağşı adlı eser Türkmen Edebiyatında *povest* olarak bilinen *uzun hikâyedir*. Roman kadar uzun, hikâye kadar kısa olmayan bu edebî tür Rus edebiyatının tesiriyle Türk dünyası edebiyatında yerini almıştır. Şahıs kadrosu hikâyeye göre biraz daha geniş sayılabilen *povest*, aynı zamanda zaman ve mekân unsurları bakımından da daha zengindir.

Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü’nde (2016: 208) *povest*; kıssa türünde yazılan bir edebî eser türü olarak tanımlanmıştır.

Edebiyat İlmına Değişli Terminlerin Sözlüğü'nde (1966: 147) povest; orta hacimdeki epik eserler olarak açıklanmıştır. Ayrıca, povestin yaratılma sürecinin romandan bir farkı olmadığı, roman gibi devrin karakteristik sosyal olaylarını analiz ettiği belirtilmiştir. Ancak povest, hacim olarak küçük ve karakterlerin sayısının az olması ile romandan ayrılır. Povestin hacminin küçük olması yazarın isteğine bağlı değildir. Povest, sosyal hayatta gelişen ve değişen olayları konu edinir. Şunu da belirtmek gerekir ki, yazar povesti için seçeceği konuda hikâye içeriğine sığmayacak, roman içeriğini dolduramayacak bir olayı ve buna paralel olarak olay örgüsünü seçer.

Povest, epik eserler için kullanılan bir terimdir. Kronolojik olarak olayları terkip eden eserlere de povest denilmiştir. 19. yüzyılın 30'lu yıllarından başlayarak, Rus edebiyatında Puşkin'in eserlerinden "Kapitan Kızı", Gogol'ün eserlerinden "Taras Bul'ba", "Şinel", "İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç'in Käyişşleri Hakında Povest" bugün yazarlara da örnek olabilecek niteliktedir (Edebiyat İlmına Değişli Terminlerin Sözlüğü,1966:148).

Türkmen edebiyatında povest sosyalist realizm akımının etkili olduğu edebî dönemde B. Kerbabayev'in "Bayram", "Aysoltan", A. Govşudov'ın "Vatan Oğlu", A. Durdıyev'in "Meret", "Baglı Yigit", H. İsmayılov'ın "Mugallım'ın Gızı", G. Guliyev'in "Köpetdagiñ Añırsında" gibi yazarlar eserlerinde ilk örneklerini vermiştir (Edebiyat İlmına Değişli Terminlerin Sözlüğü,1966: 148).

Anlatmaya dayalı edebî eserler muhteva, yapı ve dil unsurlarından oluşur. Yazar edebî esere, herhangi bir duygu veya düşünceyi, muhtevaya bağlı olarak, dil aracılığıyla hayat verir. Dolayısıyla muhteva, yapı ve dil öğeleri edebî eserin var olmasını sağlar.

2.2.1 Muhteva – Üslup

Muhteva yani içerik edebî eserin bir başka temel unsuru olan "*üslup*" u meydana getirir. Üslup; muhteva, yapı ve dil gibi somut ve kendine özgü varlığı olan bir unsur değildir. Üç temel unsurun bireysel ve orijinal sentezi çerçevesinde hayat bulan yazara özgü tavidir (Çetişli, 2014: 80). Daha geniş bir tanım yapacak olursak, yazarın kendine özgü tutumu ve deyiş onun üslubunu oluşturur. Üslup bir kişinin duygu, düşünce ve hayallerini sözle ya da yazıyla kendine özgü bir tarzda dile getirmesidir. Her yazarın üslubu onun yaşam biçimi, hayata bakış açısı, şahsiyeti hakkında bir ipucu oluşturur (Çetin, 2004: 273).

Çalışmamıza konu olan *Şükür Bağşı* povesti Türkmenistan sahasında gerçek bir olay temel alınarak Nurmurat Sarihanov tarafından kaleme alınmıştır. Türkmenistan'ın önemli yazarlarından biri olan ve Türkmen edebiyatında düzyazı türünü geliştiren Sarihanov, edebiyat tarihini zenginleştiren usta bir hikâyecidir.

Şükür Bağşı, muhtevası gereği Türkmenleri, Türkmenistan coğrafyasını, Türkmenlerin dillerini, kültürlerini yansıtabilmiş bir eserdir. Povestin baş kahramanı olan Şükür, köy köy, şehir şehir gezip dutar çalan, türkü söyleyen bir bahşı, sazende, halk ozanıdır. Halk arasında sevilen, hürmet gösterilen bir kişiliğe sahiptir. Hikâyede kendisine dutar çalmayı, türkü söylemeyi öğretmiş olan abisinin Han'ın eline esir olarak düşmesi sonucu, abisi Berdi'ye karşı duyduğu minnetle köy halkından "Yiğitler" in tüm engel olma girişimlerine rağmen yalnız başına Han'dan abisini kurtarma çabasını anlatılır. Bu çaba sırasında başına gelen bir dizi olay ve Han'ın yanına gitmek için yola çıktığında Türkmenistan coğrafyasından izlenimler povestin muhtevasını oluşturur.

Muhtevanın oluşmasında Türkmen kültüründe önemli yer edinmiş olan dutar, at, halı, halı motifleri, türkü söyleme, karaca ev * vb. maddi unsurlar ile Türkmen halkının yardımseverliği, cesurluğu, savaşçılığı, söz söyleme sanatı, şairliği, barış yanlısı olması gibi manevi unsurlar da vardır.

Şükür Bağşı povesti, Türkmen halkının sosyal yaşantısına, örf-adet ve gelenek-görenek, kültür gibi unsurlarını tam anlamıyla yansıtmaktadır. Yazar, genel olarak sade bir dil kullanmış kelime oyunlarına, karmaşık çağrışımlara, edebî sanatlara yoğun bir şekilde yer vermeden sade, akıcı, duru, temiz bir dil kullanmıştır. Deyimler ve atasözleri de *Şükür Bağşı* povestinde sık sık kullanılmış olan dil unsurları olarak tespit edilmiştir. Metinde karşımıza çıkan bazı atasözü örnekleri şu şekildedir:

Eşiden deň bolmaz gören göz bilen... (577)

Duyduğun ile gördüğün bir olmaz.

Gırmıldan gır aşar. (686)

Hareket eden yol alır.

Mollası köp bolsa, toklusı harama çıkar. (477)

Akıl veren çok ise yapılacak iş bile yapılmaz.

Gep oyundan yeter. (871)

* Çadır.

Konuşmak oyunu bitirir.

Urşuñ daşından içi aman. (918)

Savaşın dışındansa içinde olmak iyidir.

Metinde karşımıza çıkan deyim örnekleri şu şekildedir:

Men sazımıza isnat getirmerin! (1149) *Öz halıplarımıñ yüzüne çirk yalıcak-da garalık getirmerin!* (1150)

Sazımıza leke sürmem! Ustalarımın yüzüne kara leke sürmem!

Ahırı Han'ın galasınıñ ışigine yetip ayak çekdi. (688)

Nihayetinde Han'ın kalesinin kapısını görünce bekledi.

Onuñ dabarası dag aşıp, biziñ obalarımıza çenli barıp yetendir. (1057)

Onun ünü dağ aşıp, bizim köyümüze kadar gelmişti.

Şoña görä ol mihmanını gepletmânini govı görüyärdi. (1329)

...Sen eneñ oğlu, atdan dutarı govı görüyärsiñ... (161)

...Sen annenin oğlusun, attan ziyade dutarı seversin...

...oturan yerlerinde bir-biriniñ gulagina çavuş çakışdılar. (1359)

...oturdukları yerde birbirlerinin kulağına fısıldadılar.

Üslup türleri bakımından *povestimizi* ele aldığımızda genel olarak, *nesnel tasvir üslubuna* uygun bir üslup kullanıldığını söyleyebiliriz. Nesnel tasvir üslubu, yazarın varlıkları, insanları, nesnelere ve diğer canlıları duruşlarına, renklerine, biçimlerine, hareketlerine, tavırlarına göre fotoğraf gerçekliğiyle yazara sunduğu bir üsluptur. Ayrıntılara yer verir, yorum ve değerlendirme katmadan kişi, durum ve olayları salt diyaloglar eşliğinde tecelli eder. Tasvir yaparken eksik yahut fazla bir şeye yer vermez (Çetin, 2004: 295).

Uzun, agacetli, garayagız, yañı otuzdan agan yaş yiğit sazandanıñ bolsa ulumsılığı, cögülügi, nâzini artdırması bolmazdı. (13)

Uzun, ince ve sağlam vücutlu, kara yağız, otuzunu yeni geçen genç ve yiğit bir bahşı ise kibirli, hilekâr ve kaprisli biri değildi.

Nesnel üsluba paralel olarak; yalın üslup ve zaman zaman da tahlilci üslup kullanmıştır. *Yalın üslup*, sade, yalın, süslerden arındırılmış, muğlak olmayan, şiirsel üsluba yer vermeyen, kelime oyunlarından ve benzetmelerden uzak duran okurun zihnini yormadan, basit cümlelerle kurulan üsluptur.

Hanıñ gözleri bahşıda: onuñ dutarına, gara silkme telpegine, agar çäkmenine ve ayagındaki ovidan gülli corabına, pikirli yüzüne, hemme zadı göresi gelmeklik bilen garayan gözlerine seredyär. (810)

Han'ın gözleri bahşıda, onun dutarında, kara silkme başlığında, kır renkli çekmeninde* ve ayağındaki güzel motifleri olan çorabında, düşünceli yüzünde, her şeyi görmek istercesine bakan gözlerindeydi.

Tahlilci üslup ise; en ince ayrıntıları bile uzun uzadıya anlatan, olaylar, durumlar, kişiler, kişilerin ruhsal durumları bütün özellikleriyle sergilenir. Basit olayların bile sebep ve sonuçlarıyla irdelendiği bu üslupta her şey tasvir edilir (Çetin, 2004: 299- 300).

Bu soragı hanıñ gülküsine goşulyan, belki, ondan hem içyakgıcrak gülyän gırçak gara sakgallı, bili gök guşaklı, orta boylı adam berdi. (913) Ol özüniñ soragından gövni hoş bolup, sakgalını sıpap, hanıñ yüzüne garadı. (914)

Bu soruyu Han ile birlikte yerli yersiz gülen kır, siyah sakallı, beli kuşaklı, orta boylu adam sordu. Sorduğu sorudan fevkalade memnun bir şekilde sakalını sıvazlayarak Han'ın yüzüne baktı.

2.2.2. Anlatım Tarzları

Anlatım tarzları edebî eserin yaratımı sürecinde sanatkarın konu veya olayı anlatmak için kendisinin seçmiş olduğu biçemdir. Biçem her ne olursa olsun “dil” ile okura / okuyucuya iletilir. Her dilin, milletin kendine özgü ses, mana, çağrışım ve yapı özellikleri olduğu içindir ki, ifade imkânları ve kelime kadrosu gelişip zenginleşir. Edebiyatın bir anlatma sanatı olması “*anlatım tarzları*”nın oluşmasına zemin hazırlamıştır (Çetişli, 2014: 112-113). Edebiyat sahasında dilin kullanımında iki temel tarz görülür; bunlardan biri nazım, diğeri nesirdir. Ne nazma ne de tam olarak nesre ait olan anlatım tarzları ise şu şekildedir; *tahkiye / anlatma, gösterme / sahneleme, tasvir,*

* Erkeklerin giydiği elbise.

konuşma, monolog, tahlil / iç çözümleme, şuur akımı, açıklama / yorumlama, leitmotiv, alıntı / montaj. (Çetişli, 2014: 116).

Şükür Bağşı povesti mensur bir eserdir. Eserde *tahkiye, tasvir, konuşma, tahlil / çözümleme* anlatım tarzları da kullanılmıştır.

Nesir; terim manası ile herhangi bir duygu ve düşüncenin dilin yapısına uygun gramer kaideleri çerçevesinde cümleler halinde ifade edilmesidir. Kafiye ve vezni yapısında bulunduran nazıma göre nesir daha açık ve net cümleleri bünyesinde tutar. Nesirde noktalama işaretleri okurun yazıyı rahat anlayabilmesi için önemli hususlardan biridir. Nesir anlatım türünün en küçük birimi cümledir. Cümleler mantıki bir sıra ile paragrafı, paragraflar toplamı ise metni oluşturur.

Nesir kendi içinde *edebî nesir* ve *edebî olmayan nesir* şeklinde ikiye ayrılır. *Şükür Bağşı* hikâyesi edebî nesre bir örnektir. Edebî nesir okura, estetik haz verebilen ve bunu gözeten, yazarın ahenk unsurlarını kullanarak metne derinlik vasfı kazandırmasıyla olur. Edebî olmayan nesir ise; sanat endişesi taşımayan, derinlik olmaması nedeniyle de edebî nesre göre daha açık ve açıklayıcı türdür (Çetişli, 2014: 115-116).

Tahkiye anlatım tarzı ise, adından da anlaşılacağı üzere anlatma esasına bağlı edebî türlerin en önemli ifade tarzıdır. Destan, masal, efsane, halk hikâyesi, fabl, fıkra, roman ve hikâye gibi türlerin temelidir. Bu anlatım tarzı, olayı hikâyeleştirerek okura sunar. Tahkiye anlatıcının dilinde can bulur. Bu sebeple anlatılanla, okuyucu / dinleyici arasında mutlaka bir anlatıcı olmalıdır. Anlatıcı eğer masalcı, destancı, fıkracı yahut âşık ise doğrudan dinleyicisinin karşısına çıkar ve dinleyiciye “kendi” zevk, imkân ve tercihlerini sunar. Yazılı edebiyatta ise gerçek anlatıcı, itibarî anlatıcıya dönüşür. İtibarî anlatıcı okura yine kendi zevk, imkân ve tercihlerini sunar. Her şey anlatıcının bulunduğu zaman ve mekân açısından, belli bir mesafeden, zaman diliminden yansıtılır. Anlatıcı kendi tercihleri doğrultusunda bir yazın oluşturduğu için birtakım ayrıntılar ihmale gelip gözden kaçabilir (Çetişli, 2014: 116-117).

Şükür Bağşı povesti tahkiyeli bir edebî eserdir. Bu edebî eseri besleyen damarlar *tasvir, konuşma, tahlil ve çözümleme, şuur akımı ve leitmotiv* anlatım tarzlarıdır. Bu damarlar anlatılacak olan olayı, duygu ve düşüncüyü okura daha canlı, heyecanlı ve gerçekçi aktarmayı sağlar.

Tasvir tahkiyeli bir eserin olmazsa olmazıdır. İnsanın, mekânın, tabiatın, eşyanın kelimelerle resmedilerek, okurun gözünde canlandırılmasını, hikâyenin içine çekilmesini sağlar. Hikâyede oluşturulan itibarî dünya okura sunulurken, gözünde canlandırabilecek kadar ayrıntılı ve gerçeğe yakın yani nesnel olmalıdır.

Şükür Bağşı povestinde oldukça sık kullanılan betimlemeleri örnekleyebiliriz:

“*Yeňnesiniň şol bir oturişy oturişdi. (84) Ol geplese, ya-da şu oturişından birazajik gozgansa aglacakdi. (85) Muňa güman yok. (86) Aglamaga tayar bolup otr. (87) Onuň şunuň üçin dumup ve gozganıp bilmän oturanlığını bağşı aňlan hem bolsa gerek, soň onu gepletcek ve ondan zat eşitcek bolman, egninden dutarını keypsizlik bilen ayırdı-da, duldaki yabalı agaca tarap yöneldi... (88)*”

“Ağlayacak gibiydi. Fakat buna bile takati yoktu. Ağlamaya hazır oturuyordu. Onun sessizliğinden ve hiç kıpırdamadan oturmasından bahşı bir şeyler anlamış olacak ki yengesini konuşturarak ve ondan işitecek olduklarını merak ederek omzundan dutarını keyifsiz bir şekilde indirdi ve duldaki* köşesindeki duvar askısına doğru yöneldi.”

Edebî eserlerdeki en temel anlatım tarzlarından biri olan *konusma* günlük hayatın vazgeçilmezidir. En az iki kişi arasında olduğunda “*diyalog*” olarak adlandırılır. Eğer konuşma eylemi bir kişi tarafından uzun uzun yapılıyorsa “*monolog*” olur. Diyalog ve monolog tarzı anlatım, hikâye ve romanda diğer anlatım tarzları ile sentezlenerek kullanılır. Diyalog ve monologları anlatıcının zevk ve tercihi belirler. Bu anlatım tarzı hikâyeyi veya romanı monotonluktan kurtararak üsluba çeşitlilik kazandırır. Konuşan kişinin karakteri, kültürel ve sosyal kimliği hakkında ipucu verir (Çetişli, 2014: 125-126).

Şükür Bağşı povestinde hem diyalog hem de monolog oldukça sık kullanılır. “*Diyalog*” u şu şekilde örnekleyebiliriz:

“-*Täk bir özümi? – diyip, yaňadandan soradı. (782)*

-*Hava, täk özi. (783) Bir hor yabısı bilen, bir dutarı bar. (784)*

-*Dutarı bar diydiňmi? (785) Bar, onda tiz alıp gel – diyip, Han nökerine buyurdi. (786) – Ilgap git-de tiz getir! (787)*”

“-*Tek başına mı? – diye sordu.*

* Türkmen çadırlarının ya da evlerinin sağ ya da sol köşesidir.

-Evet, tek başına... Bir zayıf atı, bir de dutarı var.

-Dutarı mı var dedin? Git o zaman hemen alıp gel! -diye Han hizmetçisine buyurdu. -Koşarak git, çabuk getir! -diyerek emrini verdi ve ardından yanında oturanların birine daha koş dedi.”

“*Monolog*” için ise şu paragrafı örnek verebiliriz:

“*Ol şulara seredip duran yerinde şeyle diyyardı. (576)*

Eşiden deñ bolmaz gören göz bilen” diylen sözi yene-de bir gezek tassıkladı. (577) Daşın üstünde ağaç gögeripdir, ulalıdır. (578) Bular barıp-ha biziñ obamızdan-da görnüp duryarlar. (579) Olarıñ köki neneñ daşı deşip geçyärkä? (580) Suvi nireden tapıp içyärkä? (581) Daşlar gat-gat goylupdır. (582) Bu kimiñ işikä? (583) “Hezreti Alı gılıcı bilen dağı iki yarıpdır” diyerdiler. (584) Bu doğru dälidir. (585) Hey, bu daşları gılıç bilen iki yarmak bolarmı? (586) Yöne velin bu dağlarıñ aşıklara yol bermän, üstünde zarın agladanları, belki, doğrudur. (587) Meniñ velin yolum açık. (588) İne, şu cülge bilen gitcek oturcak... (589)”

“ Bunlara bakarken kendi kendine şöyle diyordu:

Duyduğun ile gördüğün bir olmaz.” sözünü bir kez daha tecrübe ettim. Taşın üstünde bir ağaç yeşillenip uzamıştı. Bunlar bizim köyümüzden de görünüyor. Bu ağaçların kökü nasıl taşı deşerek geçiyor ki? Suyu nereden bulup içiyor ki? Taşlar kat kat koyulmuş, bu kimin işi ki? “Hazreti Ali dağı kılıcı ile ikiye yarmıştır.” diyorlardı. Bu doğru değildir. Bu taşları kılıçla ikiye yarmak mümkün mü? Ama bu dağların âşıklara yol vermediği, üstünde ağlayan zavallılar olduğu belki de doğrudur. Lâkin benim yolum açık, işte bu vadi boyunca gideceğim...”

Tahkiyeli eserlerin anlatım tarzlarından bir diğeri de *tahlil / iç çözümleme*dir. Modern roman ve hikâyenin romantizm ve realizm akımı doğrultusunda şekillenmesiyle birlikte, olay örgüsü içindeki kahramanların iç dünyaları anlatıcı tarafından tüm derinliği ve çıplaklığıyla gözler önüne serilmeye başlanmıştır. Kahramanların korkuları, sevinçleri, heyecanları, öfkeleri psikolojik bir sentez yapılarak tahkiyeli anlatımda yerini alır.

Şükür Bağşı povestinde baş kahraman Şükür’ün Han’ın eline düşmüş olan abisinin haberini almasıyla birlikte başlayan iç çözümleme, tüm anlatı boyunca devam etmiştir. Abisini kurtarmak için köyünden ayrılıp yola düştüğü andaki iç konuşmaların

her biri tahlil niteliğindedir. Kahramanın korku ve heyecanı aynı anda yaşadığını gösterir. Bu iç çözümleme, povest boyunca değişik duygu ve düşüncelerle devam eder.

“Sazanda şeyle diyip, gaygilancak yalı bolyar. (1446) Emma velin onuñ yadına hâzir Garadâli gökleñ, Dövlêtdurdı ve yeneler düşmeyârdi. (1447) Onuñ pikiri özüne yetikdi. (1448) Diñe öz garşısındakını yeñmek hakkında oylanyar. (1449)”

“Sazende düşündükçe kaygılanıyordu. Ama şimdi aklına Garadeli Gökleñ, Dövlêtdurdı ve diğêrleri aklına gelmiyordu. Düşünceleri kendisine göre bildikti. Tek derdi karşısndakini yenmekti.”

Sarıhanov bu tahlil ile kahramanın iç dünyasını okuruna başarıyla ulaştırır.

2.2.3. Olaya Dayalı Metinleri Oluşturan Unsurlar

2.2.3.1. Şahıs Kadrosu

Edebiyatın temel hatta tek konusu olan “insan” ve onu alakadar eden her konu özellikle hikâye, roman ve tiyatro da her yönüyle işlenebilir. İnsan faktörü anlatmaya dayalı edebî metinlerde verilmek istenen “öz”ü soyuttan somuta taşıma görevini üstlenir (Çetişli, 2014: 88). Anlatmaya dayalı metinlerde olayların canlı bir şekilde seyredebilmesi, bunlara yön veren kişilerle mümkün olabilir. Dolayısıyla şahıssız ya da şahsa özgü niteliklerin olmadığı metin, hikâye, roman, tiyatro vs. adını alamaz (Çetin, 2004: 144).

Anlatmaya dayalı metinlerde şahıs kadrosunu genellikle insanlar oluştururlar. Ancak bunun yanı sıra nadiren, hayvan, eşya, sayı, işaret vb. bir şey de roman kişisi olarak görev alabilir, insanî nitelikleri, fiilleri, duygu ve düşünceleri aktarabilir (Çetin, 2004: 144-145). Ne şekilde olursa olsun şahıslar itibarî âlemden ve bu âlem içinde yer alan unsurlardan ayrı düşünülemez. İnsanla itibarî kahraman arasında bir benzerlik olduğu şüphesizdir. Zira itibarî eserin modeli ve malzemesi harici âlemden alınır. İtibari âlemin hareket noktası harici âlem olsa bile hiçbir zaman itibarî şahsı tam ve gerçek manasıyla veremez (Aktaş, 2003: 134-135).

Genel olarak kahramanları iki ana gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan biri, *kart karakter* olarak da bilinen *düz karakterler*dir. Metinde görünür görünmez hemen okur tarafından tanınır ve kolayca hatırlanır. Olay örgüsü boyunca herhangi bir değişime uğramaz. Yazarın söylemek istediğini tek bir cümleyle ifade etmesini kolaylaştırır. Daha açık bir ifadeyle, her zaman ve her ortamda tek bir fikrin veya

vasfin sembolüdürler. Bir karakterden ziyade, herhangi bir sınıfın, grubun veya meslek mensubunun tipini yaratırlar (Stevick, 2004:164; Çetişli, 2014: 90). Bir diğ er grup ise, *yuvarlak kahramanlardır*. Psikoloji ve karakter bakımından derinlik ve zenginliğ e sahiptirler. Olay örgüsü boyunca sürekli zihnen ve ruhen değı ş en kahraman dü z karakterin taban tabana zıttıdır. Öte yandan yuvarlak karakter insan gerçeğine daha yakındır. Karakter başkalarına benzemekten çok, kendine özgü değ er ve niteliklere sahiptir (Çetişli, 2014: 91).

Ş ahıs kadrosunda kahramanların üstlendikleri fonksiyonlar bakımından da alt gruplara ayrılır. Bunlar; *asıl kahraman, hasım / karşı güç kahramanları, yönlendirici kahraman, yardımcı kahraman, yazarın sözünü emanet ettiğı kahramanlar ve fon / figüran kahramanlardır* (Çetişli, 2014: 92-93; Aktaş, 2004: 138-139).

Asıl kahraman, olay örgüsünün başlayıp gelişmesi ve şu veya bu istikamette şekillenmesinde önemi üzerinde taşıyan kişidir (Çetişli, 2014: 92). Asıl kahramanın hareketi, bir istekten, ihtiyaçtan veya endişeden kaynaklanır (Aktaş, 2003: 138). Diğ er kahramanlar bu kahramanın etrafında yer alır ve onunla olan ilişkisinin yakınlığı doğrultusunda değ er kazanır. *Şükür Bağı şı* povestinde eserin adına bile tesir edecek kadar önemli olan kahraman Şükür'dür. Tüm olay örgüsü, Şükür'ün yaşadıkları, yaşayacakları, duygu ve düşünceleri, sorumlulukları çerçevesinde oluşmuştur. Şükür karakteri, temaya açıklık kazandırmayı, Türkmenlerin sosyal ve kültürel hayatını tanıtmayı, Türkmenistan coğrafyasını gözler önüne sermeyi üstlenmiştir. Diğ er kahramanlar Şükür etrafında değ er kazanmış ve poveste ortak olmuşlardır.

Hasım / karşı güç kahraman, olay örgüsünün şekillenmesinde ihtiyaç duyulan çatışmanın yaşatılabilmesi, olayların düğ ümlenmesi ve çözülmesi atmosferini oluşturur. Asıl kahraman onunla çatışma halindedir, hedefine engel olmaya çalışır (Aktaş, 2003: 138; Çetişli, 2014: 92). *Şükür Bağı şı* povestinde asıl kahramana karşı güç olan kahramanlar birden fazladır. Olay örgüsünde karşımıza ilk çıkan karşı güç Şükür'ün abisini kurtarmak için plan yapması ve sonucunda da yalnız başına Han'ın elinden kurtarmaya karar vermesiyle ortaya çıkan "Köyün Yiğitleri"dir. Bu "Yiğitler" Şükür'ün Han ile tek başına mücadele edebileceğine inanmaz, at ve silah kullanmayı bilmemesi sebebiyle de onu kararından caydırmaya çalışır. Uzun uğraşlar sonucunda Şükür'ü ikna çabaları neticesiz kalır ve Şükür abisini Han'ın elinden kurtarmak için yalnız başına Han'a gider. İkinci karşı güç ise, Han'ın sarayına vardığında saray kapısında içeri girmesine engel olmaya çalışan muhafızlardır. Kahramanımız muhafızlara asıl derdini

söylemez. Sadece bir bahşı olduğunu ve Han ile görüşmek istediğini ifade eder. Muhafızların Han ile görüşerek durumu izah etmesiyle Şükür, Han'ın sarayına bir şekilde girer ve böylece ikinci karşı güçle de uzlaşma sağlamış olur. Fakat asıl karşı güç sona kalmıştır. O da Han'ın ta kendisidir. Povestin bütün iskeleti aslında bu çatışma üzerine inşa edilmiştir. Povestin başında abisinin Han'ın eline düştüğünü öğrenen Şükür, saraya sıradan bir bahşı olarak girer. Fakat Han, Şükür'den şüphelenir. Bu şüphe üzerine Şükür'ü bir nevi sorguya çekerek ona asıl niyetini itiraf ettirir. Daha sonra kendi bahşısı olan Gulam'ı Şükür'ün karşısına çıkararak yalnızca onu yenmesi koşuluyla kardeşini azat edebileceğini söyler. Gulam'ı yenen Şükür, Han'ı deyim yerindeyse bozguna uğratar ve en önemli karşı güçle olan savaş da Şükür'ün galibiyetiyle sonuçlanır.

Yönlendirici kahraman, olay örgüsünün gidişatını asıl kahramanın gelişmeler karşısındaki tavrını belirlemeye ve tasvir etmeye yardımcı olan kahramanlardır (Çetişli, 2014: 92). *Şükür Bahşı* povestinde yönlendirici kahramanlardan biri Şükür'ün yengesidir. Şükür eve geldiğinde yengesinin halinde bir tuhafılık sezer. Bir süre sonra yengesinden abisinin Han'ın eline düştüğünü öğrenir. O ana kadar normal bir seyir izleyen povest birden hareketlenmeye başlar. Yengesinin rolü burada Şükür'ü bir şeyler yapmaya sevk etmesidir. Abisinin Han'ın eline esir düştüğünü öğrenmesiyle birlikte dağılan Şükür zihnini bir türlü toparlayamayıp ne yapması gerektiğine karar verememektedir. Bu sırada köydeki her şeyden ve herkesten haberdar olan Kümüş Ece adında yaşlı bir kadı Şükür'e yol gösterir. Zor günlerin üstesinden gelebileceğini "Mertin başı kalabalık olmalı" sözüyle de pekiştirir. Gümüş Ana ile konuştuğundan sonra dutarını eline alıp, düşünmeye ve aslında mutlak kararını verme yoluna çıkan Şükür "Beline sağlam kuşanma" yı planlamaya koyulur. Jest ve mimiklerinin tasvir edilmesinden de kararlığı anlaşılır. Kümüş Ece'nin yönlendiricilik görevi burada oldukça önemlidir. Povestin kurgulanmasında önemli bir yere sahiptir. Zira, onu kendine getiren Gümüş Ana olmuştur. Diğer yönlendirici kahramanımız, "Batır"dır. Abisini Han'ın elinden kurtarmak isteyen Şükür'ün yalnız gitmeye karar vermesi üzerine az önce de belirttiğimiz "Yiğitler" in sözcüsü olarak karşımıza çıkar ve Şükür'ü birlikte gitmek için ikna etmeye çalışır. Şükür'ün yalnız başına gitmeyi direktmesiyle birlikte bir başka yönlendirici kahraman aksakal "Oraz Aga" karşımıza çıkar. Bahşının ikna olmadığını görünce sessiz sedasız oturduğu yerden doğrularak Şükür'e destek olur ve "Yiğitleri" bahşının arzu ettiği gibi gitmesi konusunda ikna eder. Bir başka

yönlendirici kahraman “Gulam Bahşı”dır. Han’ın bahşısı olan Gulam, Şükür’ün karşısına onu yeneceğine kesin gözüyle bakılan biri olarak Han tarafından çıkarılır. Şükür ve Gulam’ın atışması için hazırlanan avluya gelen halk Şükür’e küçümseyen gözlerle bakar. Şükür bu bakışları gördükçe ve abisinin esir olduğunu düşündükçe hırslanır ve kendinden son derece emin olan Gulam’ı çalıp söylediği türküyü alt eder. Gulam, burada Şükür’ü abisine ulaştırın bir köprü fonksiyonu üstlenmiştir.

Bu üç tip kahramanın yanı sıra onlara işlevlerini yerine getirme görevi üstlenen *yardımcı kahramanlar* bulunmaktadır. Yardımcı kahramanlar, asıl kahramanı destekler nitelikte olan zaman zaman kendilerine özgü kişilik de kazanabilen kahramanlardır. Eserde de bu görevi üstlenen kahramanlarımız da vardır. Bunlardan biri Şükür’ün yengesi Dursun evin bahçesinde ağlarken, onun yanına giderek teselli etmeye çalışan orta yaşlı kadın Bossan’dır. Şükür, yengesinin ağladığını bu kadın sayesinde fark eder ve yine bu kadın sayesinde abisi Berdi’ye neler olduğunu öğrenir.

Bir diğer kahraman tipi *yazarın sözünü emanet ettiği kahraman* tipidir. Yazarın vermek istediği açık veya gizli mesajı bir kahramanı vasıtasıyla ilettiği kahraman tipi olarak açıklanabilir (Çetişli, 2014: 93). *Şükür Bahşı* povestinde bu kahraman tipi, Oraz Aga’dır. Aynı zamanda yönlendirici kahraman olan Oraz Aga, kahramanımız Şükür’ün Han’ın yanına yalnız gitmesinde “Yiğitler”i ikna eden kişidir. Buradaki görevi ise, Nurmurat Sarıhanov tarafından Şükür’ün Han’ın yanına yalnız gitmeyi tercih etmesi sebebiyle yaratılmıştır. Çünkü onun yalnız gitmesi poveste işlenmek istenen Türkmen kültürünü ve sözlü geleneğini tam anlamıyla yansıtması için bir zemindir. Bu sayede hem dutar, hem bahşı, hem Türkmenlerin cesaretli kişiliği hem de Türkmenistan coğrafyası ve kültürü poveste yerini alacaktır. Ayrıca, Oraz Aga “Yiğitler” i ikna etmeye çalışırken Türkmen edebiyatında çok büyük bir yer edinmiş olan Mahtumkulu’nun ve Türk dünyasının en önemli halk şairlerinden olan Koroğlu’nun bir sözü ile telmih yapmıştır.

Görogludan “Goca daglar” diyen heñi çaldı...

...Göroglı diyer nädeli? (673)

Baş alıp nirä gideli? (674)

Öveze kömek edeli, (675)

Dört bir yana, baş bir yana. (676)

Ah, dört bir yana, baş bir yana! (677)

Köroğlu'ndan "Kara Dağlar" adlı türküyü çaldı...

... Köroğlu der ne yapayım?

Baş alıp nereye gidelim?

Ayvaz'a yardım edelim,

Dört bir yana, beş bir yana,

Ah, dört bir yana, beş bir yana!

Ayrıca belirtmek gerekir ki, povestin kahramanlarından Artık ve Çolak Batır üstlenmiş oldukları kahraman tipi dolayısıyla yönlendirici kahraman ve figüran kahraman arasında kalmış iki karakterdir.

Son kahraman tipi *fon / figüran kahraman*dır. Bunlar olay örgüsü içinde bir fonksiyonu olmayan ve psikolojik özelliklerinden bahsedilmeyen kahramanlardır (Aktaş, 2003: 142). Anlatılan olay, durum, zaman ve mekânın daha gerçekçi görünmesini sağlamak için metne dâhil edilirler (Çetişli, 2014: 93). *Şükür Bahşı* povestinde figüran olan kahramanlar; Şükür Bahşının eşi ve kızı, at, Şükür Bahşı ve Gulam Bahşı'nın atışması için hazırlanan yerde oturan halk, Bahşı'yı Han'ın sarayında kaldığı odadan çıkarıp atışma yerine götürecektir olan muhafız, Garadeli Bahşı, Ali Bahşı'dır. Bir diğer fon / figüran kahraman, Gulam'ı yendikten sonra kalabalık içinden yaklaşık yedi yıl önce Han'ın uzaklardan getirdiği bir "Kız" dır. Bu kız bağıra bağıra Han'a onu da azat etmesi için isyan eder. Bahşı da Şükür'e kardeşiyle birlikte bu kızı da alıp götürmesi sözünü verir.

2.2.3.2. Mekân ve Mekâna Bakış Açısı

Şahıs kadrosunu oluşturan insan veya varlıkların itibarî dünyada yaşadıkları olaylar zincirinin bütünü olan hikâyenin, muhayyel veya gerçek bir mekâna ihtiyaç duyacağı açıktır. Gerçek mekânla itibarî dünyadaki mekân elbette birbirinden farklıdır. Çünkü insan ve zamanda olduğu gibi mekân da yazar tarafından kurgulanmış olmanın itibarîliğine sahiptir (Çetişli, 2014: 99-100).

Tüm edebî eserlerde olduğu gibi hikâyelerde ve romanlarda da mekân unsurunun belirleyici olup olmaması üzerinde durulur. Mekân; olayların sunulmasında, kişilerin ve kişiliklerin ortaya çıkmasında belirleyici ve yönlendirici bir etkiye sahip

midir buna dikkat edilir (Çetin, 2004: 135). Bazı hikâyelerde mekân tasvirlerine önem verilmeyip tamamen olay ya da durum odaklıyken, bazıları mekân tasvirlerine çok önem verir; ki mekân tasvirine önem verilen hikâyeler bilhassa romantizm, realizm ve natüralizm akımın etkisi altındadır. Zira mekânın ayrıntılı tasviri bize o mekânda yaşayan insanların sosyal ve kültürel kimliği ile ilgili ipucu verir (Çetişli, 2014: 100).

Mekân; dış mekân, iç mekân, açık mekân, kapalı mekân olabilir. Aynı zamanda mekânın anlatıcı veya kahraman tarafından tasvir edilmesi de önemli hususlardandır.

Öte yandan hikâyelerin tek bir mekâna bağlı kalmadığını incelemiş olduğumuz povest de görmekteyiz. Mekânın değişmesi kahramanlara ve olaylara riayet edip olayların sahasını genişletir, vak'a zincirine yeni halkalar ekler.

Şükür Bağşı povesti temel olarak; Bahşı'nın köyü, Duşak, Marı, Tagtabazar, Hive, İran, Salır, Sarık, Kelte köyü, karaca ev*, duldaki* köşe, Han'ın zindanı, Esenpolat dağı, dağ, kale kapısı, Han'ın Şükür'e verdiği oda, Perenistan, Şükür bahşının Han'ın bahşısı ile yarıştığı yer olan avluda geçmiştir.

İncelediğimiz povest ile ilgili öncelikle belirtmemiz gerekir ki; mekân, kişilerin ve kişiliklerin ortaya çıkmasında belirleyici ve yönlendiricidir. Köyüne uzun bir aradan sonra gelen Şükür'ün yurduna duyduğu özlem yazar tarafından tasvir edilir. Ayrıca, yazarın köyü tasvir etmesi ve Türkmen kültürüne, yaşantısına ve toplumuna özgü tasvirleri de povesti renklendirmiştir. Karaca evler, evin içindeki dul köşesi Türkmenlerin toplumsal hayatı hakkında ipucu verir¹⁹. Dul Türkmen evi yahut çadırında sağ ya da sol köşesidir. *Şükür Bağşı* povestinde burada oturan kişi Şükür'dür. Şükür burada dutar çalar, türkü söyler, saz-sohbet eder, misafirlerini karşılar ve ağırlar. Burası kapalı bir mekândır ve kapalı mekânlar eşya unsuru ile zenginleştirilir. Öte yandan, mekânın Şükür üzerindeki yönlendirici etkisi öncelikle köyüne geldiği andan itibaren başlayan aidiyet duygusundan sezilir. Ardından eve geldiği anda kahramanın hal ve hareketlerinden, konuşmalarından anlaşılır. Burada rahat ve huzurlu olması, evde bulunan misafirlerin yüzündeki endişeyi fark etmesiyle bozulur. Nitekim daha sonra neler olduğunu, abisinin Han'ın eline düştüğünü yengesinden öğrenir. Bu mekânın bir başka önemli özelliği, Şükür'ün abisini kurtarmak için yiğitlerle burada müzakere

* Çadır.

* Türkmen çadırlarının ya da evlerinin sağ ya da sol köşesidir.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Berdi Sarıyev, "Türklerin Eski Aile Yapısına Temel Sembolleri Açısından Bakış", *Türkiyat Araştırmaları*, Güz, 2008, S 9, s. 487- 489.

etmesidir. Yiğitlerle yapılan müzakerede alınan kararlara göre mekân farklı farklı ipuçları verecek doğrultuda aydınlık, ferah yahut karanlık tasvir edilir.

Evin içinin tasvir edilmesi bize o mekânda bulunan kişilerin sosyal kimlikleri hakkında da dişe dokunur bilgiler verir. Bu ipuçlarının başlıcaları; kılıç, at, dutar, silah ile edinilir. At, Türkmenler'in hayatını ve kültürünü şekillendirir. Dilek ve murat olduğuna inanılması sebebiyle rüyalarda görülen at "kişinin muradına ermesi" olarak yorumlanır. Türkmenlerde atın ehemmiyeti sözlü kültüre de yansımış, destanlarda ve atasözlerinde sıkça kullanılmıştır. "Sabah kalk atanı gör, atandan sonra atını gör." atasözü Türkmenlerde atın bir tutku, bir yol arkadaşı, yiğidin ayrılmaz parçası ve sevgisini dile getirmektedir. "Yiğitler" in, Han'ın elinde olan abisini kurtarmaya yalnız gitmek isteyen Şükür'e itiraz ederek at ve silahlarla, adlarına yaraşır şekilde gitmek konusunda ısrarcı davranması da buna dayanmaktadır. Aksi takdirde adlarının kötüye, korkağa çıkacağına inanırlar.

Dutar veya saz, bahşı veya sazende Türkmenler'in söz söyleme sanatını, destancılık geleneğini, halk hikâyelerini perçinleyen kavramlardır. Povestteki anlatıya göre, Şükür Bahşı kendisine o kadar çok güvenir ki, Han'ın yanına yalnız gidip diliyle, sanatıyla, kabiliyetiyle abisi Berdi'yi azat edeceğine inanır; nitekim de öyle olur. Şükür'ün abisini kurtarmak için yola düştüğü gün, Türkmenistan coğrafyasının dolu dizgin anlatıldığı bölümdür. Yola çıktığı andan itibaren "Acaba yalnız gitmekle hata mı ediyorum, köyümün yiğitlerine haksızlık mı ettim..." endişesine kapılan Şükür Esenpolat dağı dolaylarına geldiğinde ve Esenpolat dağının üstüne çıkmaya karar verdikten sonra sis perdesi dağılmaya başlar. Atını dağın eteklerinde bırakıp, zirveye çıkarak köyünü gören Şükür duygulanır ve yeniden cesaretlenir. Bu yüce dağdaki ağaçların, taşların arasından çıkarak bu kadar heybetlenmesi onu âdeta efsunlar. Yurdunun olduğu tarafa baktıkça; dağların âşıklara ve daha pek çok kimseye yol vermediği efsanesinin belki doğru olduğunu düşünse bile, cesareti yeniden canlanan Şükür, yurduna abisiyle dönmek için kendi kendini yüreklendirip atının sırtını biner. Bu noktada belirtmek gerekir ki; açık mekânların kahramanlar üzerinde olumlu etkisi vardır. Kahramanların düşüncelerini arındırır, daha mantıklı düşünmesini, hatta kimi zaman kurnazlık yapmalarını sağlayacak kararlar almasını sağlar. Bu yüce dağ da Şükür'e cesaret verir.

Şükür abisi Berdi'yi kurtarmak için Han'ın sarayına vardığında kapıda iki muhafız onu karşılar. Abisini kurtarmak için geldiğini söylemeyen, sadece bir bahşı

olduğunu ve Han ile görüşmek istediğini söyleyen Şükür, muhafızların Han ile görüşüp durumu izah etmesiyle Han tarafından kuşku içinde saraya alınır ve büyük bir merakla karşılaşılır. Burada kapalı mekân olan Han'ın sarayı ve Han'ın Şükür'ü ağırlamak için verdiği misafir odası üzerinde durmamız, kahramanımızın ruh hali üzerinde mekânın önemini idrak etmemizi sağlayacaktır. Han'ın bahşığı saraya alıp, ilk kez karşı karşıya gelmeleri sırasında mekândan çok Han'ın ve bilhassa bahşının kıyafetleri, jest ve mimikleri, tavırları tasvir edilip söyledikleri üzerinde durulur. Ancak metnin bir bölümünde Şükür Bahşı'nın içinde bulunduğu bu oda, güllerle ve nakışlarla bezeli bir oda olarak tasvir edilir. Han'ın Şükür'ü misafir ettiği odaya geldiğimizde mekân oldukça önem arz eder. Han tarafından Şükür'ün asıl niyetinin abisini zindandan kurtarmak olduğunun öğrenilmesiyle birlikte, Han onu kendi bahşısıyla yarıştırdı ancak onu yenebilmesi koşulu ile abisini azat edebileceğini belirtmesi üzerine onu misafir etmek için bir oda verir. Şükür'e verilen bu oda oldukça küçük ve penceresi bir yumruk sokacak kadar daracık, duvarların her yerine yapışan örümcek ağlarıyla tasvir edilir. Sadece bu tasvir bile mekânın Şükür üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu yahut olacağını bize anlatmak için bir başlangıçtır. Odanın küçük olması, odanın karanlığı ve örümcek ağlarının olması bize doğrudan kahramanın içinde bulunduğu karamsarlığı çağrıştırır. Kahramanın odada huzursuz olduğu, abisini kurtarmak için köyünün yiğitleriyle gelmemekle hata yaptığını düşünmeye başlaması, odadaki yatağa oturup oturup kalkması, odanın içinde dört dönmesi, pencereden baktıkça dışardaki zifiri karanlığı görmesi hatta buranın zindan olduğundan şüphelenmesi, uyumak istemesine, yorgun olmasına rağmen içindeki endişenin buna engel olması sadece anlatı sistemini inşa etmez, aynı zamanda okurun olayların mahiyetini anlamasına yardımcı olur. Zira, mekânın karamsar, sıkıcı, küçük, karanlık, kirliliği kahramanın psikolojisiyle ilişkilendirilebilir. Okur bu sayede bir tutum takınır, muhayyilesini o yönde harekete geçirir, o yönde bir beklenti içine girer.

İçindeki sıkıntıyı dutar çalıp, türkü dinleyerek dağıtmaya çalışan bahşı "Sazendenin Ölümü" adlı bir türkü yazmayı dahi düşünür. Bu sayede dutarlar da bahşılar tarafından sık sık çalınıp, dinlenir, Han'ın yapmış olduğu zulümden dolayı dinleyenlerin Han'dan nefret etmesini kurgular. Bir diğer mekân ise Şükür'ün Han'ın bahşısı olan Gulam bahşı ile yarışacağı yer olan Han'ın sarayının avlusudur. Şükür geçirmiş olduğu sıkıntılı geceden ve odadan sonra, bu ferah avluya gelince avlunun ortasındaki havuzun başında yurdunun gelin kızlarının emek emek dokuduğu motifli

halıları görür. Fakat bu halıların üstünde Han'ın yakın misafirlerinin oturuyor olmasına üzülür. Türkmen halk kültürüne ait pek çok unsur barındıran *Şükür Bağşı* povestinde Türkmen halıları da yerini almıştır. Nakış ve motiflerinde geçmiş dönemlere ait çok ince ayrıntılar barındıran meşhur Türkmen halıları, dünyanın en kaliteli halıları olarak nitelendirilir. Şükür bir yandan bu halıların motiflerini incelerken diğer yandan da halılarıyla ve yurdunun kadınlarıyla sakin sakin övünür, göğsü kabarrır. Avlunun açık bir mekân olması, olayların akışına da sirayet etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere açık mekânların olaylar üzerinde olumlu etkisi vardır. Bu mekânlar daha güzel ve istenen olayların yaşanmasını sağlar. Ayrıca ruhsal dinginlik ve huzur hâkim olur. Şükür üzerinde bu mekânın etkisi de şüphesiz olumlu olmuştur. Han'ın bahşısı Gulam ile karşı karşıya gelen Şükür içindeki tüm endişeye rağmen, Gulam'ı dinler, ona eşlik eder, türkü söyler ve dutar çalar. Sıra Şükür'e geldiğinde abisini burada zindanda bırakmak istemediği, dutarı öğrenmesine yardımcı olan abisini yine bu dutarla kurtarma isteği daha da artar. Gulam'ı alt etmenin yolunun ancak yepyeni bir türküyü o an orada aklından yazarak söylemekle mümkün olduğunu farkeder. Kurnazlık eder. Nitekim öyle de olur, Şükür bahşı Gulam'ı yenip kalabalıktan alkış toplar. Povestte okuduğumuz bu olay mekânın şahıslar üzerindeki etkisini bir kez daha gösterir.

2.2.3.4. Zaman Kavramı

Hikâyede veya romanda olay örgüsünün içinde geçenlerin, olup bitenlerin, cereyan edenlerin belli bir düzen içinde işlenmesi “zaman” kavramını oluşturur. Daha önce de belirttiğimiz üzere olay örgüsünü oluşturan temel unsurlar zaman, mekân ve şahıslardır. Tüm bu unsurlar hikâyenin iskeletini oluşturur. Forster (1982: 68), “*Her romanda bir saat vardır.*” ifadesiyle aslında hem anlatmaya hem de göstermeye dayalı edebî türlerde “zaman”ın önemini vurgulamıştır. Olay, durum, olgu, yaşantı, duygu, hayal ve düşünce itibarı dünyada anlatıcı tarafından okura sunulurken “*vak'a zamanı*” ve “*olay zamanı*” olmak üzere iki farklı kavram karşımıza çıkar (Çetişli, 2014: 96; Çetin, 2004: 129).

Vak'a zamanı öykü zamanıdır yani hikâyede işlenen konunun geçtiği zamanı kapsar. Olaylar ya nesnel geçtiği haliyle aynen ya da bazı kopmalarla özetlenerek anlatılır. Kahramanların doğumdan ölüme her anını en ince ayrıntılarına kadar anlatmak edebî bir eser için mümkün ve estetik değildir. Yazar amacına, benimsediği sanat anlayışına, eserinin mahiyetine veya kahramanlarının durumlarına uygun olarak bireysel ve sosyal zamandan birini ön plana çıkarabilir.

Anlatma zamanı ise; hikâyeleştirilerek anlatılan olayların birisi tarafından duyulup, öğrenilip, idrak edildikten sonra okuyucuya anlatıldığı zamandır (Çetin, 2004: 133). Bu zaman tamamen anlatıcıya bağlıdır. Vak'a zamanı olayların oluş zamanını anlatırken, anlatma zamanı bu olayların anlatıcının nezdinde anlatılış zamanını kapsar.

Anlatma zamanı ile vak' a zamanı arasında her zaman bir boşluk vardır. Çünkü olay önce olur sonra aktarılır. Bu iki zaman arasındaki boşluk anlatıcının olaya bakış açısıyla, olaya yakınlığıyla belirlenir. Örneğin; tanrısal güce sahip olan hâkim anlatıcı, itibarî dünyada her şeyi görebilme, her şeyden haberdar olabilme gibi çok geniş imkânlarla sahip olması sebebiyle anlatma zamanı ile vak'a zamanı arasındaki mesafeyi daraltabilir. Ama kahraman anlatıcı da durum böyle değildir. Olayı öncelikle yaşayan kahraman daha sonra anlatır. Bu da geriye dönük ifadelerle bezeli bir anlatım ortaya çıkarır. Haliyle vak'a zamanı ve anlatma zamanı arasında belli bir boşluk doğar.

Şükür Bağsı povestinde 1870'li yıllarda gerçekleşmiş bir olay yazarın hâkim bakış açısıyla harmanlanarak nesnel zaman / vak'a zamanı çerçevesinde anlatılmıştır. Belirli bir zamanda “*Şükür'ün köyüne gittiğinde evde otururken akrabalarının, konu komşunun hareketlerinden bir gariplik sezmesi ve nihayetinde abisinin Han'ın eline esir düştüğünü öğrenmesi*” başlayan hikâye zamanla gelişip serpilir “*Han'ın elinden abisini kurtarmak için planlar yapması ve bu plan sonucunda yalnız başına gitmeye karar vermesi, “Yiğitler”in buna karşı çıkmasına rağmen her şeyi göze alıp onları da ikna ederek yola koyulması, akabinde Han'ın sarayına varması ve bahşı olarak kendini saraya kabul ettirmesi*” ve belirli bir zaman diliminde sonuçlanır “*Han'ın bahşının başka bir şey için geldiğini tahmin etmesi ve yine Şükür'ün kardeşini elinde tuttuğunu onu kurtarmak için geldiğini itiraf etmesi, Han'ın bahşısı olan Gulam ve Şükür'ün karşı karşıya getirilip dutar çalması, türkü söylemesi için bir şölen hazırlanması, hazırlanan şöleden Şükür'ün galip çıkması ve Han'ın Şükür'ün abisini azat etmesi*”.

Zaman kavramı olarak povestte şu vb. ifadeler kullanılmıştır:

Ecesi onu ertir bilen ota ya-da oduna ibârdi. (156)

Annesi onu sabahleyin ot biçmeye ya da odun kesmeye gönderirdi.

İne, şu günün ağşamsı sazanda obasına gaydıp geldi. (53)

İşte bu günün akşamında sazende köyüne döndü.

Yigitler, ertirden añrık şayıñızı tutmak bilen bolarsıñız. (415)

Yiğitler sabah erkenden hazırlığınızı yapın.

Emma olar geçen bâş sagadıñ içinde dostlaşpıdır. (683)

Ama geçen beş saat içinde dost olmuşlardı.

İndi bolsa gicäniñ bir vagtları bolup gidenini añladı. (1091)

Şimdi gecenin bu saatlerinde gidişini hatırladı.

Olar: “Bağşımız Kelteleriñ obasından gelen atlılarıñ alıp gidenine şu gün iki ay, on bir gün boldı” diyerdiler. (52)

Onlar: “Kelte’lerin köyünden gelen atlıların bahşımız alıp gitmesinin üzerinden bugün iki ay on bir gün geçti dediler.

2.2.4. Anlatıcının Bakış Açısı

Anlatma esasına bağlı olan tüm edebî türlerin temelde anlatan / anlatılan veya hikâyeci / hikâye esasına dayandığını daha önce de belirtmiştik. Destandan masala, efsaneden halk hikâyesine, modern hikâyeden romana kadar uzanan anlatma esasına dayanan türler özünde anlatma / tahkiye, anlatıcı /hikâye, anlatılan / hikâye ile var olabilir. Hikâyenin varlığı tüm bu unsurların var olmasıyla mümkündür.

Anlatıcı dünden bugüne masalı, efsaneyi, romanı, hikâyeyi okuyucuya sunan varlıktır. Anlattıkları hikâyenin dünyasında her şeyden haberdar olur ve okurun da haberdar olmasını sağlarlar.

Anlatıcı genel olarak *sözlü dönem anlatıcısı* ve *yazılı dönem anlatıcısı* olmak üzere ikiye ayrılır. *Sözlü dönem anlatıcısı*, destan, masal, halk hikâyesi vb. türleri etiyile kemiğiyle dinleyicinin karşısına çıkar. Anlatma yeteneği, hafıza gücü, bazı yardımcı aksesuarları ve jest ve mimikleriyle somut bir insandır. Şüphesiz ki, bu unsurların anlatıcıya farklı bir üslup kazandırması kaçınılmazdır (Çetişli, 2014: 102). Yazılı dönem anlatıcısı ise, sözlü döneme göre gerçek bir insanın aksine ortadan çekilir. Realizmin en temel ilkelerinden olan “objektiflik” ilkesi gereği hikâye ve romanda itibarî anlatıcı, itibarî dünyada olup biten her şeyi okuyucunun kulağına fısıldamaya başlamıştır. Hikâyeyi kendi zevk ve tercihlerine göre şekillendiren anlatıcının yarattığı dünyada sahip olduğu sosyal, siyasî, kültürel, estetik kimlik oldukça önemli bir unsur haline gelir (Çetişli, 2014: 102-103). Elbette anlatıcı vermek istediği mesajı hikâyeleştirip okura sunarken bir bakış açısına dâhil olur.

“Bakış açısı, anlatma esasına bağlı metinlerde vaka zincirlerinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir.” (Aktaş, 2003: 78)

Bakış açısı temelde üç grupta toplanır. Bunlar şu şekildedir:

2.2.4.1. Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcısı

İlahi /tanrısal bakış açısı, üst-anlatıcı, tümbilir, tanrı-yazar anlatıcı, yazar anlatıcı da denilen bu bakış açısı kişi ve olayların öncesini, içinde bulunduğu hali ve sonrasını sınırsız bilir. Yazarlar tarafından en çok tercih edilen bakış açısidir. Anlatıcı, yarattığı itibari karakterlerin gördüklerini, duyduklarını, duygu ve düşüncelerini, kafasından ve gönlünden geçenlere kadar her şeyi bilir (Çetin, 2004: 109; Çetişli, 2014: 106). Bu bakış açısı anlatıcıya insan ömrünü aşan uzun yıllar içinde meydana gelen olayları anlatabilme imkânı sunar. Çünkü anlatıcı zaman ve mekân ile sınırlı değildir. Şunu da belirtmek gerekir ki, hikâyede anlatılanların kimden, ne zaman ve nasıl öğrenildiği söylenmek zorundan değildir (Aktaş, 2003: 88-89). Ahlâkçı ve eğitici kimliğe sahip olmalarının yanı sıra, okur ile diyaloga girmekten, onlarla sohbet etmekten ve onlara yol göstermekten geri durmazlar (Çetişli, 2014: 107).

2.2.4.2. Kahraman Bakış Açısı ve Anlatıcısı

Olay örgüsünün bütün yükünü üstlenen eserin itibari dünyasında veya olay örgüsünde yer alan kahramanlardan birinin anlatıcı olduğu bakış açısidir. Birinci tekil anlatıcı da denilen kahraman anlatıcı, hâkim bakış açısının aksine her şeyi bilen ve gören değil, bir insanın sahip olabileceği doğrultuda sınırlı bilgiye sahip olma imkânlarına sahiptir. Anlatıcı kahraman olması sebebiyle kullandığı dil ve üslup da doğrudan kendine aittir. Hâkim bakış açısında okuyucuya tepeden bakan anlayış yıkılıp okuyucuyla samimi ve inandırıcı bir diyalog kurulmasına imkân sağlanır (Çetişli, 2014: 108).

Reşat Nuri, vak'anın dağılmadan, anlatıcı hususunda birliğin sağlandığı kahraman bakış açısı ile anlatmayı daha kolay daha avantajlı bulduğunu ifade etmiştir. Bunu da romancının mesuliyetin çok büyük bir kısmını üstünden attığı gerekçesine bağlamıştır (Çetin, 2004: 112). Çetişli (2004: 109) ise bu bakış açısını “sınırlı” olması açısından biraz sıkıntılı bulmuştur. Böyle bir bakış açısını seçen yazar, eserinin itibarî dünyasını çok büyük oranda bir tek kişinin yaşadıkları ve yorumladıklarıyla değerlendirmek zorundadır. Bir başka sıkıntı ise, okurun yazar ve anlatıcı arasında

kolaylıkla bir ilişki kurmasıdır. Yani okur tarafından anlatıcının yaşadıkları sanki yazarın yaşadıkları gibi düşünülebilir.

2.2.4.3. Müşahit / Gözlemci Bakış Açısı ve Anlatıcısı

Anlatıcının olay örgüsüne dâhil olan tüm kahramanları bir kamera tarafsızlığıyla izlediği, ruh halleri hakkında bilgi vermeden yaptıklarını gözler önüne serdiği bakış açısıdır. Olay örgüsü içindeki unsurları belli bir mesafeden tespit eder ve zaman zaman bazı bilgilerle zenginleştirebilir (Aktaş, 2003: 105). Hem üçüncü tekil hem de birinci tekil anlatıcı olabilir. Bu sebeptendir ki hâkim / ilahi bakış açısı ve kahraman bakış açısı ile ayırt edilmesi hayli güçtür (Çetişli, 2014: 109).

2.2.4.4. Çoğulcu Bakış Açısı ve Anlatıcıları

Birden çok anlatıcı tipine yer verilen bakış açısıdır. Hikâyenin tekdüze anlatımını kıran, okuyucuyu uyanık tutarak monotonluktan kurtaran, hikâyeye renk ve çeşitlilik veren uygulama olarak ifade edilebilir (Çetin, 2004: 115).

Çoğulcu bakış açısı iki farklı şekilde yapılır. Bunlardan biri ve kolay olanı yazarın eserinde hem hâkim hem kahraman hem de müşahit bakış açılarını kullanmasıyla yaratılandır. Bir diğeri, tek bir anlatıcının olduğu eserde olay örgüsünde yer alan kahramanların bakış açılara da yer verilmesiyle gerçekleştirilir. Böylece bir olaya farklı farklı kahramanlar tarafından değerlendirilme imkânı sağlanmış olur. Bu sayede okuyucu tek bir anlatıcının esiri olmaktan kurtulur (Çetişli, 2014: 110).

Çoğulcu bakış açısında, yazarı temsil eden hâkim bakış açısıyla, asıl kahraman ait bakış açısı arasında bazen farklılık olabilir. Bu farklılık “*kinaye mesafesi*” olarak adlandırılır (Çetişli, 2014: 110).

İncelediğimiz *Şükür Bağşı* povestinde; Nurmurat Sarihanov çoğulcu bakış açısını kullanmıştır. Anlatıcı, zaman zaman yarattığı itibarî karakterlerin gördüklerini, duyduklarını, duygu ve düşüncelerini, kafasından ve gönlünden geçenlere kadar tüm ayrıntılarıyla vererek **hâkim / ilahi bakış açısını** kullanır:

“*Olar sazlarını nâhili söydüler hem onuñ ösmegi ugrunda nâhili can çekdiler?..* (1133) *Olar sazlarınıñ masgaralanmagına hiç bir çıdap bilmezler ahırın.*” (1134)

“*Pikir edip şu yere yetende, ol edil el bilen göterilen yalı, zövve yerinden galdı.* (1135) *Onsoñ başına gelip-geçyän pikirlere geñ galıp durdı.* (1136) “*Nâme üçin başıma şeyle pikirler, şeyle yatlamalar gelyär?* (1137) *Bu nâmedenkä ya meniñ şu Gulam*

bagşidan sussumuñ basılıp yördügimikä? (1138) Onda näme üçin özüm duyamok? (1139) Menmi sazımıza masgaraçılık getircek? (1140) Men şuna değışlimikäm? (1141) Yok, bu bolup bilmez... (1142) Men Garadäli gökleñden pata alandırın. (1143) “Sen sazanda bolduñ” diyip, ol öz dili bilen maña aydıpdı ahırın. (1144) Mundan soñ saz çalışmakdan gaydarınmı?.. (1145) Eger doganımı saz çalşıp almalı bolsam, maña dağı näme gerek? (1146) Meniñ diyenim gelyär ahırın. (1147) Hut şunuñ üçin hem men şu yere geldim ahırın. (1148) Men sazımıza ısnat getirmerin! (1149) Öz halıplarımıñ yüzüne çirk yalıcak-da garalık getirmerin!” (1150)Onlar sazlarını nasıl sevdiler ve onu geliştirmek uğruna nasıl canla başla çalıştılar. Sazlarının rezil olmasına asla dayanamazlar.”

“Düşüne düşünce buraya ulaştı. Tıpkı bir el ile götürülüyormuş gibi aniden yerinden kalktı. Sonra aklından geçen düşüncelere şaşırıp kaldı. “Neden aklıma böyle şeyler geliyor? Neden benim Gulam bahşıya ezileceğim düşünülüyor ki? Neden ben kendimi duyamıyorum? Ben mi sazımıza rezillik getireceğim? Ben bunu hak ediyormuyum? Hayır, bu olamaz. Ben Garadeli ustamdan unvan almıştım. “Sen sazende oldun” diye kendi ağzıyla söylemişti. Bundan sonra saz çalmaktan döner miyim?.. Eğer kardeşimi saz çalıp alırsam, bana daha ne olsun! Nihayetinde benim de söyleyeceklerim var. Gerçekten ben bunun için buraya geldim. Sazımıza leke sürmem! Ustalarımın yüzüne kara leke sürmem!”

Zaman zaman sadece bir kamera tarafsızlığıyla izleyerek ve duygu ve düşüncelere, kahramanların aklından geçenlere müdahil olmadan **gözlemci / müşahit bakış açısını** kullanır:

“Onı bir küçük tama alıp bardılar. (1062) Tamıñ için-de bir adam oturıbermeli düşek bar. (1063) Yekece äpişgesi bolup, ol hem yumruk sokaymalı, daracık. (1064) Onda bu golay-goltumda adam hem yaşamadık bolara çemeli. (1065) Divariñ yüzüne yelmeşen kerepleri bagşı gördi. (1066) Ol her halda munuñ içine özüniñ pikiri ve dutarı bilen yerleşip bildi. (1067)”

“Onu küçük bir odaya alıp götürdüler. Odanın içinde bir kişilik yatak vardı. Yumruk sokacak kadar küçük, daracık tek bir pencere... Yakın zamana kadar içine insan girmediği belliydi. Bahşı duvar tarafına yapışan ağları gördü. Herhalde bunun içine dutarı ve düşünceleri ile yerleşebilirdi.”

Zaman zaman ise, baş kahramanımız olan Şükür'ün ağzından duygu ve düşünceleri “ben yani birinci teklik kişi” üslubuyla anlatarak **kahraman bakış açısını** kullanmıştır. Bu sayede okur, eseri okurken pek çok şeyi muhakeme etme ve birçok şey hakkında fikir sahibi olma imkânına erişmiş olur. Monotonluğa düşmeden hikâyenin canlı kalması da yine bu sayede gerçekleşmiştir.

“Yok, bu kemakıllık bolup bilmez. (628) Men agamı dutarım bilen azat etmelidirin. (629) Şonda men onuñ eden yağşılığını ızına gaytarıp bilerin. (630) Dutar! Dutar – gılıçdan zordur, zor hem bolmalıdır. (631) Hey, dünyäde saz-söhbete yetesi-de bir zat bolarmı? (632) Bolmaz!.. (633) Bu diñe bir insana täsir etmän, hayvanlara hem täsir edyändir. (634) Munuñ gadırını-gımmatını bilmeyän bolmaz. (635) Dutarıñ pıgamberi Babagambar Hazreti Alınıñ Düldülini bakyan äken. (636) Düldül horlanıp başlapdır. (637) Alı munı añlapdır. (638) Onsoñ ol: “Düldül näme üçin horlanyarka? diyip, onuñ sebäbi bilcek bolupdır. (639) Yerastı bilen añtap yöryärke, ahırı bir gün Babagambar öz yasan dutarını çalıp otırka, Alı onuñ üstünden barıpdır, şol wagt Düldül hem otunu iymän, saza gulak asıp duran eken... (640)”

“Hayır, bu akılsızlık değil. Ben abimi dutarımla azat ettirmeliyim. Ancak o zaman onun yaptığı iyiliğin karşılığını verebilirim. Dutar! Dutar kılıçtan güçlüdür ve güçlü de olmalıdır. Dünyada saza, sohbele ulaşacak bir şey var mı? Yok! Bu sadece insanları etkilemez, hayvanları da etkiler. Bunun kadrini kıymetini bilmeden olmaz. Dutarın peygamberi Baba Gamber Hazreti Ali'nin Düldül'üne bakıyormuş. Düldül eziyet etmeye başlamış. Ali bunu anlamış. Daha sonra o: “Düldül neden ediyor ki? – diyerek sebebini anlamaya çalışmış. Gizli gizli gözlerken bir gün Baba Gamber kendi yaptığı dutarını çalarken Ali onun üstünden geçmiş. O zaman Düldül de otunu yemeden sazı dinleyerek sakinleşmiş...”

Eserin olay örgüsü şu şekildedir:

Bahşının köy köy, ev ev, düğün düğün saz çalmaktan kendi köyüne dönmesi ve döner dönmez de köyde bir şeylerin ters gittiğini hissetmesi.

Bahşının abisi Berdi'nin Han'ın eline esir düştüğünü yengesinden öğrenmesi.

Köyden Gümüş adında yaşlı bir kadının bahşmayı yüreklendirmesi ve bahşının düşüncelerini toplamasına yardım etmesi.

Aklını biraz toplayabilen bahşının oturup uzun süre dutar çalması, kahramanlık türküleri okuması.

Söyleyeceği şeyleri türküyle söyleyen bahşının “Yiğitler” tarafından durdurulması ve “Yiğitler”in kendi fikirlerini söylemek için izin istemesi, Şükür Bahşı'nın abisi Berdi'yi kurtarmak için sonuna kadar savaşıcaklarını ifade etmesi ve türlü öneriler sunması.

“Yiğitler” in önerilerine pek de kulak asmayan Şükür Bahşı'nın ata binip kılıç kuşanmayı reddetmesi ve dutarıyla yalnız başına gideceğini söylemesi.

Şükür Bahşı'nın söylediklerinin ciddiyetini uzun süre kavrayamayan “Yiğitler” in bu fikre tamamen karşı çıkması.

Şükür Bahşı'nın sazi ile gitmek için onların bir kısmını zor da olsa ikna etmesi.

Sabah olduğunda Bahşı'nın abisi Berdi'nin esir olarak tutulduğu Han'ın sarayına doğru yola koyulması.

Yol boyunca düşüncelerin aklını kurcalaması ve sürekli muhakeme yapması, Han'ın onu nasıl karşılayacağıyla ilgili endişe duyması.

Yol üstünde karşısına çıkan bir dağın tepesine çıkıp yurdunu oradan izleyip rahatlaması ve Köroğlu'ndan bir türkü çalıp söylemesi.

Günlerce yol gittikten sonra Han'ın kalesine varan Bahşı'nın muhafızlara asıl niyetini sadece bir bahşı olduğunu ve Han ile bunun için görüşmek istediğini söylemesi.

Muhafızların Bahşı'nın üstünü araması, omzunda asılı duran dutarı, tüfek sanıp kontrol etmesi vb. ve nihayetinde Han'a gidip Türkmenistan'dan bir bahşının onu görmek istediğini iletmesi.

Sarayda sıkılıp duran Han'a bir iş çıkmasıyla Han'ın memnun olması ama aynı zamanda gelen misafirin kim olduğunu, ona güvenip güvenmemesi gerektiğini bilmediğinden rahatsız olması.

Bahşının saraya kabul edildikten sonra Han'ın yanına getirilmesi, Han'ın onun her hareketini, yüzündeki her ifadeyi yorumlamaya çalışması.

Bahşının sadece saz çalmak için geldiğine ikna olmayan Han'ın, Şükür Bahşı'nın gelişindeki gerçek sebebi ondan öğrenmesi.

Han'ın abisini kurtarmak için gelen Şükür ile bir süre dalga geçmesi ama sonra karşısına Şükür Bahşı'nın asla yenemeyeceğini düşündüğü kendi bahşısı Gulam'ı

çıkartıp onu rezil etmeyi planlaması. Han'ın eğer Şükür yenersen kardeşini vereceğini, yenilirse de kendisi ne isterse onu yapacağını söylemesi.

Bahşiyı misafir etmek için bir küçücük bir oda verilmesi, Şükür'ün endişelerinin bütün gece yakasını bırakmaması, uyuyamaması.

Sabah Gulam Bahşı ile yarışacakları yere götürmek için bir muhafızın gelmesi, Bahşı'nın ondan Gulam Bahşı hakkında bazı şeyler, ki en önemlisi çok güçlü biri olduğunu öğrenmesi.

Şükür Bahşı'nın Gulam Bahşı ile karşı karşıya gelecekleri hanlığın avlusuna gelmesinden bir süre sonra Gulam'ın da çok büyük bir hürmetle karşılanıp kalabalığın içine girmesi.

Önceliği Gulam'a vererek uyanıklık yapan Şükür, Gulam çalacağını çalıp, söyleyeceğini söyledikten sonra Han ve dinleyenler tarafından çok beğenilmemesi, Şükür'ün ise onun çaldığından, söylediğinden daha iyi ve duyulmamış bir şey çalmak istemesi ve o an kaygı içinde aklından bir türkü yazması.

Şükür'ün türkülerinin çok beğenilmesi, Han'ın Gulam Bahşı'ya bu kadar güvendiği için pişman olması.

Nihayetinde Şükür'ün bahşılığının ve dutar çalışmasının çok beğenilmesi üzerine galip olması ve abisi Berdi'nin Han tarafından azat edilmesi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. Transkripsiyonlu Metin

Nurmırat Sarihanov bu onçaklı ulı bolmadık povestinde halk üçin ulı ähmiyete eye bolan temanı gozgayar. (1) Avtor bu powestinde halk sungatınıñ ekspluatatorlar sınıfına hızmat edyän çüyrük sungatdan has belent derecede duryanlığını canlı obrazlarıñ üsti bilen hem mandırıcı deliller bilen suratlandırıp görkezyär. (2) Bu povestiñ yigrimi yıl çemesi mundan ozal yazılanlığına garaman, şu günki günde ol öz gımmatını yitirenok. (3) “Şükür bağı” povesti Türkmen Sovet proza eserlerinin arasında iñ şöhrat gazanan eserlerden biridir. (4) Okıcılar onı ulı söygi bilen okayarlar. (5)

I

Onı öz obasına yetirmezdiler. (6) Bu gün bir obadan gelse, ertir ikinci bir oba alıp giderdiler. (7) Onı yalaň “bir günlük” diyip, öz obasının adamlarından sorap alıp giderdiler. (8) Yöne velin şol “bir günlük” diyilip alnıp gidilen sazanda gaydıp bir aydanda, iki aydan-da gelmezdi. (9) Hemişe şeyledi. (10) Onı öz obasından bir çıkarıp bilseler, onsoň aňsatlar ızına gaytarmazdılar. (11) Gezek-gezegine: obadan-oba, öyden-öye, toydan-toya çağırardılar. (12)

Uzın, agacetli, garayagız, yaňı otuzdan agan yaş yiğit sazandanıň bolsa ulumsılığı, cögüligi, nāzini artdırması bolmazdı. (13) Şunun yalı hem onuň yadarı yokdı. (14)

Arzılanıp çağırılan yere barardı. (15) Onuň barıp düşen öyüniň içi-daşı derrev adamdan dolardı. (16) Ol dutar çalmaga başlardı ve öyi doldurup oturan yiğitlerden, üzügiň eteğine serpip, tärimiň başından seredyän gelin-gızlardan tizden coşa gelerdi. (17)

Ol dutarı emgenmān, kuvvatlı ellerini, uzın barmaklarını oynadıp, şabram çalardı. (18) Köplenç onuň çalyan heňleri gahrımançılık, edermenlik hakındadı. (19) Onı diňläp oturan yiğitler bolsa özlerini söveşde yalı duyardı ve yürekleri bilen beter coşardı. (20)

Ol sazandadı - diňe saz çalyardı. (21) Sazandalığı bilen bolsa halkına özünü aldırıp bilipdi. (22) Yöne velin onuň adı il içinde “Şükür sazanda” diyilip yöredilmān, “Şükür bağı” diyilip yöredilerdi. (23) Munuň özüne yetesi sebābi bardı. (24)

Ol özünüň bütin ömründe iki sapar aydım aydıpdı. (25) Bu bolsa heniz özünüň ukıbını, hünärini saylap alıp bilmān yören mahallarında bolupdı. (26) İne, şu iki gezek aydım aytmagı bilen onuň adı “Şükür bağı” bolup, il arasında yayrapdı. (27) Ol at yöne-de bir yayramadı, örān yörgünlilik bilen ağızdan-agza düşüp başladı. (28)

Ol soň aydım aytmadı, özünüň aydım aytmagını düybünden goydı. (29) Aydım aytmak oňa çılşırımsız, yönekey zat yalı bolup göründi. (30) Onuň bilen gızıklanmadı. (31) Dutar onuň ünsünü özüne çekyārdı. (32) Şonuň bilen gidişyārdı. (33) Dutarıň erkini öz eline aldı, öz yüregindāki duygularını onuň içine sıgdırmagı başardı. (34) Şonuň üçin-de özünüň dili bilen, sesi bilen berceğini dutarı arkalı bermāge dırışdı. (35) Şeyle hem etdi. (36) Hemişe saz çaldı, yöne velin başgalara öykünip dāl, özünden tāze-tāze heňler döredip çaldı. (37)

Onuň sazını halkıň nähili kabul edyänligi hakkında, ine, şunu aytmak bolar: uzak gıř gicelerin-de tä daň atıp, cahan yagtıyança ol saz çalardı. (38) Emma ilkağşamdan öyi doldurıp oturan märekeden bircigi hem gozganmazdı ve gözleriniň kirpigi kaklıřmazdı, her heñiniň soňundan hemmesi birden:

-Çal bağşı, ölmäsiň, iki elli yaşa!-diyip aydardılar. (39)- Elleriňe güller bitsin!
(40)

Sazanda şeyle diyilmegi besdi. (41) Şunuň bilen onuň garıp gövni bityärdi ve ruhi göge göterilyärdi. (42) Çünki ol gazana garancaklap oturan, orta pul düşmese dürli bahanalar tapıp hezil bermeyän, dutarınıň kirşini üzyän bağıřlardan dälidi. (43) Onuň geregi halkıň özünden hezil tapmagıdı. (44) Şunuň üçin garıp-pukaralar-da onı öylerine hem toylarına çağırıp, saz çaldırıp bilyärdiler. (45)

Pullı heñ buyurmaga gurbı yetmeyän, şunuň üçin bolsa saz çalınan, aydım aydılan yere gelip bilmeyän, geläyseler-de gırak-çetde eginlerini gısıp oturyan garıplar: “Şükür bağışı gelipdir, ol saz çalyar” diyişip eşiden deslerine, edip duran işlerini taşlap, yerli-yerden gelerdiler ve onuň sazınıň süyci labzını üncüsiz, arkayın oturıp diňlärdiler.
(46)

Sazanda häzir-de obasında yokdı. (47) Ol nirede bolsa-da bir yerde, içi adamdan dolup duran öyde saz çalıp, halka hezil berip oturandır. (48)

Uzak bir obadan gelip, iki sanı atlınıň onı alıp gidenine kân vagt geçipdi. (49) Onuň obadan çıkandan soňki geçen günleriň hasabı yitmeyärdi. (50) Barmak basıp hasaplap oturan adamlar kändi. (51) Olar: “Bağıřımızı Kelteleriň obasından gelen atlılarıň alıp gidenine řu gün iki ay, on bir gün boldı” diyerdiler. (52)

İne, řu günüň ağışamsı sazanda obasına gaydıp geldi. (53)

Ol yıllar Duřağıň řır-takır meydanında öyleriň hemmesi bir yerde küren bolup oturyan obası sazandaniň gözüne örän uzakdan salgım atıp göründi. (54) Onuň öz obalarını göresi gelipdi. (55) Bu gezek ızını idäp, obasından atlı barmadık bolsa-da, gezege durup, özüni alıp gaytmadık bolsalar-da, obadařlarınıň-da özüni göresi gelyänligini ol bilyärdi. (56) “Bu ağıřam obanıň ulı-kiçi hemmesi biziň öyümize üyşerler”. (57)

Ol şeyle pikirlenip, olara tä daň atyança saz çalıp bermäge özünü boyun edip gelyärdi. (58) Hemişe şeyle bolyardı. (59) Yene-de şeyle bolar diyip, ol öz yanından manyardı. (60)

Bagşy oba golay gelyär. (61) Geldigiçe obası tukat, öyleriň oturişy gaharlı bolup görünyär. (62) Ayratın hem obanıň bari çetinde oturan öz garaca öyleri çitilip otir. (63) Oňa giryän-çıkıyan yok. (64) Beyleki öyleriň gapısında ak keçeli atlar arkalangı duryan bolsalar-da, olarıň öyleriniň in govı bezegi – atları hem häzir gapılarında görünmeyär. (65)

Ol bularıň hemmesini gözünden geçirip geldi-de, agşamıň ümüş-tamışlığında öylerine girdi. (66) Onuň üç yaşını doldurıp, yañı dördüne giden sarı gulpak gızcagazı bardı. (67) Ol şonı görmäge ve onı gucagına götermäge höves edip gelyärdi... (68)

Gızı öyde yok. (69) Ol ecesi bilen goňşy öylerine çıkıpdı. (70)

İçerde yeke yeñnesi bar. (71) Ol köne donı başına çümre bürenip, edil doñdurılan yalı bolup otir. (72) Yüvürçisiniň gelenine begenip, onuň yüzi açılmadı, gaytam gamaşdı. (73) Şol oturişına özüne berlen salamı hem almadı, hatda bagşınıň yüzüne hem seretmedi. (74)

“Muña näme bolduka?” diyip, Şükür oylanıp, oňa garadı. (75)

“Gamlı-gussalı, aglap-aglap gabakları güp yalı çişip gidipdir. (76) Bu menden hem öykeli yalı. (77) Meniň näme etmişim bolsun?” (78) Ol şeyle diyip, yene-de pikirlendi: “Näme-de bolsa ızımda bir erbetçilik bolandır”. (79)

Onuň bolup oturişından bagşy şunu düşündi ve keypi gaçdı. (80) Onsoñ yeñnesiniň bercek cogabındap çekinibräk durdı-da, ondan soradı:

-Yeñne, näme beydip otırıñız? (81) Gurgunçılıkmı? (82) Berdi obadamı? (83)

Yeñnesiniň şol bir oturişy oturişdı. (84) Ol geplese, ya-da şu oturişından birazajık gozgansa aglacakdı. (85) Muña güman yok. (86) Aglamaga tayyar bolup otir. (87) Onuň şunuň üçin dımıp ve gozganıp bilmän oturanlığını bagşy aňlan hem bolsa gerek, soñ onu gepletcek ve ondan zat eşitcek bolman, egninden dutarını keypsizlik bilen ayırdı-da, duldakı yabalı agaca tarap yöneldi... (88)

Şu halatda yeñnesi hem siltenciräp turdı ve içini hümledigip, yüzüniň ugruna daşarık çıkıp gitdi. (89)

“Bu nã boluş?” diyip, içerde bir özi galan Şükür yeñnesiniñ bolşundan hiç bir zat añlap bilmän durdı-da, özüne tanış bolan öy goşlarına seredişdirdi. (90) Hemme zat öñki-öñküligine dur. (91) Olardan artanı-kemäni yok. (92) Diñe bir hemişe dulda, tärimiñ başında, asılgı duryan gılıcı-agası Berdiniñ egri gılıcını görmedi. (93) “Gılıç yok, gapıda at yok, bularıñ eyesi agam Berdi-de yok. (94) Munuñ bir emması bardır. (95) Yeñnem biderek yere aglap, gaş-gabaklarını çişiren dälidir”. (96) Sazanda şeyle diyip, çuñ pikire çümdi. (97)

Yeñnesi öyüñ gapdalına övrülen yerde öñünden Bossan diyen orta yaşan ayal çıkdı. (98) Ol ayal onuñ yeñnesiniñ gözünden düvmeläp akyan yaşı görüp, ayak çekip durdı-da, oña şeyle gövünlik berdi:

-Dogan, Dursun sen nãme aglap, özüñi horlap yörsüñ? (99) Ol ölmändir-yitmändir ahırın. (100) Sağlık bolsa, aman-sag gelir. (101) Çıkıp gelyän gıtmı nãme? (102)

-Ay dogan, gelceğine gözüm yetyän bolsa, onda men, hey, aglar yörrerdim? (103) Oña indi gelmek yokdur. (104) Men şunu bilyärin- diyip, Şükürin yeñnesi ol ayalın sözünü kesdi. (105) Onuñ indi dili açılıp gidipdi. (106) Yöne bir açılmağam däl, yañkı bağşınıñ yanında dımıp oturanlarını hem artıkmacı bilen gepledi. (107) Ol indi başga birine eşitdirmekçi bolup, bir-biriniñ ızından şurışdırıp, şikayətli sözlüyärdi. (108) –Can dogan, Bossan, indi oña gelmek, gelip maşgalasınıñ içinde oturmak yokdur. (109) Men onuñ şeyle bolcagını ozalam bilyärdim. (110) Şonuñ üçin-de ozalındanam aglapdım. (111) İlleriñ zindana düşüp, yene-de boşap gelyänleriniñ doganı, aladasını edyäni, elini nirä uzatsa yetyän hossarları bardır. (112) Hanı onda ol zeyilli hossar? (113) Ol yerden yeke çıkanıñ biridi ahırın. (114) Onuñ aladasını eder diyceğini yeke biri dälmi? (115) Ol onuñ aladasını etmez, ilin içinde saz-söhbət edip yörsä, oña şol besdir. (116) Oña doganam şoldur-beylekem şoldur... (117)

Yok, beyle däl, Dursun. (118) Sen häzir hiç zadı pikir etmän, öz başına yañrayarsın. (119) Bağşı hemmesiniñ hötdesinden gelir. (120) - Bossan şeyle diyip, onuñ başga dil yetirmegine garşı çıkdı. (121) - Sen kem akıllık edyärsin. (122) Ol yekemidir, onuñ hossarı yokmudur? (123) Ol yeke dälidir, doganı, il-günü bardır... (124)

-Sen her zat diysen diy. (125) Ol gelmez... (126) Men... (127)

-Goyup otur, namartay. (128) Oba barını berer velin, ona alıp gelir. (129)

-Goy, goyyan bolsañ! (130) Nãme hayrı bar, beydip aglap yörmegiñ? (131)

-Goydum-diyip, Şükürin yeñesi öyüñ gamşına yaplanıp, aşak oturdı. (132) Ol aglamcırap, gözlerinden yaş dökmegini devam edyardı. (133)

Onuñ hem öz düşünişi bar ahırın. (134) Şeyle edip, Şükuri gınandırmakçımış ve onuñ ganını gızdırmakçımış. (135) Ol yeñesiniñ inirdisine çıdaman, doganınıñ ugruna çıkmalımış. (136)

-Eger Şükür Şükür bolyan bolsa, şonsuz hem gızar. (137) Onuñ at münmeyänligine ve alamana gitmeyänligine garamalı dälidir. (138) Onuñ dutarında çalyan gahrımançılıklı heñleri yöne yerden gelip çıkıyan zat dälidir. (139) Oña diñe bir: “Gayrat et” diymek yeterlik. (140) Onsoñ ol öz etcegini özi biler... (141) -Şeyle diyip, Bossan oña garaçını bilen käyindi. (142)

Bagşı öyüñ dulundaki yüke yaplanıp duran yerinden daşardan gelyän gürrüniñ barını eşitdi. (143) Yeñesiniñ maksadına ve başgalarına bir kemsiz düşündi. (144) “Hä, ol alamana gidip, yesir düşendir; yeñem şunuñ üçin tasanyan eken. (145) Meniñ bu ikarada näme günäm barka? (146) Ol yüzüni-gözünü gışartman, yöne göni aydayanda bolmayarmıka?” (147) Ol şeyle diyip, biraz oylanıp durdı. (148) Házir onuñ yadına uzak geçmişler düşdi, özüniñ sazanda bolmagına birden-bir sebäpkär bolan adam – doganı gözleriniñ öñüne geldi. (149) Ol doganını yatlasa, bir yanı sazdı. (150) Özününiñ sazanda bolup yetişeni için, bagşı oña minnetdardı. (151)

Sazanda dutarın ışkına yaş oğlanlıgından düşüpdü. (152) Öz deñ-duş oğlanları çıbıkdan at edinip oynasa, ol agaçdan dutar yasanıp, uzunlu günü şoni gazap geçirerdi. (153) Ecesiniñ yüpegini azacık-azacıkdan ogurlap, öz yasan dutarına kiriş edip gutarardı. (154) Goñşularınıñ dutarını çalıp-çalıp bozardı. (155) Ecesi onı ertir bilen ota ya-da oduna ibardı. (156) Ol öz öylerinden dutarlı öylerde kân bolardı. (157) Özi çalman kesesinden seredip otursa-da hezil edyardı. (158) Oña bir iş buyurcak bolup ya-da nahar vagtı tapmasalar, in ilki bilen barıp, obanıñ dutarlı öylerini barlap çıkardılar. (159) Ol hernä şol yerlerden tapıladı. (160)

Ecesi: “Sen bihepde ogul bolcak” diyse, kakası bolsa: “Sen eneñ oğlu, atdan dutarı govı görýärsiñ” diyip, ikisi-iki yerden oña käyördiler. (161)

Oña diñe bir agası käyemezdi, gaytam, ol şol günleriñ birinde oña bir varak – taşlanan dutar satın alıp berdi. (162)

Bagşı şonda sekiz-dokuz yaşlı oğlandı. (163) Yöne velin agasınıñ şol yağşılıgı zehininiñ düybüne siñip, onuñ yadından asıl-ha çıkmayardı. (164) Ene-atasından öñe

düşüp, özünüñ eline iñ ilki gezek dutar berip begendiren adam häzir zındanda otır. (165) Onı ol yerden alıp çıkmak hakkında bağısı nâme pikir edyärkä? (166) Ol sarsman durup, bir zatlar oylanyar. (167) Agası şonda at alıp beren bolsa, gılıç alıp beren bolsa, onda onuñ häzir nämäni oylayanını takmınan çak ätmek bolardı. (168) Emma agası oña dutar alıp berdi ahırım. (169) Ol dutar bilen meşgul boldı, onı elinden düşürmän, otuz dört yaşadı. (170)

-Bağısı can, aman-sag geldiñmi?-diyip, öyüñ beyle gapdalından bir garrı ayal aldıranı bar yalı bolup geldi-de, içerik urup girdi. (171) – Aman-sag gelen yerin bolyar. (172) Elhepus, beyle kân eglendiñ. (173) Gözümizi yolda goyduñ, nirelerde bolduñ? (174) Bağısı can, düyn ızından atlam iberipdiler. (175) Sen oña, belki, duşanam dälisiñ, giden- Halıkdı. (176) Bağısı can, obanın yigitleri seniñ geleriñe garaşıp durandırlar. (177)

Bu garrı gelip, sazandanıñ pikirini bozdı. (178) Ol ozalam pikir edip, çözüp bilyañ zadı yokdı. (179) İki gulagı yeñsesindedi. (180) Onuñ aydıp duran zatlarına gaharlancagını-da, gülcegini-de bilmeyärdi. (181)

Garrınıñ: “Obanın yigitleri seniñ geleriñe garaşıp durandırlar” diymegi, onuñ pikirini özüne çekdi. (182)

Onsoñ ol:

-Geldim özün-ä... – diydi-de, garrınıñ çugutdırılıp oturuşına seretdi. (183)

-Gelen bolsañ, örän govı edipsiñ,bağısı can!-diyip, ol garrı sözünü devam etdirdi. (184) -“Är başı govgalı gerek” diyip, biderek yere aydılan dälidir. (185) Bu är başınıñ govganı, kın günleri çekip bilcegi üçin aydılan zatdır. (186) Agañ yesir düşenine şu gün sekiz gündür, biz gınanıp otırıs. (187) Gınanmaktan, gıyılmaktan ne peyda? (188) Sen indi biliñi pugta guşabergin. (189) Dağıñ bolmasın... (190)

Garrı enäniñ gürrüñi köpdü. (191) Ol obadan habarlardı. (192) Yöne velin onuñ ähli aydası gelyänlerini cemläninde, esası maksat soñkı aydan üç cümlesindedi. (193) Şonı başga ilden öñürti aytcak bolup, ol şu günki gün bilen düynki günü yola seredip geçiripdi. (194) Doğrı. “Oba sazandasını goldacaktır” diyip, ol aytdı. (195) Aydan dessine hem bağısıdan mert cogap aldı. (196)

-Bil pugta guşalgıdır, dutar hem örän guratdır, Kümüş ece-diydi. (197)

Sazanda pikirlenipdi, oylanıpdı. (198) Onuñ yüzünden eyyäm belli bir karara gelenligi ve aydıñ bir maksat tutanlığı görnüp başladı. (199) Yüzi yagtılandı, gözleri yiteldi, aşak düşen eginleri galdı. (200) Yeñilik bilen barıp, dutarını yap-yañı keypsizlik bilen asıp goyan yerinden aldı. (201) Onsoñ öyüñ ortasında, keçäniñ üstünde aybogdaşını gurup oturagada:

-Kümüş ece, hanı, ornaşıklı otur. (202) Men size saz çalıp bercek-diyip, dutarınıñ gapagina gahar-gazap bilen kakıp başladı. (203)

-Hanı oturiñ! (204)

Munuñ indi tä dañ atyança gitdigidir... (205)

II

Ozallar beyle bolmayardı. (206) Sazanda saz çalsa, obanıñ ulı-kiçi hemmesi gelerdi. (207) Hasam beter ara şeyle uzak vagt düşenden soñ, hâzir bolsa... (208) Bu ağşam nâme? (209) Bu ağşam şeyle bolmadı. (210) Bağşı başını galdırman, oturıp saz çalyar. (211) Onda-da ozalkı çalışlarınıñ çakı dağı-da däl. (212) Emma gelenleriñ atalarını sanap çıkaymalı. (213) Nâme üçinkä? (214) Ya bu ağşam bağşı “derletme” sazını çalyarmıka? (215) Şeyledir öydyärlermikä? (216) Gelenleriñ azlığı şunuñ üçinmikä? (217) Gelenler kimler onda? (219) Olar nâme üçin gelipdirler? (220) Hemişekisi yalı dutar diñlemek üçinmi, ya gınanışmak üçinmi ya-da bağşılarınıñ yüregi köşeşdirmek üçinmi?.. (221)

Olar öz eden işlerine ökünyän, şovuna düşmedik zada gınanyan adamlar däl. (222) Obanıñ “men” diyen garrıları ve yigitleri. (223) Az diyer yalı şeyle bir azam däl. (224) Gelip-gelip, bağşılarıñ garaca öylerini doldurdılar. (225) Olarıñ içinde birlän-ikilän mıhman yigitlerem bar. (226) Olar hem bağşınıñ sazını ozallar köp-köp eşidip oturanlar. (227)

“Derletmeden” gorkman gelenler özleriniñ sazını ve sazandasını söyyärdiler. (228) Bu yönekey kölege söygüsi bolman, hakıki söygüdi. (229) Olar özleriniñ şu söygülerini yene-de bir gezek görkezmäge gelipdirler. (230) Olar yöne dinlemäge geldilermikä ya-da cübülerini puldan doldurıp geldilermikä? (231) İki-yeke cübüsini puldan doldurıp geldilermikä? (232) İki-yeke cübüsini puldan doldurıp gelenler hem bolaymagı mümkindi. (233) (Bu azacık sanıñ içine mıhman yigitler düypden girmeyärdi). (234) Emma velin köpüsi beyle niyet bilen gelmändi. (235) Doğrı, olar boşam gelmändiler. (236) Maslahatlı gelipdiler. (237) “Biz sazımızı hem sazandamızı nâhili söyyänligimizi ulı ile görkezeris” diyip, öten ağşam bağşılarınıñ agasını hanıñ zındanından alıp çıkmagıñ maslahatını edipdiler. (238) (Mıhman yigitlerem bu maslahatıñ içinde bardı). (239)

Olar şonda eden maslahatlarını başga habar bermäge gelipdiler. (240) Biziñ etcegimiz bilen bağı razılaşarmı, razılaşmazmı, buhakda olarıñ arasında gürrüñ hem bolmadı. (241) Belki, özleriniñkini dogrı diyip bilyändirler ve bağı şundan boyun gaçırılmaz diyip pugta manyandırlar. (242)

Sazanda saz çalyar. (243)

İne, olar gelyärdiler ve gelişlerine-de oturyardılar. (244) Bağılarına aytacaklarını bolsa dilleriñ ucunda saklap çeyneyärler. (245)

Sazanda saz çalyar. (246) Başını galdırman çalyar. (247) Dutarıñ gapagina zarp bilen urup, gahrımançılıklı heñler çalyar. (248) Şeyle edip bolsa, ol öz maslahatlarını aytмага gelenleri uzak gice garaşdırıp oturtdı. (249)

Bağı özüniñ gızıp barşına yüregine ve dutarına sıgdırıp bilmedik yalı, şeyle bir bendi gatı ses bilen aydıp goyberdi: (250)

Baba Gambar, bergen saziñ (251)

Aslı munuñ ağaçdandır. (252)

Ağaç diysem, yaman görmäñ, (253)

Hemme güller ağaçdandır. (254)

Ah, hemme güller, hemme güller, (255)

Ağaçdandır, ağaçdandır!.. (256)

Mundan soñ beyleki içini gısdırıp oturanlar-da saklanıp bilmediler. (257) Olar:

-Dur, bağı, dur! (258) Biziñ hem saña aytacak bolup gelen bir zadımız bar. (259) Şoña bir gezek ber, bağı – diyip, ondan soradılar. (260)

Bağı durdı ve gapdalında yatan gara telpeginiñ içinden ullakan gızıl yağlığı çıkardı-da, onuñ bilen yüzüniñ derini sırdı. (261)

Bolya, men boldum, indi gezek siziñki. (262) Aydıp oturiñ. (263)

Ol şeyle diyip, yigitleriñ yüzüne gülüp bakdı. (264) Házir onuñ şahdi açıkdı. (265) Şu şahdaçılığında bolsa yeñnesiniñ ve yene biriniñ gıcalatı aşagında galmacagina özüne inamı barlığı görünyärdi. (266) Ol şu şatlığı bilen söveş heñlerini çalıpdı ve yigitleriñ yüregini öñküden-de beter çoşdurıpdı. (267)

-Biziñ bir senimiz bar! (268) – Olarıñ hemmesi biragızdan şeyle diydiler. (269) – Şunuñ üçin biz seni gınandırıp asıl-ha bilmeris. (270) Biz söveşe çıkcak!.. (271)

-Duruñ-diyip, obanıñ yigitlerine serdarlık edyän, çep eliniñ barmaklarını gılıç alıp giden, şonuñ üçin-de “Çolak Batır” at galan Batır yerli-yerden söze başlanları sakladı-da, bir özi olarıñ hemmesiniñ tarapından sözledi. (272)

-Bağşımız, biziñ ozaldan edip goyan bir maslahatımız bar. (273) Saña aydılcak bolunyan şol maslahatı, biziñ başımız sag bolsa, hökman yerine yetireris. (274) Seniñ agañ haniñ zındanında oturmacağı – bu özüñe hem mälimdir. (275) “Dogrı gerek?” diyip, ol sözüni oturanlarıñ hemmesine tassıklatdı. (276) Şoña görä biz şeyle karara geldik: göni haniñ zındanında çozmalı. (277) Ondan bolsa seniñ agañı haku-nähak alıp çıkmalı. (278) At-yaragdan seniñ hem şayıñı tutcak. (279) Neneñ gördüñ? (280) Etmelisi şu. (281)

Batır bağşınıñ yüzüne seredip durdı. (282) Bu aydılanlar bağşınıñ garaşmadık zadı dälidi. (283) Şunuñ üçin ol geñirgenmän, yöne yığırıp diñledi. (284)

-Batır, maslahatda bolan ikinci gürrüñi hem aytsana! – diyip, duldakı bugdaylı çuvala yaplanıp oturan ak sakgal Meret ileri omzadı. (285)

Onuñ aytdırcak bolıyan zadı Batırınñ yadında hem bardı. (286) Yöne velin ol onı aytcak dälidi. (287) Oña ozalam garşı çıkıpdı, hüzir hem şol garşılığı. (288) Şonuñ üçinem onuñ yene-de orta ayılcaq bolmagına gaharı hem geldi. (289) Onsoñ ol yüzünü çıtıp:

-Meret aga, başga aydıp durası zat yok! – diydi. (290)

Ol diyeni edilmedik garrı incalıp bilmedi. (291) Olam bu yere yöne saz diñlemäge, tomaşa etmäge gelmäñdi ahırı! (292) Onuñ hem bağşılarna aydası gelyän zadı bar. (293) Şomı nähili görülse-de aytcak. (294) Ol:

-Batırınñ aydanı bilen razılaşmasañ, bağşı can, onda... – diydi. (295)

Onuñ sözüni orta bilinden kesdiler. (296)

-“Onda”-“onda” galsın, hav!.. (297)

-Her zat-da bolsa, men aytcagımı aydıp galayın – diyip, ol garrı sözüni devam etdirdi. (298)

-Bağşı, onda yine-de bir maslahat: eger sen razı bolsañ, biz seniñ agañı pul döküp almaga-da bar. (299) Seniñ üçin öz barımızı orta atyarıs. (300)

Onuñ özi yalı garrı, at münüp alamana gitmekden galan, indi gılıcını oğlunuñ biline dakan, küşt oynamaktan, başga işi-pişesi bolmadık Artık onuñ agzına yapışdı-da:

-Goy-layt senem, Meret, namartay! (301) Yüz kerem bolmayar diyliip, geçilen bir zadı yine-de getirip orta atyarsıñ! (302) Sen bizi “Bağşılarınñ yaga düşen agasını obası satın alıpdır” diyen yaramaz ada goyasıñ gelyärmi näme? (303) Esenpolat dagınıñ öz dostlarını zındandan alıp çıkışları yalı, bizem bağşımızıñ doganını şeyle alıp çıkarıs. (304) Zat berip almak, ol her kişiñ elinden hem geler. (305) Yigitler, maslahat birdir, şol birliğine hem bolmalıdır. (306) Dagısı bolmaz! – diydi. (307)

Ol garrını beylekiler-de yazgardılar. (308)

-Zatlı bolyan bolsañ, onda yigitler bağşınıñ agasını alıp gerler velin, sen orta çıkda bayrak beräy. (309) Yöne velin şonyança maslahatını öz yanıñda saklap dur... (310)

Olarıñ arasına mihman yigitlerden biri düşdi. (311)

-Hanı, bağşı näme aydyar, şonı eşideli-le? – diydi. (312)

Bağşı yıldırdı. (313) Onuñ yıldırmagından näme-de bolsa bir zat añşırılacak boluyardı. (314) Şoña görä adamlarıñ başında şeyle soval emele geldi: “Bağşı şu diylenleriñ haysı birini kabul ederkä? (315) Kim bilyär, belki, ol üçünci bir teklibi orta atsa-da atar! (316) Üçünci näm bolarka?.. (317) Bağşı häzirlilikçe dutarı taşlar?.. (318)

Mihman yigidiñ hemme oturanlar tarapından beren soragina bağşı şeyle cogap berdi. (319)

-Men näme diyeyin, yöne sizden eden tamam çıkdı. (320) Sizden gövnüm bitdi. (321) Meni sılayarsıñız, sag boluñ! (322)

-Bağşı, aydılanlarıñ haysı birini makul göryärsiñ? (323) Hanı, şonsunu aytsana – diyip, garañkı duldan bir sorag orta oklandı. (324)

-Bağşı, seniñ razılığıñ: ikiden birini ayt – şeyle diyip, ol soragiñ ızına yine bir sorag sugşurıldı. (325)

-Birini kabul edip, birini kabul etmez yalı, bu yerde gürrüñ iki däl. (326) – Batır ol soraglarıñ ikisine-de özi şeyle cogap gaytarıp, başga yüzlendi: - Bağşı, sen entek

dutarı taşla. (327) Nāme et diysene, biliñe gılıç dakın, onsoñam ata münde, meniñ ızıma düş! (328) Seniñ häzirki etmeli işiñ şu! (329)

-Dogrı, gatı dogrı – diyşip, oturanlarıñ köpüsi Batırñ aydanını makulladılar. (330)

Şükür heniz-de yılgırıp otır. (331) Ol bu meselä nähili bolsa-da, olardan üstün garayan yalı. (332) Hiç bir gıssag-gınag görmeyär. (333) Ol indi Batıra cogap bermeli boldı. (334) “Sag boluñ” diymegi hiç kimi kanagatlandırmayardı ahırın. (335)

-Munuñ başga bir täri tapılmazmı, hökman bir gılıç dakınmalımı, ya ata münmelimi ya-da obanıñ barını sıırıp-süpürüp Han’a bermelimi? (336) Geliñ, oylanıp görelüñ, hey, bir amatlırak tarapı tapılmazmı? (337) Başarana yol köpdür, Batır – diydi-de, Şükür Batırñ yüzüne seretdi. (338)

-Onuñ başga täri bolmaz – diyip, Batır murtunu tovladı. (339) Ol yene-de bir zat diymekçidi, onyança onuñ yanında dız degşirip oturan yigit:

-Başga tär gözläberseñ, onda başa baran iş bolmaz. (340) Biz ovalından oylanar yalısını oylandık – diydi. (341)

Çolak Batırñ ol yigide gövni yetdi. (342) Onsoñ başga hiç zat aytmadı-da, yöne yañkısı yalı:

-Onuñ başga täri bolmaz – diyip goydı. (343) Sazanda Batırñ gözleriniñ içine seretdi ve:

-Öz deñ-duş yigitlerim ellerine gılıç alanında, men elime dutar aldım. (344) Olar at münüp, dumlı-duşa çapanlarında, men halıplarımıñ ızına düşüp, ilat arasında saz çaldım. (345) Özümüñ barımı şu ugrda goydum. Garadäli Gökleñin “patasını” aldım. (346) Şu dogrumı? – diydi. (347)

Batır:

-Dogrı, dogrı, men bilyärin, hemmesini bilyärin. (348) Yöne velin... – diyip, sözüni kesdi. (349)

-Onda bolsa, aydıñ, men şu dutara at hem yaragıñ bitircek işini bitirdip bilerinmi ya-da yok? (350)

Batır onuñ bu soragina düşünmedik yalı kürtdürüp durdı. (351)

Şoña görä beyleki oturanlar Batırñ yerine sazanda cogap berdiler. (352)

-Bitirip bilersiñ, yöne velin yeri gelende. (353) Bağsınıñ soragınıñ aşağında nähili meselän yatandığına olar hem düşünmeyärdiler. (354)

Ugrundan turulmandan soñ, Batır murtunu eli bilen yetişdiginden tovlayardı. (355) Ol şeyle edip, biraz oturanından soñ:

-Bağşı, häzir iş başga. (356) Etmeli işimizi edenimizden soñ, dutar hakkında arkayın oturıp gepleşeli. (357) Doğrı, sen dutara atıñ-yaragıñ bitircek işinden artıgrak iş hem bitirdap bilersiñ. (358) Häzir velin... ol entek beylede dursun. (359)

-Men häzirkisini aydyarın. (360) Hut şu işde. (361)

-Bu iş bilen dutarıñ nä dahılı bar? (362) - Batırıñ yüzi çıtılıp gitdi. (363) – Bolşuña düybünden düşünmeyärin, bağşı. (364)

Bagşı hem gızdı. (365)

-Onda siz meni öz ugruma goyberip görüñ. (366) Men şu “varak” dutar bilen agamı şol yerden çıkarmaga sınanayın. (367) Eger başarıp bilmesem, onda siziñ diyeniñiz bolsun. (368)

-Bu işde sen dutarıñ bilen näme bilersiñ? (369) Bu akıla sıgmayar, bağşı. (370) Dutar diñe bir kölege şayıdır. (371) Bağşı, muniñ bolmadı. (372) Hanı, sen näme diyesiñ gelyän bolsa açıgrak etde ayt. (373) Seniñ öz başıña bir zat çıkarasıñ-a gelyär. (374) Näme-de bolsa, hanı, ayt. (375) Biz eşdidip oturalı... – diyip, oturanlar birden soradı. (376)

-Şükür öz pikirine garşı çıkılcağını, belli beter-de çolak Batırıñ garşı çıkcağını ozalam bilyärdi. (377) Emma velin ol öz diyeniñ üstünde durcakdı. (378)

-Men munuñ bilen köp zatlar edip bilerin. (379) – Sazanda dutarını yokarık galdırdı. (380) – Yöne siz nărăzıçılık görkezmän, men bir sınanayın!.. (381)

-Meselem? (382)

-Meselem, şu onuñ... – diyip, ol özüniñ yüregine düven hıyalını aytмага oturdı. (383) –Men mundan bir özüm dutar bilen gidip, göni hanıñ yanına barcak. (384)

-Onsoñ? – diydiler. (385)

-Onsoñ agam üçin Han’a iki sanı heñ çalıp beräycek... (386)

Onuñ beyle diymegi arıñ öycüğini goralan yalı boldı. (387) Oña garşı çıkmadık biri-de bolmadı. (388) Her haysı bir zat diydi. (389) Galmagaldan yaña garaca öyüñ

içinde üyn alşar yalı bolmadı. (390) Galmagal biraz yuvaşdan soň, olarıň näme diyyändikleri düşünilip başladı. (391)

-Nirä diydiň? Haniň yanına?.. (392)

-Hana biziň sazımızı eşidip hezil etmez!.. (393)

-Biz ondan adamımızı onsuz hem alıp bileris!.. (394)

-Şol hanmı seniň saziña baha bercek? (395)

-Han ızıña it salıp kovar, nökerleri aşagiña telpek oklar, bu bolsa ulı ile yeter...

(396) Biz oña öz sazımızı maşgaraladıp bilmeris! (397)

Başgaları saklap, yene-de çolak Batırıň bir özi gepledi: (398)

-Bağşı, şu aydıp oturanlarıň seniň çiniňmi ya-da oyun edip oturmuş? (399) Sen toya gitcek yalı-la. (400) Ol yere bu dutar bilen asıl barmak bolmaz. (401) Bu hiyalıñdan el göter. Şunuň üçin-de maslahatda näme edilen bolsa, şonuň bilen bol!.. (402)

-Bağşınıň aydanınıň-da canı bar, hav, adam-lar!-diyip, Artık Şükür sazanda yüzlendi. (403) –Başıña döneyin, can bağşı, ay, inim Şükür, sen dogrı aydyarsıñ. (404) Seniň iki heñiñe dünyäniň yüzüni bermek bolar. (405) Muña söz yokdur. (406) Yöne velin munı biz bilyäris, diñe bir biz bilyändiris. (407) Sen indi ayt: Han diyeniň, ol kim? (408) Onuň içi bizden tarap tütäp duran dälmidir? (409) Hey-de gurt yalı yigitlerden eline düşse, onı iki sanı heñe berip goyberer diyip bilyäñmi? (410) Beyle bir zadıñ hem görüp ya-da eşidilen yeri barmı? (411) Onda-da handan? (412) Hov, adamlar, maslahat ozalkılıgına galyar. (413) Onu mundan artık degşirip oturmak bolmaz. (414) Yigitler, ertirden aňrık şayıñızı tutmak bilen bolarsıñız. (415)

Yigitleriň hemmesi birden: - Biziň şayımızı tutulğıdır – diydiler. (416) Onda bağşı:

-Hani, meniň näme etmekçidigimi yagşı eşitseñiz-le – diyip, sözüni hálki galdırılan yerinden alıp başladı. (417)

-Men göni haniň öz yanına barmakçı. (418) Emma haniň alnında çöke düşcek däl. (419) Baş egip, boyun bolcak däl. (420) Näme üçin baş egip barmalımışım? (421) Yüzümi yokarı tutup bararın. (422) Siz arkamda duran vagtıñızda, men adam önünde baş egerinmi? (423) Bararın-da iñ ilki bilen siziň şu maslahatıñızı, şu bolup oturuşığıñızı

bolşı-bolşı yalı edip oña aydarın. (424) “Seniñ üstüñe obamiñ yigitleri bilen atlı-yaraglı hem gelip bilyärdim, horcunı puldan doldurıp, düyäni halıdan yüklöp hem gelip bilyärdim” diyerin. (425) “Emma şeyle gelmekligi maslahat bilmedim, şunuñ üçin-de, ine şeyle geldim” diyerin-de, oña dutarımı görkezerin. (426)

-Ba-a. (427)

-Bolcak da, han eşidip oturaysa. (428)

-Onsoñ? (429)

-Onsoñ, onuñ içini kövmäge başların. (430) Biziñ hemme zatdan iñ govı görüñ zadımızı saz diyerin. (431)

“Şu yalanmı?” diyip, sazanda göni Batırñ yüzüne seretdi. (432) “Dogrı” diyip, oturanlarıñ hemmesi tassıkladılar-da: “Hey saz-söhbete yetesi zat barmı?” diydiler. (433)

-Sazı siziñ hem söyyänligiñizi hem özünüñ yörite bağı saklayanlığıñızı eşidyäris – diyerin. (434) Şonuñ üçin siziñ yanıñza saz bilen gelmeği maslahat bildik diyerin. (435) Şu biziñ iñ ulı hormatımız diyerin. (436) Şeyle abay-sıyasat bilen onuñ daşına duzak ederin. (437) Ol maña saz çaldırса, dilimi gepletse bolyar... (438) İne, meniñ etcegim, nähili görüärsiñiz? (439)

Dım-dırslık boldı. (440)

Bu gezek onuñ sözlemegine päsgel beren, gapdalından çıkan bolmadı. (441) Belki, razılaşandırlar. (442) Dımmak – razılığın alamatı. (443) “Onı nähili görüärsiñiz?” diyenine biri hem cogap bermekçi bolmadı. (444) Artık sakgalınıñ ucunı sıpalap, yokarsına tüynüğün çağarığına seretdi. (445) Onuñ gözleri üzüğün yırtıklarından özlerine garap duran güyz gicesiniñ yaldıraşyan yıldızlarını gördi. (446) Çolak Batır ortada aylanyan düye çallı okaranı boşatdı-da, murtunı sıpalaşdırıp, uludan demini aldı. (447) Şu ikisine seredilyärdi. (448) “Näme cogap bererkäler?” diyyärdiler. (449) Olar yüzlerini aşak salıp, märekäni özlerine ep-esli salım garaşdırdılar. (450) Ahırı bolmanından soñ, yene-de şol Batırñ yanında oturan ve onuñ öñüne düşüp, batırlık satyan yigit bu dımşıp oturmaklığı bozdı: (451)

-Haniñ yanına şeyle barsañ, ol iñ ilki bilen eliñden dutarını alar-da, onı iki eplöp döver, onsoñ özüñi hem agañın yanında oturdar. (452)

Munuň diyenine goşulan bolmadı. (453) Yene-de yaňki dımşıp oturmaklık dovam etdi. (454)

Bagşy hem sözlemedi. (455) Garaňki dulda sakgalı kâte bir agarıp görünyän yaşuly bardı. (456) Ol kân geplemeyärdi. (457) Emma velin, gövnüne yakmadık zat bolsa, ol hakda iki ağız aydıp, yene-de edil yok yalı bolup oturyardı. (458) Oňa Oraz aga diyerdiler. (459) Onuň sakgalı yene-de agarıp göründi, ol yanında oturan yigitleriň egninden yapışıp, ileri süýşdi-de şeyle diydi. (460)

-Adamlar, “Hile hem bir batırlıkdır yerinde” diyip, veli Magtımgulınıň bir aydanı bardı. (461) Keymir hem özüniň gayduvsız batırlığınıň daşından abay-sıyasat bilen-de birnäçe işleri bitirip gelipdir. (462) Seredip otursak, bagşınıň aydanları yaňki aydanlarıma dogrı gelyär. (463) Biziň başga düşünmegimiz gerek. (464) Biz diňe bir yigitlere, at-yaraga dayanıp, bir yerini depip hem durmalı dälidir. (465) Bu harapçılığa tarap yöremekdir. (466) Asla batırlık hil-hil bolyandır. (467) Hey, Göroglı yalı batır bolarmı? (468) Ol hem: “Gaçışım bar, kovşuma bermenem” diyip aydıpdır ahırı. (469) Eger peydalı bolsa, barımızdan peydalanıbermegimiz gerekdir. (470) Goy, bagşy barsında: “Üstüne çozup hem agamı alıp gidip bilyärdim, yöne, bagşy bolanım üçin, bir-iki sanı heň edip bereyin diyip, sazımı aldım-da gaydıberdim” diyip aytsın. (471) Han diymek bilen, oňa hem can gerekdir. (472) Onuň hem at toynagınıň aşagından çıkyan tozanıň astında galası gelip duran dälidir. (473) Goy, bagşınıň aydanyna gulak asman görsün, onı masgaralap görsün, onuň elini-ayagını gandallap görsün. (474) Geliň, bir sınıpıp görelüň. (475) Eger başga başartmaz yalı bolsa, biz onsoňam bar... (476)

-“Mollası köp bolsa, toklusı harama çıkar”. (477) Biziň geňşimiziň soňı soňa bardı. Maslahatdar köp boldı. (478) Ay, bolmadı-a, biz şeyle etmekçi diyip, bu hakda Esenpolat daga-da habar edişdirdig-ä. (479) Ay, bolar-da – diyip, Artık yüzünü aşak saldı-da, ayaklarınıň burnuna seretdi. (480)

Çolak Batırın öňüne düşüp oturan yigit Artığıň ızı bilen:

-Mundan abayam bolmaz, sıyasatam. (481) Asıl şu diyilip oturuşlar bolmayar – diyip, pugtalap aytdı-da, bir dızınıň üstüne galdı. (482)

-Boldırın, gatam boldırın. (483) Náme bolupdır bolman? (484) – Sazanda gapdalında goyan dutarını gaytadan eline aldı. (485) – Men boldırın. Bolmasa hem sınıanıb-a galarım. (486) Onda-da hut ertiriň özünde, diňe bir özüm... (487)

Çolak Batır bilen Artık başlıklayın, bağşınıñ ve beylekileriñ diyen-aydanlarına garşı çıkyanlar köpçülikdi. (488) Olarıñ özleri gidesi ve sazlarınıñ adı bilen yörüş gurasları gelyardı. (489) Şeyle edin bolsa öz sazlarını nähili govı göryändiklerini ulı ile görkezesleri gelyardı. (490) Şuña bağşı hem razı bolar diyip inanyardılar. (491) Olarıñ taması çıkmadı. (492) Şoña görä keypleri gaçdı, sazandalarıñ gövünleri galdı. (493)

İndi sözläre söz galmadı. (494) Bağşını yolundan alıp galıp bolcak däl. (495) Şoña hemmesiniñ gözi yetdi. (496) “Diñe bir sazandanı pata berip ugratmak gerek.” (497)

Ana, Batır yüzünü aşak salıp turdı. (498) Onuñ ızı bilen beylekiler-de turdular. (499)

Batır gapıdan çıkkak bolup duran yerde:

-Gezek ahırın bize gelir. (500) Bağşı, sen bir yalnızlık edyärsiñ. (501) Parhı yok. (502) Bir sınan, eger eygerder yalı bolmasa, onda biz sonuñdan hem bar – diydi. (503)

Sazandanıñ tarapdarları hem yerlerinden turdular, olar bolsa:

-Bağşı, mertlik ve tutanyerlilik bilen! (504) Yaman at galmasın – diydiler. (505)

Şükürin öz pikirinden gayduvı yokdı. (506) Onuñ başında bu pikir gıcalatdan dogmadı. (507) Haniñ özünü nähili garşılacağını bilmezliginden hem, özünüñ bir barıp soracağına düşünmezliginden hem däl. (508) Ol hemmesine düşünüyardı. (509) Özünü ve öz sazlarını, eger han masgaralayın diyse, onuñ masgaralap bilcegine hem düşünüyardı. (510) Öz obasınıñ yigitleriniñ batırlığına ve olarıñ doganını alıp gelip bilceklerine hem gözi añrı yanı bilen yetyardı. (511)

Bulara garaman, ol dutarı bilen gitmekçi ve agasını şu dutarı bilen haniñ zulumından gutarmakçıdı. (512) Özünüñ eline in birinci gezek dutar beren adamı dutarı bilen azat edip bilmesem, onda onuñ yüregi cay bolcak däl. (513) Bu pikir onuñ başından, ine şunñan dogupdı. (514) Hut şunuñ için-de ol oba adamlarınıñ maslahatını kabul etmän, öz pikiriniñ üstünde pugta duryardı. (515)

Sazanda hem yerinden turdı ve eline dutarını alıp:

-Men agamı şu dutarım bilen alıp gelip bilmesem, onda onuñ inisi bolup bilmedigim – diydi. (516)

Onsoň ol öylerine gelenleriň hemmesinden öz gövniň hoş bolanlığını bildirip,
oları güler yüz bilen ugratdı. (517)

III

- Yola ho-o-ol ayırtan düşersin. (518) Ol yol yüz kerem aylanıp, yüz kerem dolanıp, şol başı agarıp görünyän garlı dağın içini söker-de gider... (519) Şonı algın-da gitgin oturgın. (520) Baryarkaň cülge giñelip başlar, onsoň öñüñden obaçılık çıkar. (521) Ana, şondan añrık han galası on çakırlık yokdur... (522)

“Barcak yerim han yanıdır” diyip, bağı bezencek-beslencek bolmadı. (523) Ozal näme geyyän bolsa, yene-de şonı geydi, egninden dutarını asdı ve söveşe gitmekden galan garrı ata atlandı. (524) Onsoň onuñ başını ilerligine tarap sovup, duran yerinden şeyle takımnı salğı aldı-da ugradı. (525)

Ol gidip baryar. (526) Yola belet garrı at guyrugını şuvvuldadıp, göni şol ayırda tutdurdı. (527)

Bu nähili yüreklilik! (528) Bu nähili mertlik! (529) Setan-da-seyranda bir gidilyän, onda-da şeyle gidilmän, yaraglar yüklenip, yigrimi-otuz atlı bolnup gidilyän yer bilen gidip baryar. (530) Onuñ gidip baryan yerinden han atlıları üstüne dökülip, oduna, suva yeke çıkanlarını alıp gidip duryan yeri bolsa-da, yekece özi hiç zatdan heder etmän gidip baryar. (531) Onuñ, yaragı – dutarı. (532) Şu dutarına arkalanıp, öraň arkayın gidip baryar. (533)

Obanıñ ulı-kiçi hemmesi (Diñe bir çolak Batırdan, Artıkdan, yene-de bir yigitden özgeleri diymek bolar. (534) Olar öz diyenleri edilmäninden soň, gün daşarıkdan çıkman, uludan dem alıp, bağılarından gaharlı yatırdılar) (535) sazandalarını ugradıp, onuñ ızından seredişyärler. (536) Ol gidip baryar. (537)

Oña seredip duranların arasından biri: “Näderkä?” diyip, hemmede bolan soragı orta atdı. (538) Beylekiler oña on yerden on dürli cogap berdiler: (539) “Nätceğini obanıñ yigitleri bilen giden bolsa aydardık”. (540) “Näme eder öydyärsin? (541) Şu gidişi bilen hiç bir zat etmez, bararda agasınıñ yanında oturur”. (542) “Näme etse-de, özi

sag-aman gelse bolyar”. (543) “Onuñ nātcegi şol: özüniñ şu gidişi bilen biziñ sazımıza ar-namıs getirer”. (544) “Soñuna seredeliñ, gitsin, her zat-da bol-sa, onuñ bu gidişinden, belki, at galar”. (545) “Belki, ol biziñ sazımıza şöhrat getirer...” (546)

Onuñ ızından seredip durup şeyle diyyärdiler. (547)

Ol gidip baryar. (548)

Bu edilyän çenleriñ haysı biri dogrı bolup çıkarka? (549) Munı häzirden aytmak bolmayardı. (550) Haysı-da bolsa bolup biler. (551) Emma onu ugradanlarıñ köpüsi onuñ bu gidip barşına umıtsızlık bilen garayardılar. (552) Olar sazandalarını beyle ugratmakçı daldiler ahırı. (553)

Ol gidip baryar. (554)

Sazanda oña seredyär. (555) Täze günün şöhesi gitmeli. (556) Dag onu atı-zadı bile öz demine çekip baryan yalı. (557)

Ol ızına garaman, yüzüniñ ugruna gidip baryar. (558) Emma özüni ugradan adamlarıñ heniz dargamandıklarını, olarıñ ızından seredyändiklerini ve özüniñ şu gidip barşını degşiryändiklerini bilyärdi. (559) Yöne velin onuñ şeyle gitmegine bolan nārazçılıklar, umıtsızlanmaklar onu yolundan saklap bilmeyärdi. (560)

Ol gidip baryar. (561)

Uzaga gitdi. (562) Dagiñ düybüne barıp yetdi. (563) Garası nokat yalıcak bolup, şol ayırda gireninden soñ gözden yitdi. (564) Oba adamları şoña çenli garap durdular. (565) Onı gözleri bilen ugratdılar. (566)

Añrı gitdiğiçe sazandaniñ pikiri artyardı, öten ağşamkı öylerinde bolan gep-gürüñleriñ hemmesi biri-biriniñ ızından onuñ yadına düşyärdi. (567) Ol özüniñ pikiri bilen dagıñ içine eyyäm girip gidenini ve gara dagıñ öz daş-töveregini gabap alanlığını soñ bilip galdı. (568)

Dag! Dag! Nirä seretse dag! (569)

Üstünden ençeme asırları, ençeme dövürleri geçiren, ençeme galiñ garları eriden, emma garramayan, hemişe bir görnüşini saklap duryan, dünyäniñ görki, yeriñ örki, gögüñ diregi – dag onuñ töverek daşını guşap dur. (570)

Dag! Dag! Nirä seretse dag! (571)

Dagıñ içki sırrı bilen onuñ tanışlığı yok. (572) Şonuñ eteginde önüp-ösen bolsa-da, ol hakkında mergenlerden, batırlardan kân-kân rovayatlar eşiden bolsa-da, özi hem şu gara dağlara garap ve şondan ilham alıp, birnäçe heñler düzen bolsa-da, heniz onuñ üstüne çıkıp görmändi, häzirkisi yalı, oña şeyle yakından ve täsin galıp seretmändi. (573)

Dag onuñ ünsünü özüne çekdi, başında pelpelleşyän pikirlerini derbi-dagın etdi. (574) Ussat yerlerde işlenip çıkarılan yalı gat-gat galıp, asmana göterilen gara daşlar, olarıñ üstünde gögerip oturan arça ve kerkav ağaçlar, yene şunuñ yalılar onı geñ galdırdı. (575) Ol şulara seredip duran yerinde şeyle diyyardı. (576)

“Eşiden deñ bolmaz gören göz bilen” diýlen sözi yene-de bir gezek tassıkladı. (577) Daşın üstünde ağaç gögeripdir, ulalıdır. (578) Bular barıp-ha biziñ obamızdan-da görmüp dururlar. (579) Olarıñ köki neneñ daşı deşip geçyärkä? (580) Suvı nireden tapıp içyärkä? (581) Daşlar gat-gat goylupdır. (582) Bu kimiñ işikä? (583) “Hezreti Alı gılıcı bilen dağı iki yarıpdır” diyerdiler. (584) Bu dogrı dälidir. (585) Hey, bu daşları gılıç bilen iki yarmak bolarmı? (586) Yöne velin bu dağlarıñ aşıklara yol bermän, üstünde zarın agladanları, belki, dogrudır. (587) Meniñ velin yolum açık. (588) İne, şu cülge bilen gitcek oturcak... (589)

Bagşı atıñ başını çekip, biraz salım şeyle pikir etdi. (590) Ol çuñ cülğäniñ içinde durup, yokarsına – dağlarıñ başlarına seredyardı. (591) Bu yerden garamak onı kanagatlakdırmadı, başlarına çıkıp görmegi heves etdi. (592) Atdan düşdi. (593) Onsoñ sag gapdalındaki üstüne abanıp duran ulı dağıñ süyr depesine dırmaşıp çıkdı. (594)

Beyik dag! (595) İne, şu yerden ol ızına övrülip, öz vatanına birinci gezek garadı. (596) Obası ayak astına gelipdir. (597) Näçe yöredim diyse-de, giden yeri yok yalı. (598) Obasınıñ velin özünüñ görmeyänligine, ilinden arasını açanlığına, şundan añrık gitse, hiç kimden haray yoklugına ve başına nâme gelse özi çaramalığıdığını düşündi. (599)

Dogrı, ol öz başını bir özi çaramaga boyun bolup çıkıpdı. (600) Şoña görä şu yekeligi, dag ve onuñ öz gövsünde saklayan iki ayaklı, dört ayaklı vağsıları: belent ruhu basıp bilmeyardı. (601) Şunuñ yalı hem: “Men han yanına nähili barıp bilersin? (602) Ol meni kabul edermikä? (603) Nähili kabul ederkä? (604) Eşege ters mündürüp, ızıma it salaymasa yağşıdır. (605) Men şu gidip barşıma halkımıñ sazına ısnat getirmesem yağşıdır” diyen yalı gaygılı pikirleri etmeyardı. (606) Şu yere gelip yetenine onuñ

ökünci yok, şundan añrık gitmäge-de hiç bir ikirciñlenmeyär. (607) Ol gitcek. (608) Hâzir yöne daga tomaşa edip dur. (609) “Atılan ok daşdan gaytmaz” diyip, ol barıp-ha obalarından çıkmanka aydıpdı ahırın... (610)

Ol bir çızgıñ içinde durmakçı dâldi. (611) Hâzirki baryan yerine öni-soñı gitmekçidi. (612) Sazandalığı bilen Keserkacı, Marını, Salır-Sarıgı bağlamak onu kanagatlandırmayardı. (613) Hıvanı, Eyranı gezip, ol yerlerde hem özünü bildiresi gelyardı. (614) Yöne velin beyle gitmekçi dâldi. (615) Özünüñ söver dostı Alı bağışı bilen ve başgaları bilen gitmekçidi. (616)

Dagıñ başında ol töveregine ser salıp uzak otırdı. (617) Päkize şemal onuñ yüzünü yalap geçyardı ve pikirini durlayardı. (618) Ol şu yerde özünüñ bu gaydışını gaytadan pikirinden geçirdi. (619) “Belki, men yalñışyan bolaymayın? (620) Obamıñ batırlarını öykeletdim. (621) Olar bihal adamlar dâldiler ahırın. (622) Oba olarıñ agzına sereyär. (623) Men näme üçin olarıñ diyeni bilen bolmadım? (624) Olar hanıñ kimliğini menden yağşı bilyändirler ahırın. (625) Kemakıllık eden bolmayın? (626)” Ol şeyle diyip, töveregindäki daglarıñ beyik başlarına yene-de bir gezek garap çıkdı ve öz-özünden soran sorag-arına şeyle cogap berdi. (627)

“Yok, bu kemakıllık bolup bilmez. (628) Men agamı dutarım bilen azat etmelidirin. (629) Şonda men onuñ eden yağşılığını ızına gaytarıp bilerin. (630) Dutar! Dutar – gılıçdan zordur, zor hem bolmalıdır. (631) Hey, dünyäde saz-söhbete yetesi-de bir zat bolarmı? (632) Bolmaz!.. (633) Bu diñe bir insana täsir etmän, hayvanlara hem täsir edyändir. (634) Munuñ gadırını-gımmatını bilmeyän bolmaz. (635) Dutarıñ pıgamberi Babagambar Hazreti Alınıñ Düldülünü bakyan äken. (636) Düldül horlanıp başlapdır. (637) Alı munı añlapdır. (638) Onsoñ ol: “Düldül näme üçin horlanyarka? diyip, onuñ sebäbi bilcek bolupdır. (639) Yerastı bilen añtap yöryärke, ahırı bir gün Babagambar öz yasan dutarını çalıp otırka, Alı onuñ üstünden barıpdır, şol wagt Düldül hem otunu iymän, saza gulak asıp duran eken... (640)

İliñ hanı bolup oturan hanıñ hem dutarıñ gadırını bilmegi gerek ahırın. (641) Meniñ şu barşım hakdır! (642) Men şeyle gitmelidirin. (643) Şoña obañ adamları hem indi düşünen bolsalar gerek. (644) Yegsam olar eyyäm gelip, meni ızıma gaytarcak bolardılar ve tövella ederdiler. (645) Meniñ boş gelcegimi olarıñ arasında, belki, bilyänler hem köpdür. (646) Hanıñ yanına barayın hem oña agamı berip goybermäge mecbur bolar yalı heñler çalıp bererin. (647) Heñler bolmasa...” (648)

Häzir onuñ pikirini bozyan zat yokdı. (649) Diñe bir dağıñ düybünde, dar cülğanin içinde yeke goyup gaydan atı yekesiräp kişneyärdi ve onı öz yanına çağıyardı. (650)

Bagşı dagdan düşmekçi bolanında yurduna gaytadan gözlerini gezdirip çıkdı. (651) Gara baglar, obalar, süri-süri mallar, olarıñ añrısı bilen görünyän Garagumuñ depeleri... (652) Nähili hezil! (653) Nähili gözel!.. (654) “Bu yurtdan çıkıp, şu belent daglarıñ üstünden aşıp, yene-de yurduna gaydıp gelip bilyän yigitler köpdür... (655)

Biziñ şu güzel yurdumızı taşlap, mundan dönüp gidyan, barıp yana hizmat edyan dönük gara sömlere nälet bolsun!.. (656) Oları halkımıñ gargışı ursun! (657) Meni han gahar edip zindanına salsa-da, bu yurdum meni hanıñ elinde galdırmaz!..” (658)

Ol şeyle diyip, eline dutarını alıp, Görogludan “Goca daglar” diyen heñi çaldı. (659) Munuñ yanı bilen onuñ aydımına hem gıgırdı. (660)

Goca daglarıñ başında (661)

Yaz bir yana, gış bir yana. (662)

Titrär agzımıñ içinde (663)

Dil bir yana, diş bir yana. (664)

Goca dagdan yollar aşıp, (665)

Yaz bolanda çaylar daşıp, (666)

Gır atımdan ayra düşüp, (667)

Baş bir yana, läş bir yana. (668)

Ah çekdim, bilim büküldi, (669)

Sütünim arşa çekildi. (670)

Gözümden sil dek döküldi (671)

Gan bir yana, yaş bir yana. (672)

Göroglı diyer nädeli? (673)

Baş alıp nirä gideli? (674)

Öveze kömek edeli, (675)

Dört bir yana, baş bir yana. (676)

Ah, dört bir yana, baş bir yana! (677)

Sazanda ol aydima şeyle bir gıgırdı, eger onuñ sesini magnitli belent dağlar, çuñ cülgeler hiç bir yana goybermän, özlerine çekip durmadık bolsalardı, onda obasınıñ adamları dinläp oturıp bilerdiler. (678)

Bagşı dagdan düşdi. (679) At onı hokranıp garşıla-dı ve atlanmagını isläp, gelip yan berip durdı. (680)

Bagşı bu atıñ eyesi dälde. (681) Ozal oña bir gezek-de münmädi ve bir gısım-da ot bermädi. (682) Emma olar geçen baş sagadıñ içinde dostlaşpıdır. (683)

Ol gidip baryar. (684)

At ozal özüniñ onlarça gelip geçen yolundan – gara daşlarıñ üstünden ayaklarını batırgay basıp gidip baryar. (685)

“Gırmıldan gır aşar”. (686) Sazanda bir gün yöredi, iki gün yöredi, onsoñ üç gün yöredi. (687) Ahırı haniñ galasınıñ işigine yetip ayak çekdi. (688) Şu yere çenli oña yaman niyet bilen duşan adam bolmadı. (689) Kim öñünden çıksa, ilki näme üçin baryanlığını sorap, onsoñ oña yol salğı beripdi. (690)

Haniñ iki sanı nökeri bagşını şeyle bir “ıhlaşlı” şeyle bir “gadırlı” garşıladı, hiy diyip-aydar dağı eder yalı bolmadı. (691) Gelcegini bir ay öñünden eşidip, gice-gündiz yoluna garap duran mihmanlarını hem şeyle içgin “garşılamayan” bolsalar gerek... (692) Sazanda haniñ hovlusına, şäheriñ belent ve acayıp caylarına seredip tomaşa etmäge hem goymadılar. (693)

At halıs durupdı. (694) Şu yere öz sütünini süyndürüp atıpdı. (695) Mundan añrık onuñ tayaklap kovulsa hem gideri yokdı. (696)

Haniñ nökerleri onuñ iki cılavından şapba yapışdılar-da sakladılar. (697) Onsoñ onuñ üstünden bagşını tutaklap düşürdiler. (698) Olarıñ ikisi iki yerden sazandaniñ egninden dutarını sıyrıp aldılar-da, gabından çıkarıp gördüler. (699)

Hırlı tüpeñ däl! (700) Örän gurat, kirişleri zırıldap duran dutar! (701) Eliñe alıp çalybermeli. (702) Onuñ şol beyik dağıñ üstünde oturılıp düzülişi. (703) Kirişler birazacak-da govşacak bolmandır. (704)

Geñ galmalı zat. (705) Olar dutar bilen gızıklanmadılar.(706) Onı bir yana elleriniñ tersine taşladılar-da, onuñ eyesi bilen boldular. (707) Cübüsini, goltugını barladılar. (708) Onsoñ guşagını çözüp, onuñ gatlarını agtarışdırmaga durdular. (709) Dökdüler: Emma ellerine oñlı zat ilmedi. (710)

Bagşı şu yerde aşakı dodagını dişläp, başını yaykadı. (711) Náme için beyle etdikä? (712) Dutarı zat hasap edilmän, onuñ bir yana taşlananına şeyle etdimikä? (713) Cübüsini puldan doldurıp gelmäni için bolmasın? (714) Belki, şoña ökünendir! (715) Yöne velin onuñ özi hem bilini sermeşdirdi. (716) Náme üçinkä! (717) Onuñ ayda-yılda bir gün ak saplı pıçak göteräymesı bardı. (718) Belki, şonı gözländir? (719) İki gaşınıñ arasındaki hamıñ coya yalı bolup çızılıp gitmeği şonı hem çen etdirmän durmayardı. (720)

-Nireden gelip, nirä baryarsınıñ? – diyip, olar yañkı içgin yapışmaklarını goydular-da, gatı ses bilen bagşıdan soradılar. (721)

-İndi bolduñız mı? – diyip, bagşı olardan soradı. (722)

-Bize habarıñı ber! (723) Nireden gelyärsiñ? (724)

-Şeyleden gelyärin – diyip, bagşı gelen ızına tarap çıtılıp duran yüzünü övürdi. (725) – Şu dağıñ añrı yüzünden. (726) Barışım bolsa siziñ hanıñızıñ yanına! (727) Meni onuñ yanına alıp barıñ! (728)

-Hanıñ yanına? (729) Siz kim bolarsınıñ? – diyip, olar arkan çekilip durdular-da: - Biz bilmändiris, biziñ günämizi geçiñ! (730) Hanımızıñ yanına baryan bolsañız! – diydiler. (731)

Olar şeyle diyip, başga yalbarmaga ve yañkı boluşlarından ötünç soramaga durdular. (732)

-Hava, hanıñ yanına. (733) Meni onuñ yanına alıp barıñ! (734)

-Bararıs, häziriñ özünde! (735)

Gaçar gorkusı bolmadık, yöne velin özünüñ kabul edilişinden nărăzı bolan mihmanınıñ yanında olarıñ biri galıp, beylekisi galanıñ içine urup gitdi. (736)

IV

Han öz oturyan otagında gününü nämä güymenip geçirceğini bilmän, töveregin, garancaklap, tukat halda otırdı. (737) Ol nämä bilen gızıksın? (738) Yaş ayalları bilenmi, bağısı ve gürrüñçileri bilenmi? (739) Bular her günde bolup duranı üçin, onu halıs irizipdi. (740) Oña häzir, nämä-de bolsa täze bir süñni yeñilik gerekdi. (741) Nähili täzelik ol? (742) Onı haniñ özi aydıp berip bilmeyärdi. (743) Her halda handır. (744) Beyle içini gısdırıp uzak oturmaz. (745) Nähili bolsa-da onuñ keypi tutar yalı hezillik tapılar. (746) Muña güman barmı? (747) Yanında oturan iki sanı adam şonuñ aladasını az etmeyärdiler ahırın... (748)

Sazandanı dervezäniñ daş yüzünde goyup, özi ayak aldığına gaydan nöker, şol gaydışından yazman, haniñ oturan otagınıñ işigine geldi-de, rugsat almak-beyleki yok, gapını şarkıldadıp açdı. (749) Onsoñ ayaklarını cüp basıp:

-Ha-han aga, s-siziñ yanıñıza gelmesi s-sorap bir adam geldi – diydi. (750)

Ana saña täzelik!.. (751)

Haniñ süzülip duran gözleri yalpa açıldı. (752) Nökeriniñ bolup gelşinden gelen adamıñ yönekey bir adam dældigini ol añladı ve öz söygüli adamlarından biridir diyip bildi-de:

-Bar, gelsin! – diydi. (753)

Nöker alıp gelmäğe gitmedi. (754) Özünüñ heniz aytmalı zadı bar yalı ve şonu aytmağa özünü tayyarlayan yalı, demini dürsecek bolyar. (755) Ondan habarsız han onuñ direnip durmagına gahar edip:

-Kim ol? – diyip soradı-da, onuñ bercek cogabına garaşmak bilen bolman, yene-de:

-Bar, derrev alıp gel! – diyip, onu gıssadı. (756) Oña: “Bar, derrev alıp gel” diyvän, iñ ilki bilen ol geleniñ kimdigini ondan ımıklı sormalıdı. (757) Nöker geleniñ kimdigini mazalı aytman, yöne “Git, getir!” diyleni bilen onu bu yere alıp gelecek gümanı yokdı. (758) Şonuñ üçin-de direnip durdı ve demini dürsecek bolyardı. (759)

Ol yene-de socap:

-Biz onuň kimdigini bilmedik. (760) Soradığım velin aytmadı. (761) Öz-ä türkmen. (762) Yöne tāk bir özi! (763) “Men haniň yanına alıp barıň” diyip, bizden soradı – diydi. (764)

-Kim? – diyip, han gaytadan soradı ve özüniň yayrap oturışından çaltlık bilen yıgnandı: (765)

-Näme üçin onuň kimdigini, näme üçin gelenligini bilmediňiz? (726) Türkmen diydiňmi? (767)

Nöker gıssandı: (768)

-Tanamadık, h-han aga. (769) Biz soradık: “Siz kim bolarsıňız” diyip. (770) Ol cogap bermedi. (771) Yöne: “Meni haniň yanına alıp barıň” diydi. (772) Öz-ä tüys türkmen. (773) Tāk bir özi!.. (774)

-“Türkmen, tāk bir özi”. (775) “Men han yanına baryarın. (776) Han yanına baryarın”. (777) –Han şeyle diyip, nökeriniň küti dodaklarına süykeşdirip aydan sözlerini öz dili bilen tekrarladı-da: “Kimkä? (778) Ol bu yere näme üçin düşdükä? (779) Belki, dönük bolup düşendir ya yesirlerini satın almaga geldimikä?” (780) diyen pikire gitdi. (781) Onsoň ol yene-de:

-Tāk bir özümü? – diyip, yaňadandan soradı. (782)

-Hava, tāk özi. (783) Bir hor yabısı bilen, bir dutarı bar. (784)

-Dutarı bar diydiňmi? (785) Bar, onda tiz alıp gel – diyip, han nökerine buyurdi. (786) – Ilgap git-de tiz getir! (787)

Ol şeyle diyip, buyrugıniň üstüni yetirdim etdi. (788) Onsoň yanında oturanlarıň birini hem oňa goşup goyberdi. (789)

Olar mıhmanı häziriň özünde alıp gelerler. (790) Ilgap gittiler. (791) Emma haniň şoňa-da yetmedi. (792) Yerinden tasancırap turdı. (793) Olarıň ızından ol hem ılgamakçımıka? (794) Daş işige çıkıp durdı ve öni bilen hiç bir zatdan habarsız bir nökeriniň geçip baryanlığını gördi. (795) Han oňa gıgırdı: (796)

-Bar, tiz alıp geliň! (797)

Nämäni alıp gelmeli? (798) Ol nöker hiç zat bilmeyärdi ahırın. (799) Şunuň üçin ol gazık yalı dikilip durdı ve özüniň nämäni alıp gelmelidigini soradı. (800) Han oňa düşündürmez. (801) Şeyle hem etdi. (802) Özüniň näme buyuryanını bir sözde

aydaymagıñ yerine, oña on gezek agzını doldurıp, hapa sögünçler bilen sögdi. (803) Bu nähili gaharlı han? (804) İndelmezden gelen mihmanı hem şeyle gahar bilen garşılaymasa yagşıdır. (805)

Sazanda haniñ yanına getirildi. (806)

Han bilen bağı salamlaşanından soñ, ara dım-dırslık düşdi. (807) Bu dımşıp oturmalık uzaga çeken bolsa hem hiç kimiñ yüregine düşmeyärdi. (808) Belki, onuñ mundan artıgı hem devam etmegini iki tarapam isleyändir? (809)

Haniñ gözleri bağıda: onuñ dutarına, gara silkme telpeğine, agar çäkmenine ve ayagındaki ovidan gülli corabına, pikirli yüzüne, hemme zadı göresi gelmeklik bilen garayan gözlerine seredyär. (810)

Sada türkmen yigidi. (811) Onuñ gın-gıssag görmän, azacık-da yalgırman, örän arkayın oturmağı haniñ üsünni hemmesinden beter özüne çekdi. (812) “Kimkä? (813) Bağımıka ya-da yurt çalıp yörenmikä? (814) Dutarı yüzüniñ perdesi bolaymasın?” (815)

Han şeyle pikir edip, oña sın etmeginden belli bir neticä gelip bilmeyärdi. (816) “Her halda yöne adam dälidir” diyip, ahırsoñı oña şu umumı bahanı berdi. (817)

Sazanda özüniñ gözden geçirilyänligini aşaklık bilen añlayardı. (818) “Sınlabersinler. (819) Kel däl. (820) Yirik-yırtığım yok”. (821) Bağı içini gepledip, haniñ yaşayış derecesini gözden geçiriyärdi. (822) Mämmetyar haniñ derecesi onuñ yadına öz hanlarını düşürdi. (823)

Ol Nurberdi haniñka barmadı, onuñka barıp, saz çalmadı. (824) Yöne velin onuñ gızıl begres bilen nağışlanan ullakan çadırda oturyanlığını kesesinden seredip görüyärdi. (825) Onuñ içine halı düşelgidigini bolsa görenlerden eşidyärdi. (826)

İne, şolardı... (827)

Ol häzir içine gül pürkülen yalı tamda otur. (828) Onuñ ovidan nağışlarına gözi gidip seredyär. (829) Ol her halda özüniñ bu derecä geñ galanlığını gizläp bilşinden gizlecek bolyardı. (830)

Minutlarça devam eden bu dımşıp oturmaklığı ahırsoñı haniñ özi bozdı. (831)

-Hm, mıhman, yağşı geldiňiz, hanı, danışıp oturiň! (832) Kăriňiz näme bolar? – diyip, han sazandaniň gapdalında divara söyelgi duran dutara garadı. (833) – Bağşımısıňız? (834) Ya-da... (835)

-Kär sazandalıkdır, han aga – diyip, bağşı şol bir çök düşüp oturişına cogap berdi. (836)

-Çoh yağşı! – diyip, han sakgalını sıpap, bir gobsundı-da yene soradı: (837)

-Onda, siz, aydıp oturiň, kim bolarsıňız? (838) Men türkmenleriň atlı bağşılarını eşidyärdim: Garadäli bağşını, Alı bağşını, başgaları... (839)

-Men atlı bağşı dälidirin – diyip, sazanda cogap berdi. (840) – Men yöne öz yurdumiň diysene – diyip, han gözlerini elek-çelek etdi. (841) Ol oňa yamaşgandan garamaga durdı. (842) Onuň häzirki seredişi ozal görüp bilmän galdıran zadını indi bilen yalı ya-da şoňa meñzeş bir zadı gözläp tapcak bolyan yalı örän yitidi. (843)

Bagşınıň şol bir oturişıdı. (844) Yüzünde-gözünde üytgeyän yeri yok. (845) Ol gönüsini aydıpdi ahırın. (846)

Sazandaniň bu nomay sözüne haniň çıندانmı ya-da yalandanmı, garaz, gülküsi tutdı: (847)

-“Öz yurdumiň sazandasıdırın” diydiňmi, mıhman? (848) Hı-hah hıh-h-h... (849)

Han gülyär. (850) Ol bağşı bilen hezilleşip gitdi, keypi göterildi. (851) Onuň gülküsini goldan beyleki iki adam-da gülyärdi. (852)

Olarıň näme üçin gülyändiklerine, belki, sazanda-da düşünyändir. (853) Ol: “Gülseňiz gülüň” diyen yalı edip, yene-de:

-Hava, men öz yurdumiň sazandasıdırın! – diydi. (854) Şeyle diymegi bilenem onuň yüzi hem çıtılıp gidipdi. (855)

Öz gülküsiniň mıhmanına täsir edenine begenen yalı, han yene-de şol gülküsini devam etdirdi. (856)

-Hah-hıh-h-h-h, mıhman, sen “öz yurdumiň” diyip, ne ulı gepläp başladıň? (857) Haysı yurduň? (858)

-Öz yurdumiň. (859)

-“Öz yurdumiň sazandasıdırın” diydinmi, mıhman? (860)

-Hava, men öz yurdumñ sazandasıdırın. (861)

-Haysı bir yurt ol, öz yurdum diyyäniñ? (862) Hanı aydıp ber: şol biziñ bilyänimiz – Keymirkörüñiziñ yurdumı? (863) Eger-de ol bolcak bolsa, onda siziñ bağşılı bolar yalı, beyleki bolar yalı yurduñız yokdur. (864) Siziñ iñ zoruñız Keymirkör diyeniñiz bolupdır ahırın. (865) Dogrı, ol Nedir şa bilen-de dalaşıpdır. (866) Yöne velin ol yurtludırın diyip, dilini yarıp bilmän geçipdir ahırın. (867) Ol hemişe: “Meniñ yurdum Hatap galasıdır” diyip, düyäniñ üstünde yaşar eken. (868) Siziñ añrıñızdan Hıva, bäriñizden bolsa... (869) Sizde nä yurt bolsun, ağız doldurıp aydar yalı, hıh-hı-hı... (870)

Hanıñ keypi köklüğine, gamsızlığına geñ galıp oturan yerinde “Gep oyundan yeter” diyen atalar sözi bağşınıñ yadına düşdi. (871) “Gülkiniñ aşagında näme-de bolsa bir zat yatandır. (872) Yönekey yere bu beyle azar edinip gülmez, yanında oturanlara hem gülün diyen garayış bilen seretmez”. (873) Bağşı han gülüp bolyança şeyle pikir etdi. (874) Haçan hanıñ gülküsi galandan soñ bolsa, ol yene-de:

-Meniñ yurdum bardır, yurdumñ bağşısı hem bardır – diyip, bağşı aydanını berkleşdirdi. (875)

-Biz asıl-ha mıhmanıñ habarını bir günden soñ alyandırıs. (876) Siziñ habarıñızı velin, häzirden alsak-da bolcak yalı. (877) Hanı, onda aydıp oturıñ, siz näme iş bilen geldiñiz? – diyip, han ondan soradı. (878)

-Bir kiçicik iş bilen, han aga. (879) Onı häzirden aytsagam bolar, aytnasagam bolar. (880) Yöne şunsunu aydayın: şu dutar bilen size iki sanı heñ edip beräymäge geldim. (881) Havva, siziñ eliñizde meniñ doganım bar, şonı hem beriñ diyip, sizden soramaga geldim. (882) Artık habarım hem yok meniñ. (883)

-Nä dogan ol? (884)

-Mundan on bir gün ozal size bendi düşüpdır. (885)

-Onda Gurboviñ galasına çozanlardan tutulandır – diyip, hanıñ yanında oturanlar hanlarına aydıp berdiler. (886)

-Heñi şonuñ üçin çalıp bercekmi? (887) Hã, ol diyseñiz-le, “Şol diyip geldim” diysene. (888) – “Han bağşınıñ yüzüne gaytadan seredip, yene-de gülmäge durdı. (889) – Saz çalıp bermäge, hah-hah. (890) “Ol meniñ doganımdır” diysene. (891) Yagşı doganıñ bar eken... (892)

-Han aga, siz k n g ld niz. (893)

-Mihman gatı g rme, sizi n gep ur u niz g lmez yalı d l. (894) Bol u niz gatı ge . (895) Emma sen munda g vni ne hi  zat getirme. (896) Bu bizi n degi m mizdir. (897) Baġşı halkı bolsa degi megi g tery n bolmalıdır. (898) Onso n hem biz yağşı g ren mihmanımız bilen yala n  ylediris... (899) Sen habarını aydiber. (900) Hı-h-h... (901)

-Men g vni me hi  bir zat getirmey rin. (902) Havva, birazacık getirm nem durmayarın. (903) Han aga, meni n  u gel im g lk mi? (904) Onu n yalı bolsa bilmedim... (905)  u i n govı bolup gel im: dogrı, ba ga hili hem geli lerim bardı, eger geleyin diysem. (906) Yok, men ba ga hili gelmeġi islemedim. (907) Onı obam hem maslahat bilmedi. (908)  onu n u in-de, ine,  yle geldim. (909) Emma bu gel im g lki bolup  ıkyan yalı boldı, gatı bily rin velin... (910)

-Mihman, bu gel i n- , ine, g ry ris. (911) Hanı ayt, ba ga n hili gel i n bardı? (912)

Bu soragı hanı n g lk sine go ulyan, belki, ondan hem i yakgıcrak g ly n gır ak gara sakgallı, bili g k gu aklı, orta boylı adam berdi. (913) Ol  z ni n soragından g vni ho  bolup, sakgalını sıpap, hanı n y z ne garadı. (914)

Sazanda biraz arkayınla ıpdı. (915) İndi gelend kisi yalı y reġi tarsıldap uranokdı. (916) Geple ip oturanları  z nden artık d l, bolaysa  zi yalı. (917) “Ur u n da ından i i aman” diyip, baġşı hanı n salgını ilki e idend ki  z ni n gaygısını yadına saldı. (918) Ol h zir hanı n yakın yanında otır. (919) Onu n bilen s zle y r. (920) G ni hem d l, gı arıp hem g rdi. (921) N me u indir, han  z ni asmandan asıp oturmadı. (922) Baġsıdan g zleri dokunmanlıġındanmıka? (923) Yok, ondanam-a d l yalı. (924) Dogrı, ol baġsımi n gepine-s z ne g ly r. (925) Onu n bilen b l ire y n yalı g rle y r. (926) Emma onu n g lk si bir hili,  sgermezi n g lk si d l yalı, ondan bir hili y rek avaması duyular. (927) Ol sazandani n y z ne seredende, n medir bir zatları pikir edy n yalı bolyar. (928)  onda y z ni n re ki hem solyar, g lk sini n hem so unu “hırk-hırka” bery r. (929)  al murtı k ssery r. (930) Kim bily r, belki, hanı n yadına ba ga bir zatlar d  se-de d  y ndir. (931)

“Ba ga n hili gel i n bardı?” diyende, sazanda bir-az pikirilenip oturanından so  cogap berdi. (932)

-Men han agadan doganımı dilemäge ilimiñ iñ saylama yigitleri bilen hem, iñ saylama at-yaragları bilen hem gelip bilyärdim, eger geleyin diysem! (933) Bu biri, gardaş! (934) – Onsoñ bagsı yüzüni yokarı tutdı. (935)

Onuñ bu cogabı barıp Han'a şarpıldap degdi. (936) Ol mihmaniñ sözde "sazandadırın" diyip başlap, indiki aydıp oturanlarına indi düşünen bolsa gerek, incaliksızlandı. (937) Mihmaniñ yüzüne seredip, agramını beyleki uylugınıñ üstüne yeñillik bilen atdı. (938) Yüzi, erni gışardı, ömründe bir gezek-de gülmedik yalı, asıl gülmäge ukıpsız yalı boldı. (939) Sakgalı has agardı, nâme üçindir, hâzir onuñ düybünden hına-da gızarıp göründi. (940) Gözleri mölerdi-de, belli bir zada nazar salman, giñden açılıp durdı. (941) İndi gülküsi tutanok. (942) Onuñ yap-yañı bagsını masgaralap gülyän gülküsi hanı?! (943) Ol nira gitdikä? (944) Nâme üçin gitdikä? (945) Ol gülküler sazanda gatı göryär diyliip ve mihman sılanıp goyulayan-a bolmasın? (946) Onuñ üçin däl bolsa gerek. (947) Mihman özüne gülünmegini gatı göryänine keyp edip gülen bolsa, onda henizem gülübermeli ahırın. (948) Mihman onuñ gülküsini gatı göryär. (949) Yöne velin han beyle yagdaya düşer yalı mihman nâme diydi? (950) Ol yöne "mesayı bi zat" diydi ahırın. (951) Şunda nâme gorkunç ve gaharlanar yalı zat bar? (952) Belki, han onuñ beyle diymeginden bir zatlar añlandır. (953) Yogsam, ol yene-de gülerdi. (954) Nöker gelip: "Tükmen geldi" diyip aydanın-da, hanıñ gözleriniñ öñüne dayanıklı, sırdım yigitler ve olarıñ gulan atları gelipdi. (955) Nöker: "Täk bir özi" diyip aydanda bolsa, han geleni görmäge hovlugıpdı. (956) Soñ bolsa bili gılıçsız, ayagı bökecem hıva ädiksiz, egin-eşigi yönekey yigit onuñ keypine gelipdi. (957)

Mihmaniñ şol bolşuna: "Men öz yurdımıñ sazandasıdırın" diymegi bolsa, hanıñ gülküsini tutdurmadı, gaytam, gaharını getirdi. (958) Ol mihmanına nähili "sılag" etcegini şu yerde pikir etdi: "Munuñ garşıma geçip aydıp oturanlarını görle. (959) Meni gorkuzmagı hıyal edyärmikä? (960) Elini-ayagını dañdırıp, zındana atdıraycagımdan habarı yokmuka? (961) "Saylama yigitler bilen hem, saylama at-yaraglar bilen hem gelip bilyärdim" diydi. (962) Nâme üçin onda şeyle, boyun sınıp geldikä? (963) Nâme üçin bu şonı maña aydyarka? (964) Düşünmeyärin. (965) Hiç bir bolşuna düşünmeyärin... (966) Bu bir samsık bolaymasın? (967) Sen bu haybatıñ bilen meni gorkuzıp, doganıñ alıp gidip bilmersiñ! (968) Munı nâme etsem, hanları dagısı bilen hemmesine yagşı göz görkezip bilerin? (969) Izına it salıp kovmalımı, ya zındana taşlamalı ya-da nâme etmeli? (970) "Sazandadırın, saz çalıp bercek" hem diydi. (971) Onda men munı Gulam bagsınıñ eline bereyin. (972) Şonı yeñip bilseñ, doganıñ alıp git

diyeyin. (973) Gulam munı gücük dalan yalı edip dalar. (974) Onsoň munı nätmelidigini özüm bilerin. (975) Eşege ters mündürüp, ızına it salagada yurduna kovup goybererin. (976) Şeyle ederin. (977) Yöne velin munuň özi bagşy bolaybilse yağşydyr. (978) Náme bolsa şol bolsun. (979) Şeyle ederin...” (980)

Han şu pikirini tizden yerine yetirmäge hovluga yalı, başga şeyle sorag berdi: (981)

-Mıhman yigit, hanı, dogrından gel, sen bagşy däl, seniň aydyp oturan zatlarıň asla bagşyň aytca zatları däl. (982) Sen bagşymı? Ya?.. Gel, dogrı geple... (983)

-Dogrımdan gelsem, han aga, men sazandalığıma sazanda. (984) Yöne velin öz doganımı diläp, siziň yanıňza horcunı gızıldan doldurup hem, bir-iki sanı düyäni halıdan yükläp hem gelip bilyärdim, eger geleyin diysem. (985) Siziň yanıňza beyle gelmegi hem maslahat bilmedik. (986) Şunuň üçin bolsa, ine, şeyle geldim. (987) Biziň dünyäde iň eziz göryän zadımızy sazdyr, han aga, munı, belki sizem bilyänsiňiz, türkmenleriň bir heňe bir düye tutyanını ve başga zatlar tutyanını bilyänsiňiz. (988) Biz şeylediris. (989) Siziň hem sazı söyyänligiňizi, özünizem bagşy saklayanıňızı eşidyäris. (990) “Mämmetyar han – saz gadırını bilyän han” diyip. (991) Şu söz biziň obamızda eşidilip duryardy. (992) Şunuň üçin biz oturdık-da, haniň yanına adamını diläp, nähili barmalı diyip maslahat etdik, onsoň şu karara geldik: (993) “Hana dilege gahar bilen, pul bilen barmalı däl, diňe bir saz bilen barmalı. (994) Şonda ol möhümiňi bitirer” diyildi. (995) İne, şoňa görä-de, özüm sazanda bolanım üçin, men siziň huzurıňyza saz bilen geldim. (996) Eger doganımı azat ederin diyseňiz, onda size şu “varak” dutar bilen bir-iki heň edip bercek, han aga. (997)

Han ulumsırap, arkan gayşyp palladı. (998)

-Meniň saz söyyänligim şol yerlere hem düşyärmi? – diyip soradı. (999)

-Hava, han aga, dünyede eşidilmez-bilinmez zat bolmaz, eşidyäris. (1000) Onda-da her günde. (1001)

Han has gızıklandı. (1002)

- Benim hakımda başga neler duydunuz?

-Başga-da govulığıňyz hakkında köp zatlar eşidyäris, han aga. (1004)

-Meselem, nämeler? (1005)

Bagşı biraz yaydancırıp durdı-da: -Onsoñ hem... – diydi. (1006)

-Meselem, nämeler? – diydi, han yene-de çintgäp soradı. (1007) Onuñ eşidesi gelyär. (1008)

Bagşı indi näme cogap berceğini bilmän, mähetdel galdı. (1009) Yokarsını garap pikirlendi. (1010) “Näme diysemkäm” diyip, gözlerini gırıldadı pikirlendi. (1011) Ol hanıñ nähili cogap alası gelyänligini bildi. (1012) Oña: “Siziñ adatlıdığınız, batırlığınız hakkında eşidyäris” diymeli. (1013) Ol hanıñ gızıl yüzüne seredip oturan yerin-de beyle diymäge, yöne hanı oynap goybermäge-de dili barmadı. (1014) Onsoñ yöne oturmanıñ yagdayını tapman ve özüniñ toslap tapyanını Han’a aňlatmacak bolup:

-Ay, han aga, sanap oturmağın hacatı yok, yöne köp zatlar eşidyäris – diydi. (1015)

Han onuñ bu soraga cogap bermäge kınlık çekenini bildi-de, başga soraga geçdi. (1016)

-A, sazandalığım hakkında? – diydi. (1017)

-Onı hem eşidyäris. (1018) Yöne “han çepbekey” diyip eşidyäris. (1019)

Dogrı, han saza ökde bolmasa hem dutar çalıp bilyär eken. (1020) Onuñ çepbekeyligi hem dogrı. (1021) Bu hakda azanda ozalam bir yerde eşidipdir, bagşınıñ şunu aytmagı örän yerlikli boldı. (1022) Şunuñ bilen birlikde hem han bagşınıñ toslap aydanlarınıñ barına inandı. (1023) Onsoñ ol yene-de ulumsılanıp:

-Aydanlarıñ dogrı, belki, maña saz çalıp bermäge geleniñ hem dogrudır – diydi. (1024)

-Dogrı, han aga! (1025) Näme bolupdır dogrım bolman?.. (1026)

-Hm – edip, han biraz bövrüni diñläp durdı-da:

-Emma diläp gelen adamıñ etmişlidir – diydi. (1027)

-Bilyärin, han aga. (1028)

-Bilyän bolsañ, onuñ bahası gımmatdır. (1029)

-Onı hem yagşı bilyärin. (1030) Yöne han yanında onuñ näme gımmatı bolsun, han aga. (1031) Ol bir adam ahır! (1032)

-Doganıñı şu dutarıñ bilen almakçı mı? (1033)

-Şeyle niyet bilen geldim, han aga. (1034)

-Saziň bilen alıp bilmersiň! (1035)

-Onda... – diyip, sazanda dımdı ve yaňı haniň ugrunu tapandırın diyip süycän agzına öt çayılan yalı boldı. (1036)

-“Ondaň” näme? – diyip, han sazandaniň yüzüne seretdi ve özüniň hãlki eden pikirine yene-de gaydıp geldi. (1037) “Onda sen atlı-yaraglı gelersiň, hanı şeyle gelibem bir gör!” diyip, içini geplet-di, bagşınıň önünde şeyle şert goydı. (1038)

-Meniň bir bagşım bar. (1039) Eger sazanda bolsaň, şonı yeň-de, doganıňı alıp gidiber! (1040) Eger yeňilseň, onda meniňkem seniň “ondan”... bolar! (1041)

Han şeyle diyip, yüzüni aşak saldı. (1042) Onuň yanında oturanlar hem haniň şeyle diymegini makullap, gozganışıp oturdılar. (1043)

Bagşı yeňilse, han näme etceğini aytmadı. (1044) Goy, aytmасыn.bagşı indi ondan yağşılığa garaşyan dãldir. (1045)

Onsoň Şükür: “Haniň bagşısı kim? Onı yeňip bolarmı-bolmazmı?” diyen yalı pikir etmãn:

-Bolya, sınanarın. Eger basılsam, onda näme etseň şonı et – diydi. (1046)

Onuň tüyi emgenmãn, mertlik bilen beren cogabına han geň galıp tısgindi ve:

-Sen kim bilen saz çalışmalıdığını – Gulam bagşını tanayarmıň? – diyip soradı. (1047)

-Eşidyärin – diydi-de, bagşı bir iňkise gitdi. (1048)

-Onda bol. (1049) Ertirden başlarıs! (1050) – Han şeyle diyip, yerinden turdı. (1051) – Biz mıhman söyyändiris. (1052) Bu gün ağşamı bilen dıncıňı al, iy-iç – diydi. (1053)

Onsoň ol yanında oturanlardan birine sazandani mıhmanhana alıp barmagı ve iymek-içmekden kem zadını goymazlığı buyurdı. (1054)

Sazanda haniň yüzünden erbet niyetlerini okap, gaygılı turdı. (1055)

V

“Han halıs bolmazına tutan bolsa gerek. (1056) Gulam bağı! Men onı eşidyärdim. Onuñ dabarası dag aşıp, biziñ obalarımıza çenli barıp yetendir. (1057) Ba-a, onı yeñip doganı alıp ötägitmek – eşekden palan alaymag-a dälidir. (1058) Haniñ hem bağısına gövni yetyär. (1059) Ol diñe bir şoña dayanıp ulı gepländir, hondan bärsi bolup çoşandır: “Meñ bağıımı yeñ-de, doganıñı alıp gidiber...” (1060)

Sazanda haniñ yanından turup, mihmanhana baryança şeyle pikir etdi. (1061)

Onı bir kiçicik tama alıp bardılar. (1062) Tamıñ için-de bir adam oturbermeli düşek bar. (1063) Yekece äpişgesi bolup, ol hem yumruk sokaymalı, daracık. (1064) Onda bu golay-goltumda adam hem yaşamadık bolara çemeli. (1065) Divarıñ yüzüne yelmeşen kerepleri bağı gördi. (1066) Ol her halda munuñ içine özüniñ pikiri ve dutarı bilen yerleşip bildi. (1067)

Yanıniñ bir çäyneç gök çayı bilen bir tabak piti getirip, oña berdiler. (1068) Ol nahardan-çaydan iyip-içip egismedi. (1069)

İşdäsi yanıpdr. (1070) Goyberilcek at yalı, galpıldap pikir edyär. (1071)

“Men nämeden beyle darıgyarın? (1072) Gulam bağı yalı bağıları görmerin diyip, bu yere gaydıpmıdım? (1073) Yok, han kimi bolsa öñüme çıkarıbersin. (1074) Saz çalışıp almalı bolsam bolyar. (1075) Maña asıl geregi şol ahırın! (1076) Gulam bağı yalı bağı bilen saz çalışıp bilmäge gorkcak bolsam, onda seniñ üstüne başga hili bolup gelerdim. (1077) Onda gezegi çolak Batıra, obanıñ yigitlerine bererdim ahırın. (1078) Men onı etmedim. (1079) Saz çalışmaga meyil edip geldim. (1080) Şu dutarım bilen agamı azat edip bilmesem, onda onuñ inisi bolup bilmedigim diyip, kasam edip geldim. (1081) Şu kasamı seniñ Gulam bağı yalı bağılarıñ känligini bilip durup etdim ahırın. (1082) Yöne velin han sözüniñ üstünde tapılabilse yağıdır. (1083) Nähili yol bilen bolsa-da iñ ilki bilen onuñ şu tarapını puğtalamalı. (1084) Eger ol sözüniñ üstünde dursa, onda tüys meniñ diyenim gelyär... (1085) Armanım galmayar. (1086) Getir Gulamıñı!... Gelsin şol Gulam!...” (1087)

Bağıniñ yüregine hovul düşüp, yerinden zövve turdı. (1088) Daşarı tüm-garañkı bolup, daracık äpişgeden görünyärdi. (1089) Sazanda özüniñ bu tama gün yaşmanka gelip girenini yadına düşürdi. (1090) İndi bolsa gicäniñ bir vaptları bolup gidenini añladı. (1091) Onuñ yanına gelip-gidyän yok. (1092) Bu adamıñ mazut yağlı çıranı yakıp, şol gidişi. (1093) Daşardan adam sesi, ayak sesi hem eşidilmeyärdi. (1094)

İçerde gezmeleyär, ölügsi çıra seredip duryar. (1095) Beyle yekelik, munça vagtı bir öyde bir özi oturıp geçirmek onuñ haysı bir yerde, haçan gören zadı? (1096) Daracık tam onuñ içini yırtıp baryardı. (1097) Onsoñ ol dagı näme ederini bilmän, yazılgı duran düşegiñ üstüne özüniñ yadav gövresini goyberdi. (1098)

Ol haniñ yumşak düşeginiñ üstünde yatcakmıdı? (1099) Onuñ hözirini görmek isleyärdimi? (1100) Yok! Asıl yok. (1101) Ol entek pikir etcekti, eline dutarını alıp, birnäçe heñleri gayta-gaytadan çalıp çıkcakti. (1102)

Bulariñ hiç haysı bolmadı. (1103) Başını yassıga goyan dessine ukladı. (1104)

Häzir oña hemme zatdan beter ukı gerekdi ahırın. (1105)

Bagşı dañ bilen oyandı, yöne velin turmadı. (1106) Ol oya yatdı, uzak yatdı. (1107) Öten ağşamkı pikirleri, öz-özünden geplemekleri yene-de onuñ başında häzir boldı. (1108) Süññüne yene-de galpıldı düşdi. (1109)

“...Gulam bagşı... Han bagşısı... Onuñ özüne gövni yetyändir. (1110) Arkalı köpek gurt alar!.. (1111) Goy, ol han bagşısı bolsun!.. (1112) Ol tarapı meniñ üçin hiç. (1113) Ol han bagşısı bolsa, men-de bu handan azacık-da çekinmeyän batır yigitleriñ sazandasıdırın. (1114) Yöne velin elde barımı etmelidirin. (1115) Gulam bagşı äsgermezlik eder yalı bagşı dälidir. (1116) Onuñ dabarası biderek yere dag aşıp, alıs yurtlara yeten dälidir. (1117) Onuñ bilen yene-de biraz vagtdan soñ saz çalışmaga oturmali bolarıs...” (1118)

Sazandaniñ yüregine hovul düşen yalı, turmaga hıyallandı. (1119) Yassıktan başını galdırıp, äpişgä seretdi. (1120) Entek irdi. (1121) Yumruk sokaymalı daracık äpişgeden dañiñ ala garañkısı çalarıp göründi. (1122) Diñşirgendi: ses-üyn eşidilmeyär. (1123) “Meniñ yatan yerim han galası ahırın. (1124) Belki, bu yerde giç turulsa-da turulyandır” diyip, ol yene-de başını yassıga goyberip, şol öz-özi bilen gepleşmegini devam etdi: (1125)

“...Eger Gulam bagşı yeñip çıkaysa, onda näme bolar? (1086) Bo-o-ov, ondakını yada düşürer dagı eder yalı hem däl. (1126) Onda men ilimiñ eline dutar alanıniñ hemmesiniñ yüzünü yere saların. (1127) Öz halıpam, maña sazandalık patasını beren Garadäli näder? (1128) Şeyle bir masgaraçılık bolsa, ol muña döz getirip bilmez... (1129) Näder? İñ ilki bilen dutarını ovram-ovram eder-de oda salar. (1130) Onsoñ... Dövletdurdı bagşı hem gabrında rahat yatıp bilmez. (1131) Şeyle bir masgaraçılık bolsa, oña hem yeter, onuñ ruhi duyar. (1132)

Olar sazlarını nähili söydüler hem onuñ ösmegi ugrunda nähili can çekdiler?..
(1133) Olar sazlarınıñ masgaralanmagına hiç bir çıdap bilmezler ahırn.” (1134)

Pikir edip şu yere yetende, ol edil el bilen göterilen yalı, zövve yerinden galdı.
(1135) Onsoñ başına gelip-geçyän pikirlerge geñ galıp durdı. (1136) “Näme üçin başıma şeyle pikirler, şeyle yatlamalar gelyär? (1137) Bu nämedenkä ya meniñ şu Gulam bağşıdan sussumıñ basılıp yördügimikä? (1138) Onda näme üçin özüm duyamak? (1139) Menmi sazımıza masgaraçılık getirecek? (1140) Men şuña değışlimikäm? (1141) Yok, bu bolup bilmez... (1142) Men Garadäli gökleñden pata alandırın. (1143) “Sen sazanda bolduñ” diyip, ol öz dili bilen maña aydıpdı ahırn. (1144) Mundan soñ saz çalışmakdan gaydarınmı?.. (1145) Eger doganıma saz çalşıp almalı bolsam, maña dağı näme gerek? (1146) Meniñ diyenim gelyär ahırn. (1147) Hut şunuñ üçin hem men şu yere geldim ahırn. (1148) Men sazımıza ısnat getirmerin! (1149) Öz halıplarımıñ yüzüne çirk yalıcak-da garalık getirmerin!” (1150)

Sazanda soñkı sözüni örän kesgitlilik bilen aytdı-da, geyinmäge durdı ve nira yör diyilse gidibermäge tayyar boldı-da, dutarını yeñillik bilen çalmaga oturdı. (1151)

Han galası turupdı. (1152)

Bagşı indi özünüñ nira dir çağırılmasına sabırsızlık bilen garaşyardı. (1153) “Han bağşısı getirilendir. (1154) Házir meni hem onuñ yanına alıp bararlar. (1155) Han bağşısı. (1156) Ol gabarıyandır... (1157) Han hem oña öz tabşırıklarını berendir...” (1158)

Ol pikir edyärđi. (1159) Házir bu kiçicik tam onuñ gözüne öten ağşamkısından has dar ve yürek gısdırıcı bolup görünyärđi. (1160) Näme etsin? (1161) Çağırılıyança onuñ içinde içini gısdırıp oturmalı. (1162)

Ol äpişgä tarap bakıp, ondan köp zatlardı görüyärđi. (1163) Uzakdan bağşınıñ düynki üstüne çıkıp oturan ulı dağınıñ başı görünyär. (1164) Ol dağınıñ öñünü kesip, gara gözelek gelin-gızlar hem yigitler geçyärler. (1165) Bağşı seredip otr. (1166) Henizem onuñ yanına gelyän, halından habar alyan yok... (1167)

“Bu hanıñ zındanı bolaymasın?” (1168) Uzak garaşıp oturandan soñ, bağşı öz oturan otagından şeyle neticä geldi-de, tamıñ içine: äpişge, gapa gaytadan garap çıkdı ve turup, onuñ içinde iki tarapa gezmelemäge durdı. (1169) “Belki şeyledir, yogsam han ağşam meni özünüñ yanına çağırıp, saz çaldırmazmıdı, gürrüñ eşidip oturmazmıdı? (1170) Ya ol öz bağşısı bilen gidişyärmikä? (1171) Onı meñ garşıma çıkarcak bolup

tayyarlayarmıka? (1172) Nämäni çen etseň edip oturmalı, oňaysız yagdaya bir-kemsiz düşündirin. (1173) Meniň ne gözel yigitleriň içinden çikip, gelip oturan yerimi! (1174) Onda-da öz ayagım bilen gelib-ä... (1175) Dogrı, bu hanıň mihmanhanası bolman, zındanı bolsa-da bolup biler. (1176) Han meni şunuň için-de oturdayın diyse-de oturdıp biler. (1177) Men näme edip bilerin? (1178) Inha otırım-da, näme edip bilyärim? (1179) Obamıň adamlarınıň handan taması şudı ahırın. (1180) Şeyle bolup hem çıkayan bolmasın... (1181) Goy şeyle bolsun!.. (1182) Mundan Han'a näme peyda çıkcaq? (1183) Akmak han, bir "Yandı, Leylini" eşideniň degmeyärimi dünä malına? (1184) Onsoňam oturcagıň şunuň içi bolsa bolyar. (1185) Haysı gice diysem, munuň içini boşadıp çikip gidip bilerin. (1186) Yok, sen meni zındanda oturdyan dälsiň! (1187) Seniň niyetiň başgadır. (1188) Meni Gulam başga daladıp, masgaralamak isleyänsiň, sen meniň üstümden gülceksiň. (1189) Hanı görelä, kim-kimiň üstünden gülmeli bolarka?" (1190)

Sazanda yene-de saz çalmaga oturdı. (1191) Onuň coşgunly yüregini, edyän pikirini saz biraz köşeşdirip bilyärdi. (1192)

Ol şu yerde oturup "Sazandaniň ölümi" diyen bir heň düzmeği hıyal etdi. (1193) Edil yeri. (1194) Bu ölmez-yitmez bir heň bolar. (1195) Dutarlarda köp-köp çalnar. (1196) Eşidip oturanlar bolsa hanı yigreneler hem oňa nälet okarlar. (1197)

Şu halatda aňırdan biriniň gıssanmaç gelip gapını açmagı sazandaniň pikirini bozdi. (1198)

-Mihman, turduňızmı? – diyip, ol gelen yigit soradı. (1199) Bu bagşını dünki garşılanlardan dälde. (1200) Milayım yigit. (1201) Nebsi agıryan şekilde sazandaniň yüzüne garap durdı. (1202) Bagşı hem onuň yüzünden nämedir bir zadı aňlacak bolan yalı seretdi-de:

-Garaşıp hem kân oturdım – diyip yıldırdı. (1203)

-Özüne gövniň yetyän bodaybilse yağşıdır, mihman, hanıň tutan desgası gatı uludur. (1204) "Şu gün Gulam bagşı bilen türkmeden gelen bagşı saz çalışcaq" diyip, ol ulı ile habar yayratdı. (1205) Öten ağışam bolsa han özüniň iyip bilmeyän zatlarını Gulam bagşa iydirip, onı bakdı. (1206)

-Gulam bagşı geldimi? – diyip, sazanda soradı. (1207)

-Entek ol gelenok, inha geler. (1208) Arkayın bol, ol geler, onda-da kükröp... geler! (1209)

-Ol neneñ sazandadır? (1210)

-Zordur, gatı zordur. (1211) Özüne gatı gövni yetyän bolaymasa, yanaşar yalı bagşy dälđir. (1212) Ondan gorkusına biziñ bu tövreklerimize bagşyñ, sazandaniñ ayagy sekip bilyäñ dälđir. (1213) Siz gelipsiñiz. (1214) Belki, siz hem sonça bar bagşysyñız. (1215) Şeylemi? (1216) Çolaca yerde maña ayday. (1217)

-Yog-a. Men han bagşysy dälđirin – diyip, Şükür güldi. (1218)

Ol yigit başga yene-de nebsi agırmalık bilen seredip, sözüni devam etdi: (1219)

-Özüñ gör-dä, bagşy... (1220) Yagyñ meñki bolsun diyer yal-a dälđir. (1221) Gulam deñi-tayı yok diyilyän bagşydır... (1222)

-Nähili bolsa-da onuñ bilen görmeli bolduk. (1223)

-Onda gideli, meni: “Tiz alıp gel” diyip iberipdiler. (1224)

-Görmeli bolsa hanıñ Gulam bagşysynam görelı – diyip, sazanda eline dutarını alıp, süñni yeñillik bilen turdı. (1225)

VI

Güzyüň ortakı ayınıň bu günki günü bayakılarından ıssı boldı, edil tomsuň bir günü yalňışıp gelen yalı. (1226) Bu Han'a kem yakmadı. (1227) Ol desganı hovlıniň ortasındakı hovzuň başında, belent sekiniň üstünde, gollarını çar töveregine yayradıp duran ullakan gücüm agacınıň kölegesinde guradı. (1128) Sekiniň üstüne halı düşekler gat-gat edilip düşeldi. (1229) Olarıň içinde türkmen halıları hem bardı. (1230)

Bagşy gözüne görünyän zatlarıň hemmesine aşaklık bilen seredip geldi. (1231) Ana, onuň gözleri öz halılarına hem düşdi. (1232) Olara ıssılık bilen seretdi ve üstlerinden aňsatlar gözlerini ayırıp bilmän, ep-esli salım durdı. (1233) Náme üçin? (1234) Oları şu gün görmelimi náme ya olarıň gölleri, nağışları üytgäpmi? (1235) Yok. Öz gelin-gızlarınıň gara öyde, ayak üste oturıp dokaşları. (1236)

Yöne velin öz halılarınıň üstünde oturmaga başga bir yer bolmadı. (1237) Olarıň üstünde hanıň arzılap çağıran iň yakın adamları küti dodaklarından uzun şıbıklarını ayırman, yüpek yalı tütüniň yag yalı tüssesini asmana burugsadıp, gamsız-gussasız gürleşip ve gülşüp otırlar. (1238)

Sazandanı başga bir halınıň üstünde oturtdılar. (1239) Onuň gözleri öz halılarında, olara oturan yerinden göz gitagı bilen seredyär. (1240) Öz halıları beyleki halılara goşulman, olarıň içinden saylanıp çikip durlar. (1241) Sazanda olarıň govudıgına, öz ayallarınıň hünärlidigine şu yerde yene-de bir gezek düşündi. (1242) “Biziň ayallarımızıň övünmäge hakları bar. (1243) Olarıň gara öyde oturıp dokan halıları, gör, nirelere düşüpdür. (1244) Hanıň arzılı adamları olarıň üstünde oturıp bilseler armanları yok. (1245) Yöne olar bu yerlere nähili düşdükä? (1246) Belki, biziň halılarımız Pereňistana daga-da düşüp, ol yerlerde hem hemmelerden saylanıp, halkıň gözünü özüne çekip bilyändir.” (1247) Ol şeyle pikir edip, özüniň şu pikirinden köp zatları yadına düşürdi. (1248)

Sekiniň üstünde oturanlar başdan-ayak seredip, sazandanı gözden geçirdiler. (1249) “Gulam bagşy bilen saz çalışcak şümükä? (1250) Näderkä? (1251) Oturışı-ha örän incalıklı. (1252) Özüne gövni yetyän bolara çemeli...” diyip özara pışırdasýarlar. (1253)

Han bagşısı heniz gelmändi. (1254) Emma hanıň habar beren yerlerinden tomaşaçılar velin ızı üzülmän, topar-topar bolup gelyärler. (1255) Gelenleriň gözleri ilki

bilen märekänin içinde oturan sazanda düşyärdi ve olar onı öz yanlarından Gulam başı bilen deňeşdirip göryärdiler. (1256)

Birdenkä:

-Başı gelyär!.. (1257)

-Gulam başı gelyär! – diýen ses agızdan-agza geçip yaňlandı. (1258)

Gulam başı gelyär: bezelen gatırnıň halıdan edilen palanınıň üstünde iki aýagını bir yanlığına atıp, sapınıň ucuna kümüş geydirilen, yüpek gotazlı dutarı bilen “Yelpezelendä” diýen heňi çalyp gelyär. (1259)

Onuň göterigi zor. (1260) Biri gatırnıň başını iydişip gelyär, iki sanısı bolsa onı düşürmäge tayar bolup gelyär. (1261) Hormat üstüne hormat. (1262)

Şükür gelende biri hem gozganmadı, yöne velin oňa örän içgin ve pikirli seredişdiler, indi yerlerinden zövve turdular. (1263) Olar öz başılarınıň öňünden çikip, oňa hormat goycaklar... (1264)

Han başısınıň bolup gelişini göreninden Şükürin endamı dıgladı. (1265) Arzısız, öz aýağı bilen süyrenip gelen, yöne velin öz ilinde arzılı bolan sazanda sesini çakarman otır, elindäki çaylı käsäni agzınıň yanında tutup durup sovatdı. (1266) Ol näme pikir edyärkä? (1267) Kemsinmeyärmikä? (1268) Han başısınıň haybatı onuň ruhunu eyyäm sındırmadımıka? (1269) Çolak Batır şol maslahatını şu vagt salaysa, oňa indi näme cogap bererdikä? (1270) Ol yönekey eşik içinde, gapdalında dutarını goyup, Gulam başınıň gelişine sin edyärdi ve şu oturışında özünden hiç bir zat aňlatmayardı. (1271) Yöne velin egni gısılmayar, yüzi bozulmayar. (1272) Gözleri bolsa gülesi gelyäniňki yalı biraz sıkılıpdır. (1273)

Gulam başınıň gözleri özüniň bäsleşip saz çalışcak sazandasına düşdi. (1274) Şonda onuň ruhi öňküden-de beter göge göterildi, sazını hem gaty batlı çalyp başladı. (1275) Özüniň şu yasama boluşlarına saz çalışçagınıň gülesi gelip oturanlığından onuň bircik-de habarı yokdı. (1276)

Onı gatırnıň üstünden götergiläp düşürdiler. (1277) Elli-elli baş tüvereginde, gözünü göge dikip duran başı. (1278) Semiz. (1279) Alkımı piliň holtumı yalı aşak sallanıp gidipdir. (1280) Yeňsesine päki çalıbermeli. (1281) Gök mavut çäkmeğiniň içine zordan sıgyar. (1282) Çırpuv sakgalını hınalapdır ve barmagınıň birine gızıldan yuzük dakınıpdır. (1283)

Saz çalmakda bu töverekde oňa tay yokdı, ol yene-de özüne tay bolar öytmeyärdi. (1284) Muňa bu yere gelenler-de inyarlar. (1285) Hasam beter han manyar. (1286) Yogsam, ol beyle “ulı” bayragı çağırmadı ahırı!.. (1287)

-Salavmaleykum, mihman bagşı – diyip, ol ellerini ulumsılık bilen sazanda uzatdı. (1288)

Şükür hem turup:

-Salavmaleykum, Gulam bagşı – diydi-de, onuň mılkıdap duran yağlı barmaklarını gısdı. (1289)

-Kim bolarsıñız? – diyip, Gulam soradı. (1290)

-Bize Şükür diyerler. (1291)

-Şükür, Şükür diydiñizmi? – diyip ol maňlayını tutdı. (1292)

-Bir eşiden adım, emma yadıma düşmedi. (1293) Arkaçdanmı? (1294) Hã, boldı. (1295) Gelipsiñ, yağşı ädipsiñ. (1296) Biziñ hanımız saz gadırını bilyän handır... (1297)

-Şonı eşidip gelşimiz, bagşı aga. (1298) Hava, “Bagtly ile bagşı gelir” diyipdirler – diyip, Şükür munı han mazalı eşider yalı edip aytdı. (1299)

Han bagşısı bir diñşirgendi ve içinden: “Añırdan oylanılıp gelen söz, yerine salıp aytdı” diydi-de:

-Meniñ hem bir türkmenlere gitmek hıyalım bar – diyip, agzına inip duran çal murtunu galdırışdırdı. (1300)

-Barıñ! Örän govı edyärsiñiz, barıñ! (1301) Saziñ, sazandaniñ gadırını bizem gatı yağşı bilyändiris. (1302)

-Yok, gitsem Marı, Tagtabazar taraplarına bararın. (1303) Bärki sazandalarıñızıñ ugrı yok!.. (1304)

-Hava, ol yerlerimizden hem sazanda çıkyandır. (1305) Olar gepleşip durkalar, edil Şükür bagşa göz edilip diyen yalı, onuň garşısında han bagşısı üçin halıñ üstünde yüpek düşekçe güpberilip yazıldı. (1306)

-Otur, bagşı aga, otur! (1307) İne, bu siziñ oturcak yeriñiz tayyar! (1308) Gulam bagşı içi yelek, daşı yüpek, gabarılıp duran düşekçäniñ içine çümüp oturdı-da, sözünü devam etdi. (1309)

-Men türkmenleriň arasından, ine, şu sazanda zor diyip haysı birini tutçagımı bilemok. (1310) Mıhman, Şükür bağı, sen ayt, siziň özüniň şu zor diyip tutyanyňız kim? (1311) Maňa şonu aydyp ber. (1312)

-Biziň saylap durmagımız bolmaz, bağı aga. (1313) Kim eline dutar alsa, şoňa zor bağı diyyändiris!.. (1314)

-Dogrı, dogrı, örän dogrı – diyip, Gulam ızlı-ızından tassıklap güldi. (1315) Onsoň daşını galdalap oturanlara yüzlenip:

-Men gelenden-gidenden eşidip, olara gatı belet boldum. (1316) Dogrı, bular eline dutar alanına sazanda diyyärler, güne yatanlarına han diyyärler, gorkaklarına batır diyyärler. (1317) Onsoň hem dul gızlarını boy gızdan yağşı görýärler. (1318) –Gulam şeyle diyip, oturanlarıň gülesi gelyänini yağşıca güldürdi. (1319)

-Dogrudır – diyip, Şükür hem yıldırdı-da şeyle diydi. (1320) – Şonuň üçin biziň saňa goşulmayanımız bircik-de yokdur. (1321) Hemmämiz orta gürp bardırıs. (1322) Gorkagımıza hem “Ata mün-de arıňı almaga ya-da söveşe yör” diyseň gider. (1323)

Gülki birden yatdı. (1324) Bağıniň sözüne düşünipmi ya-da haniň gışarılıp giden yüzüne ve ulı burnuna seredipmi, garaz, näme üçin bolsa-da, gülki üstüne suv sepilen yalı bolup tapba galdı. (1325)

Dım-dırslık boldı. (1326)

Şükürniň geplän gepini han öz yanından degşirip oturyardı. (1327) Onuň her bir sözünüň aşagında bir zat yatandır öydyardı. (1328) Şoňa görä ol mıhmanını gepletmänini govı görýardı. (1329) “Men han bağısı däldirin, öz yurdumıň sazandasıdırın. (1330) Doganımı diläp saylama yigitler bilen hem, saylama at-yaraglar bilen hem gelip bilyärdim, eger geleyin diysem” diyip, onuň aydan sözleri haniň yadından asıl çıkmayardı. (1331) Ol yene-de şunuň yalısını orta atar diyip gabancıradı. (1332)

Haniň bu bolşundan Gulam bağıniň habarı yokdı. (1333) Şoňa görä ol sazandaniň çetine kakyardı. (1334)

Han gabandı. Sazandaniň soňkı beren cogabına onuň içi tütedi. (1335) Onsoň oturup bilmän, bağılarınıň arasına düşdi ve özüniň şol yapık niyetini durmuşa aşırmağıň ugruna çıkdi. (1336) Mıhmanını öz bağısına dalatmakçı, onda-da ile göz edip... (1337) Şonuň üçin köp yere habar beripdi. (1338) Gelenler hem gatı köpdü... (1339)

Han gep-gürrüniñ galmalıdığını aydıp, şeyle diydi: (1340)

-Sazandalar, halk size garaşyar. (1341) Hanı, hezil berip başlañ. (1342) Şertem bolsa şu – diyip, ol eline direnip, yerinden galdı. (1343) – İkiñiz saz çalışmalı. (1344) Biriñiz gaçıñ, biriñizem kovuñ. (1345) Şükür bağı zor çıksa, onuñ bayragı: özüniñ zındanda eli-ayağı gandallı oturan yetmişli doganını özi bilen alıp gitmeli. (1346) Ol şunuñ üçin hem eline sazını alıp, bu yere gelipdir. (1347) Eger Gulam bağı zor çıksa, onda onuñ bayragı belli: bir türkmen gızını alıp bercek. (1348) Onda-da ovadanını saylap. (1349) Men onı her ederin-hesip ederin taparın!.. (1350)

-Han aga, onda gız tapıber – diyip, Gulam bağısınıñ yanında oturan bir yigit aytdı. (1351) –Hey, biziñ Gulam bağısımızı saz çalşıp yeñen bolarmı?.. (1352)

Saz eşitmäge gelenler gatı köpdı. (1353) Olarıñ hemmesi tertip bilen oturdılıpdı. (1354) Märeke haniñ çağıran bayragını eşidip, ilki onuñ yüzüne, onsoñ Şükürniñ, onsoñ hem Gulamniñ yüzüne seredişdiler ve: “Bu nähili adıllık? (1355) Doganını berip goybercek. (1356) Eger ol basılsa, onda nätcekkä? (1357) Onı nähili ugratcakka? (1358) İne şunsı...” diyip, oturan yerlerinde bir-biriniñ gulagina çavuş çakışdılar. (1359)

Han oturanlara seredip, sözüni devam etdi: (1360)

-“Biziñ bağısımız yeñer” diyip, hâzirden aytmalı däl. (1361) Yeñyän bolsa, onda goy, Gulam bağı özüniñ zorunı görkezip yeñsin! (1362) Onuñ bayragını bermäge men her haçan bar... (1363) Meniñ sözüm sözdür... (1364) Yöne mihman bağısınıñ gövñüne zat gelmez yalı etmeli. (1365) Mihman bağı, haysıñızıñ aydıp berer yalı, birnäçe adamdan ibarat vekil belläyinmi? – diyip, han Şüküre geñeş saldı. (1366)

-Özüñ bil, han aga – diyip, ol sag elini yeñinden çıkarıp, yağlığı bilen yüzüniñ derini sırdı-da. (1367) –Maña barı bir, han aga – diydi. (1368)

-Yok, ayt, mihman bağı. (1369) Soñı nărăzıçılık bolmasın. (1370) Onsoñ biziñ adımıza-abrayımıza yağşı bolmaz... (1371)

-Menden sorayan bolsañ, han aga, vekil belläp durmak gerek däl. (1372) Aranı, ine, şu halkıñ özi açsın, Şularniñ aydanı maña bolyar... (1373)

Gulam bağı hem gözlerini tegeläp, haniñ yüzüne seretdi-de:

-Menem şonı aytcak bolup durdum – diyip, Şükür bağısınıñ diyenine goşıldı. (1374)

-Bolyar onda, başlañ! (1375) Gulam bagşı çalsın, Şükür bagşı, sen kov! (1376) – Onsoñ hem oturanlara yüzlenip: - Diñlän, haysısınıñ zor sazandalığını özüniz aydıp beriñ! (1377) Bagşılar sizi vekil belleyär – diydi. (1378)

Yüpek düşekçäniñ üstünde oturdılan bagşı özünüñ iñ söygüli ve türgenlän heñine “Nar agacına”, “Yel-pezelendä” tutdı. (1379) Öz garşısındakıdan bircik-de güyç emgenmän, dutarıñ gapagina örän eserdeñ, bat bilen kakıp başladı. (1380) Onuñ kakışına, barmaklarını basışına, inip-çıkışına göz iler dagı eder yalı dälđi. (1381) Döşüni gayşardıp, başını silkip çalyar. (1382) Garşısın-da oturan yigidiñ üstüne şeyle edip, ok yılan yalı ovsun atyar. (1383) Onuñ sazandalığı beylede dursun, özünüñ şu haybatı bilen hem özi yalı bir bagşınıñ el-ayagını yitirdip bilcek!.. (1384)

Şükür onuñ haybatına üns bermän, dutarı kakışına ve barmaklarını bagşısına seredyardı. (1385) “Ak perdeden yokarda gezyär” diyip, şunu bek belledi-de, nämedir pikirlendi. (1386)

“Nar agacını” Şükür-de bilyändirin öydyardı. (1387) Yöne velin onda garşısındakiñ üstüne gabarılmak yokdı, yogsam onuñ-da oynı bardır. (1388) Belki, yeri gelerine garaşyandır. (1389) Edil doñdurılan yalı oturıp, onı kovyar. (1390)

Gulam bagşı ellerini onda-munda kän urdı, sazandanı masgaralacak bolup, garaçını bilen elinden gelenini etdi. (1391)

Şükür ızına düşüp baryar. (1392)

Gulam bagşı-da birnäçe heñler çaldı. (1393)

Han bagşısınıñ çalan heñleri aygıt edici netice bermedi. (1394) Yap-yañkı içen çayı, edil ereyän yalı bolup, yüzünden şabrap döküldi. (1395) Ol yüpek yağlıgı bilen derini sıırıp, uludan demini aldı-da oturdı. (1396)

“Sag bol, bagşı” diyip, oña gıgırmaga özünü çemeläp oturanlar köpdi. (1397) Näme üçindir olarıñ hiç birisinden ses-seza çıkmadı. (1398) Märeke özara pışırdışdılar. Şükürüñ yüzüne seredişdiler. (1399)

Bu boluş Gulama yakmadı. (1400) Ol şeyle bolar diyip garaşmayardı. (1401) Şunuñ üçin yüzünü galdırıp bilmän, diñe bir derini sırmak bilen boldı. (1402) Belki, ol Şükür bagşı bilen ayakdaş gidenini özüne namıs bilendir. (1403)

Gezek Şüküre geldi. (1404)

-Sazanda, indi sen başla, Gulam bağı hem siziň heňleriňizi kovsun – diýip, han bozuk keypi bilen aytdy-da, onsoň öz bağına yüzlenip:

-Gulam, hanı, zoruň görkezip başla, sen türkmenleriň heňleri özlerinden ökdesiň – diýdi. (1405)

Şüküriň han bağına sını oturdy: (1406) “Munuň sazandalığı uzakdan eşidileniçe bar eken. (1407) Han tanap alıpdır”. (1408) Şükür içini gepledip, onuň yüzüne gaytadan seretdi: (1409) “Dutarı göni çalşyp, munı yeňmek bolmaz, doganı hem zındandan çıkaraymak bolmaz. (1410) Sazanda sazandany şeyle çalşyp yeňmez, ayrı-ayrı çalınsa bilmeyäriň. (1411) Şonda kimiň govı çalyanı belli bolar, näme etmek gerek?” diýip, öz-özüne sorag berdi. (1412)

Ana, ol yüzünü aşak saldy, dutarınıň kirşine sintig berdi. (1413) Onuň yüzünü aşak salyp pikirlenmeginden gorkaymalıdır. (1414) Han bağısınıň nämesiniň barlığını aňlap, onuň garşısına bir zatlar oylasa-da oylap oturandır. (1415) Kirişleriň goşulup gaydyan perdesine külem barmagını basyp durdy-da, dutarın gapagina kakdy. (1416) Ol dutarınıň guratlygını şu yerden bilip başlayardy. (1417)

Gulam bağınyň yüzünden henizem der akyp dur, sırp yetişse bolanı. (1418) Ol nähili-de bolsa kın-gıssag gören bolara çemeli. (1419) Şüküriň tayarlygı onu pikirlendirdi. “Munuň bilen deň saz çalşyp oturmak maňa ölüm” diýip içinden aydyar-da, onuň yüzüne seredyär. (1420) Házir hanıň-da, beylekileriň-de gözleri Şükürdedi. (1421)

Mıhmanıň ävmezlige salyp, kirşe sintig bermegi, dutarınıň düzlüşini barlamağı, Gulamın yüregine düşdi. (1422) Onsoň ol:

-Hanı, sazanda, bol – diýip, onuň üstüne-de sürnüp başladı. (1423)

Onda Şükür:

-Men bolungı, yet – diýip, onuň ilki çalan heňi “Nar agacı”. (1424)

Bu heňi onuň öňünden gutuların öydüp çalyarmıka? (1425) “Nar agacı” çalyanda Gulam başaşak inen yalı boldı. (1426) Onı Şükür yaňı gördi ahırım. (1427) Belki, onuň başlan yerinden başlamağı isländir? (1428)

Gulam basmarlap gidip baryar. (1429) Şükür başga heňlere tutdy. (1430) Ol yene şeyle, bilmez diýen heňlerini bilyär. (1431)

“Näme etmeli?” Şükür yine-de pikirlenmäge ve öz-özüne sorag bermäge durdı. (1432) “Bu boluşda munuñ bilen aygıt edip bolmaz. (1433) Şuña yine-de gözi yetdi. (1434) Onuñ üstüne hem eyyäm: “Sag bol, Gulam bagşısı” diyip, oña bat berip başlanlar-da boldı. (1435) Deñ çalşıp otursalar-da “Han bagşısı yeñdi” diyip gıgırcakların barlığını ol ozalam añlayardı. (1436) Onsoñ yine-de kirşe sıntgı bercek boldı. (1437) Şeyle edip, ara vagt salyar-da, ol pikirlenyär. (1438) Yol agtaryar. Yol yok. (1439) Haysı heñe tutsa, Gulam hem bir yanda bar. (1440)

Sazanda gıssanmayan yalı bolup otursa-da “Nätsemkäm?” diyip, özüne soragi yığı-yığıdan beryär. (1441) “Bu dara-direlikde näme edip bilyersiñ? (1442) Munuñ çalıp bilmecek heñi yok. (1443) Allacanlarım, men pälime görä tapayan bolmayın? (1444) Şeyle bolaymasın?” (1445)

Sazanda şeyle diyip, gaygilancak yalı bolyar. (1446) Emma velin onuñ yadına häzir Garadäli gökleñ, Dövletdurdı ve yeneler düşmeyärdi. (1447) Onuñ pikiri özüne yetikdi. (1448) Diñe öz garşısındakını yeñmek hakkında oylanyar. (1449) Gulam bagşısı şondan başga zada onuñ elini yetirmeyärdi. (1450) Ol çılşırımlı heñlerden biri diyip, haysı bir heñe tutsa, munda-da bolmayar, han bagşısı añrı yanından düşyär. (1451) “İndi näme çalmalı? (1452) Onuñ önünden gutulcak heñ yok. (1453) Onuñ bilmeyän heñini nähili tapmalı ya täzeden heñ düzsem bolmazmıka?” ol oylandı-da yine dutarınıñ kirşine sıntgı bermäge durdı. (1454) Şundan peydalanıp, sazanda yine-de pikirlenyär. (1455) Ana, ol yüzünü galdırdı. (1456) Onuñ yüki yeñlän yalı bolup göründi. (1457) Yüzi açıldı, gözleri hem gülüp duran yalı boldı. (1458)

Bu yöne yerden dälidir. (1459) Belki, ol özünüñ näme etmelidigini eyyäm bilip goyandır ve han bagşısını masgaralamagıñ sırnı tapandır. (1460)

-Çal, bagşısı, bu indi ahırkı heñimiz bolmalıdır – diyip, ol çalmaga oturdy. (1461) – Özüne hem ahmal bolma – diydi. (1462) Bu gezek dutarınıñ sesi başdan üytgeşik çıkdı. (1463) Sazandanıñ elleri göze ilerden çalt yöröp başladı. (1464)

Munı Gulam hem añladı ve gözlerini süyrelän göläniñ gözi yalı edip, sazandanıñ yüzüne, onsoñ hanıñ yüzüne seretdi-de:

-“Soñkı” diydiñmi, onda elde barını et – diydi. (1465) Onsoñ “Ya Alı” diyip, özünü yagşısı rasladı. (1466)

Häzirki çalınyan heñ heniz görlüp-eşidilen heñ dälidi. (1467) Ol şu yerde han bagşısınıñ ovsunu aşagın-da döräpdi. (1468) Sazanda oña at dakmaga hovlugıp, cedelli

yarışda özüniñ bir yerde saz çalıp bilşi bar bolsa, şolarıñ hemmesinden peydalanıp çaldı. (1469) Ellerini başınıñ üstünden aylap-aylap çalyar. (1470) Şunuñ yalı edip, Gulam bağşını eyerdip baryarka, birden elini yöne dutarıñ yüzüne aylap-aylap goyberdi-de, çalıp baryan heñiniñ soñunu perdelerinden çıkyan ses bilen doldurdu. (1471) Bu Şükürinñ bir eli bilen çalşdı. (1472)

Ana, haniñ apalı bağşısı sallançakdan yıkılan yalı bolup, heñin nireden çıkyanını bilmän galdı. (1473) Onsoñ hırçını dişläp, başını yaykadı-da:

-Ah-ah, mıhmanıñ pıllı-pıllısı – diyip, gızaran yüzünü aşak saldı. (1474)

Öz bağşılarına umıt bağlap oturanlarıñ aşagina telpek oklanan yalı boldı. (1475) Öz etcek hayınlıkları uğur almadık han bolsa yerinden zövve galdı. (1476) Bağşısına gözlerini alardıp seretdi. (1477) Onuñ seredip durşu edil: “Seninñ etiñ kesilsin, meni masgara etdiñ” diyip gargayan yalıdı. (1478)

Gulam dolanıp başını galdırmadı. (1479) Sögülse-de, urulsa-da kayıl yalı bolup oturdu. (1480) Yüpek düşekçe demir tikene döndi. (1481) Yagdayını tapsa onuñ üstünden turcak ve nirä-de bolsa baş salgına gitcek. (1482) Yöne velin ızından her kimiñ bir zat diyerinden gorkup, gozgana-da bilmeyär. (1483) Ol şeyle bir utanıp oturdu, yer yarılса gircekdı. (1484) Handan başlap, ol hemmäniñ gözünden düşdi. (1485) Oña diñe bir saz adamsı Şükürinñ yüregi avap seretdi-de, nämedir gahar eden yalı, yañkı heñin yapgıdını can ağırlılık bilen berdi. (1486) Dutar gepläycek bolyardı. (1487) Yöne velin öz yurdundakısı yalı, sazanda “Sag bol” diyen sesi eşitmeyärdi. (1488) Belki, diñleyciler öz bağşılarını sılayandırlar ya-da hanlarıñ burnı-zadı bilen gışarıp giden yüzünden çekinyändirler, yogsam olar: “Sag bol, bağşı” diyerdiler. (1489) Biriniñ-de turman, sazı diñläp oturuşları şunu çen etdiryärdi. (1490) “Han aga, size şu varak dutar bilen heñ çalıp bermäge geldim” diyip Şükür aydanında, gövni yetmän gülen han-da sazandanıñ häzirki çalyan sazına gulak salıp durmaga mecbur boldı. (1491)

Tomaşaçılarıñ gılla yarısı diyen yalı gelin-gızlardı. (1492) Olar märekäniñ bir toparını tutup oturdılar. (1493) Erkek adamlar hem oturlar. (1494) Bu haniñ goyan tertibidir. (1495)

Oturmak tertibini bir yaş ayal bozdu. (1496) Ol birden-kä el bilen galdırılan yalı bolup, oturan yerinden zövve galdı-da, hem-mäniñ gözünüñ önünde sömelip durdu. (1497) Onuñ gözlerinden yaş boyurdap döküyärdi. (1498)

“Kim bu, Gulam bağısınıñ hossarımıka? (1499) Onuñ yeñlenine hem utanıp oturanına ağlayarmıka?” (1500) Oña seredip oturanlarıñ arasında şeyle çak edenleri hem boldı. (1501)

Oña han hem seredip, onuñ Gulam bağısınıñ hossarı daldigini, oña gınanıp ağlamayandığını bilyardı. (1502) Ol gız alıp gaçılıp getirilen gızdı. Onuñ haniñ gırnağı bolup yörenine yedi yıl bolupdır. (1503) Şunça vaktuñ içinde onuñ ızından gelen bolmandır. (1504) Ozalam gaharı gelip duran han oña gahar bilen:

-Näme beydip dursuñ, dälirediñmi, otur! – diydi. (1505)

-Oturıp bilmeyärin, han aga – diyip. Ol sesli ağlamaga durdı. (1506)

-Otur diydim, otur! – diyip, han gızarıldı. (1507) Onuñ yüzünü göreniñde, barıp çalıbermekden hem gaytmacağı görünyardı. (1508) Her halda ondan cogaba garaşıp, biraz durdı. (1509)

-Oturмага ıgtıyarım yetmeyär – diyip, ol ayal cogap berdi. (1510)

-Men oturayın diyenimde oturar yalı, han aga, öz ıgtıyarıma turmadım. (1511) Meni şu dutarıñ zarın sesi turuzdı. (1512) Házir hem meni ağladıp duran şol. (1513) Men onuñ sesinden öz ata-enelerimi, önüp-ösen yerlerimi, bütün ilimi görüyärin. (1514) Şeyle bolansoñ, men neneñ ağlamayın, neneñ gözlerimden yaş dökmäyin?.. (1515)

Han bu bolşa näme aydarını bilmän, mähetdel galdı. (1516)

Orta dım-dırslık düşdi. (1517) Sazanda hem çalmagını goyupdı. (1518)

Bu dımmaklıgıñ başı handan başladı. (1519) Ol bövrüne doñuz diñini salyar, bağısına gözlerini alardıp seredyär. (1520) Ol şu yerde azdan-köpden ve yağşıdan-yamandan näme-de bolsa bir zat aytmalıdığına hemmäniñ özüne garap oturmagından düşündi. (1521)

“Näme diyerkä, häлки aydan sözüniñ üstünde tapıarmıka, eline düşen etmişlini şeyle berer goyberermikä? (1522) Onuñ tarapından beyle dözümsizlik görlüp-eşidilen zatmıdır?” (1523) Märeke şeyle çen bilen onuñ yüzüne seredyär ve süllerin çal murtuñ aşagından çıkcaq söze sabırsızlık bilen garaşyar. (1524) Şükür hemmesinden beter garaşyardı. (1525) Yöne velin haniñ sözünde tapılarından tapılmaz gorkusı kändi. (1526) Haniñ yüzünü gışardıp durmagından yağşıliga garaşmak mümkün däl ahırı. (1527)

Han bağısına yene-de gözlerini alardıp seretdi. (1528) Şundan bar günäni bağısınıñ üstüne atcağı görünyardı. (1529) Ana, ol şeyle hem etdi: (1530)

-Gulam (onuñ adınıñ “bağısı” goşandını taşlap), seniñ maña geregiñ yok. (1531) Meniñ soran yerimde seniñ garañ görünmesin. (1532) Sen meni masgara etdiñ, biziñ sazımızı masgara etdiñ. (1533) – Han Şüküre yüzlenip, sözünü devam ätdi. (1534) – Mihman bağısı, meniñ bağısım bol-da gal, dünyäde kem zadıñı goymayın – diydi. (1535)

Sazanda yöne başını yaykamak bilen özüniñ galmacagını aytdı-da şeyle diydi: (1536)

-Han aga, bağısıñdan gövniñ galmasın, Gulam sazandanıñ sazanda kemi yok. (1537) Ol han sazandası-da, il sazandası-da bolup bilcek. (1538)

-Onuñ bağısılığı maña gerek däl – diyip, han gıgırdı-da, özüniñ gahar-gazabına çıdap bilmän, mecburlıkdan özüniñ “ya diysemmikäm” diyip ikirciñläp duranlarını aydıp goyberdi. (1539)

-İndi, sazanda, doganıñı alıp gidip bilersiñ, yañkı Gulamı yeñen heñiñi bolsa yene bir çalıp berde, bu gızıñızı hem alıp git – diyip sözünü gutardı-da, han içini tutup, gark urup aşak oturdı. (1540)

-Han aga, men Gulam bağısınıñ öñünde yeke özüm saz çalıp bilmerin. (1541) Şoña görä onuñ bilen bile çalmaga rugsat ediñ – diyip, Şükür soradı. (1542)

-Nähili çalsañ-da çal – diydi. (1543)

-Bol, bağısı aga – diyip, Şükür başladı. (1544)

-İndi gutulmarsıñ – diyip, Gulam hem eline dutarını aldı. (1545)

Saz çaldılar, ertirden oturuşlarına tä ağşama çenli çaldılar. (1546) İndi olarıñ arasında cetlik, bir-birini masgaralacak bolmaklık yokdı. (1547)

İkisi-de ak yürek bilen halka hezil bercek bolup çaldı. (1548) Şeyle hem etdiler. (1549)

Saz çalınıp gutarılandan soñ, diñleyiciler handan-da, beylekiden-de çekinmän, bağıslara dolı ses bilen: “Sag boluñ” diydiler. (1550)

İñ sonunda Şükür Gulamıñ gulagına çavuş çakdı-da: - Bağısı, günämi öt, ikimizi öcükdirip goyberen han boldı. (1551) Meni yüz dürli sap atmaga mecbur eden han boldı. (1552) Han günäkär, han – diydi. (1553) Gulam yıldırdı-da, yüzüniñ derini

yeñillik bilen sırdı, ol yönekey ylgırmak daldı. (1554) Şükürin: “Han günäkär, han” diyenine goşulmagın ylgırmasıdı. (1555) Han mıhmanını şu günün özünde ugratdı ve onuñ ızından yüregi avılı garap galdı. (1556)

Bu vaka, indi hasap edip görsem, 1871-nci yılda bolan eken. (1557)

“Eneđilim.com” sađıpasınıň kitaphanası. (1558)

-

Şükür Bağsı, Nurmırat Sarıhanov

Türkmenistan Dövlet Neşiryatı – Aşgabat, 1961. (1559)

-

Redaktor: G. Seyitmäđov (1560)

Suratçı: A. Salın (1561)

PDF-a geçirildi: 1. Noyabr 2014 (1562)

Tayyarlan: Nazar Annagurban (1563)

-

Bu kitapdaki mađlumat “bolşı yalı” esaslarda, kepilliksiz getirilyär. (1564) Bu iş tayarlananda ähli seresaplık çäreleri görülen hem bolsa, ne avtor(lar), ne “Eneđilim.com” sađıpası bu işdäki informasiya sebäpli çekilen göni ya gitaklayın yitgi ya zeel üçin hiç bir adamıň ya guramanıň öňünde cogapkärçilik çekmeyär. (1565)

3.2. Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metin

Nurmurat Sarihanov pek de uzun olmayan bu povestinde* halk için büyük öneme sahip olan bir konuya değinmiştir.(1) Yazar halk sanatının sömürgeci sınıfına hizmet eden sağlam bir temelde ve sanatta çok yüksek bir mertebede olan canlı karakterleri gerçek deliller ile betimleyerek göstermiştir. (2) Povest bundan yaklaşık yirmi yıl önce yazılmasına rağmen bugün de sahip olduğu değeri kaybetmemiştir. (3) “Şükür Bahşı” povesti Türkmen Sovyet nesirleri arasında en çok ün kazanan eserlerinden biri olmuş (4) ve okurlar eseri büyük bir sevgi ile okumuştur. (5)

* Uzun öykü

I

Onu kendi köyünde durdurmazlardı. (6) O gün bir köyden gelse ertesi gün bir başka köye alıp giderlerdi. (7) Genelde “bir günlük” diyerek köydekilerden izin alıp götürürlerdi. (8) Ama velâkin “bir günlük” diyerek götürülen bahşının* geri dönmesi bir iki ayı geçerdı. (9) Bu durum her zaman böyleydi. (10) Bahşayı köyünden çıkarabildiklerinde bir daha kolay kolay bırakmazlardı. (11) Sırayla; köyden köye, evden eve, düğünden düğüne çağırırldı. (12)

Uzun, ince ve sağlam vücutlu, kara yağız, otuzunu yeni geçen genç ve yiğit bir bahşı ise kibirli, hilekâr ve kaprisli biri değildi. (13) Üstelik hiç yorulmuyordu da. (14)

İstenilip çağırıldığı yere giderdi. (15) Onun gittiğı evin içi dışı anında insanlarla dolardı. (16) Dutarını* çalmaya başlar başlamaz evi dolduran yiğitler keçenin ucuna oturur ve tahta kanepenin ucundan izleyen gelin kızlar hemen coşardı. (17)

Bahşı dutarı zorlamaz, kuvvetli ellerini uzun parmaklarını oynatarak döküle saçla çalardı. (18) Genellikle onun çaldığı türküler kahramanlık ve cesaret ile ilgiliydi. (19) Oturup bahşayı dinleyen yiğitler ise kendilerini savaşta gibi hisseder yürekleri daha da coşardı. (20)

O sazendeydi*, sadece saz çalardı. (21) Sazendeliğı ile halka kendini kabul ettirmeyi başarmıştı. (22). Ancak yine de onun adı halk içinde “Şükür sazende” diye değil, “Şükür Bahşı” diye anılıp duruyordu. (23) Bunun kendine has bir sebebi vardı. (24)

O bütün ömrünce iki kez türkü söylemişti. (25) Bu durum henüz kendi yeteneğinin farkında olmadığı zamanlardaydı. (26) Böylece iki kez türkü söylemesiyle birlikte adı “Şükür Bahşı” olmuş ve halk arasında yayılmıştı. (27) Bu isim sadece yayılmakla da kalmadı, ünü arttıkça ağızdan ağıza gezmeye başladı. (28)

O daha sonraları türkü söylemedi ve türkü söylemeyi tamamen bıraktı. (29) Türkü söylemek ona yalın ve basit bir iş gibi göründü (30) ve bu yüzden de onunla ilgilenmedi. (31) Onun dikkatini asıl dutar çekiyordu (32) dolayısıyla da bununla yarışıyordu. (33) Dutarın iradesini kendi eline aldı ve kalbindeki duyguları onun içine sığdırmayı başardı. (34) Bunun için de dili ve sesi ile verebileceklerini dutarı ile

* Türkücü, saz şairi, halk ozanı.

* İki telli Türkmen sazi.

* Müzisyen, çalgıcı.

vermeye gayret etti. (35) Daima saz çaldı (36) ancak başkalarına özenerek değil, yeni yeni türküler (ezgi) türetip çaldı. (37)

Onun sazını insanların nasıl kabul ettiği hakkında yine şunu söylemek mümkündür; uzun kış gecelerinde ta hava kararıncadan şafak söküne kadar saz çalardı. (38) Ama ilk akşamdan evi doldurup oturan kalabalıktan bir kişi bile eksilmez ve kimse gözünü kırpmazdı. Her türkünün sonunda hepsi birden:

- Çal bahşı, ölmeyesin, yüz yıl yaşa! -diye bağırırlardı. (39) Ellerinde güller bitsin! (40)

Sazendeye böyle denmesi yeterdi. (41) Bununla birlikte onun garip gönlü büyür ve ruhu yücelirdi. (42) Çünkü o etrafa bakarak oturan, ortaya para atılmazsa çeşitli bahaneler bularak komiklik yapan dutarının telini koparan bahşılardan değildi. (43) Onun ihtiyacı olan şey halkın kendisinden sevmesiydi. (44) Bunun için fakir fukara olanlarda onu evlerine ve düğünlerine çağırıp saz çaldırabilirdi. (45)

Parayla türkü dinlemeye gücü yetmeyen bu nedenle de saz çalınan, türkü söylenen yere gelemeyen, gelseler bile kıydan köşeden omuzlarını kısarak oturan garibanlar: “Şükür Bahşı geliyor, o saz çalar” diyerek yaptıkları işlere son vererek yerlerini alır ve bahşının sesinin hoş tonunu rahatça oturup dinlerlerdi. (46)

Sazende şu anda köyünde yoktu. (47) O her nerede olursa olsun herhangi bir yerde içi insanlarla dolu olan bir evde saz çalıp, halka hoşluk vererek oturup duruyordur. (48)

Uzak bir köyden gelerek iki tane atlının onu alıp gitmesinin üstünden çok vakit geçmişti. (49) Köyden çıktıktan sonra geçen günleri hesap edemiyordu. (50) Günleri tek tek sayan insanların sayısı da çoktu. (51) Onlar: “Kelte’lerin köyünden gelen atlıların bahşımızı alıp gitmesinin üzerinden bugün iki ay on bir gün geçti dediler. (52)

İşte bu günün akşamında sazende köyüne döndü. (53)

O yıllarda Duşag’ın düm-düz meydanında evlerin hepsinin bir yerde toplanıp oturdukları köy, sazendenin gözüne çok uzaktan serap gibi görünüyordu. (54) Kendi köyünü göresi gelmişti. (55) Bu kez köyünden izini sürerek atlı gelmemişse de, sıraya geçip kendisini alıp götürmemişse de aynı köyden olduklarını da göresi geldiğini biliyordu. (56) “Bu akşam büyük küçük herkes bizim evimizde toplanır.” (57)

Şükür böyle düşünürken bir yandan tan ağarınca onlara saz çalmayı düşünüyordu. (58) Her zaman böyle oluyordu. (59) Bu defa da böyle olsun diyerek boyun eğiyordu. (60)

-Köyüm kolay gelsin. (61) Geldiğiçe köyü üzüntülü, evlerde oturanları ise kederliymiş gibi görünüyordu. (62) Özellikle de köyün arka kıyısında bulunan karaca evlerin* sahipleri evlerinde oturup dururlardı. (63) O evlere giren çıkan hiç kimse olmazdı. (64) Diğer evlerin beyaz keçeli atları kapıya dayalı olsa bile onların evlerinin en hoş süsü olan atları bile kapılarında hazır bulunmuyordu. (65)

Bunların hepsini gözden geçire geçire gelen bahşı akşamın alacakaranlığında evlerine girdi. (66) Üç yaşını doldurmuş, henüz dörde girmiş ve iki yandan örülü sarı saçları olan kızının yanına gitti. (67) Bahşı onu görmek ve kucağına almak isteyerek gelmişti. (68)

Fakat kızı evde yoktu. (69) Annesi ile komşularının evine gitmişti. (70)

İçerde sadece yengesi vardı.(71) O eski bir cüppe ve çümre* giymişti ve tıpkı dondurulmuş gibi oturuyordu. (72) Kaynibiraderinin gelmesine sevinse de yüzü gülmedi, aksine daha da kötüleşti. (73) Oturduğu yerden kendisine verilen selamı almadığı gibi bahşının yüzüne bile bakmadı. (74)

“Buna ne oldu ki?” diyen Şükür düşünce düşünce ona baktı.” (75)

“Gamlı, kederli, ağlaya ağlaya göz kapakları şişmişti. (76) Bu bana gücenmiş gibi, (77) ben ne yapmış olabilirim ki?” (78) diye düşünürken aklına bir şey geldi: “Ne olduysa benden sonra kötü bir şey olmuş.” (79)

O otururken bahşı bunu düşündü ve keyfi kaçtı. (80) Sonra da yengesinin vereceği cevaptan çekinerek durdu ama yine de sordu:

-Yenge neden böyle oturuyorsunuz? (81) İyi misiniz? (82) Berdi köyde mi? (83)

Yengesinin böyle oturmasında bir hal vardı. (84) Ağlayacak gibiydi. (85)Fakat buna bile takati yoktu. (86) Ağlamaya hazır oturuyordu. (87) Onun sessizliğinden ve hiç kıpırdamadan oturmasından bahşı bir şeyler anlamış olacak ki yengesini konuşarak

* Çadır.

* Bir tür giysisi.

ve ondan işitecek olduklarını merak ederek omzundan dutarını keyifsiz bir şekilde indirdi ve duldaki* köşesindeki duvar askısına doğru yöneldi. (88)

Bu sırada yengesi de sitem etti ve birden bire karar vererek dışarı çıkıp gitti. (89)

“Bu ne hal” diyerek içerde sadece kendisi kalan Şükür yengesinin halinden hiçbir şey anlayamıyordu. Kendisini tanıyan komşularına baktı. (90) Herkes daha önce nasılsa yine o haldeydi. (91) Bundan fazlası ya da eksigi de yoktu. (92) Ancak her zaman şeref köşesinde, tahta kanepenin başında asılı duran abisi Berdi'nin eğri kılıcını göremedi. (93) “Kılıç yok, kapıda at yok, bunların sahibi abim Berdi de yok. (94) Hepsinin bir nedeni vardır. (95) Yengem boş yere ağlamaz, göz kapaklarının bu kadar şişmiş olması boşuna değildir.” (96) diyen sazende derin düşüncelere daldı. (97)

Yengesi evin yan tarafına döndüğü zaman orta yaşlı Bossan adlı bir kadınla karşılaştı. (98) Kadın bahşının yengesinin gözünden durmadan akan yaş görünce geri çekildi ve onu cesaretlendirerek şöyle dedi:

-Kardeş, Dursun sen neden ağlayıp kendine eziyet edip duruyorsun? (99) O nihayetinde ölmedi, kaybolmadı. (100) İyiye sağ salim gelir. (101) Giderken geleceğim diye gitmedi mi? (102)

-Canım kardeşim, geleceğine inansam ben hiç böyle ağlayıp durur muyum? (103) O artık gelemez. (104) Ben bunu biliyorum –diyerek Şükür'ün yengesi o kadının sözünü kesti. (105) Onun artık dili açılmıştı. (106) Yenge konuşmaya başladı. Az evvel bahşının yanında konuşmadıklarını da fazlasıyla konuştu. (107) O artık başkalarına duyurmak için kelimeleri birbirinin ardına ekleyip öfkeli öfkeli söyleniyordu. (108) – Canım kardeşim Bossan şimdi ona buralara gelmek, gelip de ailesinin yanında oturmak imkânsızdır. (109) Ben bunun böyle olacağını daha evvel biliyordum. (110) Bunun için de o zamandan beri ağlayıp duruyordum. (111) İnsanların zindana düşüp yine de gelmiş olan kardeşleri, ardında tasalananları, elini nereye uzatırsa uzatsın akrabaları vardır. (112) İşte tıpkı bunun gibi akrabaları... (113) Nihayetinde oradan çıkmış olan tek kişidir. (114) Onun tasasını çeker diyebileceği tek kişi değil mi? (115) Bahşı tasalanmadan insanların içinde eğlenip duruyorsa ona bu yeter. (116) Kardeşi böyleyse başkaları hayli hayli böyledir. (117)

Bossan; “Hayır öyle değil Dursun. (118) Sen şu anda hiçbir şey düşünme, kendi kendine boş yere konuşuyorsun. (119) Bahşı hepsinin üstesinden gelir” (120) dedi ve

* Türkmen çadırlarının ya da evlerinin sağ ya da sol köşesidir.

onun daha fazla konuşmasına karşı çıktı. (121) “Sen akılsızlık ediyorsun. (122) O yalnız mı, akrabası yok mu? (123) Elbette yalnız değil; kardeşi var akrabaları var.” (124)

-Sen ne dersen de. (125) O gelemes... (126) Ben... (127)

-Bırak böyle düşünmeyi. (128) Köy varını yoğunu ortaya koyar ama onu alıp gelir. (129)

-Bırak bırakabilirsen! Kolay mı bırakmak... (130) Neye hayrı var ki böyle ağlanıp durmanın? (131)

-Sustum- diyen Şükür’ün yengesi evin kamışına yaslanıp durdu. (132) Ağlamaya, gözlerinden yaş dökmeye devam ediyordu. (133)

Nihayetinde onun kendine has düşünceleri vardı. (134) Böyle yaparak Şükür’ü üzmemek istiyormuş ve onun canını sıkmak istiyormuş. (135) Şükür yengesinin ağlamasına dayanamadığından kardeşinin yanına çıkmak zorunda kalmış. (136)

Eğer Şükür Şükür ise o buna kızardı. (137) Onun ata binmesini ve ganimet alamaya gitmesini emretmiş olamazdı. (138) Dutarıyla çaldığı kahramanlık türküleri boş yere çıkmış bir şey değildi. (139) Ona sadece bir “Gayret et, haydi” demek yeter. (140) Daha sonra o ne yapacağını kendi bilir... (141) diyerek Bossan ona dert yandı. (142)

Bahşı evin şeref köşesindeki yüke yaslandığı yerde dışardan gelen konuşmanın hepsini duydu. (143) Yengesinin maksadını ve diğerlerini eksiksiz düşündü. (144) “Evet, o ganimet almaya gitmiş, esir düşmüştür, yengem de bunun için dağılmıştır. (145) Benim ne günahım var ki? (146) O yüzünü eğmesin ancak bana bunu düzgün bir şekilde söyleyemez miydi?” (147) diyerek biraz düşündü. (148) O anda aklına eski hatıralar geldi. Kendisinin sazende olmasında doğrudan emeği olan kardeşi gözlerinin önüne gelmişti. (149) Kardeşini ne zaman hatırlasa bir yanı sızlardı. (150) Onu sazende olarak yetiştirdiği için bahşı ona minnettardı. (151)

Sazende dutarın aşkına gençliğinde düşmüştü. (152) Kendi yaşlıları çubuktan at yapıp oynarken, (153) o ağaçtan saz yapıp bütün gününü bunu kazıyarak geçirirdi. (154) Komşularının dutarını çalıp çalıp bozardı. (155) Annesi onu sabahleyin ot biçmeye ya da odun kesmeye gönderirdi. (156) Şükür kendi evlerinden çok dutarın olduğu evlerde bulunurdu. (157) Ona bir şey buyuracak olduklarında ya da yemek vakti

bulamadıklarında (158) önce köyün dutarlı evlerine giderlerdi (159) ve her zaman da buralardan bulurlardı. (160)

Annesi: “Sen bir de oğlan olacaksın” dermiş. Babası ise; “Sen annenin oğlusun, attan ziyade dutarı seversin” diyerek ikisi birden onu azarlardı. (161)

Ona sadece abisi kızmazdı, aksine o bir gün ona eskimiş bir dutar bile aldı. (162)

Bahşı o zaman sekiz dokuz yaşlarında bir oğlandı. (163) Ancak abisinin bu iyiliği zihninin en derinlerine sinmişti, aklından hiç çıkmıyordu. (164) Anne babasının önüne geçip, eline ilk kez dutar verip sevdiren insan şimdi zindandaydı. (165) Onu oradan çıkartmak için bahşı ne yapabilirdi ki? (166) O hiç durmadan bunu düşünüyordu? (167) Babası zamanında at alıp vermiş olsaydı, kılıç alıp vermiş olsaydı şimdi muhtemelen ne yapacağını biliyor olurdu. (168) Ama nihayetinde abisi ona dutar alıp vermişti. (169) Şükür dutar ile ilgilendi, onu elinden düşürmeden otuz dört yaşına geldi. (170)

-Bahşı can sağ salim geldin mi? – diyen evin yanında duran yaşlı kadının gizlediği bir şey varmış gibi geldi ve içeriye girdi.(171) –Sağ salim gelmişsin. (172) Çok geç kaldın, (173) gözlerimizi yollarda bıraktın nerelerdeydin? (174) Bahşı can, dün arkandan atlı göndermişlerdi. (175) Sen onlarla belki karşılaşmış değilsin, giden Halık’tı. (176) Bahşı can, köyün yiğitleri senin gelip gelmediğine bakıp duruyorlardır. (177)

Bu yaşlı kadın gelip sazendenin düşüncelerini dağıtmıştı. (178) Daha evvel düşünerek çözemediği şey yoktu. (179) İki kulağı yengesindeydi. (180) Onun anlatıp durduğu şeylere öfkelense mi gülse mi bilmiyordu. (181)

Yaşlı kadının: “Köyün yiğitleri senin gelip gelmediğine bakıp duruyorlardı” demesi bahşının düşüncelerini toparlamasına yardımcı oldu. (182)

Daha sonra o:

-Geldim yahu... -dedi ve yaşlı kadının kıvrılıp oturmasını izledi. (183)

Yaşlı kadın; “Gelmekle çok iyi yapmışsın bahşı can!” dedi ve sözüne devam etti. (184) “Mertin başı kalabalık olmalı” sözü de boşuna değildi. (185) Bu mertin başının kalabalığı, zor günlerin üstesinden gelebileceğinin göstergesi olduğu için söylenmiş bir şeydi. (186) Abin esir düşeli bugün sekiz gün oldu, biz üzgün üzgün oturuyoruz. (187)

Üzölmekten, kederlenmekten ne fayda var? (188) Sen Şimdi beline sağlam kuŐan. (189)
Başka tÖrlÖ olmaz... (190)

Yaşlı kadının söyleyecek sÖzü çoktu. (191) TÖm kÖyden haberdardı. (192)
Ancak söylediklerinin hepsini birleştirdiğinde asıl maksadı daha sonra söylediği üç
cÖmleden anlaşılıyordu. (193) Bunu daha Önce birinden duymuŐtu. O bugÖnü ve evveli
gÖnü yolda geçirmişti. (194) Doğru. “KÖy sazendesine yardım edecektir” dedi. (195)
SÖylediklerinin hepsini birleştirdiğinde bahŐıdan yiğitlik sÖzÖnü aldı. (196)

-Beline sağlam kuŐan, dutar da çok gÖlÖdÖr, dedi KÖmÖŐEce. (197)

Bahşı aklını toplamış ve iyice dÖŐÖnmÖŐtü. (198) Bundan bÖyle onun sayesinde
belli bir karara vardığı ve asıl maksadı anladığı gÖrÖnmeye başlamıştı. (199) YÖzü
aydınlandı, gÖzleri bÖyÖdÖ, aşağı dÖŐmÖŐ omuzları Öylece kalakaldı. (200) Yerinden
sakince kalkıp dutarını az evvel keyifsizce astığı yerden aldı. (201) Daha sonra evin
ortasındaki keçenin ÖstÖnde bağdaş kurup oturur oturmaz:

-KÖmÖŐ Ece rahat otur. (202) Ben size saz çalacağım diyerek dutarının kapağına
Öfke ile vurmaya başladı. (203)

-İŞte buyrun oturun! (204)

Bu şekilde tan ağarınca kadar devam etmişti. (205)

II

Önceden böyle olmuyordu. (206) Sazende saz çaldığında, köyün büyüğü küçüğü herkes gelirdi. (207) Uzun bir süre geçtikten sonra, şimdi...! (208) Bu akşam neden böyle? (209) Bu akşam böyle olmamalıydı. (210) Bahşı başını kaldırmadan saz çalıyordu. (211) Bu defa daha önce çaldıkları gibi de değildi. (212) Ama gelmiş olanların isimlerini sayarak çalmalıydı. (213) Neden böyleydi? (214) Bu akşam bahşı derletme* sazını çalmıyor mu ki? (215) Öyle mi zannediyorlar ki? (216) Gelmeyenler hiç gelmeyecek gibi kalıversinler. (217) O zaman gelenler kimler? (218) Onlar neden gelmişler? (219) Bu kadar az kişinin olması bunun için mi? (220) Her zamanki gibi dutar dinlemek için mi yoksa karşılıklı birbirlerine sitem etmek için mi ya da kendi bahşılarının yüreğini sakinleştirmek için mi... (221)

Onlar kendi işleriyle öykünen, başaramadıkları şeye üzülen insanlar değillerdir. (222) Köyün ihtiyarı benim, genci benim diyenlerdir. (223) Az denilecek kadar az değiller. (224) Gelip gidip bahşılarının evlerini doldururlar. (225) İçlerinde bir iki tane misafir yiğit vardır. (226) Onlar da bahşının sazını çok önceden beri sık sık dinleyip duranlardandır. (227)

“Derletmeden” korkmadan gelenler kendi sazlarını da sazendesini da severlerdi. (228) Bu sadece yapmacık bir sevgi değil, gerçek sevgiydi. (229) Onlar kendilerinin bu sevgisini bir kez daha göstermek için gelmişlerdi. (230) Sadece dinlemeye mi gelmişlerdi yoksa ceplerini para ile doldurmak için mi? (231) İki cebini de para ile doldurup mu gelmişlerdi? (232) Evet, her iki cebini de para ile doldurarak gelmiş olanları da görmek mümkündü. (233) (Bu birkaç tanesinin içine misafir yiğitler girmiyordu) (234) ama çoğu bu niyetle gelmemişti. (235) Evet, onların gelmesi boşu boşuna değildi. (236) Tavsiye vermek için gelmişlerdi. (237) “Biz sazımızı da sazendemizi da ne kadar çok sevdiğimizi gösteriyoruz.” diyerek önceki akşam bahşılarının abisini Han’ın zindanından alıp çıkartmanın görüşmesini yapmışlardı. (238) (Misafir yiğitler de bu tavsiyede karar kıldılar.) (239) Onlar o zaman yaptıkları görüşmedeki tavsiyeleri anlatmaya gelmişlerdi. (240) Bizim yapacaklarımızdan bahşı memnun olur mu olmaz mı diye onların arasında bir konuşma olmadı. (241) Belki de yapacak olduklarının doğruluğuna inanıyorlardı ve bahşı bunu kabul etmemezlik yapmaz diye sağlam bir inançları vardı. (242)

* Çok çalıştırmak, ter döktürmek, çoşturan.

Sazende saz çalıyordu. (243)

Böylece onlar geliyordular ve gelir gelmez de oturuyordular. (244) Bahşılarna söyleyecek olduklarını dillerinin ucunda tutuyorlardı. (245)

Sazende başını kaldırmadan saz çalıyordu. (246-247) Dutarın kapağına kuvvetle vura vura kahramanlık üzerine türküler söylüyordu. (248) O sazını çalarken kendi tavsiyelerini söylemek için gelenleri gece boyunca bekletti. (249)

Bahşı kendisinin coşkusunu yüreğine ve dutarına sığdıramamış olacak ki bir bendi sertçe ve yüksek bir sesle söyleyiverdi. (250)

Baba Gambar vermiş sazı (251)

Bunun aslı ağaçtandır. (252)

Ağaç dediysen kötü düşünmeyin. (253)

Bütün çiçekler ağaçtandır. (254)

Ah çiçeklerin hepsi hepsi (255)

Ağaçtandır, ağaçtandır!.. (256)

Bundan sonra kimse içindikileri dökmeden oturamadı. (257) Onlar:

-Dur, bahşı dur! (258) Bizim de sana söyleyeceklerimiz var. (259) Buna da bir müsaade et –diyerek ondan izin istediler. (260)

Bahşı durdu ve yanında duran siyah kalpağın içinden büyük kırmızı eşarbu çıkarıp onunla yüzünün terini sildi. (261)

-Olur, ben konuştum. Şimdi sizin sıranız (262). Konuşun...(263) –dedi ve yiğitlerin yüzüne gülerek baktı. (264) Artık onun ruhunun yüceliği ortaya çıkmıştı. (265) Bu yüceliğiyle yengesinin ve bir başkasının siteminin altında kalmayacağını ve kendine olan güvenini gösteriyordu. (266) Bu mutlulukla savaş türküleri çalmış ve yiğitlerin yüreğini eskisinden de çok coşturmuştu. (267)

Onların hepsi bir ağızdan “Bizim için bir tek sen varsın” dediler. (268-269) “Bunun için biz seni asla üzmeziz. (270) Biz savaşa gideceğiz!..” (271)

-Durun –dedi. Köyün yiğitlerine komutanlık yaparken sol elinin parmaklarını kılıçla keserek adı “Çolak Batır” kalan Batır yeniden söze başlayacak olanları durdurarak sadece kendisi onların yerine konuştu. (272)

-Bahşımız bizim çok önceden konuştuğumuz bir konu var. (273) Sana biraz sonra söyleyeceğimiz bu konuyu, biz sağ olursak mutlaka yerine getiririz. (274) Senin abinin zindanda kalmayacağı malumdur. (275) “Doğru değil mi?” diyerek sözünü oturan herkese onaylattı. (276) Buna bağlı olarak da biz şöyle bir karara vardık; doğruca Han’ın zindanına hücum etmeliyiz. (277) Böylece abini bir şekilde oradan çıkartmalıyız. (278) At ve silahla seni de hazırlayacağız.(279) Nasıl buldun? (280) Yapacağımız budur. (281)

Batır bahşının yüzüne bakıp duruyordu. (282) Bu söyledikleri bahşının da düşünmediği şeyler değildi. (283) Bunun için o şaşırmadı, aksine gülümseyerek dinledi. (284)

Şeref köşesindeki buğday çuvalına yaslanarak oturan aksakallı Meret “Batır görüşmedeki ikinci konuşmayı da söylesene!” diyerek öne doğru çıktı. (285)

Onun hatırladığı şey zaten Batır’ın da aklındaydı (286). Ancak yine de onu söylemeyecekti. (287) O düşünceye daha önce de karşı çıkmıştı. (288) Bu nedenle de onun yine ulu orta söylenmesine kızdı ve yüzünü büzüştürerek: (289)

-Meret ağa, başka söyleyeceğim bir şey yok –dedi. (290)

Meret dediği yapılmadığı için sakinleşmedi. (291) Nihayetinde buraya sadece saz dinlemeye, seyretmeye gelmemişti! (292) Onun da bahşlarına söyleyeceği şeyler vardı. (293) Ne olursa olsun söyleyecekti. (294) Ve o:

-Bahşı can, Batır’ın söylediğine razı olmazsan, o zaman... –dedi.(295)

Cümlesinin ortasındaiken onu kestiler. (296)

-“O zaman” – “O zaman” kalsın, hey!.. (297)

-Kim ne derse desin, ben söyleyeceğim –diyerek ihtiyar cümlesine devam etti. (298)

-Bahşı, o zaman yeni bir fikir: Eğer sen razı olursan, biz senin abini para dökerek de almaya gideriz. (299) Senin için varımızı yoğumuzu ortaya koyuyoruz. (300)

Kendisi gibi yaşlı olan ata binerek ganimet almaya gidemeyen, şimdi kılıcını oğlunun beline takan ve küşt* oynamaktan başka bir hüneri olmayan biriydi. Artık onun sözünü kesti ve:

- Bırak yahu sen de, Meret namert, korkak gibi konuşmayı! (301) Yüz kere olmaz dediğim halde kapattığımız konuyu yine de getirip ortaya atıyorsun. (302) Sen bizim adımızı “ Bahşılarının düşman eline esir düşen abisini satın almıştır” diye kötüye mi çıkarmak istiyorsun? (303) Esenpolat dağındaki dostlarımızı zindandan alıp çıktığımız gibi bahşımızın abisini de öyle alıp çıkarız. (304) Para vererek zindandaki kişiyi almak herkesin yapabileceği bir şeydir. (305) Yiğitlerin kararı budur, bu karara herkes uymalıdır. (306) Başka bir şey olamaz! -dedi. (307)

O ihtiyarın söylediklerini diğerleri de kabul etti. (308)

-Bir şeyler verilerek olacak olsa o zaman herkes bahşının abisini alıp gelir. Ama sen ortaya çıktığında sana mükâfat verirler. (309) Yine de sen kendi fikrini kendine sakla... (310)

Onların arasına misafir yiğitlerden biri girdi. (311)

-Bakalım, bahşımız ne söylüyor onu bir dinleyelim mi? –dedi. (312)

Bahşı gülümsüyordu. (313) Onun gülümsemesinden ne olursa olsun bir şey anlaşılırdı. (314) Bu yüzden insanların aklına bir takım sorular geldi. “Bahşı bu söylenenlerin hangisini kabul ediyorsun? (315) Kim bilir belki de üçüncü bir teklif ortaya atarsın! (316) Üçüncü ne olabilir ki?.. (317) Bahşı sen şimdi dutarı bıraktı... (318)

Misafir yiğidin ve oturanların hepsi tarafından sorulan sorulara bahşı şöyle yanıt verdi. (319)

-Ben ne diyeyim siz zaten karar verdiniz. (320) Sizin söylediklerinizden memnunum. (321) Bana saygı gösteriyorsunuz, sağ olun! (322)

-Bahşı, söylenenlerin hangisini makul buldunuz, (323) işte sen asıl bunu söyle. –diyerek, karanlık şeref köşesinden bir soru ortaya attı. (324)

-Bahşı senin razı olduğun iki seçenekten birini söyle –diyerek az evvelki soruya bir soru daha ekledi. (325)

* Satranç.

-Birini kabul et, diğeri etme. İkisini birden seçmen mümkün değil. (326) – Batır bu soruların ikisine de kendisi yanıt verip bir başkasına yöneldi: -Bahşı sen şimdi dutarı bırak. (327) Ne yapacağımızı söyle, beline kılıç tak, daha sonra ata bin ve beni takip et! (328) Senin şuan yapman gereken şey bu! (329)

-Doğru, çok doğru –diyerek oturanların hepsi Batır’ın söylediğini onayladılar. (330)

Şükür hâlâ gülerek oturuyordu. (331) O, bu mesele hakkında onlardan farklı düşünüyordu. (332) Hiçbir engel görmüyordu. (333) Şimdi Batır’a cevap vermeliydi. (334) Sonunda hiç acele etmeden “Sağ olun” demesi hiç kimseyi memnun etmiyordu. (335)

-Bunun başka bir yolu bulunamaz mı, mutlaka kılıç mı kuşanmalıyız, ata mı binmeliyiz ya da köyün varını yoğunu silip süpürüp Han’a mı vermeliyiz. (336) Gelin daha uygun bir yol bulup bulamayacağımızı düşünelim. (337) Batır başarıya yol çoktur –dedi ve Şükür Batır’ın yüzüne baktı.(338)

Batır bıyığını burarak “Bunun başka bir yolu yoktur” –dedi (339) ve tam devam edecekken yanında dizini çöküp oturan yiğit:

-Başka yol bulursan, o zaman aklına gelen iş olmaz. (340) Biz daha evvel nasıl düşünüyorsak öyle düşündük –dedi. (341)

Çolak Batır o yiğidi takdir etti. (342) Daha sonraları biraz öncekinin emsali bir konuşma olmadı. Sadece Batır:

-Bunun başka yolu yok –deyiverdi (343) ve sazende Batır’ın gözlerinin içine bakarak:

-Yaşıtlarım ellerine kılıç aldığında, ben elime dutar aldım. (344) Onlar at binip dört bir tarafa koşarken ben ustalarımın ardına düşüp halk arasında saz çaldım. (345) Varımı yoğunu bu uğurda verdim. Karadeli Göklen’in bile duasını aldım. (346) Doğru değil mi? –dedi. (347)

Batır:

-Doğru, ben biliyorum ki hepsi doğru. (348) Ama yine de... derken sözünü yarım bıraktı. (349)

-O zaman söyleyin, ben bu dutara at ve silahın yapabileceği işi yaptırabilir miyim? (350)

Batır onun bu sorusunu duyunca daha önce hiç düşünmemiş gibi aniden durdu. (351)

Buna oturan diğer kişiler yanıt verdi. (352)

-Yapabilirsin ama sadece yeri geldiğinde. (353) Bahşının sorusunun altında nasıl sorunların yattığını onlar da düşünmemişlerdi. (354)

Yerinden kalkarken, Batır bıyığını eli ile buruyordu. (355) Nihayetinde o bu şekilde biraz oturdu.

-Bahşı şimdi iş başka. (356) Yapılacak işi yaptıktan sonra dutar hakkında sakince oturup biraz konuşalım. (357) Doğru sen dutarla atın, silahın yapacağı işten daha fazla iş yapabilirsin. (358) Ama şimdi... o şöyle bir dursun. (359)

-İşte ben de gerçekten şu anda bunu söylüyorum. (360-361)

-Bu iş ile dutarın ne ilgisi var? (362) –Batırın yüzü çatılmıştı. (363) –Olanları en baştan düşünmüyorsun bahşı. (364)

Bahşı kızdı. (365)

-O zaman siz beni kendi yoluma bırakın. (366) Ben eski dutar ile abimi oradan çıkarmaya çalışayım. (367) Eğer başaramazsam sizin dediğiniz gibi olsun. (368)

Bu iş için sen dutarın ile ne yapabilirsin? (369) Akıl erdiremiyorum bahşı. (370) Dutar sadece bir gölge süsüdür. (371) Bahşı bunun oluru yok. (372) Sen ne diyeceksen daha açık söyle. (373) Sen kendi başına iş yapıyorsun? (374) Ne olaksa hadi söyle. (375) Biz duymak istiyoruz... –diye oturanlar birden bire sordu. (376)

-Şükür kendi fikrine karşı çıkılacağını hatta en çok da Çolak Batır'ın karşı çıkacağını zaten biliyordu. (377) Ama sadece o kendi dediğinin üstünde duracaktı. (378)

-Ben bununla çok şey yapabilirim. (379) –Sazende dutarını yukarı kaldırdı. (380) Ama siz razı gelmiyorsanız, ben sizden izin isteyeyim!.. (381)

-Mesela? (382)

-Mesela, şunun... diyerek yüreğini sıkıştıran hayalini söylemek için oturdu. (383) –Ben dutarım ile doğruca Han'ın yanına gideceğim. (384)

-Sonra? –dediler. (385)

-Sonra abim için Han’a iki tane türkü çalıvereceğim... (386)

Onun böyle söylemesi arının yuvasını kurcalamak gibiydi. (387) Ona karşı çıkmayan kimse yoktu. (388) Herkes bir şey söyledi. (389) Gürültüden dolayı karaca evin içinde hiçbir şey anlaşılmaz oldu. (390) Gürültü biraz azaldıktan sonra onların ne dediklerini anlaşılmaya başlandı.(391)

-Nereye dedin? Han’ın yanına mı? (392)

-Han bizim sazımızı duyunca neşelenmez!.. (393)

-Biz Handan adamımızı onsuz da alabiliriz!.. (394)

-Bu Han mı senin sazına değer verecek? (395)

-Han arkana köpek salıp seni kovar, askerleri aşağıya kalpak fırlatır, bununla kalsa iyi... (396) Biz ona sazımızı rezil ettirmeyiz. (397)

Diğerleri beklerken yine Çolak Batır konuştu: (398)

-Bahşı bu söyleyip durdukların gerçek mi yoksa sen dalga mı geçiyorsun? (399) Düşüne gidecek gibisin de... (400) Oraya bu dutar ile gitmen gerçekten mümkün değil. (401) Bu hayalinden vazgeç. Bunun için de görüşmede ne konuşulduysa o olsun!.. (402)

Bahşının söylediklerinde hakkı var, hey insanlar! –diyerek Artık, Şükür sazendeye yöneldi. (403) – Çok kıymetli can bahşı, canım kardeşim Şükür sen doğru söylüyorsun. (404) Senin iki türküne dünyanın bile yüzünü sana dönmesi mümkündür. (405) Buna şüphe yok. (406) Ama bunu sadece biz biliyoruz, sadece biz biliyoruz. (407) Sen şimdi söyle: Han dediğin kişi kim? (408) Onun içi bizden dolayı yanıp tutuşmuyor mu? (409) Her yerden kurt gibi yiğitler eline düşse, onu iki tane türküye salıverir diyebiliyor musun? (410) Böyle bir kişiyi gördüğün ya da işittiğin yer var mı? (411) Üstelik de Handan? (412) Ey insanlar, önceki teklif uygundur. (413) Bundan sonra kararı değiştirmek olmaz. (414) Yiğitler sabah erkenden hazırlığımızı yapın. (415)

Yiğitler hepsi birden: -Bizim hazırlığımızı tamamıdır, dediler. (416)

O anda bahşı:

-İşte benim ne yapacağımı iyice dinleyin –diyerek sözün kesildiği yerden tekrar devam etti. (417)

-Ben Han'ın yanına gideceğim. (418) Ama Han'ın yanında diz çökecek değilim. (419) Başımı eğip boynumu bükecek değilim. (420) Neden başımı eğip gitmeliymişim? (421) Yüzümü kaldırıp giderim. (422) Siz arkamda durduğunuz zaman, ben Han'ın önünde başımı eğer miyim? (423) Gittiğimde ilk önce sizin bu görüşmenizi, bu olup bitenleri ona söylerim. (424) "Senin üstüne köyümün yiğitleri ile at ve silahla da gelebilirdim, cebimi para ile doldurup devemi halı ile yükleyip de gelebilirdim" derim. (425) "Ama öyle gelmeyi akıllıca bulmadım. Bunun için de işte böyle geldim derim ve ona dutarımı gösteririm. (426)

-Vaay-y. (427)

- Olur tabii de, Han seni işitirse. (428)

-Sonra? (429)

-Sonra onun içini deşmeye başlarım. (430) Hepimizin en iyi gördüğü şey saz derim. (431)

"Bu yalan mı?" diyip sazende Batır'ın yüzüne baktı (432) "Doğru" diyerek oturanların hepsi onayladı ve "Hey saza-sohbete denk bir şey olur mu?" dediler. (433)

Sazı sizin de sevdiğinizi ve mahiyetinizde bahşı bulundurduğunuzu duyuyoruz – derim. (434) Bunun için sizin yanınıza saz ile gelmeyi uygun bulduk derim. (435) Bu bizim en büyük saygımız derim. (436) Böyle bir kurnazlık ile ona tuzak kurarım. (437) O bana saz çaldırırsa, dilimi konuşdurursa olur... (438) İşte benim yapacağım bu, nasıl buldunuz? (439)

Sessizlik oldu.(440)

Bu kez onun konuşmasına engel olan, yanından giden olmadı. (441) Belki de razı oldular. (442) Sessizlik razı olmanın alametidir. (443) "Bunu nasıl buldunuz?" sorusuna yanıt veren olmadı. (444) Artık, sakalının ucunu sıvazlayarak tüynüğün* etrafına baktı. (445) Gözleri keçenin yırtık yerlerinden kendilerine bakıp duran güz gecesinin parıldayan yıldızlarını gördü. (446) Çolak Batır ortada dönen deve çalını* boşalttı. Ve bıyığını sıvazlayarak derin bir nefes aldı. İkisi de bakıyorlardı. (447) Bu ikisine de bakıyordu. (448)"Ne cevap verecekler?" diyorlardı. (449) Yüzlerini asıp kalabalığa çok uzun süre baktılar. (450) Sonra yine Batır'ın yanında oturan ve onun önüne çıkararak mertlik taslayan yiğit bu sessizliği bozdu: (451)

* Çadırın üstünü yapmak için kullanılan uzun ince ağaçların birleştiği yuvarlak kısım.

* Deve sütünden yapılmış, ekşi tatlı bir içki.

-Han'ın yanına böyle gidersen, o önce elinden dutarını alır ve onu ikiye ayırıp parçalar, sonra seni de abinin yanına atar. (452)

Bu söylenenlere katılan olmadı. (453) Yine de az önceki sessiz sedasız oturma devam etti. (454)

Bahşı da konuşmadı. (455) Karanlık şeref köşesinde bazen aydınlanıp görünen bir yaşlı vardı. (456) O çok konuşmuyordu. (457) Ama gönlüne yatmayan bir şey olursa o zaman iki söz edip yine aynı şekilde yokmuş gibi yerinde oturuyordu. (458) Ona Oraz Aga derlerdi. (459) Sakalı yine aydınlanıp göründü, yanında oturan yiğitlerin sırtına yapışıp öne doğru hareket etti ve şöyle dedi: (460)

-Ey halk, “Yerinde kurnazlık yiğitliktir” diyerek, Mahtumkulu'nun bir sözünü söyledi. (461) Keymir kendisinin gözü pek yiğitliğinin dışında politika ile bazı işleri halletmiştir. (462) Baktığımızda bahşının söyledikleri benim az evvel söylediklerimi doğrular. (463) Bizim başka türlü düşünmemiz gerek. (464) Biz sadece bir yiğite, ata, silaha dayanarak oraya geçmemeliyiz. (465) Bu harap olmaya doğru yürümek demektir. (466) Yiğitlik çeşit çeşit olur. (467) Hey, Koroğlu gibi yiğit var mı? (468) O da “Kaçtığım zaman yakalatmam” diye söylemiştir. (469) Eğer faydalı ise, hepimizin yararlanması gerekir. (470) Bırakın bahşı gitsin: “Gidebilirim abimi de alıp giderdim, ama bahşı için bir iki tane türkü söyleyeyim diyerek sazımı alıp geri döndüm” desin. (471) Han içinde can, ruh gerekir. (472) Onunda atın tırnağının altından çıkan tozun altında kalesi duramaz. (473) Bırakın gerekirse bahşının söylediklerine kulak asmasın, onu rezil etsin, eline ayağına kelepçe vursun da görsün. (474) Gelin bir işe kalkışıp görelim. (475) Eğer başaramayacak gibi olursa biz o zaman da varlığımızı gösteririz. (476)

-“Akıl veren çok ise yapılacak iş bile yapılmaz. (477)” Bizim tavsiyemizin sonu buna vardı. Tavsiyeler çoktur. (478) Hayır, olmaz biz böyle yapacağız diyerek, bu konuda Esenpolat dağına haber ulaştıracak (479) olanlar şimdi “Tamam olur –diyerek ayaklarının ucuna baktılar. (480)

Çolak Batır'ın önüne geçip oturan yiğit Artık'ın arkasından:

-Bundan hile de olmaz, siyaset de. (481) Asıl bu denilenler olmaz –diye kestirip attı ve dizinin üstünde doğruldu. (482)

-Yaparım, mutlaka yaparım. (483) Niye olmayacakmış? (484) –Sazende yanında duran dutarını yeniden eline aldı. (485) –Ben yaparım. Yapamazsam da bu işte denenmiş olurum. (486) O zaman da belki yarın sadece ben... (487)

Çolak Batır ile Artık başlangıçta bahşının ve diğerlerinin söylediklerine karşı çıkan kitleydi. (488) Onların gitmesi ve sazlarının adı ile harekete geçme niyetindeydiler. (489) Böyle yaparak kendi sazlarının da ne kadar yüce olduğunu göstermeyi çok istiyorlardı. (490) Buna bahşı da razı olur diye düşündüler. (491) Onların istekleri olmamıştı. (492) Bunun için de keyifleri kaçtı, sazendelerinin gönülleri kaldı. (493)

Şimdiyse söylenecek söz kalmadı. (494) Bahşiyı yolundan vazgeçirmek mümkün değildi. (495) Hepsi bunu anlamıştı. (496) “Sadece bir sazendeyi duayla yolcu etmek gerekti.” (497)

Batır utancından yüzünü eğerek kalktı. (498) Onun ardından diğerleri de kalktılar. (499)

Batır çıkacakken durakladı:

-Sıra sonunda bize de gelir. (500) Bahşı sen hata ediyorsun. (501) Farkı yok. (502) Bir sınav geçir, eğer üstesinden gelemeyecek gibi olursan, o zaman biz sonunda da varız.(503)

Sazendeyi destekleyenler de yerlerinden kalktılar. Onlar ise:

-Bahşı yiiğitçe ve kararını vermiş! (504) Kötü ad kalmasın –dediler. (505)

Şükür’ün düşüncelerinden yana endişesi yoktu. (506) Aklındaki bu fikir bir sitemle doğmadı. (507) Han’ın kendini nasıl karşılayacağını bilmediğinden, kendisinin gidip ne soracağını düşünmediğinden de değildi. (508) O hepsini düşünüyordu. (509) Kendisini ve sazlarını eğer ki rezili rüsva edin derse, onu rezil edebileceğini de düşünüyordu. (510) Kendi köyünün yiğitlerinin mertliğine ve onların abisini alabileceklerini de göz ardı etmiyordu. (511)

Bunlara bakmadan, dutarı ile gidecek ve abisini bu dutar ile Han’ın zulmünden kurtaracaktı. (512) Eline ilk kez dutar veren adamı dutar ile azat edemezse yüreği rahat olmayacaktı. (513) Bu düşünce yine onun zihninde can bulmuştu. (514) Gerçekten de bu amaç için köydeki insanların tavsiyelerini kabul etmedi, zira kendi düşüncelerinde oldukça kararlıydı. (515)

Sazende yerinden kalktı ve eline dutarı alıp:

-Ben abimi bu dutar ile alamazsam o zaman bir daha onun kardeşi olamam. – dedi. (516)

Daha sonra da evlerine gelenlerin hepsine gönlünün rahat olduğunu söyleyip, onları güler yüzle uğurladı. (517)

III

-Yola, Şu görünen bayırdan aşağı iner. (518) O yolu yüz kere bin kere dne dolaŐa başı bembeyaz görünen karlı dağın içini söküp gider. (519) Bunu alacak ve gidip oturacak. (520) Giderken dar boğaz genişlemeye başlar. (521) Sonra da önüne köy toprağı çıkar. İŞte bundan sonra da Han'ın kalesine on akırmılık* bir mesafe kalır. (522)

“Gideceğim yer Han'ın yanıdır” diyerek bahşı süslenip pslenmedi. (523) Daha önce ne giyiyorsa yine onu giydi. Omzuna dutarını astı ve savaşa gidiŐlerden kalan ihtiyaer ata bindi. (524) Daha sonra atın başını ileri doğru çevirip, durduğu yerden araç gereçleri ile bilgi aldı. (525)

Durmadan gidiyordu. (526) Yola aşına olan at kuyruğunu vızıldatıp, yolu bu ayarda tutturdu. (527)

Bu nasıl cesaret! (528) Bu nasıl mertlik! (529) Arada bir gidilen gidildiği zamanda böyle gidilmeyen, silahlar yüklenerek ve yirmi otuz at ile gidilen yere gidiyordu. (530) Onun gittiği yerden Han'ın atlıları üstüne doğru geliyor, oduna, suya yalnız çıkanları alıp gittiği yerlerde yalnız kendisi hiçbir Şeyi zıyan etmeden gidiyordu. (531) Onun silahı dutarıydı. (532) Bu dutarı arkasına alıp gle, kuvvetle gidiyordu. (533)

Köydeki büyük küçük herkes (Sadece olak Batır ve Artık istekleri yerine getirilmediği için o günden beri dışarı çıkmıyorlar, (534-535) zntlerinden dolayı derin bir ah çekiyorlar. BahŐılarına kırgın olarak duruyorlar.) (536) Sazendelerine uğurlayıp onun ardından baktılar. (537)

Ona bakıp duranlardan biri: “Ne yapar ki?” diyerek, hepsinin aklında olan soruyu ortaya attı. (538) Diğerleri de ona on yerden on farklı cevap verdi: (539) “Ne yapacağını köyün yiğitleri ile gitmişse söyleyebilirdik. (540)” “Ne yapar diye düŐünüyorsun? (541) Bu gidiŐiyle hiçbir Şey olmaz, gittiğinde abisinin yanına oturur.” (542) “Ne yaparsa yapsın, kendi sağ salim gelsin. (543)” “Onun yapacağı Şey Şu: GidiŐiyle bizim sazımıza ar namus getirecek. (544)” “Sonucu bekleyelim, gitsin ve her ne olursa olsun onun bu gidişinden belki bir ad kalır. (545)” “Belki de sazımıza Şöhret getirir...” (546)

* 1.07 km'ye eşit olan uzunluk ölçüsü birimi.

Arkasından bakıp duranlar bu şekilde bir süre konuştular. (547)

Şükür durmadan gidiyordu. (548)

Bu yapılan tahminlerin hangisi doğru çıkardı ki? (549) Bunu şimdiden söylemek mümkün değildi. (550) Herhangi biri olabilirdi. (551) Ama onu uğurlayanların çoğu gidişine ümitsizce bakıyordu. (552) Nihayetinde onlar bahşılarını böyle uğurlamak istemiyorlardı. (553)

Şükür durmadan gidiyordu. (554)

Sazende uzağa bakıyordu. (555) Yeni günün ışığına gitmeliydi. (556) Dağ onu atı ile kendi nefesine çekiyor gibiydi. (557)

Arkasına bakmadan yüzünün baktığı yöne durmadan gidiyordu. (558) Ama kendisini uğurlayan insanların henüz dağılmadığını, onun arkasından baktığını ve onun gidişi hakkında yorum yaptıklarını biliyordu. (559) Yine de bahşının böyle gitmesine olan isteksizlikleri, ümitsizlikleri onu yolundan alıkoyamadı. (560)

Şükür durmadan gidiyordu. (561)

Uzağa gitti. (562) Dağın dibine ulaştı. (563) Baktıkları sınırdan o ayrıma girdikten sonra gözden kayboldu. (564) Köylüler o kaybolana kadar ardından bakıp durdular (565) ve onu gözleriyle uğurladılar. (566)

Uzaklaştıkça sazendenin düşünceleri artıyor, önceki akşam evlerinde olan konuşmaların hepsi ardı ardına aklına geliyordu. (567) Düşünceleriyle çoktan dağın içine girmişti. Kara dağın çevresini kuşatınca dağın son bulduğunu sandı. (568)

Dağ! Dağ! Nereye baksa dağ! (569)

Üstünden birkaç asır, birkaç devir geçiren, kalın karları eriten ama yaşlanmayan, her zaman görüntüsünü koruyan dünyanın görkemi, yerin bağı, göğün direği olan dağ onun etrafını kuşatıyordu. (570)

Dağ! Dağ! Nereye baksa dağ! (571)

Dağın içinin sırrı ile henüz tanışmamıştı. (572) Dağın eteğinde büyümüş olsa da onun hakkında keskin nişancılardan, yiğitlerden oldukça fazla rivayet dinlemiş olsa da, kendisi de bu kara dağlara bakarak, ondan ilham alarak birkaç türkü yazmış olsa da, henüz üstüne çıkıp görmemişti. (573)

Dağ onun tüm dikkatini kendisine çekmiş, başına üşüşen düşünceleri darmadağın etmişti. (574) Usta yerlerde çalışıp çıkmış gibi sıra sıra dizili göğe yükselen siyah taşların üstünde yeşillenen arça* ve kerkav* ağaçları ve daha niceleri onu şaşırtmıştı. (575) Bunlara bakarken kendi kendine şöyle diyordu: (576)

“Duyduğun ile gördüğün bir olmaz.” sözünü bir kez daha tecrübe ettim. (577) Taşın üstünde bir ağaç yeşillenip uzamıştı. (578) Bunlar bizim köyümüzden de görünüyor. (579) Bu ağaçların kökü nasıl taşı deşerek geçiyor ki? (580) Suyu nereden bulup içiyor ki? (581) Taşlar kat kat koyulmuş, (582) bu kimin işi ki? (583) “Hazreti Ali dağı kılıcı ile ikiye yarmıştır.” diyorlardı. (584) Bu doğru değildir. (585) Bu taşları kılıçla ikiye yarmak mümkün mü? (586) Ama bu dağların âşıklara yol vermediği, üstünde ağlayan zavallılar olduğu belki de doğrudur. (587) Lâkin benim yolum açık, (588) işte bu vadi boyunca gideceğim...” (589)

Bahşı atın başını çekerek bir süre böyle düşündü. (590) Derin düşüncelerin içinde, üstüne, dağların zirvelerine bakıyordu. (591) Buradan bakmak onu tatmin etmedi, zirveye çıkmak istedi. (592) Attan indi. (593) Daha sonra sağ tarafından üstüne doğru gelen büyük dağın zirvesine tırmandı. (594)

Büyük dağ! (595) İşte buradan arkasına dönerek kendi topraklarına ilk kez baktı. (596) Köyü ayaklarının altına gelmişti. (597) Nasıl geldim dese de, gideceği yer yok gibiydi. (598) Köyünün kendisini görmediğine, halkın arasını açtığını, buradan geri dönse hiç kimseden yardım olmadığını ve başına ne gelirse gelsin kendi başına başaracağını düşündü. (599)

Evet, o kendi başına üstesinden gelmek için kefil olmuştu. (600) Buna göre bu yalnızlığı, dağı ve göğsünde sakladığı insanları, dört ayaklı bahşılıkların, kendi ruhunu kapladığını bilmiyordu. (601) Bunun gibi: “Ben Han’ın yanına nasıl gidebilirim? (602) O beni kabul eder mi ki? (603) Nasıl kabul eder ki? (604) Eşeğe ters bindirip arkama köpek salmazsa iyidir. (605) Ben bu gidişimle halkımın sazına kara sürmezsem iyidir.” Gibi kaygılı düşüncelere aldırılmıyordu. (606) Buraya kadar gelmekle hiçbir pişmanlık hissetmiyordu. Aynı şekilde buradan dönmek gibi bir tereddütü de yoktu. (607) O gidecekti. (608) Şimdi sadece dağı izleyip duruyordu. (609) “Atılan ok taştan dönmez.” diyip nihayetinde gitmek için artık köyden çıkmıştı... (610)

* Servi familyasından olan ve yılın bazı mevsimlerinde yeşil kalan ağaç türü.

* Dağda yetişen sağlam, güçlü ağaç türü.

Bahşı bir çizginin içinde duramazdı. (611) Şu anda gittiği yere önünde sonunda gidecekti. (612) Sazendeliği ile Kese Arkac'ında, Marı'da, Salır'da, Sarık'ta tanınmak ona yetmiyordu. (613) Hive'yi, İran'ı gezerek oralara kendini tanıtmak istiyordu. (614) Ama böyle giderek değil. (615) Sevdiği dostu Ali bahşı ile ve diğer bahşılar ile gitmeliydi. (616)

Dağın başında etrafa göz gezdirerek uzun süre oturdu. (617) Temiz bir rüzgâr yüzünü yalayıp geçiyordu ve düşüncelerini arındırıyordu. (618) Burada kendisinin bu geri dönüşünü tekrar aklından geçirdi. (619) “Belki de ben hata yapıyorum. (620) Köyümün yiğitlerini gücendirdim. (621) Onlar da güçsüz insanlar değildiler nihayetinde. (622) Köy onların ağzına bakıyor. (623) Ben neden onların dediğini yapmadım? (624) Hem onlar Han'ın kimliğini benden daha iyi biliyorlardı. (625) Akılsızlık mı yaptım?” (626) diye düşünürken etrafındaki dağların zirvesine bir kez daha baktı ve kendi kendine sorduğu sorulara şöyle yanıt verdi: (627)

“Hayır, bu akılsızlık değil. (628) Ben abimi dutarımla azat ettirmeliyim. (629) Ancak o zaman onun yaptığı iyiliğin karşılığını verebilirim. (630) Dutar! Dutar kılıçtan güçlüdür ve güçlü de olmalıdır. (631) Dünyada saza, sohbele ulaşacak bir şey var mı? (632) Yok! (633) Bu sadece insanları etkilemez, hayvanları da etkiler. (634) Bunun kadrini kıymetini bilmeden olmaz. (635) Dutarın peygamberi Baba Gamber Hazreti Ali'nin Düldül'üne bakıyormuş. (636) Düldül eziyet etmeye başlamış. (637) Ali bunu anlamış. (638) Daha sonra o: “Düldül neden ediyor ki? –diyerek sebebini anlamaya çalışmış. (639) Gizli gizli gözlerken bir gün Baba Gamber kendi yaptığı dutarını çalarken Ali onun üstünden geçmiş. O zaman Düldül de otunu yemedi sazı dinleyerek sakinleşmiş... (640)

Halkın Han'ı olan Han'ın da dutarın kıymetini bilmesi gerekir. (641) Benim yolum doğrudur. (642) Ben bu şekilde gitmeliyim. (643) Bunu şuan köy halkı da düşünüyor olsa gerek. (644) Yoksa arkamdan gelip yolumdan geri çevirirler ve yalvarırlardı. (645) Belki de benim boş geleceğimi onların arasında bilen çoktur. (646) Han'ın yanına gideyim de ona abimi vermek zorunda kalacağı türküler çalayım. (647) Türkü olmasa...” (648)

Artık onun düşüncelerini dağıtan bir şey yoktu. (649) Ama bir dağın dibinde, dar bir vadi içinde bıraktığı atı yalnız kaldığı için kişneye kişneye onu çağırıyordu. (650)

Bahşı dağdan inince vatanına tekrar göz gezdirdi. (651) Kara bağlar, obalar, sürü sürü hayvanlar ve onların ardında görünen Karakum tepeleri... (652) Nasıl hoş! (653) Nasıl güzel!.. (654) “Bu vatandan çıkıp, bu ulu dağları aşarak yine de yurduna dönen yiğitler çoktur... (655)

Bu güzel vatanımızı bırakıp buralardan gidip başka yerlerde çalışan inatçılara nalet olsun!.. (656) Onları halkımın bedduası vursun! (657) Han beni kahredip zindana atsa da, vatanım beni Han’ın elinde bırakmaz!.. (658) diye düşünürken, eline dutarını alıp Köroğlu’ndan “Koca Dağlar” adlı türküyü çaldı. (659) Bunun yanında türkünün sözlerini de söyledi. (660)

Koca dağların başında (661)

Yaz bir yana, kış bir yana (662)

Titrer ağızımın içinde (663)

Dil bir yana, diş bir yana (664)

Koca dağdan yollar aşır, (665)

Yaz olunca çaylar taşır, (666)

Kır atımdan ayrı düşüp, (667)

Baş bir yana, leş bir yana. (668)

Ah çektim belim büküldü, (669)

Direğim arşa çekildi. (670)

Gözümden sel gibi döküldü (671)

Kan bir yana, yaş bir yana. (672)

Köroğlu der ne yapayım? (673)

Baş alıp nereye gidelim? (674)

Ayvaz’a yardım edelim, (675)

Dört bir yana, beş bir yana, (676)

Ah, dört bir yana, beş bir yana! (677)

Sazende türkünün sözlerini öyle bir söyledi ki, eğer onun sesini geçit vermeyen büyük dağlar, serin vadiler hiçbir yere bırakmasa, kendilerine çekmese, o zaman köy halkı bile dinleyebilirdi. (678)

Bahşı dağdan indi. (679) Atı onu alçak bir kişnemeyle karşıladı ve atlamasını istiyormuş gibi yanına gelip yan durdu. (680)

Bahşı bu atın sahibi değildi. (681) Daha önce onu bir kez binmemiş ve biraz ot bile vermemişti. (682) Ama onlar geçen beş saat içinde dost olmuşlardı. (683)

Şükür durmadan gidiyordu. (684)

At daha önce onlarca kez geçtiği yoldan, kara taşların üstünden ayaklarını cesurca basa basa gidiyordu. (685)

“Hareket eden yol alır.” (686) Sazende bir gün gitti, iki gün gitti, sonra üç gün gitti. (687) Nihayetinde Han’ın kalesinin kapısını görünce bekledi. (688) Buraya kadar o, kötü niyetli biriyle karşılaşmadı. (689) Önüne kim çıksa, önce neden gittiğini sormuş sonra da ona yol tarif etmişti. (690)

Han’ın iki muhafızı bahşayı öyle hevesli, öyle hürmetli karşıladı ki; söylenecek söz kalmadı. (691) Geleceğini bir ay önceden duyup gece gündüz yolunu gözledikleri misafirlerini bile böyle candan karşılamamışlardı. (692) Sazende Han’ın avlusuna, şehrin büyük ve muhteşem yerlerine bakmasına fırsat vermediler. (693)

At sessizce duruyordu. (694) Çok yorulup kendisini yere bıraktı. (695) Bundan sonra onu döverek kovsa bile gideceği yoktu. (696)

Han’ın muhafızları onu iki dizgininden aniden yere yapıştırdılar ve durdurdular. (697) Sonra da üstünden bahşayı tutarak indirdiler. (698) İki birden sazendenin omzundan dutarını sıyırıp aldılar ve kılıfından çıkarıp baktılar. (699)

Tüfek değil! (700) Çok sağlam telleri olan bir dutar! (701) Eline alıp çaliverdim. (702) Şu büyük dağın üstünde oturup akort ettim. (703) Tellerini biraz gevşettim. (704)

Şaşırtıcı bir şekilde onlar dutarla uğraşmadılar, (705) onu bir tarafa ellerinin tersiyle bıraktılar (706) ve onun sahibi gibi davrandılar. (707) Cebini ve kollarının altını yokladılar. (708) Daha sonra kuşağını çözerek, katlarını aramaya başladılar. (709) Döktüler ama ellerine işe yarar bir şey gelmedi. (710)

Bu arada bahşı alt dudağını ısırıp, başını salladı. (711) Neden böyle yapıyorlar ki? (712) Dutarı hesap etmeden bir yerine sopayla vurulur mu? (713) Cebimi parayla doldurup gelmediğim için böyle yapıyor olmasınlar? (714) Belki buna pişmandı! (715) Ama kendisi de belini yokladı. (716) Neden? (717) Ayda yılda bir ak saplı bir bıçak götürürdü. (718) Belki bunu ararlar. (719) İki kaşının ortasındaki derinin izi gibi çizilip gittiğini düşünmeden duramıyordu. (720)

-Nereden gelip nereye gidiyorsunuz? –diyip, az önceki içten yaklaşımlarını bıraktılar ve sert bir ses ile bahşıya sordular. (721)

-Şimdi oldu mu? -diyerek bahşı da onlara sordu. (722)

-Bize bilgi ver! (723) Nereden geliyorsun? (724)

-Oradan geliyorum –diyerek, kırıştırdığı yüzünü arka tarafa doğru çevirdi. (725) –Bu dağın arka tarafından... (726) Han'ınızın yanına gidiyorum! (727) Beni onun yanına götürün! (728)

-Han'ın yanına mı? (729) Siz kimsiniz? –diyerek geri çekildiler: -Biz bilememişiz, bizi başışla! (730) Demek Han'ınızın yanına gideceksin! –dediler. (731)

Bunları söyledikten sonra az önceki davranışlarından dolayı mahcubiyetle özür dilemeye başladılar. (732)

-Evet, Han'ın yanına... (733) Beni onun yanına götürün! (734)

-Götürürüz elbette! (735)

Kaçma derdi olmayan ama yine de karşılanmasından memnun görünmeyen misafirin yanında bir kişiyi bıraktılar ve diğerleri kaleye gittiler. (736)

IV

Han kendi odasında gününü ne yaparak geçireceğini bilmeden, çevresine bakınarak, kederli bir halde oturuyordu. (737) Neyle uğraşmalıydı? (738) Genç kadınlar ile mi bahşısı ya da ozanları ile mi? (739) Bunlar her gün olan şeylerdi ve onu usandırmıştı. (740) Ona şimdi ne olursa olsun, nasıl olursa olsun bir yenilik lazımdı. (741) Ama nasıl bir yenilik? (742) Bunu Han'ın kendisi de bilmiyordu. (743) Her durumda o bir handı. (744) Böyle içini sıkarak uzun süre oturamazdı. (745) Nasılsa onun keyfini yerine getirecek bir neşe bulunurdu. (746) Buna şüphe olur muydu? (747) Yanında oturan iki adamı da bunun tasasını az çekmiyordu. (748)

Sazendeyi kale kapısının dışına bırakıp kendisi dönen muhafız Han'ın oturduğu odanın içine girdi ve müsaade almadan, kapıyı gıcırdatıp açtı. (749) Daha sonra uygun adımla yürüyerek:

-Ha-Han ağa, s-sizin yanınıza gelmek için müsaade isteyen bir adam geldi –dedi. (750)

İşte sana yenilik! (751)

Han'ın süzülüp duran gözleri aniden açıldı. (752) Muhafızın girişinden gelen adamın mütevazı biri olmadığını anladı ve kendisi sevilen kişilerden birisidir diye düşündü ve bildi de:

-Çağır gelsin! –dedi. (753)

Muhafız alıp getirmeye gitmedi. (754) Kendisinin daha söyleyecek bir şeyi varmış ve onu söylemeye kendisini hazırlıyormuş gibi nefesini ayarladı. (755) Ondan haberi olmayan Han uşağın dikilip durmasına öfkelenip:

-Kim o? diye sordu ve vereceği cevabı beklemeden yine:

-Git, hemen alıp gel! diyerek ona acele ettirdi. (756) Han ona “Git, hemen alıp gel” demeden önce gelen kişinin kim olduğunu kesin bir şekilde sormalıydı. (757) Muhafız gelen kişinin kim olduğunu söylemeden önce, yine “Git, getir!” diyen Han buraya getirmesinde şüphesi olmadığını belirtti. (758) Bunun için yine de direnip durdu ve nefesini düzeltecek gibi oldu. (759)

Yine hızlı hızlı nefes alarak:

-Biz onun kim olduğunu bilmiyoruz, (760) sordum ama söylemedi. (761) Kendisi bir Türkmen... (762) Ama hepsi bu! (763) “Beni Han’ın yanına götürün.” diyerek bizden bunu istedi –dedi. (764)

-Kim? diyerek Han tekrar sordu ve yayılarak oturduğu halinden hızla toparlandı: (765)

-Neden onun kim olduğunu, neden geldiğini bilmiyorsunuz? (766) Türkmen mi dedin? (767)

-Muhafız aceleyle: (768)

-Bilmiyoruz, h-Han ağa. (769) Sorduk: “Siz kimsiniz?” diye. (770) O cevap vermedi. (771) Ama: “Beni Han’ın yanına götürün” dedi. (772)Gerçek bir Türkmen... (773) Ve yalnız kendisi var! (774)

Han; “Türkmen ve yalnız kendisi var. (775) ” “Beni Han’ın yanına götürün. (776) Han’ın yanına gideceğim.” (777) diyerek muhafızın kalın dudaklarından dökülen sözleri kendisi tekrar söyledi. “Kim ki? (778) Buraya neden geldi ki?” (779) “Esirlerini satın alamaya mı geldi ki?” (780) diye düşündü. (781) Sonra yine:

-Tek başına mı? –diye sordu. (782)

-Evet, tek başına... (783) Bir zayıf atı, bir de dutarı var. (784)

-Dutarı mı var dedin? (785) Git o zaman hemen alıp gel! –diye Han hizmetçisine buyurdu. (786) –Koşarak git, çabuk getir! (787) –diyerek emrini verdi (788) ve ardından yanında oturanların birine daha koş dedi. (789)

Onlar misafiri şimdi alıp gelirler. (790) Koşarak gittiler (791) ama Han için bu da yeterli olmadı. (792) Yerinden hızla kalktı. (793) Onların arkasından o da mı koşacaktı? (794) Dış kapıya kadar çıkıp durdu ve yanına hiçbir şeyden haberi olmayan bir muhafızın geldiğini gördü (795) ve görür görmez de bağırmağa başladı. (796)

-Git, çabuk alıp gelin! (797)

Neyi alıp gelmeliydi? (798) O uşak hiçbir şey bilmiyordu. (799) Bunun içinde o direk gibi dikilerek Han’ın önünde durdu ve kendisinin neyi alıp gelmesi gerektiğini sordu. (800) Han ona açıklamadı. (801) böyle de yaptı. (802) Ne emrettiğini tek seferde anlamadığı için ağzını doldura doldura pis küfürlerle sövdü. (803) Ne kadar öfkeli bir handı! (804) Beklenmeyen misafiri de böyle öfkeyle karşılasa iyiydi. (805)

Sazende Han'ın yanına getirildi. (806)

Han ile bahşı selamlaştıktan sonra, bir süre sessizlik oldu. (807) Bu sessiz sedasız oturma uzamışsa da hiç kimsenin yüreği sakinleşmiyordu. (808) Belki bu sessizliğin bundan sonra da devam etmesini iki tarafta istiyordur? (809)

Han'ın gözleri bahşıda, onun dutarında, kara silkme başlığında, kır renkli çekmeninde* ve ayağındaki güzel motifleri olan çorabında, düşünceli yüzünde, her şeyi görmek istercesine bakan gözlerindeydi. (810)

Sıradan bir Türkmen yiğidi... (811) Zor durumda görünmeden, birazcık gülmeyen yüzüyle çok sakin bir şekilde oturuşu Han'ın dikkatini her şeyden çok çekmişti. (812) “Kim ki? (813) Bahşı mı yoksa kendine yeni bir yurt arayıp duran bir göçebe mi? (814) Dutarı yüzünün perdesi olmasın?” (815)

Han düşüncelere dalmışken onu gözlemlemesinden belli bir sonuç çıkmıyordu. (816) “Herhalde gereksiz bir adam değildir.” diyerek nihayetinde ona bu genel değeri biçti. (817)

Sazende gözden geçirildiğini iyiden iyiye anlıyordu. (818) “İncelerse incelesin. (819) Kel değilim. (820) Delik deşik bir yerim yok.” (821) diye bahşı durmadan içinden konuşurken Han'ın yaşadığı yeri gözden geçiriyordu. (822) Memmetyar Han'ın yaşadığı yer onun aklına kendi hanlarını getirdi. (823)

O Nurberdi Han'a gitmemişti, ona gidip saz çalmamıştı. (824) Ama onun kırmızı çuhası ile nakışlanan büyük çadırında oturuşunu görüyordu. (825) Çadırın içine halı döşenmiş olduğunu ise görenlerden duyuyordu. (826)

İşte böyleydi... (827)

Bahşı şimdi içine gül saçılmış gibi bir odada oturuyordu. (828) Güzel nakışlara gözü kayıyordu (829) ve aynı zamanda da şaşkınlığını gizlemeye çalışıyordu. (830)

Dakikalarca devam eden bu sessizliği nihayetinde Han'ın kendisi bozdu. (831)

-Hm, misafir hoş geldiniz. Buyurun konuşalım! (832) Mesleğiniz nedir? – diyerek Han sazendenin yanında duvara yaslı duran dutara baktı. (833) –Bahşı mısınız? (834) Ya da... (835)

* Deve ipinden dokunup yapılan, astarsız giysi.

-Mesleğim sazandeliktir Han ağa. –diyerek bahşı bu aman dileyen soruya yanıt verdi. (836)

-Çok güzel! diyen Han sakalını sıvazlayıp yine kımıldanarak sordu: (837)

-O zaman siz söyleyin bakalım kimsiniz? (838) Ben Türkmenlerin atlı bahşılarını duymuştum: Karadeli bahşığı, Ali bahşığı ve diğerlerini... (839)

-Ben atlı bahşı değilim –diye sazende cevap verdi. (840) -Ben yalnızca kendi yurdumun bahşısıyım. -diyince Han gözlerini fal taşı gibi açtı. (841) Bahşıya tekrar bakmaya başladı. (842) Han'ın şimdiki bakışı az evvel göremediği kişiyi şimdiki gibi ya da buna benzer bir kişiyi bulacakmış gibi çok keskindi. (843)

Bahşının tavrı buydu. (844) Yüzünde, gözünde değişen bir şey yoktu. (845) Nihayetinde o gerçeği söylemişti. (846)

Sazendenin bu sözüne Han'ın gerçekten mi yoksa yalandan mı bilinmez güleceği tuttu: (847)

-“Kendi yurdumun sazendesiyim.” mı dedin misafir? (848) Hı-hah hıh-h-h... (849)

Han gülüyordu. (850) Bahşı ile alay ediyor, keyifleniyordu. (851) Onun gülüşüne yanındaki diğer iki adam da gülüyordu. (852)

Onların neden güldüğünü sazende de düşünüyordur. (853) O da “Gülerseniz gülün.” demiş gibi yine:

“Evet, ben kendi yurdumun sazendesiyim! –dedi. (854) Bununla birlikte Han'ın da yüzü çatıldı.(855)

Kendi gülüşünün misafiri etkilemesine seviniyormuş gibi Han yine kahkahalarına devam etti. (856)

-Hah-hıh-h-h-h, misafir sen “Kendi yurdumun” diyerek, ne kadar büyük konuşmaya başladın? (857) Hangi yurt? (858)

-Kendi yurdumun. (859)

-“Kendi yurdumun sazendesiyim” mi dedin, misafir? (860)

-Evet, ben kendi yurdumun sazendesiyim. (861)

-Hangi yurtmuş kendi yurdum dediğin? (862) İşte bunu söyle: bu bizim bildiğimiz Keymirkörüniz'in yurdu mu? (863) Eğer öyleyse o zaman sizin bahşı gibi, diğerlerinden farklı bir yurdunuz yok. (864) Sizin en güçlü olanınızın Keymirkör olduğu söylenir. (865) Evet, o Nadir Şah ile de rekabet etmiştir. (866) Ama o yurdumdur diye kendini paralamıştır. (867) O daima benim yurdum meçhul topraktır diye devenin üstünde yaşarmış. (868) Sizin ötenizde Hive, berinizde ise... (869) Sizin ne yurdunuz olacak, ağzını doldura doldura hıh-hı-h... (870)

Han'ın keyiflenmesine, gamsızlığına şaşır kalmıştı. Oturduğu yerde “Konuşmak oyunu bitirir” atasözü bahşının aklına geldi. (871) Bahşı, Han güldükçe “Gülmesinin sebebi her ne olursa olsun altında bir şey olduğu kesin. (872) Bu kadar basit bir şeye Han bu kadar gülmez, yanında oturanlara da böyle gülün diye bakmaz.(873)” diye düşünüyordu. (874) Han ne zaman gülse bahşı yine:

-Benim yurdum var, yurdumun bahşısı var –diyerek bahşı konuşmasını sertleştirdi. (875)

-Biz gerçek bir misafirin haberini bir gün sonra alırız. (876) Sizin haberinizi henüz aldık. (877) İşte bu yüzden siz neden geldiğinizi söyleyin? –diye Han sordu. (878)

-Küçük bir iş için Han ağa. (879) Onu şimdiden söylesem de olur, (880) söylemesem de... Ama şunu söyleyeyim, bu dutar ile size iki türkü söylemeye geldim. (881) Evet, bir de sizin elinizde benim kardeşim var, onu da verin diye sizden müsaade istemeye geldim. (882) Benim başka da diyeceğim yok. (883)

-Ne kardeşi? (884)

-Bundan on bir gün evvel size esir düşmüş. (885)

Han'ın yanındakiler; “O zaman Gurbov'un kalesine saldırdığı için tutulmuştur.” –diye yanında duranlar hanlarına söylediler. (886)

-Türküyü bunun için mi çalacaksın? (887) Evet, bunun içinse “Bunun için geldim.” desene. (888) Han bahşının yüzüne tekrar bakıp yine gülmeye başladı. (889) -Saz çalıp söylemeye ha... Hah-hah. (890) “O benim kardeşim” desene, (891) iyi bir kardeşin varmış... (892)

-Han ağa siz çok güldünüz. (893)

-Misafir bunu bana çok görme, sizin söylediklerinize gülünmeyecek gibi değil ki... (894) Söyledikleriniz çok şaşırtıcı. (895)Ama sen bunun için gönlüne bir şey getirme. (896) Bu bizim latifemizdir. (897) Eğer bahşıysan latifeyi de kaldırmalısın. (898) Sonra, bizi iyi gören bir misafirle boş yere konuşmuş oluruz. (899) Sen haberini söyleyiver.(900) Hı-h-h... (901)

-Ben gönlüme hiçbir şey getirmiyorum. (902)Evet, birazcık bile getirsem burada duramazdım. (903) Han ağa, benim gelmem çok mu komik? (904) Öyleyse bilemem... (905) Bu en doğru dürüst gelişimdir. (906) Ama başka türlü gelmeyi istemedim. (907) Onu köyüm de tavsiye etmedi. (908) Bunun için de işte böyle geldim.(909) Ama siz benim böyle gelişimi komik buldunuz. İyi biliyorum ki, öyle buldunuz... (910)

-Misafir işte bu gelişini görüyoruz. (911) Hadi söyle, sen başka nasıl gelebilirdin? (912)

Bu soruyu Han ile birlikte yerli yersiz gülen kır, siyah sakallı, beli kuşaklı, orta boylu adam sordu. (913) Sorduğu sorudan fevkalade memnun bir şekilde sakalını sıvazlayarak Han'ın yüzüne baktı. (914)

Sazende biraz sakinleşmişti. (915) Şimdi yüreği geldiği zamanki gibi hızlı çarpmıyordu. (916) Konuşa konuşa oturanların kendisinde farklı olmadığını hatta tıpkı kendisi gibi olduğunu düşündü. (917) “Savaşın dışındansa içinde olmak iyidir.” diyerek, bahşı Han'ın yerini ilk duyduğu zamanki kaygısı aklına geldi. (918) Şimdi Han'ın yanında oturuyordu. (919) Onunla konuşuyordu. (920) Doğru da değildi, şaşkınlıkla Han'a baktı. (921) Han neden yüzünü asıp oturmadı? (922) Bahşıya gözü doydugu için mi? (923) Hayır ondan değil. (924) Evet, o bahşının sözlerine gülüyordu. (925) Onunla şakalaşıyor gibi konuşuyordu. (926) Ama onun gülüşü dikkate alınmayacak bir gülüş değildi. Han güldükçe bir tür yürek acısı hissediyordu. (927) Sazendenin yüzüne bakınca uzun zamandır bir şeyleri düşünüyormuş gibi oluyordu. (928) O anda yüzünün rengi de soluyor, kahkahaları da son buluyordu. (929) Gri bıyığı kötü bir ruh haline giriyordu. (930) Kim bilir, belki de Han'ın aklında başka şeyler vardı. (931)

“Başka nasıl gelebilirdin?” dediğinde, sazende biraz düşündükten sonra cevap verdi. (932)

-Ben Han ağadan kardeşimi istemeye halkımın en seçkin yiğitleri ile ve en seçkin at ve silahları ile de gelebilirdim, eğer ki isteseydim gelirdim! (933) O benim kardeşim! (934)–dedikten sonra bahşı yüzünü kaldırdı. (935)

Onun bu cevabı Han'a tokat gibi çarpmıştı. (936) O misafirin sözle "Sazendeyim" diyerek başlamasından ve şimdi de durmadan konuşmasından kaygılandı. (937) Misafirin yüzüne bakarak, ağırlığını diğer uyluğunun üstüne aldı. (938) Yüzü, dudağı eğildi. Ömründe bir kez bile gülmemiş gibi gerçekten gülme konusunda yeteneksiz gibiydi. (939) Sakalı ağarmış gibiydi ve kökünden kına da kızarak göründü. (940) Gözleri belerdi ve bir şeye göz kesilmeden kocaman açılıp kaldı. (941) Şimdi hiç gülemiyor. (942) Onun az evvelki bahşiyı rezil eden kahkahası neredeydi?! (943) O nereye gitmişti ki? (944) Neden gitmişti ki? (945) Kahkahalar sazendeyi gücendirir diye ve misafire saygı göstermek için kesilmiş olmasın? (946) Ama onun için olmasa gerekti. (947) Misafir kendisine gülünmesini kötü karşılamak yerine keyiflenip gülmüşse, yine gülerdi nihayetinde. (948) Gerçek şu ki misafir onun kahkahalarına güceniyordu. (949) Ama Han böyle bir duruma düşmüşse misafir ne diyebilirdi ki? (950) O "sakin bir kişiydi" nihayetinde. (951) Korkunç ve öfkeli bir kişi olması için bir sebep yoktu. (952) Belki de Han onun söylediklerinden bir şeyler sezmişti. (953) Aksi takdirde o gülmeye devam ederdi. (954) Muhafız gelip "Türkmen geldi." diye söyleyince Han'ın gözlerinin önüne sağlam, dayanıklı yiğitler ve onların gulan* atları gelmişti. (955) Muhafız "Yalnız kendisi" diye söyleyince ise, Han gelen kişiyi görmek için acele etmişti. (956) Sonrada beli kılıcsız, ayağı çizmesiz, üstü başı mütevazı yiğit onun hoşuna gitmişti. (957)

Misafirin bu olması "Ben kendi yurdumun sazendesiyim." demesi ise, Han'ın gülmesine sebep oldu. Şimdiki konuşmaları ise onu öfkeliendirdi. (958) Aslında o misafirine nasıl "hürmet edeceğini" tam olarak bu sırada düşündü: "Bunun karşıma geçip durmadan konuşmasının farkına vardım. (959) Beni korkutmaya mı çalışıyor? (960) Elini, ayağını bağlayıp zindana atıracığımdan haberi yok mu? (961) Seçkin yiğitler ile ve seçkin at ve silahlar ile de gelebilirdim." dedi. (962) O zaman neden boyun eğip geldi ki? (963) Neden bunu bana söyledi ki? (964) Düşünmüyorum. (965) Hiçbirinin nedenini düşünmüyorum... (966) Bu bir ahmaklık olmasın? (967) Sen bu heybetin ile beni korkutup kardeşini alıp gidemezsin! (968) Bunu ne yaparsam yapayım hanların nicesine kabul ettirebilirim. (969) Ardına köpek salıp kovmalı mıyım, zindana mı atmalıyım ya da bu bahşiya başka ne yapmalıyım? (970) "Sazendeyim, saz çalacağım" da dedi. (971) O zaman ben bunu Gulam bahşının eline vereyim. (972) Bunu bir güzel yensin, bu misafir bahşı onu yenebilirse de kardeşini al git diyeyim.

* Yaban eşeği.

(973) Gulam bunu yavru hırpalar gibi hırpalar. (974) Sonra bunu ne yapacağımı kendim bilirim. (975) Eşeğe ters bindirip arkasına köpek salıp yurduna gönderirim. (976) Böyle yaparım. (977) Evet, ama tek başına olsun. (978) Böyle yaparım...” (979-980)

Han bu fikirleri hemen yerine getirmeye acele eder gibi, başka şeyler sormaya başladı: (981)

-Misafir yiğit doğru söyle, sen bahşı değilsin. (982) Senin söyleyip durduğun şeyleri asla bir bahşı söylemez. Sen bahşı mısın? Ha?.. Gel, doğru söyle... (983)

-Doğru söylüyorum Han ağa, ben sazendeliğime sazendeyim. (984) Ama kardeşimi isteyip sizin yanınıza heybeyi doldurup da, bir iki tane deveyi halı ile yükleyip gelebilirdim, eğer gelmek isteseydim. (985) Sizin yanınıza böyle gelmeyi de akıllıca bulmadık. (986) Bunun için de işte böyle geldim. (987) Bizim dünyada en aziz gördüğümüz şey sazdır. (987) Han ağa bunu belki sizde biliyorsunuz. Türkmenlerin bir türküye bir deve tuttuğunu ve başka şeyler tuttuğunu biliyorsunuz. (988) Biz böyle yaparız. (989) Sizin de sazı sevdiğinizi, bahşıya değer verdiğinizi duyuyoruz. (990) “Memmetyar Han -Sazın kadrini kıymetini bilen handır.” dedi. (991) Bu söz bizim köyümüzde duyulup duruyordu. (992) Bunun için biz oturduk ve Han’ın yanına birini istemek için nasıl gitmeli diye düşündük. (993) Sonra da bu karara vardık: (994) “Handan kardeşimi dilemeye öfkeyle, parayla gitmemeliyim, sadece saz ile gitmeliyim. Bu gereğini yerine getirir.” dedik. (995) İşte buna göre de kendim sazende olduğum için sizin huzuruza saz ile geldim. (996) Eğer kardeşimi azat ederseniz o zaman size bu “eski” dutar ile iki türkü söyleyeceğim Han ağa. (997)

Han kibirlenerek, arkaya doğru esnedi. (998)

-Benim saz sevmem mi seni buralara düşürdü? –diye sordu. (999)

-Evet, Han ağa. Bizim dünyada duymadığımız, bilmediğimiz şey yok. (1000) Her zaman ve her gün... (1001)

Han gerçekten ilgilendi. (1002)

-Benim hakkımda başka neler duydunuz? (1003)

-Başka iyiliğiniz hakkında çok şey duyuyoruz, Han ağa. (1004)

-Mesela neler? (1005)

Bahşı biraz kararsız kalıp durdu ve: -Ondan sonra şey... –dedi. (1006)

-Mesela neler? –dedi Han yine ve sordu. (1007) O duymak istiyordu. (1008)

Bahşı şimdi ne cevap vereceğini bilemediği için telaşlandı. (1009)Yukarı doğru bakıp düşündü. (1010) “Ne desem ki?” –diyip gözleri kırparak düşündü. (1011) O sırada Han’ın aslında nasıl bir cevap almak istediğini anladı. (1012) Ona “Sizin adaletiniz, yiğitliğiniz hakkında çok şey duyuyoruz.” demeli. (1013) Han’ın kıpkırmızı olmuş yüzüne bakarken böyle demek istese de Han’ı kandırmaya dili varmadı. (1014) Sonra yalan söylemek istemediğinden:

-Ay, Han ağa sayıp durmanın lüzumu yok, sadece çok şey duyuyoruz. –dedi. (1015)

Han onun bu soruya cevap vermekte zorluk çektiğini anladı ve başka soruya geçti. (1016)

-Peki ya sazendeliğim hakkında? –dedi. (1017)

-Onu da duyuyoruz. (1018) Bir de “Han solak” diye duyduk. (1019)

Doğru, Han sazda usta olmasa da dutar çalabiliyormuş. (1020) Ayrıca onun solak olduğu da doğrudu. (1021) Bunun hakkında bir zamanlar bir yerlerde konuşulmuştu. Bahşının bunu söylemesi çok yerinde oldu. (1022) Bununla birlikte Han bahşının yalan söylediğini düşündüğü şeylerin hepsine inandı. (1023) Daha sonra Han yine kibirlenerek:

-Söylediklerin doğru, belki bana saz çalmaya geldiğinde doğrudur. –dedi. (1024)

-Doğru Han ağa! (1025) Neden doğru olmasın?.. (1026)

-Hm –diyerek Han biraz düşündü:

-Ama istediğin adam suçludur, dedi. (1027)

-Biliyorum, Han ağa. (1028)

-Bilirsen, onun değeri çoktur. (1029)

-Onu da iyi biliyorum. (1030) Ama Han’ın yanında onun ne kıymeti olacak Han ağa. (1031) Han da bir insan nihayetinde. (1032)

-Kardeşini bu dutar ile mi alacaksın? (1033)

-Bu niyet ile geldim Han ağa. (1034)

-Sazınla alamazsın! (1035)

-O zaman... –diyip, sazende sustu ve biraz önce Han’ın yanına giderim diyerek tatlı tatlı konuştuğu ağzını şimdi safra kaplamış gibi oldu. (1036)

-“O zaman” neden? –diyip, Han sazendenin yüzüne baktı ve önceki düşüncelerine yine geri döndü. (1037) “O zaman da sen atlı ve silahlı gelirsın, işte böyle geldim, gör!” –diyerek, içinden konuştu ve bahşının önüne böyle bir şart koydu. (1038)

-Benim bir bahşım var. (1039) Eğer sazendeysen onu yen ve kardeşini alıp gidiver! (1040) Eğer yenilirsen, o zaman benim dediğim olur! (1041)

Han diyeceğini diyip yüzünü eğdi. (1042) Yanında oturanlarda Han’ın böyle demesini onaylayıp yerlerinde kıpırdanmaya başladılar. (1043)

Bahşı yenilirse Han ne yapacağını söylemedi. (1044) Bırak, söylemesin. Bahşı şimdi ondan iyilik bekleyecek değildi. (1045)

Daha sonra Şükür: “Han’ın bahşısı kim? Onu yenebilir miyim, yenemez miyim? diye düşünmeden:

-Olsun, yaparım. Eğer yenilirim, o zaman ne yaparsan yap. –dedi. (1046)

O zorlanmadan çaba sarf etmeden, mertçe verdiği cevabına karşılık Han şaşırıp kaldı ve:

-Sen kiminle saz çalacağını biliyor musun? Gulam bahşığı tanıyor musun? –diye sordu. (1047)

-Duydum –dedi ama emin değildi bu yüzden de kaygılandı. (1048)

-O zaman (1049) sabah başlarız! (1050) –dedi ve Han yerinden kalktı. (1051) Biz misafir severiz. (1052) Bu akşam dinlen, ye, iç. –dedi.(1053)

Ardından Han yanında oturanlardan birine sazendeği misafirhaneye alıp gitmesi ve yeme, içmeden eksik bir şey bırakmamasını buyurdu. (1054)

Sazende, Han’ın yüzünden kötü niyetli davranacağını anladı ve kaygılandı. (1055)

V

“Han iyi niyetli olmasa gerek. Gulam bahşı! (1056) Ben onu duyuyordum. Onun ünü dağ aşır, bizim köyümüze kadar gelmişti. (1057) Onu yenip kardeşimi alıp uzaklaşmak, eşekten semer almak kadar kolay değildir. (1058) Han’ın da bahşısına güveni tamdır. (1059) O sadece buna dayanarak büyük konuşmuş, kendini büyük göstererek coşmuştur: “Benim bahşımı yen de kardeşini alıp gidiver...” (1060)

Sazende Han’ın yanından ayrılıp misafirhaneye gidinceye kadar böyle düşüncelere dalmıştı. (1061)

Onu küçücük bir odaya alıp götürdüler. (1062) Odanın içinde bir kişilik yatak vardı. (1063) Yumruk sokacak kadar küçük, daracık tek bir pencere... (1064) Yakın zamana kadar içine insan girmediği belliydi. (1065) Bahşı duvar tarafına yapışan ağları gördü. (1066) Herhalde bunun içine dutarı ve düşünceleri ile yerleşebilirdi. (1067)

Yanına bir çaydanlık, yeşil çay ve bir tabak nohut çorbası getirip ona verdiler. (1068) Bahşı yemekten ve çaydan yiyip içmedi. (1069)

İştahı kapanmıştı. (1070) Salıverilecek at gibi durmadan düşünüyordu. (1071)

Ben neden böyle huzursuzum? (1072) Gulam bahşı gibi bahşıları göremem diyerek buraya geri mi dönmüştüm? (1073) Hayır, Han kim olursa olsun önüme çıkarıversin. (1074) Saz çalır da alacaksam olur. (1075) Benim için asıl gerekli olan bu!(1076) Gulam bahşı gibi bir bahşı ile saz çalmaya korkacak olsam, o zaman senin üstüne başka türlü gelirdim; (1077) Çolak Batır’a, köyümün yiğitlerine verirdim. (1078) Ama ben bunu yapmadım. (1079) Saz çalmaya meylettim. (1080) Bu dutarımla abimi azat edemezsem, o zaman onun kardeşi olamam diye yemin edip geldim. (1081) Bu yemini senin Gulam bahşı gibi bahşılarının çok olduğunu bilerek ettim. (1082) Ama Han sözünde durabilirse iyi... (1083)Nasıl bir yol bulsam da ilk önce onun bu sözünü tutmasını sağlasam. (1084) Eğer Han sözünde durursa o zaman benim dediğim gibi olur... (1085) Pişmanlığım olmaz. (1086) Getir Gulamını!.. Gelsin şu Gulam!..” (1087)

Bahşının yüreğine korku düştü, yerinden aniden kalktı. (1088) Dışarının zifiri karanlığı pencereden görünüyordu. (1089) Bu odaya gün batarken geldiği sazendenin aklına geldi. (1090) Şimdi gecenin bu saatlerinde gidişini hatırladı. (1091) Yanına gelip giden kimse yoktu. (1092) Bir adam mazotlu lambayı yakıp sonra gitmişti. (1093) Dışarıdan insan sesi de ayak sesi de duyulmuyordu. (1094) Sazende içerde dolaşmıyor cansız lambayı seyredip duruyordu. (1095) Böylesi bir yalnızlık, bunca zamanı bir

odada kendi başına oturarak geçirmek nerede ve ne zaman görülmüş şeydi? (1096) Bu zavallılık onun içini yakıp geçiyordu. (1097) Sonraları ne yapacağını bilmeden yazılı duran döşeğin üstüne yorgun vücudunu bırakıverdi. (1098)

O Han'ın yumuşak döşeğinin üstünde mi yatacaktı? (1099) Onun memnuniyetini mi görmek istiyordu? (1100) Hayır, asla. (1101) Düşünecekti, eline dutarını alıp birkaç tane türküyü tekrar tekrar çalıp çıkacaktı. (1102)

Bunların hiçbiri olmadı. (1103) Başını yastığa koyar koymaz uyudu. (1104)

Şimdi ona her şeyden çok uyku gerekiyordu. (1105)

Bahşı tan ile birlikte uyandı, ama yerinden kalkmadı. (1106) Önceki akşam düşündükleri, (1107) kendi kendine konuşmaları yine aklındaydı. (1108) İçine yine bir titreme düştü. (1109)

“...Gulam bahşı... Han'ın bahşısı... Onun kendine güveni tamdır. (1110) Arkası olan köpek kurt arar!.. (1111) Bırak, o Han'ın bahşısı olsun!.. (1112) O tarafı beni hiç ilgilendirmez. (1113) O Han'ın bahşısı ise ben de Handan biraz bile çekinmeyen cesur yiğitlerin sazendesiyim. (1114) Ama varımı yoğumu ortaya koymalıyım. (1115) Gulam bahşı önemsenecek bir bahşı değildir. (1116) Onun şöhreti boş yere dağları aşarak, uzak diyarlara ulaşmamıştır. (1117) Onunla yine bir süre sonra saz çalmak için oturmalıyız...” (1118)

Sazendenin yüreğine korku düşer düşmez yerinden kalkmayı düşündü. (1119) Yastıktan başını kaldırıp, pencereye baktı. (1120) Henüz erkendi. (1121) Yumruk kadar dar pencereden tanın alacakaranlığı kül rengini almış gibi görünüyordu. (1122) Kulak kabarttı, ses seda işitilmiyordu. (1123) “Benim yattığım yer Han'ın kalesi nihayetinde. (1124) Belki burada geç kalkılıyordur” –diyip başını yine yastığa koyuverdi ve kendi kendine konuşmaya devam etti. (1125)

“...Eğer Gulam bahşı yenerse o zaman ne olacak? Kendisini denetlemek veya aklına takıldığı için değil. (1126) O zaman ben eline dutar alan halkımın yüzüne nasıl bakarım! (1127) Ustam, bana sazendelik unvanını veren Garadeli ne der? (1128) İlk önce dutarımı param parça yapar bir yere fırlatır. (1129) Daha sonra... (1130)Dövléturdı bahşı da kabrinde rahat yatamaz. (1131) Böyle bir rezillik olursa ona bile ulaşır, ruhu duyar, rahat uyuyamaz. (1132)

Onlar sazlarını nasıl sevdiler ve onu geliştirmek uğruna nasıl canla başla çalıştılar. (1133) Sazlarının rezil olmasına asla dayanamazlar.” (1134)

Düşüne düşünce buraya ulaştı. Tıpkı bir el ile götürülüyormuş gibi aniden yerinden kalktı. (1135) Sonra aklından geçen düşüncelere şaşırıp kaldı. (1136) “Neden aklıma böyle şeyler geliyor? (1137) Neden benim Gulam bahşıya ezileceğim düşünülüyor ki? (1138) Neden ben kendimi duyamıyorum? (1139) Ben mi sazımıza rezillik getireceğim? (1140) Ben bunu hak ediyor muyum? (1141) Hayır, bu olamaz. (1142) Ben Garadeli ustamdan unvan almıştım. (1143) “Sen sazende oldun” diye kendi ağzıyla söylemişti. (1144) Bundan sonra saz çalmaktan döner miyim?.. (1145) Eğer kardeşimi saz çalıp alırsam, bana daha ne olsun! (1146) Nihayetinde benim de söyleyeceklerim var. (1147) Gerçekten ben bunun için buraya geldim. (1149) Sazımıza leke sürmem! Ustalarımın yüzüne kara leke sürmem!” (1150)

Sazende son sözünü çok keskin bir şekilde söyledi ve giyinmeye başladı. Nereye yürü dense gitmeye hazırdı. Dutarını yeniden çalmak için oturdu. (1151)

Han’ın kalesi uyanmıştı. (1152)

Bahşı şimdi kendisinin nereye çağırılacağını sabırsızlıkla bekliyordu. (1153) “Han’ın bahşısı getirilmiştir. (1154) Şimdi beni de alıp onun yanına götürürler. (1155) O şimdi (1156) kurum satıyordur... (1157) Han da ona buyruklarını veriyordur...” (1158)

Sazende düşünüyordu. (1159) Şuan bu küçük oda onun gözüne akşam olduğundan daha dar ve yürek sıkıcı görünüyordu. (1160) Ne yapacaktı? (1161) Çağırılınca kadar odanın içinde, içini ferah tutup oturmalı. (1162)

Bahşı pencere tarafına baktı, oradan çok şey görüyordu. (1163) Uzaktan onun dün üstüne çıkıp oturduğu büyük dağın zirvesi görünüyordu. (1164) Dağın dibinden kara gözlü gelin kızlar ve yiğitler geçiyordu. (1165) Bahşı bakıp duruyordu. (1166) Henüz onun yanına gelen, halini soran kimse yoktu. (1167)

“Burası Han’ın zindanı olmasın?” (1168) Uzun süre baktıktan sonra, bahşı kendi oturduğu odadan şöyle bir sonuca vardı. (1169) Odanın içinde pencereye ve kapıya tekrar baktı, ardından kalkıp odanın içinde bir sağa bir sola durmadan gidip gelmeye başladı. (1170) “Belki de şöyledir; yoksa Han beni akşam yanına çağırıp saz çaldırtmaz ve sohbet edip oturttmazdı. (1171) Peki ya o kendi bahşısıyla icra ediyor mu ki? (1172) Onu benim karşıma çıkaracağı için hazırlıyor mu ki? (1173) Ne kadar tahmin edersem

edeyim oturmalıyım ve durumu biraz düşünmeliyim. Benim ne kadar güzel yiğitlerin içinden çıkıp geldiğimi, yaşadığım yeri!.. (1174) Oradan ta buralara kendi ayaklarım ile gelişimi... (1175) Evet, burası Han'ın misafirhanesi olamaz, zindanı olabilir. (1176) Han beni bundan böyle bunun içinde oturtmak istese oturtur. (1177) Ben ne yapabilirim? (1178) İşte oturuyorum da, ne yapabiliyorum? (1179) Köyümün insanların Handan isteği de buydu zaten. (1180) Bunlar olsun da ben çıkamayayım... (1181) Bırakalım böyle olsun!.. (1182) Bundan Han ne fayda sağlayacak ki? (1183) Ahmak han, bir "Yardım Leylini" duysa değmez mi dünya malına? (1184) Daha sonra yine oturtacaksa bunun için oturtsun. (1185) Hangi gece burayı boşaltıp giderim. (1186) Hayır, sen beni zindanda oturtamazsın! (1187) Senin niyetin başka... (1188) Beni Gulam bahşıya hırpalatıp rezil etmek istiyorsun. Sonra benimle alay edeceksin, güleceksin. (1189) Görelim Han'ım, kim kime gülecek?" (1190)

Sazende yine saz çalmak için oturdu. (1191) Onun heyecanlı yüreğini, aklını kemiren düşünceleri saz biraz sakinleştirebiliyordu. (1192)

O burada oturup "Sazendenin Ölümü" adlı bir türkü bestelemeyi bile düşündü. (1193) Tam yeriydi. (1194) Bu ölmez, unutulmaz bir türkü olurdu. (1195) Dutarlarda sık sık çalınırdı. (1196) Dinleyenler de Handan nefret eder ve ona lanet okurdu. (1197)

Bu sırada arkadan birinin aceleyle gelip kapıyı açması sazendenin düşüncelerini dağıttı. (1198)

-Misafir kalktınız mı? –diye gelen yiğit sordu. (1199) Bu yiğit muhafız bahşığı dün karşılayanlardan değildi. (1200) Mülayim bir yiğitti. (1201) Merhamet eder gibi sazendenin yüzüne bakıp duruyordu.(1202) Bahşı da onun yüzünden bir şeyler anlayacakmış gibi baktı ve:

-Bekleye bekleye çok oturdum –diyip gülümsedi. (1203)

-Dinlendiysen ve içine sindiyse memnun oluruz misafir. Han'ın tuttuğu yer çok büyüktür. (1204) "Han bugün Gulam bahşı ile Türkmenistan'dan gelen bir bahşı saz çalacak." –diyerek herkesi haberi yaydı. (1205) Geçtiğimiz akşam ise, Han kendisinin yiyemediği şeyleri Gulam bahşıya yedirip ona baktı. (1206)

-Gulam bahşı geldi mi? –diye sazende sordu. (1207)

-Henüz gelmedi, işte geliyor. (1208) Sakin ol, geldiği zaman bağıra bağıra gelir. (1209)

-O nasıl bir sazendedir? (1210)

-Güçlüdür çok güçlüdür. (1211) Kendine çok güvenmese yanına yanaşılacak bir bahşı değildir. (1212) Onun korkusundan bizim civarımızdaki bahşılar, sazendeler ayak basmaz oldu. (1213) Siz geldiniz. (1214) Belki de siz en son gelen bahşısınızdır. (1215) Öyle mi? (1216) Ortalık sakinken bana söyleyin. (1217)

-Hayır. Ben Han'ın bahşısı değilim –diyerek Şükür güldü. (1218)

O yiğit yine merhametle bakıp sözüne devam etti: (1219)

-Sen bilirsin bahşı... (1220) Düşmanın benim düşmanım olsun diyecek kadar değildir ha... (1221) Gulam'a eşi benzeri olmayan bahşı denir... (1222)

-Nasıl olursa olsun onunla görüşmeliyiz. (1223)

-O zaman gidelim, beni: “Çabuk alıp gel” diyerek göndermişlerdi. (1224)

-Görüselim de Han'ın Gulam bahşısını görelim –diyip, sazende eline dutarını alıp heyecanla çıktı. (1225)

VI

Bugün güz mevsiminin ortasındaki aydı ve daha öncekilere göre daha sıcaktı, tıpkı yaz ayından bir gün gibi insanı yanıltıyordu. (1226) Bu Han'a az gelmedi. (1227) O hanlığın avlusunun ortasındaki havuzun başında yüksek sekinin üstünde, kollarını dört bir yana açarak büyük bir gücüm* ağacının gölgesinde oturuyordu. (1228) Sekinin üstünde halı şilteler kat kat seriliydi. (1229)

Bahşı gördüğü şeylerin hepsine utana utana bakarak geldi. (1231) İşte, onun gözleri kendi halılarını da görmüştü. (1232) Onlara sıcaklıkla ve üstlerinden gözlerini ayıramadan defalarca bakıp kaldı. (1233) Onları bugün görmesi şart mıydı? (1234) Onların orta bezeği, nakışları mı değişmişti? (1235) Hayır. Bunlar kendi gelin kızlarının kara evde hiç oturmadan dokuduklarıydı. (1236)

Ama kendi halılarının üstünde oturmak için yer bulamadı. (1237) Onların üstünde Han'ın çağırdığı en yakın adamları, kalın dudaklarından uzun çubukları ayırmadan, ipek gibi tütünün yağ gibi dumanını gökyüzüne doğru tütüre tütüre gamsız, kedersiz sohbet edip gülererek oturuyorlardı. (1238)

Sazendeyi başka bir halının üstüne oturtular. (1239) Onun gözleri kendi halılarındaydı ve oturduğu yerden göz ucuyla bakıyordu. (1240) Kendi halılarını diğer halılar ile karıştırmadan, içlerinden kolaylıkla ayırt edip seçip duruyordu. (1241) Sazende halılarının ne kadar iyi olduğuna, kendi kadınlarının hünerlerini bir kez daha düşündü. (1242) “Bizim kadınlarımızın övünmeye hakkı var. (1243) Onların kara evde oturup dokudukları halıları gör nerelere gelmiş. (1244) Han'ın davet ettiği insanlar onların üstünde oturabilmelerine rağmen övünecek hiçbir şeyleri yok. (1245) Ama onlar buraya nasıl geldi ki? (1246) Belki bizim halılarımız, Perenistan'a gelip oradan da hepsinin içinden seçilerek halkın tüm dikkatini kendine çekebilmiştir.” (1247) O böyle düşünürken kendisinin bu düşüncelerden fazlası aklına düştü. (1248)

Sekinin üstünde oturanlar baştan ayağa bakıp sazendeyi gözden geçirdi. (1249) Gulam bahşı ile saz çalacak olan şu mu? (1250) Ne yapıyor ki? (1251) Oturuşu da pek sakın... (1252) Kendisine güveni tam olmalı...” diye kendi aralarında fısıldaşıyorlardı. (1253)

Han'ın bahşısı henüz gelmemiştir. (1254) Ama Han'ın haber verdiği yerlerden seyirciler borçlarını ödemek için öbek öbek geliyorlardı. (1255) Gelenlerin gözleri önce

* Küçük dallı, gür yapraklı, meyvesiz ve uzun yıllar yaşayan büyük ağaç.

kalabalığın içinde oturan sazende kayıyor ve kendi kendilerine Gulam bahşı ile karşılaşıyorlardı. (1256)

Birdenbire:

-Bahşı geliyor!.. (1257)

-Gulam bahşı geliyor! diye sözler ağızdan ağıza geçerek yankılandı. (1258)

Gulam bahşı geliyordu: süslenmiş katırın halıdan yapılmış olan semerinin üstünde ayağını iki yana atarak, sapının ucuna gümüş geçirilmiş olan ipek kılıflı dutarı ile “Yelpezelendi” türküsünü çala çala geliyordu. (1259)

Onu getirmek meşakkatliydi. (1260) Bir kişi katırın başını eğiyor, iki kişide Gulam bahşayı indirmek için hazırlanıyordu. (1261) Hürmet üstüne hürmet... (1262)

Şükür geldiğinde biri bile yerinden kıpırdamadı, ama ona çok candan ve düşünceli baktılar. Şimdi yerlerinden aniden kalktılar. (1263) Kendi bahşılarının önüne çıkararak ona hürmet edecekler... (1264)

Han'ın bahşısının geldiğini görünce Şükür'ün endamı titredi. (1265) İsteksiz, kendi ayağı ile sürünerek gelen ama kendi yurdunda çok sevilen sazende sesini çıkarmadan oturup elindeki çay fincanını ağzının yanında tutarak soğuttu. (1266) Ne düşünüyordu ki? (1267) Aşağılanıyor muydu? (1268) Han'ın bahşısı çoktan beri onun keyfini mi bozuyordu? (1269) Çolak Batır bu tavsiyeyi şu vakit verse ona ne cevap verirdi ki? (1270) O sade bir elbise içinde, yanına dutarını koyup Gulam bahşının gelişini gözden geçirtiyordu ve bu duruşundan hiçbir şey anlaşılmıyordu. (1271) Ama omzu kısılmıyor, yüzünü hiç bozulmuyor. (1272) Gözlerini ise gülecekmiş gibi biraz kısıyordu. (1273)

Gulam bahşının gözleri kendisi ile rekabet edip saz çalacak sazende kaydı. (1274) O sırada onun ruhu az evvelkinden de çok heyecanlandı, sazını da daha güçlü çalmaya başladı. (1275) Kendisinin bu yaptıklarına saz çalışına gülesi gelenlerden onun haberi yoktu. (1276)

Ona katırın üstünden yücelterek indirdiler. (1277) Yaşı elli-elli beş civarında olan bahşı, (1278) şişman (1279) çenesini filin hortumu gibi aşağı sallıyordu. (1280)

Ensesine ustura vuruvermeli. (1281) Yeşil çuha çekmeğinin* içine zorla sığıyordu. (1282) Seyrek sakalını kınalamış ve parmaklarından birine altın yüzük takmıştı. (1283)

Saz çalmak bu kiloda birine hiç uygun değildi, o yine de kendisine en uygun olan şeyin bu olduğunu düşünüyordu. (1284) Bu duruma buraya gelenlerde inanıyordu. (1285) Daha çok da Han inanıyordu. (1286) Yoksa o böyle “büyük” bir tören yaparmıydı hiç!.. (1287)

-Selamün aleyküm, misafir bahşı –diyip ellerini kibirle sazendeğe uzattı. (1288)

Şükür de kalkıp:

Selamün aleyküm Gulam bahşı –diyip onun şıp şıp yağ damlayan yağlı parmaklarını sıktı. (1289)

-Kimsiniz? –diye sordu Gulam. (1290)

-Bana Şükür derler. (1291)

-Şükür. Şükür mü dediniz? –diyip alnını tuttu. (1292) –Bir yerden duydum ama hatırlayamıyorum. (1293) Arkaç’tan mı? (1294) Tamam oldu. (1295) Gelmişsin, iyi yapmışsın. (1296) Bizim Han’ımız sazın kadrini kıymetini bilen handır...” (1297)

-Bunu duyup da geldim bahşı ağa. (1298) Evet, “Bahşı talihiyle gelir.” demişler –dedi. Şükür bunu Han iyice duysun diye söyledi. (1299)

Han’ın bahşısı kulak kabarttı ve içinden: “Önceden düşünerek geldiği sözü tam yerinde söyledi” –dedi ve: (1300)

-Benim de Türkmenistan’a gitme hayalim var.–diyerek ağzına inip duran gri bıyığını kaldırdı. (1300)

-Gidin! Çok iyi yaparsınız gidin! (1301) Sazın da sazendenin de kadrini kıymetini biz iyi biliriz. (1302)

-Yok, gidersem Marı, Tahtapazar taraflarına giderim. (1303) Berisinde sazendelerinizin şansы yok!.. (1304)

-Evet, oralardan da sazende çıkmıştır. (1305) Onlar konuşup dururlarken Şükür bahşıya göz kırparmış gibi karşısında Han’ın bahşısı için halının üstüne ipek şilte genişletilip yazıldı. (1306)

* Çäkmen: deve ipinden dokunup yapılan astarsız giysi.

-Otur bahşı ağa otur! (1307) İşte burası sizin oturacağınız yer, hazır! (1308) Gulam bahşı içi kuş tüyü, dışı kabarıp duran şiltenin içine çömeliip oturdu ve sözüne devam etti. (1309)

-Ben Türkmenlerin arasından işte bu sazende güçlü diyerek hangi birini seçeceğimi bilmiyorum. (1310) Misafir Şükür bahşı, sen söyle sizin bu güçlü diyip tuttuğunuz kim? (1311)Bana bunu söyleyiver. (1312)

-Bizim seçtiğimiz kimse yok bahşı ağa. (1313) Eline kim dutar alırsa alsın ona güçlü bahşı deriz!.. (1314)

-Doğru, doğru çok doğru... –diyerek Gulam ard arda onaylayarak güldü. (1315) Daha sonra etrafında oturanlara dönüp:

-Ben gelenden gidenden duyup, onlara çok iyi aşına oldum. (1316) Evet, bunlar eline dutar alana sazende diyorlar, yan gelip yatana Han diyorlar, korkaklara yiğit diyorlar. (1317) Daha sonra dul kızları, genç kızlardan iyi görüyorlar. (1318) –diye Gulam bahşı konuştuktan sonra zaten gülesi gelenleri iyice güldürdü. (1319)

-Doğrudur –diyerek Şükür de güldü ve şöyle dedi. (1320) -Bunun için bizim sana katılmayan tek bir kişimiz bile yoktur. (1321) Hepimiz ortaya atılırız. (1322) Korkak olanımıza bile “Ata bin ve intikamını al ya da savaşa git” desen gider. (1323)

Kahkahalar birden kesildi. (1324) Bahşının sözünü mü düşünmüştü yoksa Han’ın eğrilip giden yüzüne ve büyük burnuna mı bakmıştı. Kısacası ne olursa olsun gülüşlerin üstüne su serpilmiş gibi bir sakinlik olmuştu. (1325)

Sessizlik sürdü. (1326)

Şükür’ün söylediği sözü Han kendi açısından yokluyordu. (1327) Onun her sözünün altında bir şey yattığını düşünüyordu. (1328) Buna göre o misafirini konuşturmayı iyi biliyordu. (1329) “Ben Han’ın bahşısı değilim, kendi yurdumun sazendesiyim. (1330) Kardeşimi istemeye seçkin yiğitler ile de, seçkin at ve silahlar ile de gelebilirdim, eğer ki isteseydim gelirdim.” diye söylediği sözleri Han’ın aklından asla çıkmıyordu. (1331) O yine de bunun gibisini ortaya atacaksın diyerek kabardı. (1332)

Han’ın bu yapacaklarından Gulam bahşının haberi yoktu. (1333) Ona göre Han sazendenin ağzından laf alıyordu. (1334)

Han kıskandı. Sazendenin son cevabına Han'ın içi alevlendi. (1335) Sonra oturamadı ve bahşılardan arasına girdi. (1336) Kendisi bu üstü kapalı niyetini hayata geçirmek için işe girişti. Kendi bahşısına misafirini hakaret ettirmek için göz kırptı... (1337) Bunun için de birçok yere haber vermişti. (1338) Gelenler de çok fazlaydı. (1339)

Han sohbetin bittiğini söyleyip, şöyle dedi: (1340)

-Sazendeler, halk size bakıyor. (1341) Hadi keyiflendirmeye başlayın. (1342) Şartım bu... –diyip, eline yaslanarak yerinden kalktı. (1343) –İkiniz de saz çalmalısınız. (1344) Biriniz kaçın, biriniz de kovalayın. (1345) Şükür bahşı üstün olursa onun mükâfatı zindanda eli, ayağı kelepçeli oturan kardeşini kendisi ile birlikte alıp gitmektir. (1346) O bunun için eline sazını alıp buralara gelmiştir. (1347) Eğer Gulam bahşı üstün olursa onun mükâfatı belli: Bir Türkmen kızı verilecek. (1348) Onun da güzel olanını seçecek. (1349) Ben ne yapıp edip onu bulurum!.. (1350)

-Han ağa o zaman kız buluver –diyerek, Gulam bahşının yanında oturan bir yiğit konuştu. (1351) –Hey, bizim Gulam bahşımızı saz çalıp yenebilecek olan var mı?.. (1352)

Saz dinlemeye gelenler çok fazlaydı. (1353) Onların hepsi düzenli bir şekilde oturtulmuştu. (1354) Kalabalık Han'ın mükâfatını duyunca önce Han'ın yüzüne ve Gulam'ın yüzüne baktılar ve: “Bu nasıl adalet? (1355) Kardeşini verip gönderecek. (1356) Eğer o yenersse o zaman ne yapacak ki? (1357) Onu nasıl birine gönderecek ki? (1358) İşte bu...” diye oturdukları yerde birbirlerinin kulağına fısıldadılar. (1359)

Han oturanlara bakıp sözüne devam etti: (1360)

-“Bizim bahşımız yener” diye şimdiden söylememeliydi. (1361) Yenersse yener, Gulam bahşı kendi gücünü gösterip yensin! (1362) Onun mükâfatını vermek için ben her zaman hazırım... (1363) Benim sözüm sözdür... (1364) Ama misafir bahşının gönlüne bir şey gelmeyecek gibi düşünmeyin. (1365) Misafir bahşı hanginizin iyi söylediğini belirlemek için birkaç kişiden oluşan vekil oluşturalım mı? –diyerek, Han Şükür'den bir tavsiye bekledi. (1366)

-Sen bilirsin Han ağa... –diyip, sağ elini cebinden çıkarıp, mendil ile yüzünün terini sildi (1367) ve: -Bana hepsi bir Han ağa –dedi. (1368)

-Hayır, söyle misafir bahşı. (1369) Sonra razı gelmemelik olmasın. (1370)
Bizim adımıza, şerefimize uygun değil... (1371)

-Bana soracak olursan Han ağa, vekil oluşturmaya gerek yok. (1372) İşte bu halkın kendisi karar versin, onların söyledikleri bana uyar... (1373)

Gulam bahşı da gözlerini halka halka açıp, Han'ın yüzüne baktı ve:

-Ben de bunu söyleyecektim. –diyerek Şükür bahşının dediklerine ekledi. (1374)

- Pekâla, o zaman başlayın! (1375) Gulam bahşı çalsın, Şükür bahşı sen de eşlik et! (1376) Sonra da oturanlara bakarak: -Dinleyin, hangisinin güçlü, sağlam sazendeliği var siz karar verip söyleyin. (1377) Bahşılar sizi vekil tayin etti. –dedi. (1378)

İpek şiltenin üstüne oturtulan bahşı kendisinin en sevdiği ve çalıştığı “Nar ağacına”, “Yelpezelendi” türküsünü çalmaya başladı. (1379) Karşısındakinden biraz güç alıp çabalayarak, dutarın tahtasına vurarak çok dikkatli ve güçlü çalmaya başladı. (1380) Onun çalışını, parmaklarını basışını, inip çıkışını gözleri ile bile takip edemiyordu. (1381) Göğsünü eğirip başını sallayarak çalıyordu. (1382) Karşısında oturan yiğidin üstüne böyle yaparak, yılan görmüş gibi ot atıyor. (1383) Onun sazendeliği bir yana dursun, bu heybetiyle de bahşının elini ayağını mahrum bırakacaktı. (1384)

Şükür onun heybetine dikkat etmeden, dutarını çalışına ve parmaklarını basışına bakıyordu. (1385) “Beyaz perdeden yukarda geziyor” –diyip bunu iyice aklına yerleştirdi ve ne yapacağını düşündü. (1386)

“Nar ağacını” Şükür de bildiğini düşündü. (1387) Ama o zaman karşısındakinden üstün olamazdı, yoksa onun da bir oyunu olmalıydı. (1388) Belki yeri gelince bir şeyler düşünürdü. (1389) Adeta donmuş gibi durup onu müzik eşliğinde takip etmekteydi. (1390)

Gulam bahşı ellerini bir oraya bir buraya defalarca vurdu, sazendeyi rezil etmek için elinden geleni yaptı. (1391)

Şükür arkasına düşüp gitti. (1392)

Gulam bahşı da birçok türkü çaldı. (1393)

Han'ın bahşısının çaldığı türküler tatmin edici sonuç vermedi. (1394) Az evvel içtiği çayla, tıpkı erimiş gibi olup yüzünden saçılarak döküldü. (1395) İpek mendil ile terini silip derin bir nefes alarak oturdu. (1396)

“Sağ ol bahşı” diyerek ona bağırarak için hazırlananlar çoktu. (1397) Neden onların hiçbirinden ses çıkmadı. (1398) Kalabalık kendi arasında fısıldaşıyordu. Şükür'ün yüzüne baktılar. (1399)

Bu olanlar Gulam'da büyük bir sevinç uyandırmadı. (1400) O böyle olacağını düşünmüyordu. (1401) Bunu için yüzünü kaldıramadı, sadece terini silebildi. (1402) Belki o Şükür ile yoldaş olmayı kendine yakıştıramamıştır. (1403)

Sıra Şükür'e geldi. (1404)

-Sazende şimdi sen başla, Gulam bahşı da senin türkülerini takip etsin. –diye Han keyifsizce ile söyledi ve daha sonra kendi bahşısına dönerek:

-Gulam, hadi gücünü göstererek başla, sen Türkmenlerin türkülerini onlardan iyi bilen bir ustasın –dedi. (1405)

Şükür Han'ın bahşısını gözden geçirdi: (1406) “Bunun sazendeliği uzaktan duyulunca varmış. (1407) Han bilerek almıştır.” (1408) –diye Şükür içinden konuşup, onun yüzüne tekrar baktı: (1409) “Dutarı iyi çalarak bunu yenemez, kardeşini de zindandan çıkaramaz. (1410) Sazende sazendeyi böyle çalarak yenemez, belki de ayrı ayrı çalmalıdır, bilmiyorum. (1411) O zaman kimin iyi çaldığı belli olur, ne yapmak gerek? –diyerek kendi kendine sordu. (1412)

Şükür yüzünü astı, dutarının telini sıvazladı. (1413) Yüzünü asarak düşünmekten çekinirdi. (1414) Han bahşısının nasıl var olduğunu anlayarak onun karşısına bir şeyler düşüne düşüne oturmuştu. (1415) Tellerin eklenerek tekrarlanan perdesine serçe parmağını basarak durdu ve dutarın tahtasına vurup çaldı. (1416) Dutarının sağlam olduğunu buradan anlayarak başlıyordu. (1417)

Gulam bahşının yüzünden hâlâ ter akıyor ve akıp durdukça siliyordu. (1418) Bu güç bela görülen bir durumdu. (1419) Şükür'ün hazırlığı onu düşündürdü. “Bununla denk saz çalmak bana ölüm” diye içinden konuşuyor ve onun yüzüne bakıyordu. (1420) Şimdi Han'ın da, diğerlerinin de gözü Şükürdeydi. (1421)

Misafirin yavaş yavaş telleri sıvazlaması, dutarının akordunu kontrol etmesi Gulam'ı bezdirdi. (1422) Ondandır o:

-İşte sazende bu –diyerek onun üstüne de gitmeye başladı. (1423)

O zaman Şükür:

-Ben amacıma ulaştım. –diyerek, onun ilk çaldığı türkü “Nar ağacı” oldu. (1424)
“Nar ağacı” çaldığında Gulam’ın başı aşağı düşer gibi oldu. (1425) Şükür bunu biraz önce görmüştü. (1426) Belki de onun çaldığı yerden başlamak istemiştir. (1427)

Gulam bastırıp duruyordu. (1429) Şükür başka türküler de çaldı. (1430) O yine bilmez dediği türkülerini biliyordu. (1431)

“Ne yapmalı?” Şükür yine düşünmeye ve kendi kendine soru sormaya başlamıştı. (1432) “Bu olanları bununla azmedemezdi (1433) ve bunun bilincine varmıştı. (1434) Ayrıca bundan böyle: “Sağ ol Gulam bahşı” diyip ona güç verenler de olmuştu. (1435) Denk çalmaya devam etseler bile “Han bahşısı yendi.” diyerek bağırانların var olduğunu daha evvel de biliyordu. (1436) Sonra yine telleri sıvazlayacak gibi oldu. (1437) Böyle yaparak vakit kazanıp düşünüyordu. (1438) Başka yol yoktu. (1439) Hangi türküyü tutsa, Gulam da bir tarafta ona eşlik ediyordu. (1440)

Sazende acele etmiyor gibi görünüp otursa da “Ne yapmam ki?” diyerek kendi kendine sık sık soruyordu. (1441) “İki arada bir derede ne yapabilirsin? (1442) Bunun çalamadığı türkü yok. (1443) Ben niyet ettiğim gibisini bulamıyorum. (1444) Böyle olmaz.” (1445)

Sazende düşündükçe kaygılanıyordu. (1446) Ama şimdi aklına Garadeli dağı, Dövlətdurdı ve diğerleri aklına gelmiyordu. (1447) Düşünceleri kendisine göre bildikti. (1448) Tek derdi karşısındakini yenmekti. (1449) Gulam bahşı bundan başka bir şeye elini değirmemişti. (1450) Karmaşık türkülerden biri diyerek hangi türküyü ele alsın da olmaz, Han’ın bahşısının gerisinde kalırım diyordu. (1451) “Şimdi ne çalmalıyım?” (1452) Onun elinden kurtulacak türkü yok. (1453) Bilmediği türküyü nasıl bulabilirim ya da yeniden türkü yazsam olmaz mı ki?” diye düşünerek yine dutarının tellerini sıvazlamaya başladı. (1454) Bundan faydalanarak sazende yine düşünüyordu. (1455) İşte o şimdi yüzünü kaldırmıştı. (1456) Yükü hafiflemiş gibi görünüyordu. (1457) Yüzü açıldı gözleri de gülüyormuş gibi oldu. (1458)

Boş yere değildi. (1459) Belki o kendisinin ne yapması gerektiğini ve Han’ın bahşısını rezil etmenin sırrını bulmuştu. (1460)

-Çal bahşı bu artık son türkümüz olacak. –diyerek çalmak için oturdu. (1461) –
Sen de düşünerek davranma –dedi. (1462) Bu kez dutarın sesi baştan değişik çıktı.
(1463) Sazendenin elleri çok hızlı ilerliyormuş gibi göründü. (1464)

Bunu Gulam da farkettil. Gözlerini sivrilmiş buzağı gözü gibi açarak önce
sazendenin sonra da Han'ın yüzüne baktı ve:

-“Sonuncu mu” dedin, o zaman elinde ne var ne yoksa yap. –dedi. Ondan sonra
“Ya Ali” diyerek kendisini destekledi. (1466)

Şu anda çalınan türkü henüz görülmüş, duyulmuş bir türkü değildi. (1467)
Burada Han'ın bahşısının etkisiyle meydana gelmişti. (1468) Sazende türküye isim
bulmak için acele ederek çekişmeli yarışta kendisinin saz çalabilmesinin yanı sıra her
şeyden faydalanarak çaldı. (1469) Ellerini başının üstünden çevire çevire çalıyordu.
(1470) Gulam bahşmayı takip ederken birden bire yine ellerini dutarın üstünde döndüre
döndüre çaldı ve çaldığı türkünün sonunu perdelerden çıkan ses ile doldurdu. (1471) Bu
Şükür'ün tek eli ile çalışıyordu. (1472)

İşte Han'ın yerli bahşısı salıncaktan düşmüş bir hale gelerek bu türkünün
nereden çıktığını bilmeden kalakaldı. (1473) Sonra pişman olup başını salladı.

-Ah-ah misafirin kötüsü –diyip yüzünü yere eğdi. (1474)

Kendi bahşısına umut bağlayarak oturanların Gulam'a kalpak fırlatacak gibi
oldu. (1475) Kendi yaptığı hainliklerden ders almayan Han ise aniden yerinden kalktı.
(1476) Bahşısına gözlerini belerte belerte baktı. (1477) Onun bakışı tıpkı: “Allah seni
kahretsin, beni rezil ettin.” der gibiydi. (1478)

Gulam, Han gezinirken başını kaldırmadı. (1479) Sövlse de, vurulsa da
kabullenip oturdu. (1480) İpek şilte demir dikene döndü. (1481) Toparlanabilse onun
üstünden kalkacak ve neresi olursa olsun gidecekti. (1482) Ama ardından herhangi
birinin bir şey demesinden korktuğu için hareket edemedi. (1483) O öyle bir utandı ki
yer yarılrsa içine girecekti. (1484) Başta Han olmak üzere herkesin gözünden düşmüştü.
(1485) Ona sadece saz adamı Şükür'ün yüreği acıyarak baktı ve ne kadar incinmiş
olduğunu biraz evvel türkünün vermiş olduğu etkinin ağırlığı ile ödedi. (1486) Dutar
çalacak gibiydi. (1487) Ama kendi yurdundaki gibi sazendenin “Sağ ol” dediği sesi
duyulmuyordu. (1488) Belki dinleyenler kendi bahşalarına hürmet ediyor ya da
hanlarının burnu ile birlikte kızarıp giden yüzünden çekiniyorlardı. Yoksa onlar “Sağ ol
bahşı” derlerdi. (1489) Yerlerinde oturmaları ve sazı dinlemeleri bunu düşündürüyordu.

(1490) “Han ağa size bu eski dutar ile saz çalmaya geldim.” –dedi Şükür ve isteksizce gülen Han da sazendenin şuan çaldığı sazına kulak vermek zorunda kaldı. (1491)

Seyircilerin neredeyse yarısı genç kızdı. (1492) Onlar kalabalığın bir kısmında oturuyorlardı. (1493) Erkekler de vardı. (1494) Bu Han’ın istediği bir düzendi. (1495)

Oturma düzenini genç bir kadın bozdu. (1496) O birden el kaldıracak gibi olup aniden ayağa kalktı ve herkesin gözünün önünde dimdik durdu. (1497) Gözlerinden yaşlar akıyordu. (1498)

“Kim bu, Gulam bahşının akrabası mı? (1499) O küçük düştüğü için utanmasına mı ağlıyor ki?” (1500) Ona bakarak oturanlar arasında böyle tahmin yürütenler de oldu. (1501)

Ona Han da baktı ve onun Gulam bahşının akrabası olmadığını, ona üzüldüğü için ağlamadığını biliyordu. (1502) O kız uzaklardan alınarak Han’a getirilmiş bir kızdı. Onun Han’ın yanına getirilişinden bu yana yedi yıl olmuştu. (1504) Bunca zaman onun arkasından gelen kimse olmamıştı. Daha önceden zaten öfkeli olan Han daha da sinirlenerek ona:

-Ne yapıyorsun, delirdin mi, otur! –dedi. (1505)

-Oturamam Han ağa. –dedi ve bağıra bağıra ağlamaya başladı. (1506)

-Otur dedim, otur! –diyerek Han iyice öfkelendi. (1507) Onun yüzünü gördüğü zaman alıp getirildiği ilk gün aklına geliyordu. (1508) Herhalde bu yüzden cevap vermek için biraz beklemişti. (1509)

-Oturmaya gücüm yetmiyor –diye kadın cevap verdi. (1510)

-Ben oturmak istediğimde otururum Han ağa, iradem dışında aniden kalktım. (1511) Beni bu dutarın kederli sesi kaldırdı. (1512) Şimdi de beni ağlatıp duran bu... (1513) Bu dutarın sesiyle annemi babamı, büyüdüğüm yetiştiğim yerleri, bütün halkımı görüyorum. (1514) Ben nasıl ağlamayayım, nasıl gözlerimden yaş dökmeyeyim?.. (1515)

Han bu olanlara karşı ne diyeceğini bilemeden kalakaldı. (1516)

Ortaya sessizlik düştü. (1517) Sazende de çalmayı bıraktı. (1518)

Bu sessizlik ilk olarak Han'ın susmasıyla başladı. (1519) O göğsünü sanki bir domuz ipi bağlanmış gibi gözlerini kızgınlıkla belertip bahşısına baktı. (1520) Han burada az çok, iyi kötü ne olduğunu, bir şey söylemesi gerektiğini ve bu yüzden de herkesin kendisine bakarak oturduğu düşünüyordu. (1521)

“Ne denir ki, önceki söylediği sözün üstüne ne bulunabilir, eline düşen birini nasıl bırakabilir ki? (1522) Onun tarafından böyle yufka yüreklilik görülmüş duyulmuş şey midir?” (1523) Halk bunun gibi tahminlerle Han'ın yüzüne bakıyor ve kurumuş gri bıyığı altından çıkacak sözleri sabırsızlıkla bekliyordu. (1524) Şükür ise hepsinden kötü bakıyordu. (1525) Ama Han'ın sözlerinde bulacaklarından çok bulamayacaklarından korkuyordu. (1526) Onun yüzünü asarak durmasında iyilik beklemenin mümkün olmadığı belliydi nihayetinde. (1527)

Han bahşısına yine gözlerini kızgınlıkla belerterek baktı. (1528) Bundan tüm günahını bahşının üstüne atacağı anlaşılıyordu. (1529) O da tam olarak öyle yaptı: (1530)

-Gulam (onun adının “Bahşı” olduğunu bırakarak), sen bana lâzım değilsin. (1531) Benim olduğum yerde sen artık yoksun. (1532) Sen beni rezil ettin, bizim sazımızı rezil ettin. (1533)- Han Şükür'e dönüp sözüne devam etti. (1534) –misafir bahşı sen benim bahşım olarak kal, dünyada hiçbir şeyini eksik bırakmam. –dedi. (1535)

Sazende başını iki yana sallayarak kalamayacağını belirtti ve şöyle dedi: (1536)

-Han ağa, bahşına gücenme, Gulam sazendenin bir sazendeden eksiki yok. (1537) O Han'ın sazendesi de, halkın sazendesi de olabilecek biri... (1538)

-Onun bahşılığı bana lazım değil. –diyerek Han bağırdı ve kendisini kızgınlığına, öfkesine tahammül edemeden, mecburiyetten “acaba söylesem mi ki” diye tereddüt edip bir anda aklındakileri söyleyiverdi. (1539)

-Sazende şimdi kardeşini alıp gidebilirsin. Az evvel Gulam'ı yendiğin türküyü bir kez daha söyle ve bu kızı da alıp git. –diyerek sözünü bitirdi ve ardından da Han içini tutup üzüntülü bir şekilde oturdu. (1540)

-Han ağa, ben Gulam bahşının önünde tek başıma saz çalamam. (1541) Bunun için onunla çalmama izin verin. –diye Şükür sordu. (1542)

-Nasıl çalarsan, çal! –dedi. (1543)

-Hadi bahşı ağa! –diyerek Şükür başladı. (1544)

-Şimdi kurtulamazsın! –diyerek Gulam da eline dutarını aldı. (1545)

Saz çaldılar... Sabahtan ta akşama kadar hiç durmadan saz çaldılar. (1546) Artık onların arasında kavga, birbirlerini rezil etme yoktu. (1547)

İkisi de tertemiz bir yürekle halkı neşelendirmek için çaldılar. (1548) Böyle de oldu... (1549)

Saz çalmaları bittikten sonra, dinleyiciler Handan ve diğerlerinden çekinmeden bahşlarına yüksek bir sesle; “Sağ olun” dediler. (1550)

En sonunda Şükür Gulam’ın kulağına fısıldadı ve: -Bahşı, suçumu affet, ikimizi de kışkırtan Han oldu. (1551) Beni yüz türlü kurnazlık yapmaya mecbur eden Handı. (1552) Han günahkâr, han. –dedi. (1553) Gulam güldü ve yüzünün terini mendil ile sildi. O basit bir gülümseme değildi. (1554) Şükür’ün “Han günahkâr, han” demesine katılıyor olmasının gülümsemesiydi. (1555) Han misafirini aynı gün uğurladı ve onun arkasından yüreği bir hayli buruk kaldı. (1556)

Bu olay, şuan ki tahminime göre 1871 yılında olmuştur. (1557)

“Enedilim.com” sayfasının kütüphanesi. (1558)

-

Şükür Bağı, Nurmırat Sarıhanov

Türkmenistan Devlet Neşriyatı – Aşkabat, 1961.

-

Redaktör: G. Seyitmedov

Ressam: A. Salın

PDF'ye dönüştürme: 1 Kasım 2014

Hazırlayan: Nazar Annagurban

-

Bu kitaptaki bilgilerin esasları “olduğu gibi” verilmiştir, kefilsizdir. (1559) Eser hazırlanırken tamamen ihtiyatlı koşullar ön görülmüş olsa da ne yazar(lar) ne de “Enedilim.com” sayfası bilgilendirme amacıyla çekilmiş olan metnin, orijinalliğini kaybetmesi ya da herhangi bir zarara uğraması hususunda redaktörün önünde sorumluluk kabul etmez. (1560)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÖZLÜK

4.1. Sözlük

a: 1. Pekiştirme bildirir. 2. Kuşku ve ikircimlik bildirir

aban-: Meyletmek, eğilmek.

abay: Ustalık

abay-sıyasat: Ustalık, mahirlik.

acayıp: GÖrkemli, muhteşem, çok güzel.

aç-: Açmak

açıg: Açık, temiz, saf.

açıkla-: Açıklamak

açıl-: 1. Açılmak, zahir olmak. 2. Parlamak.

ad: İsim

adaltlı: Haklı, adaletli, hakçasına.

adam: İnsan

adillik: Adaletli olma, adillik, adaletlilik.

ag-: Aşmak, geçmek, yükselmek.

aga: Ağabey

agacet: Zayıf, çelimsiz, iyi görünümlü.

agaç: 1. Ağaç. 2. Ahşap, direk.

agar-: 1. Solmak. 2. Ağarmak

agır-: Ağırılmak.

agız: 1. Ağız. 2. Çıkış, giriş. 3. Ön

agızdan-agza: Ağızdan ağza geçmek, halk arasında yayılmak.

agla-: Ağlamak.

agram: Ağırlık

agramcıra-: Ağlayacak gibi olmak

agşam: Akşam

agşamlık: 1. Akşamüstü. 2. Akşam yemeği

agtar-: 1. Aramak. 2. İyice araştırmak, yoklamak.

agtarışdır-: 1. Araştırmak. 2. İyice araştırmak,yoklamak.

ah: 1. Ah, vah. 2. İnleme, sızlama.

ahır: Son, sonunda, nihayet, artık.

ahırın: 1. Son, nihayet. 2. Ama, fakat.

ahırkı: Sonuncu.

ahırsoñ: En sonunda.

ahmal: Olası, muhtemel.

ak: 1. Beyaz. 2. Kır, kırçıl.

ak-: Akmak.

akıl: Akıl

akıllık: Akıllılık

akmak. Ahmak, akılsız, budala.

al-: 1. Almak. 2. Alıp gitmek. 3. Kabul etmek.

ala: 1. Ala, alaca. 2. Değişik, çeşitli.

alada: Zahmet, kaygı, tasa.

alaman: Yağma malı, ganimet almak amacıyla talan etme.

alamat: İşaret, iz, belirti.

alart-: Gözlerini alartmak, kızgınca bakmak.

Alı: Hz. Ali.

alın: 1. Alın. 2. Ön.

alın-: Ele geçirilmek, alınmak.

alıs: Uzak.

alkım: Çene.
allacan: Can.
aman: Sağ, esen, sağ salım.
amatlı: İyi, uygun.
ana: İşte
añır: Bağırmaq.
añla-: Anlamak, sezme
añrı: 1. Geri, arka taraf. 2. Fazla.
añrık: Sonra
añsat: Kolay.
añşır: 1. Anlamak 2. İşitme. 3. Fark etmek.
añta-: Kavramak
apalı: Ünlü
ar: Öç, intikam.
ara: 1. Mesafe. 2. İlişki.
arça: Çam
arı: Arı
arka: Sırt, arka, arka taraf.
arkaç: Arkaç
arkalan-: Dayanmaq, güvenmek.
arkalı: Arkası olan
arkayın: Rahat, sakin, serbetçe.
arkayınlaş-: Rahatlamak, sakinleşmek.
arman: Gerçekleşmemiş istek, arzu.
ar-namıs: Ar, namus.
arş: Göğün en üst tabakası.

art- 1. Art-. 2. Temizlemek

artıg: Fazla, fazlalık.

artıkmaç: Gereğinden fazla.

arzıla-: İstemek, dilemek, rica etmek.

arzılı: İstekli, arzulu.

arzsız: İsteksiz.

as-: Asmak, iliştiirmek.

asıl: 1.Asıl, esas. 2. Doğrusu.

asılıgı: Asılan, asılı duran.

asılha: Asla, kat'a.

asır: Yüzyıl.

asla: Hiçbir zaman.

aslı: Kökü, menşei.

asman: Gökyüzü, sema.

ast: Alt

aş-: 1.Yüksek bir yerin öbür tarafına geçmek. 2. Artmak, geçmek, fazla olmak

aşağı: Aşağı.

aşak: Aşağı, alt, alçak.

aşaklık: Aşağılık

Aşgabat: Aşkabat

aşık: Aşık, sevdalı.

aşır-: Aşırarak, üzerinden geçirmek.

at-: 1. Atmak, fırlatmak. 2.Vurmak. 3. Sermek

at: At, beygir.

ata: Baba, dede.

ata-ene: Ana-baba, ebeveyn.

atlan-: 1. Ata binmek. 2. Yola çıkmak

atlı: Atlı, ata binen asker.

at-yarag: Savaş için gerekli araç-gereç, askeri teçhizat.

ava-: Acımak, sızlamak, ağrımak.

avılı: Zehirli

avtor: Yazar

ay: 1. Ay 2. Ay, ah, vah.

ayak: Ayak.

ayakdaş: Yoldaş, arkadaş.

ayaklı: Ayağı olan, hızlı.

ayal: 1. Kadın. 2. Dişi.

aybogdaş: Bağdaş.

aydım: Türkü, şarkı.

aydıñ: 1. Aydın, ışıklı. 2. Açık.

aygıt: Yüreklilik, cesurluk

ayır-: 1. Ayırmak. 2. Kaldırmak. 3. Kesmek, doğramak.

ayırdada: Ayırımında, farkında.

ayla-: Döndürmek, etrafını çevirmek, dönmek.

ayra: Ayrı

ayratın: 1.Özellikle. 2. Ayrı, başka.

ayrı: Ayrı, başka.

ayrıt: Ayırım, fark.

ayt: 1. Söylemek. 2. Anlatmak.

az: Az, yetersiz, eksik.

azacık: Biraz, azıcık, birazcık.

azam: Büyük

azar: Ağrı, sızı, sancı.
azat: Özgür, serbest, bağımsız.
azdan-köpden: Az çok
azlık: Azlık.
ba: Hayret ifadesi.
baba: 1. Büyükbaba. 2. Yaşlı, ihtiyar adam.
bagla-: Bağlamak, düğümlemek.
bagşı: Türkücü, saz şairi, halk ozanı.
bagşılı: Ozanlı.
bagşılık: Ozanlık.
bagtılı: Mutlu, talihli.
baha: Fiyat, değer, kıymet.
bahana: Bahane, mazeret.
bak-: 1. Bakmak. 2. Görmek.
bälçireş-: bk. bälçire-: Şakalaşmak.
bar (1): 1. Bütün, tamamen, hep. 2. Var, mevcut.
bar-(2): Gitmek, varmak.
barı: Hepsi
barış-: Uyuşmak, anlaşmak.
bäri: 1. Beri, bu yana. 2. –den beri.
barla-: Yoklamak, kontrol etmek.
barlık: Varlık, varoluş, mevcudiyet.
barma-: Ulaşmamak, gitmemek.
barmak: Parmak
bas-: 1. Basmak. 2. Ezmek. 3. Çiğnemek. 4. Yenmek.
başış: Basma eylemi.

bäsleş-: Yarışmak, rekabet etmek.

basmarla-: 1. İstırap vermek, eziyet etmek, çektirmek 2. Bastırmak, sıkıştırmak.

bâş: 1. Beş sayısını.

baş: 1. Baş, kafa. 2. Zirve, tepe. 3. Başkan, lider.

başar-: Yapabilmek, muktedir olmak, becermek.

başaşak: Baş aşağı.

başdan-ayak: Baştan sona.

başga: diğér, Öbür, başka, öteki.

başla-: Başlamak.

başsalıg: Sağ salım.

bat: Hızlı, çevik.

batır-: Batırmak.

batır: Cesur, yiğit, kahraman, bahadır.

batırlık: Cesurluk, mertlik, yiğitlik.

batlı: 1. Güçlü. 2. Hızlı.

bayakı: Önceki, eski.

bayrak: 1. Ödül, mükafat. 2. Ganimet

begen-: Sevinmek.

begres: Çuha.

bek: Pek.

belent: 1. Yüksek, ulu. 2. Görkemli.

belet: İyi bilen, aşına.

belki: Muhtemel, herhalde, belki.

bellä-: Belirlemek, işaret koymak.

belläk: Hafıza.

belli: 1. Belli. 2. Tanınmış, bilinen.

ben: Birinci teklik şahıs zamiri.
bend: Bent, kıta, beyit.
ber-: Vermek.
Berdi: Özel isim
beril-: 1. Verilmek. 2. satıl-. 3. bağışlanmak.
berme-: Vermemek.
bes: Yeter, kafi.
beslen-: Süslenmek, bezenmek.
beter: 1. Daha kötü. 2. Çok, pek.
beyd-: Yapmak, etmeki kılmak.
beyik: Büyük.
beyle: Böyle, öyle.
beyleki: 1. Başka. 2. Öte, karşı. 3. Başkası, başkaları.
beylekili: Böylece.
bezeg: 1. Süs, süs eşyası. 2. Resim, nakış, motif.
bezel-: Süslemek, güzelleştirmek.
biderek: Boş, boşuna, gereksiz.
bihal: Halsiz, güçsüz.
bil-: Anla-, bil-.
bil: Bel.
bildir-: 1. Bildirmek. 2. Haber vermek
bile: Beraber, birlikte.
bilen: İle
biliş-: Karşılıklı bilmek.
bir: 1. Bir, tek. 2. Yalnız, tek.
biraz: Biraz, birkaç.

birazacık: Sayıca az olan, biraz, azıcık.
bircik: Hiçbiri
birden: Aniden, beklenmedik şekilde.
birdenkä: Birden bire, aniden.
biri: Birisi
birinci: İlk, önce, birinci.
birlik: 1. Birlik, beraberlik. 2. Dayanışma
birnäçe: 1. Bazıları. 2. birkaçı
bit-: 1.Bitmek. 2. Gerçekleştirmemek. 3. Büyümek. 4. İyileşmek.
bitir-: Tamamlamak, bitirmek, sonlandırmak.
biz: Biz, 1. çokluk kişi zamiri.
bo: Şaşırma, hayret.
bol-: 1.Olmak. 2. Olmak, bulunmak. 3. Olmak, meydana gelmek.
boluş: Hareket, davranış, tavır.
bossan: Sebze bahçesi, bostan.
boş: Nafile, boş, boşuna.
boşa-: 1. Boşalmak. 2. Serbest olmak.
boşat-: 1. Boşaltmak. 2. işi bitirip serbest kalmak.
boy: 1. Boy. 2. yükseklik, uzunluk
boylı: Uzun
boyun: 1. Boyun. 2. Bağlı, boyun eğen. 3. Razi olan.
boyurda-: Akmak, damlamak
boz: 1. Yıkmak, tahrip etmek. 2. bozmak.
bozar-: 1.Bozarmak, kül rengine dönmek. 2. Utanmak.
bökecem (ñ): Atlayıcı, sıçrayıcı.
bövr: Yan, böğür.

bu: Bu

bugdaylı: Buğdaylı

bulan-: 1. Sallanmak 2. Bulanmak.

bur-: Eğmek, bükmek.

burugsat: 1. Yanmak, tütmeği buram buram tütme. 2. Fena kokmak, keskin bir koku vermek.

burun: 1. Burun. 2. Uç kısım.

buyruk: 1. emretmek. 2. Ismarlamak.

bükü-: Eğilmek, bükülmek.

büren-: Kapanmak, bürünmek.

bütün: Bütün, tüm.

cahan: Cihan, dünya, âlem.

can: 1.Can, ruh. 2. Yaşam, ömür. 3. Kişi.

cay: Ev, bina, yer.

cedelli: Tartışmalı, çekişmeli.

cemlän-: 1. Toplanmak, biraraya gelmek. 2. Meydana gelmek.

cetlik: Kavgalı olan

cılav: Dizgin, yular.

cogap: Cevap, karşılık.

cogilik: İyilik.

corab: Çorap.

coş-: 1. Coşmak, taşmak. 2. Heyecanlanmak.

coşgunlı: Heyecanlı, coşkulu.

coya: Sıra, dizi, silsile.

cögülig: Hilakârlık, riyakârlık, yalancılık.

cübi: Cep, kese.

cülge: Vadi, boğaz.

cümle: Cümle, hep, bütün.

cüp: Yavaş.

çadır: Çadır.

çagarıg: Çağırma.

çagır-: 1. Seslenmek. 2. Çağırma, davet etmek. 3. Toplantı, kurultay vb. yapmak.

çak: 1. Sınır, ölçü. 2. Tahmin, varsayım. 3. Zaman, çağ, an.

çakı: gibi.

çakırıklık: Bir "çakırım"a eşit olan mesafe. (1.07 km).

çakış-: 1. Çarpışmak. 2. Mücadele etmek, savaşmak. 3. Kavga, niza etmek.

çäkmen: Deve ipinden dokunup yapılan astarsız giysi.

çal-: 1. Bilemek. 2. Bir enstrümanı çalmak. 3. vurmak, çarpmak.

çal: 1. Kır, kül rengi, gri. 2. Ak saçlı, yaşlı, ihtiyar.

çalar-: Ağarmak, kül rengini almak.

çalış-: 1. Değişmek, değiştirmek. 2. Çalışmak, çabalamak.

çallı: Yaşlı.

çalt: Çok hızlı, çabuk, süratli.

çaltlık: Hızlılık, çabukluk, süratlilik.

çap-: 1. Koşmak, koşturmak. 2. Kesmek, doğramak. 3. Talan etmek, soymak.

çapan: Talan eden, yağmalayan.

çar: Dört (taraf, yan anlamında kullanılır.)

çara-: Başarmak.

çäre: Çare.

çavuş: Fısıltı.

çay: 1. Çay 2. Çay, dere.

çayka-: 1. Çalkalamak. 2. Silkelemek.

çaylı: Çaylı.

çäynek: Çaydanlık.

çek-: Çekmek, asılmak.

çemeli: 1. Elverişli, uygun. 2. Tahminen, yaklaşık.

çen: 1. Zan, tasavvur, tahmin. 2. Hudut, sınır.

çenli: Kadar, değin, dek.

çep: 1. Sol. 2. Dost değil, düşman.

çepbekey: Solak

çet: 1. Kenar, kıyı. 2. Uzak.

çeyne-: Çiğnemek

çıbık: Çubuk

çıda-: Dayanmak, tahammül etmek, sabretmek.

çık- 1. Çıkmak. 2. Yükselmek. 3. Zamanından önce ortaya çıkmak. 4. Yardımcı fiil olarak kullanılır.

çıkış: Çıkış

çılşırımlı: Karmaşık

çın: Gerçek, hakikat.

çıra: Lamba, kandil, ışık

çırpuv: Seyrek, az

çıt: Kırıştırmak

çızık: Çizgi, hat

çızıl-: 1. Çizil-. 2. Yaralanmak

çintge-: Tekrarlamak

çirk: 1. Kir, pislik. 2. Yanlış düşünce

çiş-: 1. Şişmek, kabarmak. 2. Hacmi büyümek, şişmek

çoh: Çok, fazla.

çolaca: Sarmalama

çolak: Sakat, ayağı kesilmiş, kırık.

çoş-: Coşmak.

çoz-: 1. Hücum etmek, saldırmak. 2. Fırlamak.

çök-: 1. Çökmek. 2. Dizinin üstüne oturmak.

çöz-: Çözmek.

çugut-: Üşüme vb. nedenlerle kıvrılmak.

çuñ: Derin.

çuval: Çuval.

çüm-: Saplanmak, batmak.

çümre: Elbise.

çünkü: Çünkü.

çüyruk: Çürük, sağlam bir temele dayanmayan.

da: Dahi, da

dä: De.

dabara: 1. Tören, kutlama. 2. Tantana, şatafat 3. Neşe, coşkunculuk.

dag: Dağ.

dağı: Daha, başka.

dahıl: İlgi, alaka, karışma, katkı.

dak-: 1. Dikmek. 2. Yüklemek. 3. Takmak, iliştmek

däl: Hayır, değil, yok.

dala-: Atışmak, azarlamak, sövmek, hakaret etmek.

dalaş-: Tartışma, çekişme, atışma.

dälir-: Delirmek.

dañ: Tan, tan yeri, şafak.

dañdır-: Bağlatmak, saldırmak.

danış-: Danışmak.

dar: Dar, küçük, ensiz.

daracık: Daracık, küçücük.

dara-direlik: İki arada bir derede anlamında bir kalıp.

darga-: Dağılmak, saçılmak, yayılmak.

darıg-: Huzursuz olmak.

daş: Taş.

daş-: Taşmak.

daşarı: Dışarı, dış.

dayan-: 1. Dayanmak, yaslanmak. 2. Güvenmek

dayanıklı: Dayanıklı, sağlam.

de: De, da, daha, dahi.

de-: Demek.

deg-: Değmek.

değiş-: 1. Değişmek. 2. Şakalaşmak

değişli: 1. Ait. 2. İlişkin, ilgili, hakkında. 3. Gerekli, uygun.

değşir-: 1. Karşılaştırmak. 2. Yoklamak, kontrol etmek, incelemek.

dek: Gibi, misali.

delil: Kanıt, delil.

dem: 1. Nefes, soluk 2. An, zaman.

demir: Demir.

deñ: 1. Eşit, denk 2. Ölçülü, düzgün

deñ-duş: Yaşıt, akran.

deñeşdir-: Karşılaştırmak

deñi-tayı: Eşi, benzeri.

dep-: Tepmek, tekmelemek.

depe: 1. Tepe 2. Doruk 3. Baş, kafa.
der: Ter.
derbidagin: Darmadağın, bozguna uğramış.
derece: 1. Derece 2. Seviye, düzey.
deri: Deri.
derle-: Terlemek.
derletme: Coşturan
derrev: Hemen, çabul, derhal.
dervezâ: Büyük kapı, avlu kapısı, giriş.
desga: Kuruluş, tesis.
dessine: Hemen, derhal.
dest: 1. El. 2. Derece, sıra.
deş-: Delmek.
dıgla-: Titremek
dım-: Susmak, sesini kısmak.
dımdırslık: Mutlak sessizlik.
dımış-: Hep birlikte susmak.
dınç: Dinlenme
dırış-: Çalışmak, çabalamak, gayret sarfetmek.
dırmaş-: Tırmanmak
dız: Diz.
di-: Demek, söylemek.
dik-: Dikmek.
dil: 1. Dil. 2. Esir.
dile-: Dilemek, istemek, arzu etmek.
dilek: Dilek, arzu, istek.

diň: Burç, kule.
diňe: Yalnız, ancak, sadece, tek.
diňlä: Dinlemek, işitmek.
dinleci: Dinleyen, izleyen.
diňşirge-: Kulak vermek, kulak kabartmak.
direk: Destek, mesnet, payanga.
diren-: Dayanmak, yaslanmak.
diş: 1. Diş. 2. Diş, tırtıl.
dişlä-: Dişlemek, ısırma.
divar: Duvar.
diy-: Demek, söylemek.
dodak: Dudak.
dog-: Doğmak, yükselmek.
dogan: 1. Abi, kardeş. 2. Kardeş, birader, dost.
dogrı: Doğru, düz.
doka-: Dokumak.
dokuz: Dokuz.
dol-: Dolmak
dolan-: Sarmak, dolamak.
dolı: 1. Dolu. 2. Tam, eksiksiz. 3. Dolgun, şişman.
doň: Don, buz.
doňdırıl-: Dondurulmak.
doňuz: 1. Domuz. 2. Pis, alçak.
dost: Dost, arkadaş.
dostlaş-: Dost olmak.
dovam: 1. Devam. 2. Devam, arka, geri 3. Sıra, süre.

dök-: Dökmek.
dön-: Dönmek.
döre-: 1. Oluşmak, meydana gelmek. 2. Doğmak.
döret-: Yaratmak.
dört: Dört.
döş: Göğüs.
döv-: Kırmak, kesmek, doğramak.
Dövlətdurdu: Özel isim.
dövür: Devir, çağ, dönem.
döz: Dayanmak, göğüs germek.
dözümsizlik: Dayanıklı olmayan.
dul: şerefli Yer, güzel köşe.
dumlıduş: Dört taraf, her yan.
dur-: 1. Durmak, dikilmek. 2. Olmak, bulunmak.
durka: Durma.
durmuş: Yaşam, yaşayış.
dursun: Özel isim.
duş (1): Yakın, civar.
duş- (2): Karşılaşmak, rastgelmek.
Duşag. Özel isim.
dutar: İki telli Türkmen sazı.
dutarlı: İki telli Türkmen sazı olan, dutarlı.
duy-: 1. Duymak. 2. hissetmek, sezmek.
duygı: Duygu, his.
duzak: Tuzak.
Düldül: Hz. Ali'nin atının adı.

dünya: Dünya, cihan, alem.

dürlü: Türlü, çeşitli.

dürse-: İyileştirmek, durumu düzeltmek, kendine çeki düzen vermek.

düş- (1): Takılmak.

düş- (2): 1. Düşmek. 2. İnmek. 3.Çarpmak, takılmak.

düşek: Yatak, döşek.

düşekçe: Şilte, minder.

düşel-: Döşemek, sermek, yaymak.

düşün-: Anlamak, kavramak, idrak etmek.

düşüniş: Düşünme.

düv-: düğümllemek, Sıkmak, sıkıştırmak.

düyb: Dip, temel, kök.

düye: Deve.

düyn: Dün.

düz-: 1. Düzmek. 2. Toplamak. 3. Akort etmek.

äd: Devam anlamına gelen sözcük.

ädiksiz: Çizmesiz.

ähli: Bütün, hep.

ähmiyet: Önem, ehemmiyet.

äpişgä: Pencere.

är: Mert, yiğit, er

äsger-: Hesaba katmak, dikkate almak.

ät-: bk. ädimle-. Adımlamak, adım atmak, yürümek.

ävmezlik: Yavaşlık, ağırlık, ağır kanlılık.

ece: 1. Anne 2. Yaşlı kadın

edil: 1. Tıpatıp, aynen, tıpkı. 2. tam.

edin-: Yapılmak, edilmek.
eg-: Eğmek.
eger: Eğer.
egin: 1. Sırt, arka. 2. Giysi, üstbaş
egisme-: Azaltmak, eksiltmek.
egri: Eğri, doğru hareket etmeyen.
eğlen-: Tutmak, geciktirmek, eğlemek.
eken:-İmiş.
ekspluatatorlar: Sömürücü.
el: El.
elek-çelek: Endişeli endişeli etrafa bakmak.
elhpus: Velhasıl
elli: elli Sayısı.
emele: İsteğe, arzuya.
emgen-: Çabalamak, gayret etmek.
emma: Ama.
eñçeme: Birkaç.
endam: Endam, vücut, beden
ene: 1. Babaanne. 2. Ana, anne.
entek: şu anda, şimdi, henüz.
ep esli: Çok, pek çok, bir hayli.
eple-: Bir şeyi bükmek, kıvırmak, katlamak.
era: Dönem, çağ, zaman.
erbet: Yaramaz, kötü, fena, korkunç.
erbetçilik: Kötü niyetlilik.
erin: Dudak.

erit-: Eritmek.
erk: 1. Sistem, irade. 2. Kararlılık, sebat. 3. Rahatlık.
erkek: Erkek.
ertir: 1. Yarın. 2. Sabah.
esası: Ana, temel, baş, esas.
Esenpolat: Bir dağ ismi.
eser: Eser.
eşek: Eşek.
eşik: Elbise, giysi.
eşit-: İşitmek, dinlemek.
et (1): 1.Kas, adale. 2. Et.
et- (2): 1. Yapmak. 2. Etmek. 3. Çıkarmak
etek: Kıyı, kenar.
etli: Kaslı, adaleli. 2. Etli.
eye: Sahip, hâkim.
eyger-: Başarmak, becermek, üstesinden gelmek.
Eyran: İran
eyyam: Bundan böyle, artık, çoktan beri.
eziz: Sevgili, aziz.
gab: Kap, kılıf.
gaba-: Çevirmek, kuşatmak.
gabak: Göz kapağı.
gaban-: Kıskanmak.
gabancıra-: Kabarılmak.
gabr: Kabir, mezar.
gacır-: 1. Kaçırarak. 2. Düşürmek 3. Devirmek.

gaç-: 1. Uzaklaşmak, kaçmak. 2. Düşmek
gadır: 1. Saygı, hürmet. 2. Kadir, değer.
gahar: Öfke, kızgınlık, hiddet.
gahrımançılıklı: Kahramanlık, yiğitlik.
gal-: 1. Kalmak. 2. Yükselmek. 3. Durmak
gala: 1. Kale. 2. Şehir, köy.
galdır-: Kaldırmak.
galiñ: 1. Kalın. 2. Bol.
galmagal: 1. Gürültü, patırtı. 2. Kavga, sövüşme, çekişme.
galpıl-: Titremek.
gamaş-: 1. Kamaşmak (göz için). 2. Bozulmak, Kötüleşmek (hava için).
gambar: Hz. Ali'nin unvanı.
gamiş: Saz.
gamlı: Üzüntülü, kederli, kaygılı.
gan: Kan
gandalla-: Pranga vurmak, kelepçe takmak, bağlamak
gap: 1. Kutu, sandık. 2. Kap, kapkacak.
gapak: 1. Çatı, kapak. 2. Kabuk.
gapdal: Böğür, yan, taraf.
gapı: Kapı.
gar: Kar.
gara: Kara.
gara-: Bakmak
garaçını: Cânı gönülden, içtenlikle.
Garadâli: Özel isim.
Garagum: Türkmenistan'a ait çöl adı.

garalık: Siyahlık, karaltı.
garancakla-: Bakınmak.
garañkı: Karanlık.
garar: Karar.
garaş-: Beklemek, gözlemek.
garayagız: Esmer, yağız.
garaz: genelde, Kısaca, nihayet.
gardaş: Kardeş, birader.
garga-: Küfretmek, sövmek.
gargış: Beddua, lanet, kargış.
garıp: Garip, fakir, yoksul.
gark: Boğulma.
garlı: Karlı.
garrı: Yaşlı, ihtiyar
garşı: 1. Karşı. 2. ters
garşıla-: Karşılamak
garşılık: 1. Direniş, dayanma. 2. İtiraz, karşı çıkma.
gaş: 1.Kaş. 2. Karşı, ön.
gat: Kat, tabaka.
gatam: Kesinlikle.
gat-gat: Kat kat.
gati: 1. Katı, sert, pek. 2. Pek, çok. 3. İyi, iyice.
gatır: Katır.
gayduv: Kaygılı
gaygı: Keder, sıkıntı, dert, gam.
gayrat: 1. Gayret. 2. Cesaret, yiğitlik, yüreklilik.

gayş-: Eğmek, bükmek.
gayşar-: Eğilmek, bükülmek.
gayt-: 1. Dönmek. 2. Düşmek, inmek. 3. Gitmek, gezinip durmak.
gazana: Etrafa, çevreye.
gazap: Öfke, hiddet, gazap.
gazık: Kazık.
geç-: 1. Geçmek. 2. Yol katetmek.
gel-: 1. Gelmek 2. Ulaşmak.
Geldiğiçe: Türkmenistan'ın bir köyü.
gelin-gız: Gelin kız, genç kadınları ve kızlar.
geñ: garip, Şaşırtıcı.
geñeş: öğüt, Tavsiye.
geñirgen-: Birine, bir şeye şaşırmak.
gep-gürrüñ: Konuşma, sohbet, dedikodu.
geple-: Konuşmak.
gerek: Gerekli, elzem.
getir-: 1. Getirmek 2. Vermek, göstermek 3. Ulaştırmak.
gey-: Giymek.
gez-: 1. Gezmek 2. Bir yerde olmak, bulunmak.
gezek: Kez, sefer, defa.
gıcalat: Sitem.
gıgır-: Bağırarak, sesini yükseltmek, birini çağırarak.
gılıç: Kılıç.
gılla: Hemen hemen, çoğu.
gımmat: Değer, kıymet.
gınan-: 1. Sitem etmek, zorluk çektirmek. 2. Azarlamak, canını yakmak.

gır: Kır, açık.
gırak: Uzak.
gırçak: Beyazımsı.
gırmılda-: Sessizce gitmek.
gırnag: Esir.
gırpılda-: göz kırpmak.
gıs-: 1. Kısmak. 2. Sıkmak, sıkıştırmak 3. Sıkıntı vermek.
gısdırıcı: Sıkıcı.
gısım: Avuç.
gıssa-: Acele ettirmek, sıkıştırmak.
gıssag: Acele.
gıssanmaç: Aceleci.
gış: Kış.
gışar-: 1. Eğrilmek. 2. Kaçmak, kaçınmak. 3. İncinmek, gücenmek, darılmak.
gıt: Kıt, çok az bulunan.
gıtak: Eğri, eğrilmiş, bükülü, meyilli.
gıtakla-: Yolu dolanarak gitmek.
gıyıl-: 1. Kıyılmak, dilinmek. 2. Çatlamak.
gıynag: Kıyılma.
gıynan-: kınanmak.
gıytag: Uç
gız-: 1. Kızmak, ısınmak. 2. Kızmak, öfkelenmek. 3. Kızışmak, hızlanmak.
gız: Kız.
gızar-: Kızarmak.
gızcagaz: Kızcağız.
gızıklı: İlginç, enteresan.

gızıl: 1. Kırmızı, al. 2. Altın.

gicä: Gece, geceleyin.

giç: Geç.

giñel-: Genişlemek.

gir-: 1. Girmek 2. Bürünmek.

git-: 1. Gitmek 2. Dünyadan göçmek, ölmek.

gizle-: Gizlemek, saklamak.

gobsun-: Kalkmak, kalkmak için hareket etmek.

goca: 1. Yaşlı, koca 2. Eski.

golay: Yakın

golla-: Korumak, gözetmek.

goltuk: Koltuk, koltuk altı.

goñşı: Komşu.

gorcala-: Kurcalamak, oynamak, eşmek.

gorkak: Korkak, ödle.

gorkı: Korku.

gorkunç: 1. Korkunç 2. Tehlikeli.

gorkuz-: 1.Korkutmak 2.Ürkütmek.

goş: Komşu.

goşan-: Katlanmak, eklenmek.

goşul-: Birleşmek, katılmak.

gotazlı: Hortozlu, ponponlu.

govga: Gürültü, kavga, bağırıtı, rezalet.

govgalı: Gürültü, utanç verici.

govı: 1. İyi 2. İyi, ünlü.

govşa-: 1. Zayıflamak, kuvvetten düşmek, gevşemek 2. Yumuşamak, hafiflemek.

govudıg: İyilik.

goy-: Koymak, bırakmak.

goyber-: Serbest bırakmak, Salıvermek.

goyul-: Koyulmak.

gozgan-: Çekilmek, hareket etmek.

gozganma-: Çekilmemek, hareket etmemek.

gög: 1.Mavi, gök 2. Gök, gökyüzü 3.Yeşil 4. Çakır.

göger-: 1. Yetişmek, göğermek 2. Yeşillenmek.

gök: Gök, gökyüzü.

Gökleñ: Özel isim.

göl: Göl.

gölä: Dana, buzağı.

göni: Doğru, düz, dik, direk.

gör-: 1.Görmek. 2. Bakmak.

görä: Göre.

görk: 1. Güzellik. 2. Süs, ziynet, güzel görünüş.

görkez-: Göstermek.

Göroglı: Köroğlu.

görünış: Görünüş.

göter-: 1. Kaldırmak, yükselmek, uçurmak. 2. Taşımak

göterig: Dayanma.

gövde: Vücut, beden.

gövün: 1. Gönül, yürek. 2. Can.

gövünlik: Yüreklilik.

gövüs: Göğüs.

göz: Göz

gözel: Güzel

gözelek: Kara gözlü.

gözlâ-: Gözlemek, bakmak.

gucak: Kucak.

gulak: 1. Kulak. 2. Tetik.

Gulam: Özel isim.

gulpak: Zülûf, kâkül.

gur-: 1. Kurmak. 2. Yapmak, inşa etmek.

guras: Heves, istek.

gurat: 1. Sağlamlılık. 2. Semizlik. 3. Zenginlik.

gurbov: Özel isim

gurgunçılık: Sağlık, sıhhat.

gurt: Kurt.

gussalı: Kederli, üzüntülü.

guşa-: 1. Beline kuşak sarmak. 2. Bir şeyi çevrelemek

guşak: Kuşak, kemer.

gutar-: 1. Bitmek, son bulmak. 2. Bitirmek, sona erdirmek. 3. Kurtarmak.

gutul-: Sağlığı düzelmek, kurtulmak.

guyruk: 1. Kuyruk. 2. Bir şeyin arkası.

guyul-: 1. Koyulmak. 2. Akmak, dökülmek.

gücük: Enik, yavru, encik.

gücüm: Küçük dallı, gür yapraklı, meyvesiz ve uzun yıllar yaşayan büyük ağaç.

gül-: 1. Gülmek. 2. Gülmek, dalga geçmek.

gül: Çiçek, gül.

gülki: 1. Gülme, gülüş. 2. Gülme, alay malzemesi.

güllü: 1. Çiçekli, güllü. 2. Alacalı renkli, karışık.

güman: Şüphe, kuşku.

gün: 1. Gün. 2. Güneş.

günâ: Suç, kabahat, günah.

günah: Günah.

günäkär: Günahkâr, suçlu.

günlük: Bir günlük.

güp: 1. Övüngen insan. 2. Övüngenlik.

gürleş-: Fikir alışverişinde bulunmak.

gürrüñ: Sohbet, konuşma.

gürrüñçi: 1. Konuşkan, konuşmayı seven. 2. Âşık, ozan, meddah.

güyç: Güç, kuvvet.

güymen-: 1. İlgilenmek, oyalanmak. 2. Alı konulmak.

güyz: Sonbahar, güz.

h: Transkripsiyonlu metinde kekeleme anlamında.

hä: 1. Konuşmada “evet, doğru” anlamında kullanılan ve onaylama bildiren söz. 2. Bir konu üzerine ileri sürülen görüş. 3. Güçlendirme ilgeci.

habar: Haber

hacat: Gerekliklik, lüzum, talep, istek, hacet.

haçan: Ne zaman

hah: Kahkaha.

hähak: Haklı, doğru.

hak: 1. Doğru, gerçek, hakikat. 2. Allah.

hakda: Hakkında.

hakıki: Gerçek.

hakında: Hakkında.

haku-nähak: Doğru-yanlış.

hal: Durum, vaziyet.

halatda: 1. Vakit, zaman. 2. Durum, hal.

halı: Halı.

halık: Hamudun altından devenin arkasına uzatılan ortası delik keçe, süs örtüsü.

halıpa: 1. Usta. 2. Üstat. 3. Dost, ahbap, arkadaş.

halıs: Saf, katışıksız, halis.

halk: Halk.

hālki: Evvelki, önceki.

ham: 1. Post. 2. Deri.

han: Han, hakan.

hanı: 1. Hani, nerede. 2. Hadi, haydi.

hapa: 1. Kirli, pis. 2. çöp.

haram: 1. Haram. 2. Kanuni olmayan. 3. Pis, mundar.

harapçılık: Talancılık.

haray: Yardım.

hasam: Daha.

hasambeter: Beter, daha kötü, daha beter.

hasap: Hesap.

hasapla-: Hesaplamak.

hat: 1. Mektup. 2. Yazı, not, kayıt.

hatap: Bilinmeyen.

hav: Seslenme.

hava: Evet, tabii, elbette.

haybat: Tehdit, gözdağı.

hayınlık: Hainlik.

haysı: Hangi.

hayvan: Hayvan.

h z r: 1. Şimdi 2. Biraz  nce, az evvel.

Hazreti: Efendimiz.

heder:  ekinmek,  rkmek, korkmak.

hem: Bile, dahi, de, da.

hemişe: Devamlı, daima, s rekli, hep.

hemiŐeki: Her zamanki,  nceki, evvelki.

heml : Tehdit, h cum.

hemme. 1. Herkes 2. Her, b t n, hep.

heň: Melodi, motif, hava.

heniz: Hen z.

hepbesiz: Yaptığı işi baŐaramayan, baŐarısız, yararsız.

her: Her, hep.

hern : Her ne.

hesip: Se kin, m mtaz.

heves:  stek, eğilim, arzu, Őevk.

hey: Hey!

hezil: Komik, latifeli, hoş.

hezilleŐ-: KomikleŐmek.

hezillik: Mutlu, neşeli olma.

hı: Kahkaha.

hıh: Kahkaha.

hık: Kahkaha.

hına: Kına.

hınala-: Kınalamak.

hır : Pişman olmak, darılmak.

hırk-hırka: Parça parça.
hırlı: Ağızdan doldurulan bir tür tüfek.
hıva: Hive
hıyal: Hayal, hülya.
hıyallan-: Hayallere dalmak.
hızmat: Hizmet.
hiç: 1. Hiç. 2. Hiçbir zaman, asla.
hiçbir: Hiçbiri.
hil: 1. Tür, çeşit. 2. Şekil, biçim.
hilyelik: Hilelik, kurnazlık.
hiy: Hey.
hm: Seslenme.
ho: 1. Bu, şu, o. 2. İşte.
hokran-: 1. Alçak sesle kükremek. 2. Kendi kendine veya birine sövmek.
holtum: Hortum.
hondan: Çalım satmak, kendini büyük göstermek.
hor: Zayıf, cılız, kuru.
horcun: Heybe, torba.
horla-: 1. Zayıf düşürmek. 2. Cebretmek, zor kullanmak.
hormat: Hürmet göstermek, saygı duymak.
hossar: Akraba, yakınlık.
hoş: 1. İyi, güzel, hoş. 2. Tamam, peki.
hov: Arzu, istek, güç, kuvvet.
hovlı: Avlu.
hovluk-: Acele etmek, Çabuk davranmak.
hovul: Acele.

hovz: Havuz.
hökman: Zorunlu, mecbur, mutlak.
hötde: Yol, yöntem, çare.
höves: Heves.
hözir: Memnuniyet, hoşnutluk.
hut: Gerçekten.
huzur: 1. Ön, yan, kat, makam. 2. Huzur.
hümlet-: Konuşturmak.
hünär: Sanat, meslek.
hünärlik: Sanatçılık.
ıbarat: İbare.
ıgtyar: 1. Bir şeye olan hak, ihtiyar. 2. İzin, müsaade.
ıhlaşlı: Gayretli, istekli, hevesli.
ılga-: Koşmak.
ılham: Esin, ilham.
ımıklı: 1. Ciddi. 2. Nihai, son. 3 Sürekli, aralıksız.
ınam: Güven, itimat, inanç.
ınan-: İnanmak.
ıncal-: Ağrısı dinmek, rahatlamak, sakinleşmek.
ınha: İşte.
ınsan: İnsan.
ısnat: Rezil, masgara.
ıssı: Sıcak.
ıssılık: Sıcaklık
ışk: Aşk, sevgi.
ızı: 1. İz, geri, art, arka. 2.Arka, eser.

ızlı: Arkalı

ızlı-ızından: Arka arkaya, birbirinin ardından.

i-: İmek.

ibär-: Göndermek.

iç: İç.

iç-: İçmek.

içerik: İçeri, içeriye.

içgin: 1. Candan, içten. 2. Dikkatli, özenle.

içi-daşı: İçi dışı.

için: İçin.

içki: 1. İç, dâhili, içerdeki. 2. İç.

içyakgıç: 1. İğrenç, tiksindirici. 2. Yersiz, uygunsuz, saçma sapan.

id-: İtmek.

id-: İtmek.

idä-: Araştırmak, bakmak, gözetmek.

ikä: İkiye.

ikaralık: Uzaklık, mesafe, ara.

iki: İki.

ikirciñlä-. Tereddüt etmek, şüphelenmek.

il: Ülke, Memleket, halk.

ilat: Nüfus, ahali; halk, sakinler.

ile: İle, vasıtasıyla.

ileri: 1. İleri, ileriye. 2. Bir şeyin önündeki boşluk.

ilgün: Halk, çoğunluk, cemaat.

ilkagşam: Akşamın ilk saatleri.

ilki: 1. Önce, ilk. 2. İlk defa. 3. Öncelikle, her şeyden önce.

in: 1. En. 2. Beden.

in-: İnmek.

iň: Sıfatların üstünlük derecelerini kurmada kullanılır.

inan-: İnanmak.

indel-: Aramak, sorup soruşturmak.

indi: 1. Şimdi. 2. Yeniden, tekrar.

ine: İşte.

informasiya: Bilgilendirme, haber verme.

ini: Kardeş, abi.

iňirdi: Bağırıtı.

iňkis: Kuşku, şüphe, endişe.

ir-: Yorulmak, bıkmak, usanmak.

iriz-: Usandırmak, bıktırmak.

isle-: İstemek, dilemek.

iş: İş, çalışma.

işdâ: İştah.

işik: Kapı, eşik.

işlen-: Çalışmak.

it: Köpek, it.

iy-: Yemek yemek.

iydir-: Yedirmek.

ka: Ki

kä: Ya...ya, kah...kah.

kabul: Kabul, razı gelme.

kak-: 1. Kalkmak, çalmak, vurmak. 2. Çalmak, tıklatmak.

kaka: Baba, peder.

kakış: Vuruş, kakış.

kakış-: 1. Değmek, dokunmak, temas etmek. 2. Sıyırmaq.

kām: Kusur, noksan.

kāmi: Kusurlu.

kān: Çok, fazla.

kān: Çok, pek çok.

kanagatlandırma-: Memnun olmamak, yetinememek.

kānlık: Fazlalık.

kār: 1. Meslek, sanat. 2. İş, meşgale, vazife.

karar: Karar, kararlılık, sabır.

kasam: Yemin, ant.

kāse: Fincan, kase.

kāte: Bazen, zaman zaman.

kāy-: Paylamak, azarlamak.

kayıl: Razi.

kāyin-: Sızlanmak, yakınmak, şikâyet etmek.

keçä: Keçe.

kel: Uyuz, kel.

kelte: Kısa.

kem: Eksiklik, kusur, noksan.

kemakıl: Akli az.

keman: Eksik.

kemsin-: 1. İncinmek, gücenmek. 2. Aşağılanmak, kendini küçük düşmüş hissetmek.

kepilliksiz: Garanti olmayan, kefil olmayan.

kere: Defa.

kerem: Soyluluk, ululuk, büyüklük, asalet.

kerep: Ağ.

kerkav: Dağda yetişen sağlam, güçlü ağaç türü.

kes-: Kesmek.

kese: 1. Yatay, yan. 2. Dış, dışarı. 3. Boydan boya, büsbütün.

keşgilitlik: Belirlilik, açıklık, kesinlik.

kesil-: Kesilmek.

Keymirkör: Keymirkör

keyp: Keyif, neşe, zevk, memnuniyet.

kın: Ağır, zor, güç.

ki: Ki.

kiçi: Küçük, ufak.

kiçicik: Küçücük, ufacık.

kim: Kim

kimlik: Kimlik.

kiriş: 1. Tel. 2. Kiriş.

kirpik: Kirpik.

kişi: 1. Kişi. 2. Yabancı, başkası.

kişne-: Kişnemek.

kitap: Kitap.

kitaphana: Kütüphane.

koşulma-: Koşulmamak.

kov-: Kovmak, kovalamak.

kök: 1. Kök. 2. Neşeli.

köleg: Gölge.

kömek: Yardım, medet, imdat.

köne: 1.Eski. 2.İhtiyar, yaşlı.

köp: Çok.

köpçülik: Halk, kitleler.

köpek: Köpek, it.

köp-köp: Çok çok.

köplenç: Genelde, çoğunlukla.

köşestir-: Teskin etmek, yatıştırmak, sakinleştirmek.

köv-: Kazmak.

kulan: Kulan.

kuvvatlı: Güçlü, kuvvetli.

kükrä-: 1. Bağırarak, haykırmak, çığlık atmak. 2. Kavga çıkarmak, huysuzluk etmek.

külem: Baş.

Kümüş: Özel isim Kümüş Ece.

kür-: Toplanma.

kürtdür-: Birden, aniden, ansızın durmak.

küsser-: Kötü bir ruh haline girmek.

küş: Satranç.

küti: Kalın, hacimli.

laayt: Seslenme ünlemi.

labız: 1. Ton, sesin tonu. 2. Melodi, ezgi, ahenk.

läş: Cansız vücut, ceset.

le: Anlamı kuvvetlendirme görevini üstlenen bir söz.

leyli: Sevgili.

maglumat: Bildirme, haber verme, malumat.

magnitli: Mıknatıslı.

Magtımguı: Türkmenlerin en büyük şairlerinden biri.

mahal: 1. Zaman, an. 2. Devir, çağ.

mäheddel: Zaman.
mahyet: Önem.
maksat: Niyet, maksat, murat, amaç, hedef.
makul: 1. Makbul, geçer. 2. Doğru, gerçek.
makulla-: Onaylamak, tasdik etmek.
mal: Mal, mal mülk.
malim: Bilinen
Mämmetyar: Özel isim İran Hanı.
maña: Anlam, mâna.
mañlay: 1. Alın, kafa. 2. Kader, şans, alın yazısı.
märeke: Kalabalık, güruh, insan sürüsü.
Marı: Türkmenistan'da bir bölge ismi.
masgara: 1. Rezil olmuş, vicdansız. 2. maskara.
masgaraçılık: Rezil olma.
masgarala-: Rezil etmek.
maslahat: Öğüt, tavsiye, nasihat.
maslahatlı: Akıllı.
maşgala: Aile.
mavut: Çuha.
mazalı: Zevkli, tatlı.
mazut: Mazot.
mecbur: Mecburi, zorunlu.
men: Ben.
meñzeş: Benzer, andıran.
Meret: Özel isim, Meret.
mergen: Nişancı, atıcı.

mertlik: Yiğitlik, mertlik, cesaretlilik.
mesayı: Özel.
mesela: Sorun, mesele.
meselem: Örneğin, örnek olarak.
meşgul: Meşgul.
meydan: Meydan, alan, saha.
meyil: Bir şeye olan heves, eğilim.
mı: Soru eki.
mıhman: Misafir.
mıhmanhana: Misafirhane.
mılayım: Yumuşak, içten, mülayim.
milkılda-: Şır şır akmak.
mi: Soru edatı.
min: Bin.
min-: Binmek.
minnetdar: Minnettar.
minut: Dakika.
Molla: Molla, din adamı.
möhüm: Önemli, ehemmiyetli, mühim.
möler-: Fırlamak, açmak, çıkmak (göz için).
mu: Bu.
murt: Bıyık.
mümkün: Mümkün.
mündür-: Bindirmek.
nä: Ne.
näçe: Ne kadar, kaç.

nâder: Ne yapar.
nagış: Süs, motif.
nagışlan-: Süslemek, nakış işlemek.
nahar: Yemek, aş.
nâhili: Nasıl, ne kadar, ne gibi.
nâlet: Lanet, beddua.
nâmâ: Ne.
namartay: Namert gibi.
nâme: 1. Ne. 2. Nasıl, hangisi.
namıs: 1. Namus. 2. Ayıp, yüz karası.
nar: 1.Nar. 2. Ateş, alev.
nârazıçılık: Razı olmama.
nât- : Ne yapmak.
nâz: 1.Naz, cilve. 2. Kapris.
nazar: Nazar, nakış, bakma.
-nci: Sıra sayı sıfatı.
ne: ne.
nebsi: Nefis, kendi.
Nedir Şa: Nadir Şah.
nemen: Nasıl.
nere: Neresi.
neşiryat: Yayımcılık, yayın.
netcek: Ne yapacak.
netice: Sonuç, netice.
nirâ: Neresi, nere.
nire: Nereye.

niyet: Niyet, amaç
nokat: Nokta.
nomay: Keskin.
noyabr: Kasım.
nöker: Asker, hizmetçi, muhafız.
Nurberdi: Özel isim, Nurberdi han.
o: Üçüncü teklik kişi zamiri “o”.
oba: Köy.
obaçılık: Köy toprağı.
od: Ateş.
ogul: Erkek çocuk.
ogulan: Erkek çocuk.
ogurla-: Hırsızlık yapmak, gizlice almak.
ok: Ok, kurşun, mermi.
oka-: Okumak.
okaran: İç.
okıcı: Okuyucu.
okla-: Sallamak, atmak.
ol: O
olar: Onlar.
omza-: Yükleme, dayanmak.
oñ: İyi, güzel.
on: On sayısının adı.
oñaysız: İsteksiz, izinsiz.
onçaklı: Şöyle, böyle, onun gibi, o kadar, pek.
onsoñ: Daha sonra, biraz sonra.

onsuz: Onsuz, o olmadan.
onyança: O vakte kadar, o zamana kadar.
oraz: Özel isim, Oraz.
ornaşıklı: Rahatça, rahat rahat.
orta: Orta, merkez.
ortak: Beraber.
ortara: Bir şeyin ortası.
ot: 1. Ateş 2. Ateş etmek.
otag: Oda.
otur-: Oturmak 2. Süreklilik bildiren yardımcı fiil.
oturış: Oturuş.
oturt-: Oturtmak.
otuz: Otuz.
ov-: Ovmak.
ovadan: Güzel, hoş.
oval: Eninde.
ovram-ovram: Parça parça olmak.
ovsun: Büyü.
oy-: Kazımak.
oyan-: Uyanmak.
oyla-: Düşünmek.
oylanıl-: Düşünülmek.
oyna-: Oynamak.
oyun: 1. Oyun. 2. Şaka, espri.
ozal: Daha önce, daha evvel.
ozalam: Çok önce.

ozalkı: Önceki, evvelki.
ozara: Gizli.
öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.
ökde: Usta, mahir, becerikli.
ökün-: Pişman olmak.
ökünç: Pişmanlık.
öl-: Ölmek.
ölmä-: Ölmemek.
ölmez-yitmez: Unutulmaz, akıldan çıkmaz.
ölügsi: Hafif, cansız, zayıf.
ölüm: Ölüm.
ömür: 1. Ömür, hayat. 2. Ömür boyu, daima.
öñ: Ön
öni-soñı: Önünde sonunda.
öñki-öñküligine: Önceki, evvelki.
önüp-ös-: Dünyaya gelmek, büyümek, yaşamak, yetişmek.
öñür-: Bağırarak
örän: Çok, fazla.
örk: İp, bağ, örtük.
ös-: Büyümek, yetişmek.
öt-: Geçmek
öt: Safra, öd.
ötägit-: Çok fazla gitmek.
ötünç: Özür.
övez: Ödünleme, tazminat.
övrül-: Çevrilmek, dönmek.

övün-:Kendi kendini övmek.

övr-: Çevirmek, döndürmek.

öy: Ev.

öycüg: Yuva.

öyde: Bir sıra örüp bitirmek.

öykelet-: Gücenmek, darılmak.

öykeli: Gücenen.

öykün-: Özenmek, bezenmek

öyt-:Düşünmek, sanmak, zannetmek.

öz: Kendi

özara: 1.Kendi içinde, kendi arasında. 2. Karşılıklı, birbirleriyle konuşmak

özdeñduş: Akran, yaşıt.

özge: 1. Başka, başkası. 2. Yabancı.

päki: Temiz.

päkize: Temiz, güzel.

päl: Niyet, fikir, kasıt.

palan: Eşeğin semeri.

palla-: Esnemek.

parh: Fark, ayırım.

päsgel: Engel, ayakbağı.

pata: Dua.

pel-pelleş-: Havada kanat gerip durmak.

perde: 1. Perde. 2. Bölüm.

Pereñistan: Prenistan.

peyda: Yarar, fayda.

peydalan-: Yararlanmak, faydalanmak.

pıçak: Bıçak.
Pıgamber: Peygamber
pıllı: Destek
pışırdış-: Fısıldaşmak
pikir: fikir, Düşünce
pikirlen-: Düşünmek
pıkr: Fikir.
pil: Fil.
pişye: Hüner.
piti: 1.Tencere. 2. Etli, nohutlu bir çorba.
povest: Uzun hikâye.
poz-: Bozmak.
proza: Düz yazı, nesir.
pugta: Sert, katı, sağlam.
pugtala-: Güçlendirmek, kuvvetlendirmek.
pul: Para.
pullı: Paralı.
pürkül-:Saçılmak.
rahat: Rahat, huzurlu.
rasla-: Rastgelmek.
razı: Razi, memnun.
razılaş-: Memnun olmak.
redaktor: Düzeltici.
reñk: 1. Boya. 2. Renk.
rovayat: Söylenti, rivayet.
rugsat: İzin, ruhsat.

ruh: Ruh.

sabır: Dayanma gücü, sabır.

sada: Yalın, sade, basit.

sag: Sağ, sağlam, iyi.

sagaman: Sağ salım.

sagat: Saat.

saglık: Sağlık.

sahıpa: Sayfa.

sakgal: Sakal.

sakla-: Elinde tutmak, bir şeyi elinde bulundurmak.

sal-: 1. Yapmak, kurmak. 2. İçine koymak.

sala: Öğüt, nasihat.

salam: 1. Selam. 2. Selamlaşma sözü

salamlaş-: Selamlaşmak.

salavmaleykum: Erkeklerin kullandığı selamlaşma sözü.

salayma-: Yapmamak.

salgı: Bir yer sorulduğunda alınan bilgi, malumat.

salgım: Yanıltıcı görüntü, serap.

salım: An, vakit, lahza.

Salır: Bir Türkmen oymağının adı.

sallan-: 1. Asılı durmak, asılmak. 2. Sarkmak 3. Salınarak yürümek.

sallançak: Salıncak.

samsık: Ahmak, aptal.

san: 1. Sayı, adet, miktar. 2. Sayı sıfatı. 3. Nüfuz, etki.

saña: Sana.

sana-: Saymak.

sap: 1. Saf 2. Sap, tutacak yer 3. Hile, oyun.

sapar: Kere, kez, defa.

saplı: Saplı.

sarı: Sarı.

sarıg: Bir Türkmen oymağının adı.

sars-: Sarsılmak, titremek.

sat-: Satmak.

saylama: Seçme, seçkin, üstün.

saylan-: Sayılmak.

saz: 1. Saz, müzik, ezgi. 2. Düzgün.

sazanda: Müzisyen, çalgıcı.

sazandalık: Müzisyenlik.

saz-söhbət: Müzik, eğlence.

sebäp: Neden, sebep.

sebäpkär: Neden olan, yol açan.

sebäpli: 1. (Son çekim edatı) ...den ötürü...,den dolayı... 2. nedenli, sebepli.

sek-: Yürümek, ayak basmak, varmak, gelmek.

seki: Oturacak yer.

sekiz: Sekiz.

semiz: Şişman, iri.

sen: Sen.

sepil-: Saçılmak, serpilmek.

ser: Baş, kafa.

serdarlık: Başkanlık, liderlik.

seret-: 1. Bakmak. 2. İncelemek, gözden geçirmek.

sermeşdir-: Araştırmak, yoklamak.

serp-: 1. Boşaltmak, dökmek. 2. Açmak.

ses: Ses.

sesli: Sesli.

ses-seza: Ses seda.

ses-üyn: Ses seda.

setanda-seyranda: Çok seyrek, arada bir.

sıg-: Sığmak.

sıkıl-: Sıkılmak.

sıla-: saymak, Saygı göstermek.

sılag: 1. Saygı, Hürmet. 2. Armağan, hediye.

sın: Görme, gözden geçirme.

sın-: Kırılmak, düşmek, vurulmak.

sına-: Sınamak, denenmek.

sındırma-: Yıkılmamak, bozmamak.

sınla-: Bakmak, gözden geçirmek.

sıntgı: Tele melodi vermek.

sıpa-: Sıvazlamak, okşamak.

sıpır-: Sıyırmak, soymak.

sır-: 1. Silmek 2. Kesmek. 3. Kılıfindan çıkartmak.

sır: Sır, giz.

sıyasat: Siyaset.

silk-: 1. Silkelemek 2. Dürtmek.

siltencirä-: Nazlanmak, sitem etmek, kapris yapmak.

siñ-: Sinmek, sızmak.

siz: Siz.

soca: Sık sık nefes almak, sıkıntıyla solumak, oflamak, puflamak.

sok-: 1. Sokmak 2. Batırmak 3. Giymek.
sol-: Solmak.
soñ: Sonra, son.
soñkı: Son, sonuncu.
sonra: Sonra.
sonundan: Sonradan, daha sonra.
sor-: Kendine çekmek.
sora-: 1. Sormak 2. İzin almak.
sorang: Soru.
sov-: 1. Döndürmek, çevirmek 2. Bitirmek, tamamlamak.
soval: Soru, sual.
sovat-: Soğumak
sögül-: Sövmek.
sögünç: Sövme, küfür.
sömel-: bk. somal-: Dimdik durmak.
söv-: Küfretmek.
söveş: Savaş, mücadele.
söy-: Sevmek.
söygi: Sevgi, aşk.
söyğüli: Sevgili, aşık olunan, sevilen, sevmeye lâyık olan.
söz: Kelime, söz.
sözle-: Konuşmak, bahsetmek.
sugşurdıl-: Yetiştirmek.
sungat: Sanat.
suratçı: Ressam.
suratlandır-: Betimlemek, tasvir etmek.

sussı: Alma, çekme.

suv: Su

sülleren: Susuzluk ve sıvaktan kurumak (bitkilrt için).

süñ: Organizma.

süñk: Kemik.

süñni: Yenilik.

süri-süri: Sürü sürü.

sürn-: 1. Sürmek. 2. Toprağı işlemek, sürmek.

sütün: Direk, sütun.

süyce: Tatlılaşmak.

süyci: Tatlı, lezzetl.

süykeşdir-: Ovmak, sürtmek.

süyndür-: 1. Uzanmak. 2. Uçmak 3. Çakmak (şimşek).

süyr: Sürümek.

süyrel-: Sürünmek.

süyren-: Sürünerek yürümek.

süyş: Kımıldamak.

süzül-: Süzülmek.

şabra-: Saçılmak, dökülmek

şabram: Saçılmış, dökülmüş.

şahdaçıklık: Neş'elilik, mutluluk.

şäher: Şehir, kent.

şäht: Keyif, ruh yüceliği.

şam: 1. Güneşin batmaya başladığı vakit, akşam. 2. Akşam yemeği.

şapba: Aniden, ansızın.

şarkıdat-: Gıcırdamak, tıkırdatmak.

şarpılda-:Şiddetle çarpma sonucu çıkan ses.

şatlık: Mutlulu, memnuniyet, şatlık.

şay: 1. Süs, ziynet. 2. Hazırlık.

şehir: Şehir.

şekilde: Şekilde, biçimde.

şemal: Rüzgar, yel.

şert: 1. Şart 2. Verilen söz. 3. Anlaşma, karar.

şeyle: Şöyle, böyle, onun gibi.

şıbık: Tütün, çubuk.

şır: Yansıma.

şikayatl: Sitemli.

şol: O, bu, şu.

şolar: Onlar.

şov: Başarı.

şöhle: Işık.

şöhret: Şöhret, ün.

şu: 1. Şu. 2. Bu

şunca: Şunca, bunca.

Şükür: Özel isim. Şükür.

tâ: Ta.

tabak: Tabak, çanak.

tabşırık: 1. Buyruk, emir. 2. Öğüt 3. Uyarı.

Tagtabazar: Türkmenistan'da bir bölge ismi.

täk: 1. Tek, bir. 2. tek, yalnız.

takır: Boş, bitki yetişmeyen yer.

takmın: Tahmin.

talpilla-: Durmadan, durmaksızın.

tam: Oda, ev.

tama: Umut, istek, arzu, inanaç, ümit.

tamam: Bitmek, sona ermek.

tana-: Bilmek, tanımak.

taniş: Arkadaş, tanıdık, dost.

taniş-: Tanışmak.

tap-: Bulmak.

tapba: Birden, aniden, ansızın.

târ: Yol yordam, yöntem.

tarap: 1. Taraf, 2. Bölge, yer 3. Yan, kenar.

tarapdar: Taraftar.

tarsılda-: Hızlı vurmak, çarpmak (kalp, damar vb. için).

tasa-: Ürküp kaçışmak, sağa sola dağılmak.

tasancıra-: Öfkelenip sitem etmek, gücenmek, çok hızlı hareket etmek.

tâsin: Şaşırtıcı, değişik, ilginç.

tâsir: Etki, tesir.

tassıkla-: Onaylamak, doğrulamak.

taşla-: 1. Atmak, fırlatmak, savurmak. 2. Bırakmak, yarıda kesmek, son vermek.

tay: Uygun, lâyıık.

tayakla-: Dayak atmak.

tayyar: Hazır.

tayyarla-: Hazırlamak.

tâze: 1. Yeni. 2. Kısa süre önce.

tâzeden: Yeniden, tekrar.

tazelik: Yenilik.

tegelä-: Halka oluşturmak.
teklip: Teklif, öneri.
tekrarla-: Tekrarlamak.
telpek: Kalpak, papak.
tema: Konu, tema.
ters: Yanlış, kötü.
tertip: Düzen, tertip.
tiken: Diken.
tisgin-: Tiksinmek.
titrä-: Titremek.
tiz: Çabuk, tez.
toklı: Kuzu.
tomaşa: Manzara, temsil, oyun.
tomaşaçı: İzleyiciler.
tomus: Yaz mevsimi.
topar: Grup, öbek, tapar.
tosla-: Yalan söylemek.
tovla-: Eğirmek, çevirmek, burmak.
toy: Düğün, bayram, şenlik.
toynag: Toynag.
toz-: Eskimek, yıpranmak.
tövella: Dil dökme, öğüt, nasihat.
töverek: Çevre, etraf.
tukat: Üzüntülü, kederli.
tur-: Kalkmak.
turma-: Kalkmamak.

turuz: Kaldırmak.

tut-: 1. Tutmak. 2. Yakalamak. 3. Kurmak, yapmak.

tutakla-: Tutuklamak.

Türkmen: Türkmen.

tüm: Karanlık.

tüpeň: Tüfek.

türgenlä-: Çalışmak.

tüsse: Duman, is.

tüt-: Tütmek.

tütün: Duman, tütün.

tüyn: hiç.

tüynüg: Çadırın üstünü yapmak için kullanılan uzun ince ağaçların birleştiği yuvarlak kısım.

tüys: 1. Görünüş, biçim. 2. Gerçek, hakiki.

uç: Uç.

ugur: 1. Doğrultu, yön. 2. Zaman, an. 3. Akraba.

ugura-: Uğramak.

ugrat-: Birini göndermek.

ukı: Uyku.

ukıp: Hüner, kabiliyet, yetenek.

ukla-: Uyumak, yatmak.

ulal-: Yetişmek.

ulı: 1. Büyük. 2. Yetişkin. 3. Önemli. 4. Kuvvetli.

ulı-kiçi: Büyük küçük, büyük küçük bir arada, hepsi.

ullakan: 1. İri. 2. Yetişkin.

ulumsılan-: Büyükmek.

ulumsıra-: Kibirleşmek.

umıt: Umut, ümit.

umıtsızlan-: Ümitsızleşmek.

umumı: Genel.

ur-: Vurmak.

urukdır-: Vurdurmak.

urul-: Vurulmak.

ussat: Usta.

utan-: Utanmak, çekinmek.

uyluk: Kalçadan dize kadar olan bacak bölümü.

uzak: Uzak.

uzat-: Uzatmak.

uzın: Uzun.

uzunlı: Çok uzun.

üç: Üç.

üçin: İçin, dolayı, yüzden, yüzünden.

ümüş: Yavrusu ölen hayvan.

ümüş-tamış: Tan aydınlığının belirmeye ya da karanlığın çökmeye başladığı zaman,
alacakaranlık.

üncüsiz: Telaşsız.

üns: Dikkat.

üst: Üst.

üyn: Tok ses.

üyş-: Toplanmak, yığılmak.

üytge-: Değişmek, başkalaşmak.

üytgeşik: 1. Ayrı, değişik, farklı, çeşitli. 2. Özel, faklı, kendine has.

üz-: 1. Yolmak. 2. Yırtmak. 3. Kesmek.

üzüg: Keçe.

üzül-: Kopmak, kesilmek.

vagşı: 1. Vahşi, yırtıcı, yabani. 2. Zalim, vicdansız.

vagt: Zaman, vakit.

vagtlı: Vaktinde.

vaka: Olay, hadise, vaka.

varak: 1. İşe yaramaz, eskimiş. 2. Varak.

vatan: Vatan, yurt.

ve: Ve.

vekil: Vekil.

veli: Ancak, fakat.

velin: bk. Veli

ya: Ya, veya.

yaba: Duvar askısı.

yabı: At.

yad: 1. Hafıza. 2. yabancı.

yada: Ya da, yoksa.

yadar: Usanma.

yadav: Bitkin, yorgun.

yagday: 1. Durum, vaziyet. 2. İmkân, fırsat.

yagı: Düşman.

yaglık: Eşarp.

yagşı: İyi, güzel.

yagşidan-yamandan: Hiçbir şekilde, ne olursa olsun, ne iyi ne kötü.

yagtlı-: Açılmak, aydınlanmak.

yağ: gaz yağı, Benzin.
yak-: 1. Yakmak. 2. İncitmek, ağrıtmak.
yakın: Yakın.
yal: Yele, yal.
yala-: 1. Sıyırıp geçmek. 2. Yalamak.
yalañ: Daima, sürekli.
yalan: Yalan.
yalbar-: Yalvarmak.
yaldıraş-: Parlamak.
yalı: Gibi.
yalñış-: Yanılmak, yanlış.
yalñışlık: Yanlışlık.
yalpa: Birden açmak.
yaman: 1. Kötü, fena. 2. çok, fazla.
yamaş-: Yama yapmak, yamamak.
yan: Yan, taraf.
yañ: Yankı.
yan-: Yanmak.
yana: Yanına.
yanaş-: Yanaşmak, yaklaşmak.
yangı-: Yanma.
yañı: 1. Biraz önce, demin. 2. Şu ana kadar. 3. Az, azıcık.
yañkı: Biraz önceki.
yañkısı: Deminki.
yañlan-: 1. Yankılanmak. 2. Ünlü olmak.
yanlık: Tulum

yañra-: Gevezelik etmek, boş boş konuşmak.
yap-: 1.Örtmek. 2. Kapamak. 3. Durdurmak. 4. Bitirmek.
yapık: Kapalı.
yapış-: Sıkıca tutmak, yapışmak.
yaplan-: Yaslanmak.
yap-yañı: Biraz önce, demin, şimdi.
yar-: Kesmek, yarmakç
yarağ: Silah.
yaramaz: 1. Kötü, fena. 2. İşe yaramaz.
yarancaklık: Yaltakçılık.
yarı: Yarım, yarı.
yasa-: Yapmak.
yassık: Yastık.
yaş Ogulanlık: çocukluk, ergenlik.
yaş: 1. Yaş, adanan ömür müddeti. 2. Yaş, gözyaşı. 3. genç.
yaşa-: Yaşamak.
yaşulı: Yaşlı, ihtiyar.
yat-: Yatmak.
yatlama: Anımsama.
yaydan-: Tereddüt etmek, kararsız kalmak.
yayka-: Sallanmak.
yayra-: 1. Yayılmak. 2. Dökülmek, saçılmak.
yaz-: Yazmak, yaymak, sermek.
yazgar-: 1.Suçlamak, kabahat bulmak. 2. Cezalandırmak, ceza vermek.
yedi: Yedi sayısının adı.
yeke: Bir, tek, yalnız.

yekesir-: Yalnız hissetmek.

yel: Yel, rüzgar.

yelek: Kuş, kuş tüyü.

yelmeş-: 1. Yapışmak. 2. Bulaşmak, katılmak, musallat olmak. 3. Yapışmak, peşine takılmak, peşini bırakmamak.

yelpezelendi: Bir türkü adı.

yeñ: Kol, yen.

yeñ-: Yenmek, galip gelmek.

yeñillik: Rahatlık, hafiflik.

yeñlä-: Azalmak, hafiflemek.

yeñne: Yenge.

yeñse: Ense.

yer: 1. Dünya. 2. Toprak, kara. 3. Yer.

yer-: Aşağılamak.

yerastı: Yeraltı.

yerleş-: Aşağılamak.

yerlikli: Yerinde, uygun.

yesir: Esir.

yet-: 1. Yetmek, yeterli olmak. 2. Yetişmek, ulaşmak. 3. Varmak, yetişmek.

yetik: Bilgili, yetkili.

yetiş-: Yetişmek, olgunlaşmak.

yıgı: Sık, gürcü.

yıgnan-: Yığmak, toplamak.

yıgrıl-: Büzülmek, kırışmak.

yıkıl-: Yıkılmak, kırılmak, parçalanmak, düşmek.

yıl: Yıl, sene.

yılda: Yılda.
yıldız: Yıldız.
yılığır-: Gülümsemek.
yırt-: Yırtmak, parçalamak.
yırtık: Yırtılmış, yırtık.
yigirmi: Yirmi.
yigren-: Tiksinmek, iğrenmek, nefret etmek.
yiğit: Genç insan, delikanlı.
yirik: Delik.
yit-: Kaybolmak.
yog: Yok.
yogsa: bk. yogsam: Yoksa.
yok: Yok, hayır.
yokarı: Yukarı, yüksek, yüce.
yokluk: Yokluk.
yoksa: Yoksa, aksi takdirde.
yol: Yol.
yöne: Ama, fakat anlamında bir bağlaç.
yönekey: 1. Kolay, sade, basit, açık. 2. Sade, alçakgönüllü, mütevazı.
yönel-: Yönelmek, doğrulmak.
yöre-: Yürümek.
yöredil-: 1. Katılmak. 2. Yapılmak, adet olmak.
yörgünlilik: Tanınmış, yaygın.
yöriş: 1. Yürüyüş. 2. İşleme, çalışma.
yörite: Özel, özel olarak.
yumruk: Yumruk.

yumşak: 1. Yumuşak. 2. Mülayim, sakin, sessiz.

yurt: Memleket, yurt.

yuvaşan: Yavaşlayan.

yük: Yük.

yüklâ: Yükleme.

yüklen-: Kefil olmak, yüklemek.

yüpek: İpek.

yürek: 1. Yürek, kalp. 2. Ruh, can, iç.

yüreklilik: Yürekli, cesur.

yüvürci: Kayınbirader.

yüz: 1. Yüz, surat. 2. Yüz sayısının adı.

yüzlen-: 1. Yönelmek. 2. Başvurmak, müracaat etmek, yöneltmek.

yüzük: Yüzük.

zar: Şikayet, sızlama, sıkıntı, inleme.

zarp: Güç, kuvvet, hücum, saldırı.

zat: Her türlü eşya, şey.

zehin: 1. Yetenek. 2. Zekâ.

zelel: Zıyan, zarar.

zeyilli: Gibi, bu gibi, benzer.

zından: Zindan.

zırnılda-: bk. zarnılda-: Çınlama, tınlamak, çalmak.

zor: 1. Kuvvet, güç. 2. Kuvvetli, güçlü.

zövve: Birdenbire, ansızın.

zulüm: Baskı, zulüm.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Nurmurat Sarihanov’un Şükür Bağşı Povesti Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi” adlı bu çalışmamızda, yaşayan lehçe ve şivelerimizden biri olan Türkmen Türkçesini Nurmurat Sarihanov’un povesti üzerinden inceledik. Fonolojik, morfolojik ve sentaktik açıdan incelediğimiz povestte Nurmurat Sarihanov’un Türkmen Türkçesi standart yazı dili dışında bir kullanımı yoktur. Yazar, dönemin Türkmen yazı dilini kullanmış, eserinde Türkmen Türkçesi dil özellikleri dışında bir kullanım göstermemiştir.

Dil incelemesinin yanısıra yapılan üslup incelemesinde ise, muhteva ve üslup, zaman, mekân ve mekâna bakış açısı, şahıs kadrosu, olay örgüsü, anlatıcının bakış açısını ele aldık. Bu bağlamda, yazarın Türkmen milli kültürüne, kimliğine ve Türkmenler’in bağımsızlığına yönelik bir anlatım tercih etmesinin povestin yazıldığı II. Dünya Savaşı yıllarına rastlaması sebebiyle kaçınılmaz olduğu kanısına vardık. Yazar, eserde Türkmenlerin bağımsızlığına, milli kimliğine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine, söz söyleme sanatlarına eşsiz göndermeler yapmıştır. Yer yer Türkmenistan coğrafyasının da tasvir edildiği bu povest, Türkmen saz sanatının önemini ve değerini işlemiştir. Bu bakımdan *Şükür Bağşı* povesti Türkmen milli kimliğinin ve kültürünün ortaya konulduğu bir eser olarak dikkat çeker. Yine diğer bir husus İkinci Dünya savaşı sırasında kaleme alınan bu eserde yazar, kılıçla savaşmak yerine sazı ile savaşmayı tercih eden bir kahraman yaratarak önemli bir mesaj vermiştir. Bu da savaşın insanlara verdiği zarardır.

Olay esaslı bir povest olan *Şükür Bağşı*, Nurmurat Sarihanov tarafından dönemin, şartların, kahramanların, mekânların başarılı bir şekilde tasvir edilmesi ile Türkmenlerin barış yanlısı ruhlarını tanımamızı sağlamıştır. Yazarın kısa, net ve kurallı cümleler kullanması ise, işlediği mesajı en net şekilde vermek istemesinden kaynaklanmaktadır. Dutarın bir barış sembolü olarak kullanılması ve *Şükür* bahşı karakteriyle de pekiştirilmesi povestin her bölümünde en canlı şekilde görülmektedir. Sarihanov, İkinci Dünya Savaşı’na bizzat cepheye giderek katılmış ve cephede hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla yazarın, eserin merkezine bu bakış açısı ile yaklaşması da dönemin şartları da düşünüldüğünde kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR

- Aktaş Şerif (2003). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ay Özgür (2009). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*, TDK Yay., Ankara.
- Ay Özgür (2011). “Ol- Fiili İle Yapılan Birleşik Çekimler Ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, p.679-692.
- Ay Özgür (2013). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Dönüşlülük Zamirleri Üzerine”, *Diyalektolog-Ağız Araştırmaları Dergisi*, S 7, s. 13-30, İzmir.
- Azmun Yusuf (1990). “Türkmence Asli ve Dolaylı Uzun Ünlüler”, *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi) Center For Middle East Studies of Harvard University*, S 14, s. 75-94.
- Banguoğlu Tahsin (2007). *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Başdaş Cahit (2007). “Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri”, *Turkish Studies* Volume 2/2 Spring, s.89-101.
- Berkil Özgür Semih (2003). *Türkmen Türkçesindeki Edatlarla Türkiye Türkçesindeki Edatların Karşılaştırmalı Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Biray Himmet, Biray Nergis (1999). “Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Sentaks Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Gazi Ün. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Himmet Biray Özel Sayısı, s.22-45, Ankara.
- Biray Nergis (2015). “Türkmen Türkçesinde Ovnuk Bölekler”, *Teke Dergisi*, S 4/3, s. 955-994.
- Buran Ahmet (2006). “Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Erciyes Üniversitesi.
- Buran Ahmet vd. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1-Güneybatı-Oğuz*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Buran Ahmet, Alkaya Ercan (2015). *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çakmak Cihan (2014). *Fatih Kerimî'nin Hıyal Mı? Hakikat Mi? ve “Andan Bundan” Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çeneli İlhan (1986). *Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, TDAY 1982-1983, Ankara.
- Çetin Nurullah (2004). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi Ankara.
- Çetişli İsmail (2004). *Metin Tahlillerine Giriş / 2*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Delice Tuna Beşen (2010). *Türkmen Türkçesinde Fiil*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Deny Jean (2012). *Türk Dil Bilgisi*, (çev: Ahmet Benzer), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Diñç Sinan (2014). “Türkmen Türkçesinde /-Ay/ Ekinin Tezlik İşlevi”, *Teke Dergisi*, S 3/1, s.132- 137.
- Doğan Levent (1996, Bahar). “Türkmen Türkçesinde Uzun Ünlüler İle İlgili Hususlar”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* -, S 1, s. 232-238.
- Duman Musa (1991, Eylül). “*Türkmencede Ünlü Uzunluklarıyla Birbirinden Ayrılan Kelimeler Üzerine*”, Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.477, s.212-218.
- Durduyev Kakacan ve Kara Mehmet (1993). “Yirminci Yüzyıl Türkmen Edebiyatı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 3, s.3-9.
- Ercilasun Ahmet Bican (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayıncılık, Ankara.
- Erdem Mehmet Dursun (2008). “Anadolu Ağzlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine”, *Turkish Studies* Volume 3/3 Spring, s. 502-562.
- Erdem Mehmet Dursun (2008). “Birincil Ünlü Uzunlukları ve İmâle”, *Turkish Studies*, 3/ 6 Fall, 236-261.
- Erdem Melek (2007, Eylül). “Türkmen Türkçesinde İç Cümleciklerin Morfosentaktik Açından İncelenmesi”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C 4, S 3, s.26-51.
- Ergin Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- Gabain A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (çev: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gaffari Ziyat (2012). Hudožnik Sözi, Uly Ähmiýetli We Ösbołuşlydyr http://turkmenistan.gov.tm/_tmt/?id=1403 (16.05.2017).
- Gencan Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gökçür Engin (2016). “Türkmen Türkçesinde Birincil Uzun Ünlüler”, *International Journal of Social Science*, Summer I, S 47, s. 235-253.
- Gülensoy Tuncer (2000). *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gülensoy Tuncer (2015). *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gülsevin Gürer (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülsevin Gürer, Boz Erdoğan (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Hacıeminoğlu Necmettin (1992). *Türk Dilinde Edatlar*, ME Basımevi, İstanbul.
- Hamzayev M. Ya vd. (1962). “Türkmen Diliniñ Sözlüğü” Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası Dil Bilimi İnstitutı, Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasınıñ Neşiryatı, Aşgabat.
- Hanser Oskar (2003). *Türkmence Elkitabı*, (çev: Zuhul Kargı Ölmez), Kebikeç Yayınları, İstanbul.
- İpek Birol (2008). “Türk Dilinde Vasita Hâli”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 23, s. 63-97.

- K. Cumayev, E. İşanguliyev (1980). *Türkmen Edebiyatının Tarihi*, C 5, I.Kitap İlim Neşriyat, Aşgabat. (TET-5)
- K. Cumayev, E. İşanguliyev (1981). *Türkmen Edebiyatının Tarihi*, C 5, II. Kitap, İlim Neşriyat, Aşgabat. (TET-5)
- K. Cumayev, Ş. Gandımov (1982). *Türkmen Edebiyatının Tarihi*, C 6, I. Kitap (Red., İlim Neşriyat, Aşgabat. (TET-6)
- Kafesoğlu İbrahim (2014). *Umumi Türk Tarihi Hakkında Görüşler, Tespitler, Mülahazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kaplan Mehmet (2016). *Hikâye Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Kara Mehmet (1998) “Mahtumlu’nun Şiirlerinde Çağtayca ve Oğuzca Unsurlar”, *Bilig Dergisi*, S 7, s.131-135.
- Kara Mehmet (1998). *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kara Mehmet (2002) “Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 14, Güz s. 236-252.
- Kara Mehmet (2007). “*Türkmen Türkçesi*” (Ed., A. Bican Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kara Mehmet (2012). *Türkmen Türkçesi Grameri*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Kara Mehmet ve Karadoğan Ahmet (2014). *Türkmen Türkçesi Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç Günay (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç Günay (2013a). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaağaç Günay (2013b). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karabulut Mustafa (2013). “Roman tekniği Bakımından Cengiz Aytmatov’un “Diş Kurdun Rüyalari Romani”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C:12, S 43, s. 145-165.
- Karahan Leyla (2008). *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri-I-Fiil- Basit Çekim (2013). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kaymaz Zeki (1991). “Eski Anadolu Türkçesinde Sayı Adları ve Kullanılışları”, *TDAY Belleten*, TDK Yay., s. 5-17, Ankara.
- Kıyasova G. vd. (2015). Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüđi, Turkmenistan İlimler Akademiyası Magtumulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitu, II Tom K- Z Aşgabat.
- Kıyasova G. vd.. (2016). Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüđi, Turkmenistan İlimler Akademiyası Magtumulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitu, I Tom A- Ž Aşgabat.

- Korkmaz Ramazan (ed.) (2004) *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Zeynep (1953). “Batı Anadolu Ağzlarında Asli Vokal Uzunlukları Hakkında”, *TDAY*, s. 197-203.
- Korkmaz Zeynep (1971). “Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Vokal) Uzunlukları”, *A.Ü DTCF Dergisi*, XXVI 3-4, 67-84.
- Korkmaz Zeynep (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ligeti Lajos (1942), “Türkçede Uzun Vokaller” (çev. T. Gökbilgin), C VII-VIII, *Türkiyat Mecmuası*.
- Naskali Emine Gürsoy (1996). “Sovyet Türk Edebiyatı”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, TDK, Ankara.
- Naskali Emine Gürsoy (haz.) (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Osman Nedim Tuna (1960). “Köktürkçe Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, *TDAY-B*, Ankara, s. 213-282.
- Özeren Mehmet (2016, Bahar). “Salar Türkçesinde Birincil Uzun Ünlüler”, *Dil Araştırmaları*, S 18, s.167-185.
- Recebov. P (1966). *Edebiyat İlmına Değişli Terminleriñ Sözlüğü*, Türkmenistan Neşiryatı.
- Sağlam Mehtap Solak (2012). *Yakut Saha Masalları Üzerine Bir Dil İncelemesi (Giriş – İnceleme – Metinler – Dizin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sağlam Soner (2005). *Türkmen Şairi Mollanepes'in Bütün Şiirleri (giriş-inceleme-metin-dizin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sağlam Soner (2011). *Azadi (hayatı-edebî şahsiyeti-eserleri) (I. Cilt)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sağlam Soner (2015). “Türkmenistan Sahasında Bir Kahramanlık Hikâyesi: “Baba Rövsen” ”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S 7, s.169-230, Ankara.
- Saray Mehmet (1993). *Türkmen Tarihi*, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi, İstanbul.
- Sarihanov Mämmetdurdı (2002), “Türkmen Dili”, *Türkler Ansiklopedisi*, C 19, s. 1368-1355.
- Sarıyev Berdi (2008). “Türkleri Aile Yapısına Temel Sembolleri Açısından Temel Bakış”, *Türkiyat Araştırmaları*, Güz, S 9, s. 487-489.

- Sarıyev Berdi (2013). “Türkmen Sözlükleri ve Sözlükçülüğü Üzerine Yapılan Araştırmalar Hakkında”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 1/2, s. 150-165.
- Sezer Önder (2006). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Zarflar ve Zarf Yapımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Sis Nesrin Kahtalı (1995). *Nuhun Tapanı Türkmen Türkçesi Romanı (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Söylemez Orhan ve Azap Samet (2016). *Türk Dünyası Edebiyatları Hikâye Çözümlemeleri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Stevich Philip (2004). *Roman Teorisi* (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sümer Faruk (1972) *Oğuzlar (Türkmenler)*, DTCF Yayınları, Ankara.
- Şahin Savaş (2008). *Türkmen Türkçesinde Tasviri Füller Üzerine Bir Çalışma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tekin Talat (1975). *Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler*, Hacettepe Ün. Yay., Ankara.
- Tekin Talat, vd., (haz.) (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Simurg Yayıncılık, İstanbul.
- Tokatlı Suzan (2003). “Türkiye Türkçesinde Son Seste Tonlulaşma ve Uzun “Ünlü Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 1, s. 141-150.
- Tokatlı Suzan (2012). “Irak Türkmen Türkçesinde Ki’si Düşmüş Birleşik Cümleler”, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken (Journal of world of Turks)*, S 4/1, s.99-105.
- Torun Yeter (2006). “Türkçede Unvan Grupları ve Diziliş Özellikleri Üzerine”, *Çukurova Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 15, S 1, s. 361-368, Adana.
- Türkçe Sözlük (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Türkmenistan Türk Edebiyatı 10 – 11. Ciltler (1998). T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara. (TDTEA-10; TDTEA-11)
- Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı (2014). Türkmen Edebiyatı, Aşgabat. (TE)
- Uygur Ceyhun Vedat (2011). *Türkmence (Türkmen Türkçesi)*, Fakülte Kitapevi, Isparta.
- (2017) Nurmurat Sarıhanov (2007). Şükür Bağşı, Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugy, Aşgabat. https://vk.com/oka_owren_doret (17.05.2017).
- (2017). TDK Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts (17.05.2017).
- 2016). Enedilim.com http://enedilim.com/kitaphana/kitap/nurmyrat_saryhanow_-_shukur_bagshy (17.05.2017).

ÖZGEÇMİŞ

5 Ağustos 1991’de Turgutlu’da doğdum. İlköğretimimi İnci Şener İlköğretim Okulu’nda, Lise öğrenimimi ise Turgutlu Lisesi’nde tamamladım.

2009 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünü kazandım. Bu bölümden 2013 yılında bölüm üçüncülüğü ile mezun oldum. 2013 yılında Uşak Üniversitesi’nde formasyon eğitimimi tamamladım. 2014 yılında Türk Dil Kurumu’ndan iki (2) yıl süreyle yüksek lisans bursu almaya hak kazandım. Aynı yıl yüksek lisans eğitimim için Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı’na başladım. 2016 yılında ders dönemimi tamamlayıp, tez dönemine geçtiğimde yatay geçiş yaparak Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı’na başladım.

2017 yılında Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı’na araştırma görevlisi olarak atandım. Hâlâ burada çalışmaktayım.

Şuan alanımla ilgili çalışmaları yakinen takip etmekte olup, çalışmalarım da devam etmekteyim. Ayrıca yurt içinde yapılan bilimsel toplantılara katılmaktayım.

Betül AMAN